

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
КАФЕДРА МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

ПРАВА ЛЮДИНИ – ПРІОРИТЕТ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної конференції

м. Одеса, 10 грудня 2021 року

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Відповідальний редактор – президент «Національного університету Одеська юридична академія», д. ю. н, професор, академік НАПрН України, заслужений юрист України **С. В. Ківалов**

Укладачі:

Бігняк Олександр Валентинович – завідувач кафедри міжнародного та європейського права НУ «ОЮА» доктор юридичних наук;

Бабін Борис Володимирович – доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного та європейського права НУ «ОЮА», професор;

Харитонova Олена Іванівна – професор кафедри міжнародного та європейського права, завідувачка кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції НУ «ОЮА», член-кореспондент НАПрНУ, доктор юридичних наук;

Сурілова Олена Олексіївна – доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного та європейського права НУ «ОЮА», професор;

Грушко Мальвіна Валеріївна – доцент кафедри міжнародного та європейського права НУ «ОЮА», кандидат юридичних наук, доцент;

Музика Вікторія Василівна – асистент кафедри міжнародного та європейського права НУ «ОЮА»

*Друкується за наказом ректора Національного університету
«Одеська юридична академія» В. Є. Загороднього
(наказ № 2726-42 від 19.11.2021 року)*

**Всеукраїнська науково-практична конференція
«Права людини – пріоритет сучасної держави» проведена
в рамках реалізації модуля Жан Моне
«ЄС як глобальний актор та агент змін»**

Матеріали видано в авторській редакції.

Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники, які рекомендували матеріали до друку

Адреса редколегії:

Національний університет «Одеська юридична академія», кафедра міжнародного та європейського права, м. Одеса, 65009, вул. Фонтанська дорога, 23. Тел. +38(048)719 8685

П68 **Права людини – пріоритет сучасної держави** : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 10 грудня 2021 року) / відп. ред. С. В. Ківалов. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – 500 с.

ISBN 978-966-992-696-8

УДК 342.7(063)

© НУ «Одеська юридична академія», 2021

© Кафедра міжнародного

та європейського права НУ «ОЮА», 2021

ISBN 978-966-992-696-8

Шановні учасники!

Щиро вітаю Вас на щорічній Всеукраїнській науково-практичній конференції «Права людини – пріоритет сучасної держави»!

Права людини – це невід’ємні права кожного на життя і фізичну цілісність, свободу від рабства і тортур, свободу переконань і їх вільне вираження, право на працю та освіту, незалежно від національності, місця проживання, статі, етнічної приналежності, кольору шкіри, релігії, мови або будь-яких інших ознак. Проблема реалізації, забезпечення та гарантування прав і свобод людини в Україні на сучасному етапі посідає центральне місце в механізмі реалізації міжнародно-правових стандартів прав людини.

З огляду на те, що права та свободи людини є складним та багатовимірним явищем, запорукою формування української інтелектуальної еліти стає залучення експертів та практиків в сфері міжнародного права. Права людини як наукова правова категорія є об’єктом дослідження та уваги науковців різних напрямків. Національний університет «Одеська юридична академія» протягом тривалого часу забезпечує необхідні умови для конструктивного діалогу, об’єднання учасників з різних міст, університетів та сфер діяльності для ідентифікації найбільш актуальних та гострих проблем сучасності, формування шляхів їх вирішення та перспектив кодифікації і прогресивного розвитку міжнародного права.

Щороку 10 грудня в світі відзначається Міжнародний день прав людини. Виникнення цієї пам’ятної дати пов’язане з прийняттям Генеральною Асамблеєю Організації Об’єднаних Націй Загальної декларації прав людини – документу, який змінив повістку XX століття, зробивши її більш людиноорієнтованою та відобразивши загальні для всіх людей і народів ідеали.

Захист прав людини досі є важливим напрямом у всьому світі. Серед численних труднощів в галузі прав людини, з якими зіткнулось людство в ході двох перших десятиліть XXI століття, – міграційна криза, глобальне потепління, поширення коронавірусної інфекції, терористична діяльність недержавних акторів та розробка автоматизованої зброї, що не передбачає людського контролю тощо. Такі виклики та пов'язані з ними наслідки впливають на реалізацію фундаментальних прав та свобод людини – від права на життя, здоров'я, належне харчування, водні ресурси і житло до права на свободу від дискримінації, розвиток і самовизначення.

Не викликає сумнівів, що ще багато належить зробити з метою інформування всіх людей про основні права людини, універсальний та невід'ємний характер таких прав та їх значимість. Це дуже важке завдання, виконання якого вимагає великих зусиль і цілеспрямованості від кожного. Обізнаністю в питаннях щодо прав людини кожен громадянин допоможе забезпечити становлення власної правової, демократичної та соціальної держави.

Права людини набувають нового значення, коли вони стають щоденною реальністю кожної людини в світі. Переконали, подані матеріали конференції будуть цікавими не тільки спеціалістам з відповідних напрямків, а також будуть використовуватися для вдосконалення нашого законодавства, що нерозривно пов'язане та впливає на реалізацію прав людини. Бажаю всім учасникам конференції творчої наснаги, невтомного творчого пошуку, подальших успіхів у науковій та практичній діяльності.

Сергій Васильович КІВАЛОВ,
Президент Національного університету
«Одеська юридична академія», академік НАПрН України,
академік НАПН України, доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

СЕКЦІЯ № 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Вишневська Юлія Володимирівна

*к.ю.н., доцент, докторант кафедри менеджменту
та інноваційних технологій, соціально-культурної діяльності
Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*

РОЛЬ ПРАВ ЛЮДИНИ У ЕКОСИСТЕМІ

Останні десятиліття зустрічається поняття «екосистема». Це поняття розглядають з різних наукових точок зору. Ми розглянемо роль прав людини у екосистемі з точки зору важливості прав людини у суспільстві. Людина є частиною екосередовища, тому для формування її правової поведінки в соціумі доцільно визначити роль її прав.

«Екосистема» – це динамічний комплекс спільностей рослин та інших живих організмів разом з неживою природою, які взаємодіють як співпов'язана функціональна єдність. Люди є інтегральною частиною екосистем [1]. Кожна людина, незалежно від місця народження або проживання, незалежно від територіальних масштабів місцевості або густоти населення є частиною екосистеми. Таким чином, у загальній екосистемі, кожна людина створює свою індивідуальну «екосистему людини».

Для забезпечення прав людини в екосистемі можна розглядати людину у двох аспектах:

- «людина в екосистемі» – де правова поведінка відповідає правилам самої екосистеми;
- «екосистема в людині» – розглядається, яким чином сама екосистема впливає на індивіда, тобто вимоги до екосистеми, які забезпечують належне існування людини.

Так, «екосистема людини» – це різновид екологічних систем, неодмінним компонентом яких є сама людина. Специфічними особливостями екосистеми людини можна вважати:

- відображення цінностей людини в суспільства, в якому вона живе;

- відображення цілей різних груп суспільства;
- направленість рушійних сил на соціальну природу.

Порушення прав людини в «екосистемі людини» можуть проявлятися у такому вигляді як дискримінація [2]. Можна виділити деякі ознаки дискримінації:

- упереджене ставлення;
- наявність образ, хамської поведінки, приниження і насильства;
- необґрунтована відмова в прийомі на роботу, в навчанні і розвитку професійних навичок;
- неповагу чужої думки, релігійних, політичних, моральних поглядів;
- перебільшення власних досягнень перед оточуючими, приниження чужих достоїнств [3].

Ступінь реалізації прав людини в суспільстві є показником рівня розвитку, як окремого індивіда, суб'єкта права, так і суспільства в цілому. Основною метою реалізації та захисту прав людини, як чинника екосистеми людини є формування нової соціально-правової парадигми, де несвідома культура позитивної поведінки між членами суспільства є основою сталого розвитку екосистеми, за допомогою якої і формується особистісна екологія людини. Права людини, як чинник екосистеми людини відображають дійсні можливості індивіда, ступінь та межі реалізації та захисту його права у соціумі.

На наш погляд, важливим є питання професійна підготовка майбутніх управлінців для забезпечення захисту прав людини у екосистемі, формування соціально-правових цінностей конкретного індивіда в суспільстві.

Саме права людини, на сьогоднішній день, являються засобом управління відносин у суспільстві. На офіційному веб сторінці Ради Європи зазначено, що протягом довгого часу традиційні засоби масової інформації, відомі під назвою «четверта влада» за аналогією з трьома традиційними гілками влади демократичного режиму (законодавчої, виконавчої та судової) – союзниками держави [4], допомагають громадскості формувати нові соціально-правові цінності

направлені на підтримку прав людини, наприклад боротьбі з дискримінацією.

Можна визначити дві основні форми дискримінації: de jure (або правова), закріплена в законах (офіційна); de facto (або неофіційна), що укоренилася в соціальних звичаях.

Компаративний аналіз поглядів на роль прав людини в екосистемі констатує важливість у екзистенціального значення права людини: її соціальне буття, індивідуальності особистості, юридичну дієздатність, індивідуальність у потребах, саморозвитку та самореалізація. Отже, професійна підготовка майбутніх управлінців потребує формування у них векторів забезпечення прав людини в екосистемі, які б проявлялися у безсвідомому закріпленні соціально-правових цінностей суспільством в цілому.

Джерела:

1. Ecosystems and human well-being : a framework for assessment/ Millennium Ecosystem Assessment; авторы Джозеф Алкамо [и другие]; содействовавшие авторы Елена М. Беннет [и другие]. Р. 3. URL: https://www.millenniumassessment.org/documents/MA_A%20framework%20for%20Assessment_RUS.pdf

2. Domestic violence against women in marriage and family relations: way of regulation and legal settlement in Ukraine // Yuliia V. Vyshnevskia, Olena A. Uliutina, Olena V. Artemenkys. *Journal of legal communication*. Vol 1. P. 40–46.

3. Дискримінація – одна із гострих світових проблем. URL: <https://pdu.edu.ua/zh-cn/struktura/zahalnouniversytetski-viddily-ta-sluzhby/psykholohichna-sluzhba/rekomendatsii-psykholohichnoi-sluzhby/3905-diskriminatsiya-odna-z-gostrikh-svitovikh-problem>

4. Засоби масових інформацій. Роль засобів інформації. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/media>

Грабинський Михайло Ігорович

*к.ю.н., асистент кафедри міжнародного права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ПЕРСПЕКТИВИ ВИОКРЕМЛЕННЯ ФІНАНСОВИХ ПРАВ У НОВИХ ПОКОЛІННЯХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Права людини, що безпосередньо пов'язані з її економічним благополуччям, це напевно одна із тих юридичних сфер, що рівномірно забута як міжнародним, так і національним правом.

Хоча сьогодні все ще актуальним і найбільш досліджуваним залишається друге покоління прав людини [1], зараз науковцями вже напрацьовуються обґрунтування четвертого [2] та п'ятого [3] покоління цих прав. Нові підходи пояснюють необхідність виділення так званих «колективних прав», при цьому все частіше мова йде про екологію, гендерну політику, право на смерть та інформаційні (цифрові) права.

Ми вважаємо, що після Другої світової війни є ще одна сфера прав людини, що зазнала вагомих змін у практичному застосуванні та проблемах захисту – фінансові права людини. До таких прав слід віднести, зокрема: право людини на безумовний базовий дохід, право людини на базову фінансову освіту (фінансову грамотність), право людини на захист своїх економічних інтересів у споживацьких відносинах, право людини на вільний вибір фінансових інструментів тощо.

Здебільшого держави не можуть і (що найгірше) не хочуть забезпечувати своїм громадянам зазначені права, аргументуючи це «особливою» опікою про економічне благополуччя людини (захист від необдуманих втрат, від фінансових ризиків, від економічних злочинів тощо). А така позиція є неправильною та шкідливою, адже суперечить новим тенденціям становлення прав людини.

Для прикладу, право на евтаназію (право на смерть) вже майже не викликає подив у юристів-дослідників, але чомусь все ще викликає певний супротив у багатьох державах. Тому і право на надмірний економічний ризик (добровільне використання

громадянином високодохідних та високоризикових фінансових інструментів) без обговорення стало темою табу для всіх без винятку держав. Наприклад, якщо людина достеменно знає про правову природу фінансових пірамід, про можливість «доходу» лише для тих, хто вчасно вийде зі системи, та високий ризик втрати свого вкладення, то, як і з правом на евтаназію, вона може такі інструменти використовувати без додаткового втручання держави, адже це є складовою її фінансової свободи.

Постійна боротьба з фінансування тероризму, відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом, а також з неплатниками податків, сприяє порушенню ще одного фінансового права людини – права на економічну конфіденційність.

Деякі держави спромоглися в рамках експерименту запровадити безумовний базовий дохід для своїх громадян [4]. Дослідники встановили, що введення механізмів безумовного базового доходу також містить ряд серйозних соціальних ризиків: зростання соціальної апатії, загальне зниження трудової активності, знецінення праці людини як такої. Водночас аргументовано, що введення безумовного базового доходу розвинутими країнами і обмеженість ресурсів на такі практики в країнах, які розвиваються, може ще більше поглибити вже існуючі диспропорції у їх соціально-економічному розвитку та зумовити стихійне зростання міграційних потоків з менш розвинутих країн у країни центру світ-системи [5]. Тому бачимо, що іноді держави погоджуються забезпечувати фінансову свободу громадян, але на жаль, реалізація відповідних прав поки здійснюється дуже вибірково.

Фінансова грамотність є необхідністю для сучасної людини, адже в світі сучасних технологій та активного розвитку економічної сфери, людина просто повинна вміло розпоряджатися власними коштами задля їх економії, примноження та планування свого бюджету [7].

Право на фінансову грамотність (базову фінансову освіту) зазвичай розглядають як обов'язок держави навчати основам фінансів школярів. При цьому основними завданнями школи та уряд визначають зростання компетенції громадян у сфері управління власними фінансами (розуміння

фінансової термінології, володіння актуальною інформацією, відповідальна фінансова поведінка, вміння приймати обдумані фінансові рішення) [6]. Насправді питання фінансової грамотності є ширшим. Використання багатьох фінансових інструментів може ефективно вирішити питання порушення інших прав людини. Зменшення світового рівня бідності населення та розвиток економіки в цілому мають стати ключовим пріоритетом для всіх держав, який можна буде забезпечити щонайменше реалізувавши право на фінансову грамотність людини.

Результатом незабезпечення державами прав людини на захист економічних інтересів у споживацьких відносинах (права споживачів фінансових продуктів) є незнання громадянами можливих шляхів вирішення вже існуючих фінансових проблем, зокрема: неправомірно високих відсотків по кредитах, невиплат депозитних коштів, погроз з боку колекторів тощо [7].

Таким чином, норми національного законодавства та міжнародного права не передбачають виокремлення окремої сфери – фінансових прав людини, а наявність існуючих систем захисту суміжних прав людини не можуть забезпечити усунення цієї правової прогалини. Ефективний захист згаданих прав та їх правове закріплення має стати одним із пріоритетів для подальшого дослідження в рамках четвертого та п'ятого покоління прав людини.

Джерела:

1. Мінакова А. Б. Аналіз Європейської соціальної хартії (переглянутої) та її значення для України. Становлення громадянського суспільства: нормативно-правове підґрунтя. Матеріали науково практичної конференції (м. Київ, 22–23 жовтня 2021 р.). Херсон : Видавництво «Молодий вчений», 2021. С. 43–47.

2. Корнієнко І. В. Історичні етапи розвитку поколінь прав людини / І. В. Корнієнко. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 136–138.

3. Кофман Б. Я. Покоління прав людини та їх вплив на становлення і трансформацію конституційно-правового статусу людини і громадянина [Електронний ресурс]. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2019. № 5. С. 29–37. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2019_5_5

4. Другопольський О. В., Другопольська Т. І. Концепція безумовного базового доходу як альтернатива бісмарківській моделі держави добробуту: від теоретичних студій до експериментальних практик // *Економіка: реалії часу*. 2017. № 2 (30). С. 32–46.

5. Ковтун, Н. Шкіль, Л., Венцель Н. Безумовний базовий дохід як фактор нівеляції соціальних ризиків в умовах модернізаційних викликів Industry 4.0 *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. Вип. 1 (89), 2021. С.76–87. DOI : 10.35433/PhilosophicalSciences.1(89).2021.76–87

6. Смовженко Т., Кузнєцова А. Впровадження фінансової грамотності в Україні: сучасний стан і перспективи. *Вісник Національного банку України*. 2013. № 9. С. 8–16.

7. Галла М.О. Юридична клініка «Феміда» на захисті прав споживачів фінансових послуг. *Актуальні питання вдосконалення національного законодавства* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Маріуполь, 14 травня 2020 р.). Маріуполь : ДонДУУ, 2020. С. 17–18.

Ivanchenko Olga

*candidate of Legal Sciences (Ph.D in Law),
associate Professor of the Department of Theory of Law National University
«Odesa Law Academy»*

SYSTEMATIZATION OF LAW: GENERAL PRINCIPLES AND LEGAL NATURE

In modern conditions of accumulation over many years of a large amount of legal material, the existence of a significant array of regulations adopted at different times, in force or truncated, or actually expired, the systematization of legislation is especially necessary. In this regard, the analysis of the doctrinal understanding of the essence and legal nature of the systematization of law is relevant. The essence of the concept of systematization is based on scientific and theoretical ideas about the system and the practical use of a systems approach. In this regard, it is necessary to dwell in more

detail on the theory of systems approach, as well as on the problem of the theory of the legal system and the legal system.

The systematic approach involves the disclosure of the essence of the object under study through the identification of the whole complex of internal and external connections. Currently, a systematic approach is used in the study of all spheres of social and technical activities and is not a specific scientific tool of jurisprudence. However, it should be noted that the application of a systematic approach to the study of law at different levels increases the ability to identify its content and form, internal unity and delimitation, the relationship and interaction of parts, its components. Therefore, speaking about the legal system, it should be borne in mind that the internal unity, coherence, differentiation, characteristic of the entire legal system, are inherent in its elements. In legal science, the concept of system has certain specifics. In the modern legal literature you can find different definitions of «legal system».

The system of law is considered in modern jurisprudence as: 1) the structure (internal structure) of law; 2) certain, objectively existing, reflecting the historical and cultural features of law; 3) is a regulatory entity; 4) reflects the unity of legal norms and their differentiation; 5) reflects existing and developing social relations. Law, developing in a certain system of social relations as their source, factor or result, is in a uniquely unique vector of development. However, its understanding and, as a consequence, the theoretical organization of the system is carried out under the influence of external, doctrinal factors. In this regard, the subjectivity of the legal system, along with objective existence, cannot be denied. In addition, law can act as a source, factor or as a result of the development of social relations. Exclusively direct dependence of law on public relations is not absolute. In this regard, it should be emphasized that the legal system remains the same even in moments of some disorganization, as long as it is able to pursue its goal and it retains the system-forming factors.

The legal system is one that historically consists of and reflects the national and cultural features of the law of a particular state, the unity of legal norms and their differentiation in industries, subsectors, institutions and norms, selected according to the subject

and method of legal regulation. According to established views in science, the elements of the legal system are legal norms, sub-institutions, institutions, subsectors and branches of law. The unity of the subject and method of legal regulation allows to single out the largest independent branches of law in the systematization practice. However, for a certain law enforcement practice, when establishing a branch of law to a specific legal fact, the third, additional criterion for distinguishing an independent branch of law is the presence of a large codified normative legal act, which is the basic source of the relevant branch of law. It should be emphasized that the rule of law is the primary element of the legal system, which creates all the other, larger systemic legal elements: institutions, industries, etc. Based on this, it should be emphasized that the rule of law should be the basis, the starting point of the practice of systematization of law. Thus, normativeness is a sign that reveals the connection between the legal system and the legal system.

Understanding the legal system in legal science is also ambiguous. Analysis of different points of view on the definition of the concept of legislation makes it possible to identify the following approaches: 1) it is a set of all laws and regulations; 2) it is a set of normative legal acts of the legislative body, the President, the government; 3) it is a set of all regulations of the legislature; 4) it is a set of laws only. At the same time, specific forms of law are subject to systematization. In this regard, it should be emphasized that the system of legislation in the broadest sense (laws, other regulations) is one of the most important, most perfect and significant in all legal families form of law. The legislative system (legislative system) is an integral part of the legal system. The system of legislation objectifies, establishes the connection between the elements of the legal system, proceeding from the doctrinal to the formal level of expression of law. The differences between the legal system and the legal system are as follows. As a primary element of the legal system is the rule of law, which consists of three elements: hypotheses, dispositions and sanctions.

The primary element of the legal system can be recognized as an article, paragraph, paragraph of a normative legal act, which may not coincide in scope with the rule of law, as different elements

of the rule of law are usually contained in different articles of the normative legal act. The system of law is its internal content, and the system of legislation is an external expression, the design of law, enshrined in the forms of law. The branch of law has a single subject and method of legal regulation, while the branches of law differ only in the subject of regulation. The system of legislation is secondary to the system of law. Legislation is derived from law, which, in turn, is often derived from existing social relations in a given area. The system of law is formed objectively under the influence of social relations, and the system of legislation is formed subjectively, depending on the will and discretion of the legislator, the state. The structure of the legal system provides only a horizontal division, and when building a system of legislation adds a vertical hierarchy of various regulations.

Branches of law may not coincide with branches of law. If in the process of legal systematization practice the subsystem of legislation coincides with the branch of law, then there is sectoral legislation. If the subsystem of legislation is recognized, becomes part of the field of law, then there is intra-industry legislation. If the subsystem of legislation includes several branches of law or their parts, then there is a complex legislation. Thus, the system of law in systematization and law-making practice should act as a doctrinal basis of the legal system. The scope of regulation of legal systems and legislation is also different. In addition to normative legal acts, the legal system includes other sources of law, in particular legal customs and precedents, and therefore more fully regulates the relevant social relations. The system of law and the system of legislation are closely interrelated independent categories that represent two aspects of the same essence – law. The system of law is an internal structure of law that corresponds to the nature of public relations regulated by it. The system of legislation is an external form of law that expresses the structure of its sources, ie the system of normative legal acts. Law does not exist outside the law, and law in its broadest sense is law. Thus, the system of legislation is an external form of law (system of rules of law) or normative-regulatory level of the legal system.

Communication, integrity and the resulting stable structure are the hallmarks of any system. In this regard, it should be emphasized

that legislation is not just a set of legal acts, but their system. The system of legislation is a set of interconnected and interdependent normative legal acts, drawn up in such a way that allows to reproduce the whole picture of the totality of the current normative legal regulation. It should be emphasized that the systematization of law is primarily a doctrinal legal practice, and the systematization of legislation is its most real embodiment. In this form, the systematization of law and systematization of legislation are identical and act as a mechanism for linking the legal system and the legal system. Theoretical understanding of the system determines the areas and directions of application of the systems approach in science and the very essence of the systematization of law. Theorists of law do not give an unambiguous definition of the concept of systematization. The first group includes the judgments of the authors, representing the systematization of law in the broadest sense of its understanding.

Representatives of this group classify the systematization of law as a kind of legal practice. The object of systematization, focused on achieving streamlining and improvement, in this aspect are all legal acts of various types. The second group consists of supporters of a narrower understanding of systematization, who defined it as a kind of legal activity, the objects of which are regulations. Systematization of law – is a special kind of legal activity, practice, in its implementation is manifested as a permanent form of development and streamlining of the existing legal system.

Systematization of legal acts in legal practice is not only a way to optimize legislation, but also a necessary mechanism for legal education, training of lawyers, as well as law enforcement practice. It should be emphasized that in the process of balanced, progressive development of society, systematization plays a priority role in lawmaking. Lawmaking cannot stop at a certain stage, but is constantly in dynamics, the development due to the dynamism of social ties, the emergence of new needs in public life that require legal regulation. The state and legal basis of modern civilized societies is characterized by the presence of a significant number of regulations adopted by the legislature and the executive.

The process of normal evolution of social relations creates a need for constant updating and increasing legislation. Legislatures

are actively adopting new laws and regulations. This leads to regular modifications of legal and legal systems. The use of an updated system of legislation involves work to streamline its elements. A constant form of such work is the systematization of normative legal acts, which means the activity of streamlining normative acts, bringing them into an orderly, coherent system. The purpose of systematization of legislation is to bring regulations, through their streamlining, in a coherent system that most objectively reflects the legal system. The activity of systematization of legislation occupies one of the main places in the legal policy of the modern state. In the complex of interrelated problems that the state solves through political and managerial activities in the legal sphere of society, the priority is legislative policy, which means government activities related to the design of political decisions in the form of regulations, process optimization and techniques of lawmaking, promulgation of laws and bylaws and their systematization.

Кльоб Катерина Іванівна

*здобувач вищої освіти судово-адміністративного факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»*

БЕЗПЕЧНЕ НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК УНІВЕРСАЛЬНЕ ПРАВО КОЖНОЇ ЛЮДИНИ

Питання безпечного навколишнього середовища все частіше лунає у міжнародній спільноті. Ведуться дискусії щодо пагубного впливу зміни клімату на повсякденне життя людей, забруднення водного середовища та атмосферного повітря тощо. Велику увагу до проблеми навколишнього середовища привертають екологічні активісти, зокрема шведська активістка Грета Тунберг, яка у своїх виступах наголошує на екзистенційну кризу людства в результаті зміни клімату. Що ж до права на безпечне навколишнє середовища, то воно не згадується ні в Загальній декларації прав людини, ні в двох Міжнародних пактах про права людини. Проте актуальність цього питання зростає з кожним днем, тому важливо дослідити його зміст та нормативно-правове закріплення.

Право на безпечне навколишнє середовище відноситься до групи екологічних прав людини. Вперше на міжнародному рівні екологічні права були проголошені на Конференції ООН щодо довкілля людини в Стокгольмі в 1972 року. В результаті вказаного заходу була прийнята Декларація Конференції ООН із проблем оточуючого люду середовища. Так, другий розділ цієї Декларації визначає, що людина має основне право на свободу, рівність і сприятливі умови життя у навколишньому середовищі, якість якого дозволяє вести достойне і процвітаюче життя [1].

Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку 1992 року розвинула тему права людини на безпечне навколишнє середовище на міжнародному рівні. Зокрема, вказаний документ декларує право людей на здорове і плідотворне життя в гармонії з природою [2]. Гармонія з природою проявляється, в першу чергу, в безпечному навколишньому середовищі, яке оточує кожного із нас.

Декларації конференцій ООН в Стокгольмі та Ріо-де-Жанейро стали передумовою для прийняття на 48 сесії Ради по правам людини ООН Резолюцію А/HCR/48/L.23. Ця Резолюція є важливою в контексті екологічних прав людини, адже саме вона визнає здорове та безпечне навколишнє середовище універсальним правом людини.

Як і будь-яка резолюція Ради, вона не має юридичної сили, адже Рада по правам людини ООН – це міжвідомчий орган в системі Організації Об'єднаних Націй, який займається захистом прав людей у всьому світі і її резолюції не мають обов'язкової юридичної сили, але містять стійкі політичні зобов'язання. Також у вказаній Резолюції міститься запрошення для Генеральної Асамблеї ООН розглянути це питання, що підкреслює його важливість для міжнародної спільноти.

Важливими положеннями в Резолюції в контексті права на безпечне навколишнє середовище є рекомендації державам у здійсненні цього права. Так, Резолюція закликає держави розвивати потенціал для докладання зусиль із захисту навколишнього середовища, щоб здійснювати їхні зобов'язання щодо прав людини; продовжувати ділитися ефективною

практикою у дотриманні зобов'язань з прав людини пов'язані з задоволенням від безпечного, чистого, здорового та стійкого довкілля, включаючи обмін знаннями та ідеями, побудові синергії між захистом прав людини та захистом довкілля, дотримуючись комплексного підходу; запровадити політику щодо здійснення вказаного права; продовжувати здійснювати зобов'язання щодо прав людини, пов'язаних з безпечним, чистим, здоровим та стійким навколишнім середовищем для реалізації та досягнення Цілей Сталого Розвитку, враховуючи комплексний і багатогалузевий характер останніх [3].

Отже, з вище зазначеного можна зробити висновок, що міжнародні нормативно-правові акти містять окремі положення щодо екологічних прав людини. Проте в зазначених актах не закріплено право на безпечне навколишнє середовище як універсального. Визнання вказаного права як одного із основних прав людини стало б вирішальним кроком до більш відповідального відношення людей до довкілля та природи в цілому.

Джерела:

1. Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем оточуючого людину середовища від 1972 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_454#Text (дата звернення: 12.11.2021 року).
2. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку, прийнята Конференцією Організації Об'єднаних Націй з проблем оточуючого людину середовища, від 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text (дата звернення: 12.11.2021 року).
3. Resolution A/HRC/RES/48/13 adopted by the Human Rights Council on 8 October 2021 URL: <https://undocs.org/A/HRC/RES/48/13> (дата звернення: 12.11.2021 року).

Науковий керівник – асистент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Музика В. В.

**Zinchenko Alona,
Kovbasniuk Oleksandra**

*First year master students of International Legal Relations Faculty
National University «Odesa Law Academy»*

THE LEGAL REGULATION OF HUMAN EXPERIMENT ON THE BASIS OF THE NUREMBERG CODE AND THE DECLARATION OF HELSINKI

The Curiosity in human experiments dates back to ancient times, when the main and the most available source of information was to test the effectiveness of a drug or method directly on slaves (as objects). Over time, as human beings stopped to be a subject of enslavement, human experiments became increasingly human. However, a turning point in the history of human experiments was the 20th century. The new stage was begun with the condemnation and torture of human experiments of Nazi doctors in the concentration camps (the so-called Doctors' Trial).

The first result of the struggle against cruelty, inhumanity and mankind's desire to prevent similar crimes in the future was the Nuremberg Code (1947), both the first international and the most important document in the history, that was focused on the ethic aspect of medical research. The Code formulated a new standard of ethical medical behavior for human rights era after the World War II, which is expressed in 10 principles of carrying out of medical research on the human subjects [1].

The main principle of the Nuremberg Code is necessity to obtain the voluntary informed consent of the human subject in order to carry out an experiment. In other words, the person (potential human subject) should have the full legal capacity to give consent; should exercise free power of choice, without the intervention of any element of force, deceit, fraud, overreaching, duress, or other ulterior form of constraint or coercion. The principle of voluntary informed consent protects the individual's right to control his own body and it ensures that the human subject has all necessary knowledge and understanding of all details and peculiarities of the experiment in order to make an informed decision. Before experiment

is carried out, the human subject should know about the character, duration, and aim of the experiment; the method and means by which it is to be carried out; all inconveniences and hazards; and the consequences for the health (both physical and mental) or person which may be involved in the experiment [3, p. 2].

Moreover, the degree of risk of the experiment shouldn't exceed the humanitarian necessity, which should rich the experiment. Beside it, the human experiment, which can cause a disability or death, can't be carried out at all. The possibility to terminate the experiment at any stage by the wish of the human subject is foreseen.

The fundamental ideas of the Nuremberg Code have found their continuation, extension and development in the Declaration of Helsinki. The latter is a set of ethical provisions concerning human experiments for the medical community, which are formulated by the World Medical Association. But unlike The Nuremberg Code, the Declaration of Helsinki focuses on the obligations of physician-investigators to the human subjects, not just only on the human rights of the human subjects.

Speaking about the Declaration of Helsinki, "it is a legal act that determines the criteria for the lawfulness of the implementation of medical experiments. The document contains three sections:

1. Basic principles.
2. Medical research, which are combined with professional help (clinical research).
3. Nonclinical biomedical research with the involvement of human subject.

It contains important provisions concerning:

- prevention of risks during human experiments;
- full and timely informing of the human subject;
- observance of confidentiality of the human subject information;
- the principle of voluntary consent;
- timely and comprehensive application of the human subject protection mechanisms;
- protection of both safety and health of the human subject [4, p. 243].

In addition, Article 29 provided the possibility of obtaining consent of potential human subject who are physically or mentally unable to express consent, such as unconscious patients. In such circumstances, the doctor must obtain the informed consent from the legal representative of such human subject [2].

After numerous revisions (there was 7 times) of the Declaration, there is the shift of the unconditional dominance of individual health and the rights of human subjects to situation when we need to take into account the interests of society and populations.

Thus, the Nuremberg Code and the Declaration of Helsinki are the main international legal documents, which regulate ethic aspect of human experiments. Their fundamental provisions have great impact on relations in this sphere in general, as well as become a base for other national and international medical documents.

References:

1. Nuremberg Code / published online <http://ohsr.od.nih.gov/guidelines/nuremberg.html> (Reprinted from Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10, Vol. 2, pp. 181–182. Washington, D.C. : U.S. Government Printing Office, 1949).
2. World Medical Association. WMA Declaration of Helsinki – Ethical Principles for Medical Research Involving Human Subjects [Online]. [cited 2012 Feb 10]. Available from: <http://www.wma.net/en/30publications/10policies/b3/index.html>
3. URL: https://media.tghn.org/medialibrary/2011/04/BM_No_7070_Volume_313_The_Nuremberg_Code.pdf
4. Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю., Сенюта І.Я. Медичне право України : підручник / за заг. ред. д.ю.н., проф. С.Г. Стеценка. К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правоваєдність», 2008. С. 243.

Scientific supervisor – PhD, Associate Professor Manuilova K. V.

Осадчий Анатолій Юрійович

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри адміністративного
та фінансового права*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР

Одним із чинників забезпечення ефективності правового регулювання публічного адміністрування є формування оновленої концепції адміністративних процедур, як внутрішньої форми його буття. Так, саме відсутність адекватної сучасним реаліям системи теоретичних поглядів щодо адміністративних процедур розглядається як один з головних чинників, що обумовлює неможливість протягом більш ніж двадцяти років ухвалити базовий законодавчий акт про адміністративні процедури.

При цьому, сама категорія «адміністративні процедури» не отримала сталого визначення у теорії адміністративного права. Важливим методологічним підґрунтям для розуміння сутності адміністративних процедур виступає оновлений підхід до розуміння категорії «адміністративний процес», що пов'язуючи його з адміністративною юстицією, як різновидом правосуддя у сфері публічно-правових відносин, одночасно не виключає необхідності подальшого теоретичного обґрунтування та правового регулювання порядку адміністративної правотворчості та правозастосування у публічному адмініструванні.

Враховуючи наведене, під адміністративною процедурою пропонується розуміти встановлений правом порядок реалізації правових форм публічного адміністрування, що охоплює як зовнішню- так і внутрішню організаційну діяльність суб'єктів публічної адміністрації та регламентує як порядок прийняття нормативно-правових актів, так і реалізацію інших правових форм публічного адміністрування.

Природньо, що змістовне наповнення цієї категорії повинно здійснюватися, насамперед, через виявлення найбільш загальних, фундаментальних положень реалізації

адміністративно-процедурної діяльності. Мова йде про принципи адміністративних процедур, що сприяють правильному пізнанню та застосуванню адміністративно-процедурних норм, є основою законодавчої практики, підготовки, розробки і прийняття правових норм, що відповідають їм за змістом, та подальшого удосконалення цих норм.

На сьогодні в науці адміністративного права відсутнє єдине розуміння системи принципів адміністративних процедур. Проте, варто виокремити низку наукових праць, що переважно або у частині присвячені розкриттю цієї проблематики. Так, О.С. Лагодою у дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Адміністративна процедура: теорія і практика застосування» (2007 р.) окремий розділ присвячено визначенню та характеристиці окремих принципів адміністративних процедур. Ю.М. Фролов у статті «Класифікація принципів адміністративних процедур» (2013 р.) наводить основні критерії класифікації таких принципів, виділяє відповідні їх різновиди та розкриває їх зміст. Н.Л. Губерською у монографії «Адміністративні процедури у сфері вищої освіти: теоретико-правове дослідження» (2015 р.) визначено принципи організації та реалізації адміністративних процедур відносно до сфери вищої освіти. Д.В. Сущенко у дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Адміністративні процедури в Україні та країнах Європи: порівняльно-правовий аспект» (2018 р.) також розглядає, використовуючи порівняльний метод, і принципи їх здійснення. Окремо необхідно зазначити дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук А.А. Шарая «Принципи адміністративно-процедурного права: питання теорії та практики» (2020 р.), де такі принципи розглянуто як універсальні основоположні зумовлені соціальними закономірностями, закріплені в адміністративно-процедурних нормах фундаментальні ідеї та базові засади адміністративно-процедурної діяльності. Також автором проаналізовано низку критеріїв їх класифікації, що позитивним чином позначається на розумінні сутності, унікальності принципів адміністративно-процедурного права.

Принципи адміністративних процедур можна трактувати як загальні, основні, фундаментальні положення реалізації адміністративно-процедурної діяльності.

Під класифікацію принципів адміністративних процедур розуміється умовний їх розподіл з використанням окремих критеріїв для визначення зв'язків між ними, встановлення існуючих закономірностей їх ресурсу, можливості надання правової оцінки кожному окремому принципу.

На теперішній час слід констатувати різноманітність підходів до розуміння та класифікації принципів адміністративних процедур. Так, О.С. Лагода виокремлює загальноправові та галузеві адміністративно-процедурної діяльності [3, с. 11]. Н.Л. Губерською пропонується поділ принципів адміністративних процедур на загальні та спеціальні принципи [1, с. 54]. Ю.М. Фролов поділяє принципи адміністративної процедури на дві групи – основні, загальні та спеціальні [5, с. 428]. А.А. Шарая виокремлює дві групи принципів адміністративно-процедурного права: універсальні принципи та інституційні принципи [6, с. 85]. Вбачається, що такі підходи тяжіють до так званого «класичного» поділу принципів адміністративних процедур, що свідчить про сприйняття загальноновизнаних у вітчизняній правовій науці положень щодо поділу принципів права загалом і галузево-підгалузевого поділу принципів.

У свою чергу, існують авторські підходи до класифікація та угруповання принципів адміністративних процедур. Так, А.А. Пухтецька, пропонує матеріальні принципи та процедурні принципи [4, с. 82]. І.В. Криворучко виокремлює три групи принципів: 1) конституційно-правові; 2) організаційні; 3) морально-етичні [2, с. 71].

Окремі автори обмежуються лише наведенням системи принципів без їх класифікації.

Варто звернути увагу на систему принципів запропоновану в проекті закону про адміністративну процедуру, предмет регулювання якого хоча й не охоплює усю процедурну діяльність у публічному адмініструванні, проте стосується упорядкування чи не найбільш значущого та великого масиву процедур публічного адміністрування, якими опосередковується біль-

шість відносин публічної адміністрації з фізичними та юридичними особами. Так, законодавець передбачає та принципи адміністративних процедур: 1) верховенство права, у тому числі законність та юридичну визначеність; 2) рівність перед законом; 3) добросовісність і розсудливість; 4) відкритість; 5) ефективність; 6) обґрунтованість; 7) безсторонність (неупередженість) адміністративного органу; 8) пропорційність; 9) своєчасність і розумний строк; 10) офіційність; 11) презумпція правомірності дій та вимог особи; 12) гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні; 13) гарантування ефективних засобів правового захисту. Вбачається, такий підхід є дещо деструктивним, адже до системи принципів віднесено і гарантії, і презумпції.

Отже, принципи на яких базуються адміністративні процедури є не чим іншим, як особливою сукупністю об'єктивних і суб'єктивних засад, керуючих ідей та пізнаних закономірностей, що закріплені або потребують нормативного закріплення, спрямовані на досягнення оптимальних результатів діяльності суб'єктів публічної адміністрації з прийняття нормативних актів чи розгляду адміністративних справ. Кожен принцип адміністративної процедури виконує власну, чітко визначену роль в організації та реалізації адміністративно-процедурної діяльності. З іншого боку, принципи адміністративної процедури неможливо розглядати без урахування їхньої загальної єдності та взаємообумовленості. Вони діють не розрізнено, а в сукупності, тісно переплітаються та взаємодіють, переходять один в одного, впливають один з одного.

Джерела:

1. Губерська Н.Л. Основні принципи організації та реалізації адміністративних процедур. *Публічне Право*. 2015. № 1 (17). С. 48–56.
2. Криворучко І.В. Класифікація принципів адміністративної процедури та її застосування наукою державного управління. *Наук. вісн. Акад. муніцип. упр.* 2016. Вип. 1. С. 64–74.
3. Лагода О.С. Адміністративна процедура: теорія і практика застосування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2007. 21 с
4. Пухтецька А.А. Принципи адміністративного права: адміністративно-правові та євроінтеграційні аспекти оновлення змісту та практики застосування : монографія. Київ ; Харків : ПП Панов, 2016. 434 с.

5. Фролов Ю.М. Класифікація принципів адміністративних процедур. *Форум права*. 2013. № 4. С. 423–429. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

6. Шарая А.А. Класифікація принципів адміністративно-процедурного права. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. № 6 (40). С. 81–86.

Пілюк Суліко Валеріївна

*к.ю.н., доцент кафедри конституційного права та правосуддя
ЕПФ Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В РАЗІ ВІДСУТНОСТІ ПОВНОВАЖНОГО СКЛАДУ СУДУ АБО ЛІКВІДАЦІЇ СУДУ

Основною конституційною засадою судочинства, серед іншого, є обов'язковість судового рішення (п. 9 ч. 2 ст. 129 Конституції України), що є однією із важливих складових принципу правової визначеності, а також права на справедливий суд, закріпленого, зокрема, у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Виходячи з практики Європейського суду з прав людини та, зокрема, рішення у справі «Шмалько проти України» від 20 липня 2004 року, виконання судового рішення є невід'ємним елементом права на судовий захист, передбаченого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, для цілей якої виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, має розцінюватися як складова частина судового розгляду.

У справі «Горнсбі проти Греції» Суд зазначив, що виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, має розцінюватися як складова частина судового розгляду [1, п. 40].

Згідно ст. 129¹ Конституції України держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку; контроль за виконанням судового рішення здійснює суд [2].

Отже, судовий контроль за виконанням судових рішень – це особлива форма правосуддя, діяльність суду пов'язана із реалізацією судових актів, яка здійснюється у формі «контрольного санкціонування» вчинення деяких процесуальних дій у виконавчому провадженні, безпосереднього розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність виконавців, як важливої гарантії захисту права особи у післясудовому процесі та розгляді різних позовів, які стосуються заходів примусового виконання рішень.

В зв'язку з тим, що робота Вищої кваліфікаційної комісії суддів України досі не відновлена, сьогодні існує проблема кадрового дефіциту в судах, фактично, зупинено процес добору та завершення кваліфікаційного оцінювання

суддів, збільшено випадків звільнення суддів з посади, що підтверджує загострену потребу у суддях.

У деяких випадках, у зв'язку із ухваленням рішень про тимчасове відсторонення суддів від здійснення правосуддя або закінчення строку повноважень у суддів, виникають ситуації, пов'язані з відсутністю у судах України повноважних суддів та неможливістю виконання судових рішень у судах.

Тут слід зауважити, що залучати установи та організації, адвокатів, прокурорів, інших спеціалістів, окрім діючих суддів, щодо підписання виконавчих листів тощо, суперечить положенням ст. 124 Конституції України, ст. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», які закріплюють виключність судів щодо здійснення правосуддя та недопущення делегування та привласнення функцій судів іншими органами чи посадовими особами.

Водночас, відповідно до п. 1.3.1. Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженого Рішенням Ради суддів України № 25 від 02.04.2015р. функціонування автоматизованої системи документообігу в судах загальної юрисдикції забезпечує об'єктивний та неупереджений розподіл судових справ між суддями з дотриманням принципів випадковості та в хронологічному порядку надходження судових справ, з урахуванням завантаженості кожного судді (збалансованого навантаження).

Згідно зазначеному у розділі II цього Положення Порядку функціонування автоматизованої системи, вона забезпечує розподіл судових справ між суддями (колегіями суддів), визначення запасного судді, слідчого судді, присяжних та народних засідателів. П. 2.3.20. Положення закріплює, що за допомогою автоматизованого розподілу визначається також запасний суддя та слідчий суддя.

Нажаль, сьогодні у процесуальному законодавстві запасний суддя – категорія не дуже визначена. У зв'язку з тим, що правовий статус запасного судді до моменту початку здійснення ним своїх повноважень не регламентується на законодавчому рівні, а сама можливість призначення запасного судді є досить невідзначеною та нечітко сформованою, практика щодо призначення запасного судді є мінімальною та нерозгалуженою. Але, залучення саме запасного судді до порядку виконання судових рішень в ситуаціях, пов'язаних з відсутністю у судах України повноважних суддів, на наш погляд є проявом належного здійснення правосуддя, таким, що відповідає основним його засадам за діючим законодавством України.

Враховуючи викладене, з метою забезпечення права на справедливий суд, вважаємо за доцільне в разі, якщо суддя тимчасово відсторонений від здійснення правосуддя, або у судді закінчився строк повноважень, на який його було призначено – забезпечити виконання судових рішень шляхом призначення запасного судді, визначеного під час розподілу судової справи між суддями згідно Положення про автоматизовану систему документообігу суду.

Стосовно випадків, коли у суді відсутні судді, уповноважені на здійснення правосуддя, проте є ті, які займають адміністративні посади, або у суді відсутні судді та правосуддя не здійснюється – вважаємо задоцільне покладати вирішення питань щодо виконання вироків, підписання виокнавчих листів тощо на суд, що найбільш територіально наближений до суду, в якому виникли зазначені ситуації.

Відповідно до ст. 31 ЦПК України: «у разі ліквідації або припинення роботи суду справи, що перебували у його провадженні, невідкладно передаються до суду, визначеного відпо-

відним законом або рішенням про припинення роботи суду, а якщо такий суд не визначено – до суду, що найбільш територіально наближений до суду, який ліквідовано або роботу якого припинено» [3].

Випадки та порядок направлення кримінального провадження з одного суду до іншого передбачено ст. 34 КПК України.

Таким чином, законодавець передбачає випадки та встановлює порядок направлення матеріалів справи для розгляду іншим судом з тих чи інших підстав, що дає можливість застосування правових положень за аналогією у зазначених вище ситуаціях.

Джерела:

1. Справа «Горнсбі проти Греції» (Case of Hornsby v. Greece) Рішення ЄСПЛ від 19.03.1997р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_079#Text

2. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року з наст. змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text>

3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#top>

***Рубан Єлизавета Віталіївна,
Фіалко Ангеліна Вадимівна***

*здобувачі вищої освіти факультету міжнародно-правових відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРАВО НА ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ РЕФЕРЕНДУМ: ВПЛИВ ВИСНОВКІВ ГНЕУ НА ЗАКОН 2021 РОКУ

У Конституції України зазначено, що громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; референдум є однією з форм безпосередньої демократії [1, ст. 38]. Завдяки ньому здійснюється

народне волевиявлення. За допомогою всеукраїнського референдуму вирішуються одні із найважливіших проблем для всієї держави. Наприклад, лише всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території України. Отже, всеукраїнський референдум є важливим і має велике значення. Для правильного його проведення необхідне існування закону, що регулюватиме процес підготовки, проведення, підрахування голосів та інших етапів здійснення всеукраїнського референдуму. Так, якщо не існуватиме відповідного закону, то регулювання референдуму буде неможливе, з огляду на п. 20 ч. 1 ст. 92 Конституції України. А це, у свою чергу, призводить до неможливості здійснення громадянами України свого права на народне волевиявлення через всеукраїнський референдум (*далі – ВР*). Тобто закон про ВР є необхідним для можливості реалізації конституційного права громадян на участь у всеукраїнському референдумі.

Враховуючи необхідність прийняття досконалого та остаточного закону про ВР, в Україні постійно, з часу проголошення її незалежності, відбувався процес вдосконалення законодавства щодо його регулювання. Тобто постійно подавали законопроекти стосовно покращення такого регулювання. Нарешті у 2021 році вийшов остаточний закон про ВР, створенню якого сприяла довга і досить складна процедура. Звичайно, у чинному законі також є свої неточності, але він здебільшого написаний з урахуванням чинного законодавства, а також більшості рекомендацій ГНЕУ до кожного попереднього законопроекту з цього питання. Так, для кожного окремого проекту була проведена наукова експертиза Головним науково-експертним управлінням Апарату Верховної Ради України (*далі – ГНЕУ*).

ГНЕУ є одним із основних підрозділів Апарату Верховної Ради України. Його основним завданням є проведення експертизи законопроектів. За допомогою такої експертизи ГНЕУ перевіряє законопроекти на їх правильність, доцільність, відповідність Конституції та законам України та ін. До того ж при проведенні такої процедури ГНЕУ може спрогнозувати наслідки прийняття такого законопроекту.

Взагалі висновки ГНЕУ мають велике значення для майбутнього закону, адже вони вказують на деякі аспекти законопроекту, які варто, чи навіть необхідно, виправити. Наприклад, у законопроекті може міститися положення, яке не відповідає Конституції України, що робить такий законопроект неконституційним. Також ГНЕУ визначає відповідність положень законопроекту міжнародним договорам України, його концептуальний рівень, проводить інші важливі експертизи. ГНЕУ навіть визначає доцільність прийняття закону. Тому його висновки безперечно є важливими і необхідними для того, щоб новий закон був доцільним, потрібним та відповідав Конституції та законам України.

ГНЕУ проводить експертизу законопроекту, після чого свої зауваження зазначає у висновках. У таких висновках ГНЕУ зазначено, з яких причин і чому такий законопроект не може стати законом на відповідному етапі свого існування. Крім зазначення недоліків проекту, у висновках надаються приклади того, як можна виправити неправильне чи недоцільне положення законопроекту. Автори ж законопроекту мають редагувати та надати його оновлену версію. Так і відбувається процес перевірки та виправлення помилок та різного роду неточностей у законопроекті. Такий процес відбувається по колу, аж доки не залишиться положень, які варто було б виправити, або доки їхня кількість буде незначною, тобто вони не матимуть великого впливу на загальне значення законопроекту.

До того ж ГНЕУ у своїх висновках звертає увагу на введення різного роду оновлень у законопроектах та дає свої рекомендації щодо поліпшення такого роду оновлень, а також щодо більш детального опису процедури проведення таких нововведень.

Отже, завдяки рекомендаціям, вказаним у висновках ГНЕУ, першоподаний законопроект постійно вдосконалюють з кожним його поданням, аж доки не буде прийняте рішення щодо можливості його затвердження як остаточного закону. Це відбувається після врахування авторами проекту всіх чи більшості недоліків та виправлення їх.

Під час порівняння висновків ГНЕУ до минулих законопроектів із чинним законом можна зауважити, що законопроект

проходить великий шлях, під час якого проєкт зазнає значних змін, від свого первинного вигляду до остаточного.

За приклад можна взяти порівняння Висновку № 6278 на законопроект 6-го скликання [3] із чинним законом [2]. Так, у ЗУ про ВР врахований п. 4 цього Висновку, в якому зазначено, що за ч. 8. ст. 22 законопроекту покладення на Президента України повноваження щодо перевірки відповідності питань, які пропонуються винести на ВР, Конституції та законам України, є таким що не відповідає Конституції, де зазначається що повноваження глави держави встановлюються виключно Основним Законом. У чинному законі за ст. 21 контроль за відповідністю питання Конституції здійснює Конституційний Суд України. Отже, ГНЕУ проведено експертизу на предмет відповідності Конституції та виявлено порушення. До того ж було надано рекомендації щодо виправлення цього.

Також, наприклад, у ЗУ про ВР [2] врахований п. 6 цього Висновку щодо ч. 1 і 2 ст. 31 ЗУ про ВР [3]. По-перше, 5-денний строк, за який Центральна виборча комісія (Далі – ЦВК) повинна здійснити перевірку відповідності документів вимогам законодавства та який був би недостатнім у більшості випадків, збільшили до 10-денного. По-друге, замість недоречного твердження про те, що ЦВК повинна здійснити перевірку документів «на предмет їх відповідності вимогам законодавства», у чинному законі зазначено, що ЦВК здійснює перевірку їх відповідності вимогам цього закону та КУ. Тому тепер положення цього закону не суперечать один одному. По-третє, на відміну ч. 2 ст. 31 законопроекту про ВР за ч. 1 ст. 31 ЦВК самостійно проводить експертизу на відповідність документів Конституції України та цьому закону. Так, авторами було враховано зауваження ГНЕУ і відредаговано дане положення, а завдяки чіткому та зрозумілому поясненню ГНЕУ це зробити набагато легше.

Прикладом може бути також зауваження Висновку ГНЕУ № 2182 на проєкт 9-го скликання [4]. Так, у чинному законі про ВР [2] враховано п.1 цього Висновку, в якому зазначалося що, термін «нова Конституція», як його було вжито у п. 1 ч. 1 ст. 11 проєкту, є недоречним. Оскільки під ним мається на увазі

оновлення положень чинної КУ. Тобто створення оновленої редакції КУ, яка передбачає збереження реквізитів попереднього закону, а також збереження наступності у концептуальних підходах до правового регулювання. Отже, нова редакція не є новим законом, а являє собою удосконалений чинний закон. Тому доречним буде замість вказаного терміну вжити, як це було зроблено у ст.3 чинного закону, такі слова, як внесення змін. Отже, автори проєкту звернули увагу на зауваження та рекомендації ГНЕУ та замінили не цілком доречні терміни на правильні. Таким чином підвищили рівень концептуальності тексту закону.

І це лише кілька прикладів, що підтверджують позитивний вплив ГНЕУ на закон 2021. А таких прикладів можна навести чимало. І чим більше таких врахованих положень висновків ГНЕУ, тим більше воно вплинуло на чинний закон. Звичайно, враховано було не 100% зауважень у висновках.

Наприклад, не враховане зауваження Висновку № 2145а на проєкт 8-го скликання [5]. Так, у ЗУ про ВР [2] не враховано п. 1 Висновку, в якому зазначалося про недотримання балансу між відповідальністю державної влади та роллю громадян у процесі прийняття рішень. Так у ЗУ про ВР, а саме у ст. 4, зазначено, що результати ВР з предметів, що передбачені у п. 1, 3, 4 ч. 1 ст. 3 чинного закону, не потребують затвердження будь-яким органом влади. До того ж у чинному законі немає можливості проведення консультативних референдумів.

Як можна побачити з вищенаведеного прикладу, не враховані зауваження існують, але їх набагато менше ніж врахованих. Так, узято до уваги найбільш важливі та ґрунтовні зауваження та виправлено майже всі неточності та невідповідності. Звичайно, було б краще, якби було враховано всі зазначені у висновках зауваження, але не дивлячись на це, основний зміст та найбільш важливі положення взято до уваги. Тому дрібні неточності значно не впливають на значення закону.

Отже, можна зауважити, що вплив висновків ГНЕУ на закон 2021 року залежить від кількості врахованих зауважень. Тому зважаючи на те, що найважливіші зауваження та рекомендації у чинному законі були враховані, зазначимо, що висновки

ГНЕУ здійснили значний вплив на покращення закону 2021 року та, як наслідок, на можливості реалізації права громадян на участь у всеукраїнському референдумі.

Джерела:

1. Конституція України (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 06.12.2021).
2. Про всеукраїнський референдум : Закон України від 26.01.2021 № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20> (дата звернення: 06.12.2021).
3. Висновок Головного науково-експертного управління від 29.04.2010 № 6278. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=37415&pf35401=169846> (дата звернення: 06.12.2021).
4. Висновок Головного науково-експертного управління від 26.09.2019 № 2182. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=66954&pf35401=506586> (дата звернення: 06.12.2021).
5. Висновок Головного науково-експертного управління від 23.06.2015 № 2145а. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=55689&pf35401=387691> (дата звернення: 06.12.2021).

Науковий керівник – к.ю.н., асистент кафедри конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія» Батан Ю. Д.

Ругало Юлія Ігорівна

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗЛОЧИН ВБИВСТВА В КАТЕГОРІЇ «ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ» ТА В КАТЕГОРІЇ «ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ»: ОСОБЛИВОСТІ ТА ТЯЖКІСТЬ ПОКАРАННЯ

У розглянутих справах Міжнародним кримінальним судом часто прослідковується винесення одночасно обвинувачення підозрюваним у злочинах за вчинення вбивств як у сфері злочинів проти людяності, так і у сфері воєнних злочинів. Стаття 5 Римського статуту виокремлює злочини, які підпадають під юрисдикцію Міжнародного Кримінального Суду(далі МКС): це

найсерйозніші злочини, які викликають занепокоєння всього міжнародного суспільства. Серед них: а) злочини геноциду; б) злочини проти людяності; с) військові злочини; d) злочини агресії [1]. Однак постає питання як розмежувати вбивства у різних категоріях на практиці та чи є різниця у тяжкості вироків при одних і тих самих обставинах.

Стаття 7 Римського статуту визначає, що вбивство для цілей злочину проти людяності означає, що воно здійснюється в рамках широкомасштабного чи систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб, якщо такий напад відбувається свідомо. В свою чергу стаття 8 відносить вбивство до сфери військових злочинів, коли воно скоєне в рамках плану чи політики або при великомасштабному вчиненні таких злочинів [1].

Фактичний елемент вбивства, як злочину проти людяності так і військового злочину – однаковий, тобто вбивство однієї чи кількох осіб, але як контекстний елемент, так і ментальний елемент – різні.

Якщо вбивство визначається як військовий злочин, то має бути доведено, що він був скоєний у контексті збройного конфлікту, в той час як для вбивства у контексті злочину проти людяності, він має бути вчинений у контексті широкого чи систематичного нападу [2] на будь-яке цивільне населення [3]– вчинене у військовий чи мирний час [4].

Що стосується психологічного елемента вбивства, як військового злочину, то він полягає у намірі вбити одну або більше осіб, тоді як психологічний елемент вбивства, як злочину проти людяності, включає не тільки умисел заподіяти чиюсь смерть, але й усвідомлення участі у широкому чи систематичному нападу на будь-яке цивільне населення [5].

Про різницю тяжкості вироків між вбивством у цих двох категоріях показово продемонструвала справа «The Prosecutor v. Dražen Erdemović» у рішенні від 1996 року, що винесла Судова палата Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії [6].

Д. Ердемович був членом підрозділу армії боснійських сербів та брав участь у вбивстві боснійських мусульман. 22 травня 1996 року йому було висунуто обвинувачення за

одним пунктом обвинувачення у вбивстві як злочин проти людяності та за альтернативним пунктом обвинувачення у вбивстві, як порушення законів та звичаїв війни. 31 травня 1996 року Ердемович визнав себе винним у вбивстві, як у злочині проти людяності та Судова палата прийняла визнання провини і відхилила альтернативний пункт звинувачення у порушенні законів або звичаїв війни та засудила Ердемовича до 10 років позбавлення волі [7].

Проте 23 грудня 1996 року Дражен Ердемович подав апеляцію та 14 січня 1998 року Судова палата заслухала нову заяву Ердемовича, де він визнав себе винним за пунктом звинувачення у вбивстві як порушення законів або звичаїв війни. Після цього він був засуджений до 5 років ув'язнення.

Беручи до уваги те, що жодна зі сторін не оскаржила друге рішення про винесення вироку, засуджений відбув покарання за вбивство понад 120 людей як за воєнний злочин, при цьому зменшивши термін ув'язнення з 10 до 5 років [8]. Тож вищенаведений приклад свідчить про більшу суспільну небезпечність злочину вбивства у контексті злочину проти людяності та суворість покарання за нього.

Олусанья Олаолува Абіола (Olusanya Olaoluwa Abiola) у своїй роботі приходить до висновку, що визначення покарання за злочини проти людяності або за воєнні злочини в кінцевому підсумку залежатиме від таких факторів, як примус, недбалість, почуття помсти, жорстокість під час вчинення злочину, садизм тощо [9].

Існує кілька факторів, які приводять до висновку, що злочини проти людяності слід вважати більш серйозними та які посягають на важливіші цінності, ніж воєнні злочини. По-перше, такий висновок впливає з аналізу Римського Статуту, злочини проти людяності завжди мають специфічні елементи, які відрізняють їх від воєнних злочинів. Ці юридичні вимоги говорять про широкомасштабний або систематичний характер злочинів проти людства, а також постійне знання чи усвідомлення. Різниця у тяжкості між двома категоріями злочинів прослідковується також у деяких вироках та визначенні покарань, один з них був розглянутий вище.

Низка національних кримінальних кодексів містить положення, які накладають більш тяжкі наслідки до злочинів проти людяності, ніж до воєнних злочинів, або встановлюють, що правила про плин часу застосовуються лише до воєнних злочинів, тоді як злочини проти людяності не підлягають давності.

Проте, розбіжність у поглядах між суддями та науковцями зберігається, бо дехто вважає, що серед злочинів немає ієрархії тяжкості, проте практика суддів, на наш погляд, говорить протилежне.

Джерела:

1. Rome Statute of the International Criminal Court. International Criminal Court, ISBN№92-9227-232-2, ICC-PIOS-LT-03-002/15_Eng.2011.URL:<https://www.icc-cpi.int/resource-library/Documents/RS-Eng.pdf>

2. Prosecutor v. Mrksic, Radic and Sljivaneanin (Vukovar Hospital Decision), 3 April 1996, para. 30. URL: <https://www.icty.org/en/case/mrksic>

3. Prosecutor v. Akayesu, 2 september 1998, para. 582. URL: <https://www.eccc.gov.kh/en/document/court/prosecutor-v-akayesu-judgment-and-sentence-case-no-ict9-4-t-ict9-trial-chamber-2>

4. Prosecutor v. Tadic, 2 October 1995, para.141. URL: <https://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm>

5. Micaela Frulli. Are Crimes against Humanity More Serious than War Crimes? *European Journal of International Law*. Volume 12, Issue 2, April 2001, Pages 329–350. URL: <https://doi.org/10.1093/ejil/12.2.329>

6.The Prosecutor v. Dražen Erdemović . 29 November 1996. URL:<https://www.internationalcrimesdatabase.org/Case/75/Erdemović/>

7. ICTY. Case information sheet. Drazen Erdemovic. URL: https://www.icty.org/x/cases/erdemovic/cis/en/cis_erdemovic_en.pdf

8. Офіційний інформаційний сайт МКТЮ. URL: <https://www.icty.org/en/case/erdemovic>

9. Olusanya Olaoluwa Abiola. Do crimes against humanity deserve a higher sentence than war crimes? *International Criminal Law Review*. Volume 4. Jan 1, 2004. P. 431.

Науковий керівник – к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Чайковський Ю. В.

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ

П. Рабінович і М. Хавронюк визначають принцип недопущення звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод та принцип заборони свавільного обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина в якості окремого принципу конституційно-правового статусу людини і громадянина [1, с. 85].

Проблема допустимості обмеження прав і свобод людини постає, передусім, при пошуку оптимального балансу співвідношення між правами людини та інтересами суспільства і держави. Суперечність між державним втручанням та потребою у створенні належних умов для особистої безпеки людини, як правило, вирішується шляхом обмеження прав і свобод, що може спричинити фактичне звуження поточного рівня забезпечення прав і свобод людини.

В доктрині [2, с. 42] наголошується, що принцип неприпустимості свавільного обмеження прав і свобод є основним при вирішенні питання можливості/неможливості обмеження прав людини.

Частини 2 та 3 статті 22 Конституції визначають, що конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Інакше кажучи, встановлюється засадницьке положення, що конституційно визначені права людини визнаються тим своєрідним мінімумом, зменшувати або обмежувати який забороняється.

Конституція України розуміє інститут обмеження прав і свобод людини та громадянина як звуження змісту й обсягу чинних прав і свобод, на чому наголошує і КСУ у Рішенні від 22.09.2005 № 5-рп/2005 (справа про постійне користування

земельними ділянками), загальновизнаним є правило, згідно з яким сутність змісту основного права в жодному разі не може бути порушена (абзац четвертий підпункту 5.2 пункту 5 мотивувальної частини) [3].

Погоджуючись із М. Громовчук, С. Козодаєвим [4, с.93], можна зазначити, що до сфери застосування терміну «обмеження» належать порядок реалізації повноважень органами державної влади різноманітні аспекти життєдіяльності суспільства та держави.

У Рішенні від 22 травня 2018 року № 5-р/2018 Конституційний Суду України зазначив, що «Верховна Рада України повноважна ухвалювати закони, що встановлюють обмеження, відповідно до таких критеріїв: «обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права» [5].

З цього приводу слушно зауважує М. Козюбра, оскільки права людини є «безпосередньо діючим правом», то вони можуть з посиланням на ратифіковані міжнародні договори застосовуватися всупереч закону («*contra legem*»), якщо останній суперечить фундаментальним правам людини [6, с. 10].

Щодо права на особисте (приватне) право прикладом європейського підходу є рішення Європейського суду з прав людини у справі Фон Ганновер проти Німеччини (*Von Hannover v. Germany*) від 24.06.2004 року, де старша дочка принца Монако безуспішно намагалася заборонити в судовому порядку публікацію жовтою пресою фотографій про її приватне життя в деяких європейських країнах.

Відповідно сформовані наступні правові позиції: концепція поняття «приватне життя» поширюється на ідентифікацію

особи (personal identity), а саме на її ім'я і зображення (в тому числі фото), а також право на фізичну і психологічну недоторканність (physical and psychological integrity), особистий розвиток без стороннього втручання через взаємини з іншими індивідами.

Суд також вказав на те, що в певних ситуаціях, як умова захисту, особа повинна мати «обґрунтовані очікування» (legitimate expectation, reasonable expectation) захисту і поваги до її особистого життя (§50 рішення Фон Ганновер проти Німеччини). Таким чином, ЄСПЛ фактично відокремив інформацію про приватне життя, яка захищається Конвенцією, від будь-якої іншої інформації про особу, яка такого статусу не має.

Для того щоб притягнути до відповідальності «порушника» права на приватне життя, недостатньо встановлення факту такого порушення. У разі якщо втручання в приватне життя, як і поширення відповідної інформації, продиктовано «суспільним інтересом», таке порушення може бути виправдано судом з метою розвитку демократії. У цьому випадку право на свободу слова або вираження поглядів (ст. 10 Конвенції) отримує перевагу перед правом на захист приватного життя (ст. 8).

Практично у всіх судових справах, пов'язаних із захистом приватного життя або репутації, завдання суду включає пошук балансу забезпечення цих прав з правом на свободу слова. Повертаючись до справи Фон Ганновер, хочеться додати, що, незважаючи на досить публічний статус заявниці, такий баланс був визначений судом на користь захисту її приватного життя, оскільки публікація спірних фотографій жодним чином не сприяла «дебатам, що становлять суспільний інтерес», а заявниця на момент проведення зйомки не виконувала будь-яких офіційних функцій.

Вбачається, що такий самостійний спосіб захисту як припинення дії, яка порушує право, не є достатнім щодо захисту конституційного права на особисте життя, принцип поваги до особистого життя обов'язково повинен включати необхідність належного відшкодування у випадку, якщо таке порушення (втручання) відбувається всупереч законодавству чи свавільно

Джерела:

1. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина : навч. посіб. Київ : Атіка, 2004. 464 с.

2. Слінько Т.М. Правові підстави обмеження реалізації прав і свобод людини і громадянина. *Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку* : зб. наук. ст. за матеріалами І наук. практ. конф. з європ. права, м. Харків, 24 квіт. 2018 р. Харків, 2018. С. 41–46.

3. Рішення Конституційного Суду України від 22.09.2005 № 5-рп/2005 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу Х «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text>

4. Рішення Великої палати Конституційного Суду України від 11 жовтня 2018 року № 7-р/2018 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу першого пункту 40 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-18#Text>

5. Козюбра М. Принципи верховенства права у конституційному правосудді. *Закон і бізнес*. 2000. №17. С. 10.

Науковий керівник – к.ю.н., доцент, в.о. завідувача кафедри цивільного права і процесу Донецького національного університету імені Василя Стуса Писарева Е. А.

Сульжик Вікторія Валеріївна

*здобувач вищої освіти факультету міжнародно-правових відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРАВО НА МІСЦЕВИЙ РЕФЕРЕНДУМ: СУЧАСНИЙ СТАН ЗАКОНОПРОЄКТНИХ РОБІТ

Право громадян на участь у референдумі є їхнім невід’ємним конституційним правом, яке закріплюється в Конституції України (ст. ст. 38, 69 тощо), а у статтях 140–145 вказується, що однією з форм участі громадян в управлінні державними справами є місцеве самоврядування – певна форма «локальної»

демократії. Натомість стаття 3 Європейської хартії місцевого самоврядування виділяє інститут місцевого референдуму, як доповнення до основної форми організації та діяльності місцевого самоврядування [4].

3 липня 1991 року, ще до проголошення 24 серпня 1991 року Акта незалежності України, було ухвалено Закон «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» (№ 1286-XII), яким регулювалося проведення референдумів по 2012 рік. Пізніше, 6 листопада 2012 року був прийнятий Закон України «Про всеукраїнський референдум» (№ 5475-VI), у пункті 4 розділу XIII «Прикінцеві положення» кінцевої редакції якого було вказано про втрату чинності Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» (№1286-XII), що призвело до того, що інститут місцевого референдуму не був врегульований на законодавчому рівні ніяким чином впродовж багатьох років і до сьогодні. Таким чином, громадяни України не можуть належним чином скористатись своїм правом на волевиявлення шляхом проведення місцевого референдуму.

Упродовж 2010–2021 рр. було зареєстровано досить велику кількість законопроектів, які регулювали питання місцевого референдуму, проте жоден з них не було прийнято, оскільки законотворці не звертали уваги на недоліки та зауваження до попередніх проектів, подаючи до Верховної Ради України схожі проекти законів та роблячи тим самим одні й ті ж самі помилки.

Велику надію покладаємо на законопроект «Про місцевий референдум» №5512 від 19 травня 2021 р., ініціаторами якого стали народні депутати України (Стефанчук Р. О., Арахамія Д. Г. та ін.). 11 листопада 2021 року Головне науково-експертне управління (далі – *Головне управління, Управління*) надало висновок на проект цього закону, у якому загалом «позитивно оцінює його комплексний характер та детальну регламентацію процедур організації та проведення референдуму» [2, с. 2]. Тому можна виділити певні переваги цього законопроекту.

Загалом було виключено органи місцевого самоврядування із суб'єктів утворення дільничних комісій, більше уваги приділено вимогам формулювання питань референдуму, вирішено питання неможливості проведення одночасно місцевого

референдуму і виборів будь-якого рівня, враховано недоліки попередніх законопроектів та врегульовано питання інформаційного забезпечення місцевого референдуму.

Усі проекти законів щодо врегулювання питання місцевих референдумів не містили можливості міжнародних спостерігачів брати участь у спостереженні референдумів, на чому неодноразово у своїх висновках наголошувало Головне управління, посилаючись на Кодекс належної практики щодо референдумів, схвалений Радою за демократичні вибори на її 19-й сесії та Венеціанською комісією на її 70-й пленарній сесії. Натомість у законопроекті №5512 враховано це, тому стаття 78 присвячена участі офіційних спостерігачів від іноземних держав та міжнародних організацій, яких наділили досить обширним обсягом прав (ч. 6).

Присвячено значну увагу фінансуванню місцевих референдумів, що у проектах законів 2012–2020-х рр. детально не розглядалось. Комітет Верховної Ради України з питань державного бюджету у своєму висновку зазначав, що «законопроект має вплив на показники державного та місцевих бюджетів (призведе до збільшення видатків)», тому «у разі прийняття відповідного закону до 15 липня 2022 року він має вводитися в дію не раніше 1 січня 2023 року, а після 15 липня 2022 року – не раніше 1 січня 2024 року (або 1 січня наступного за цим року залежно від часу прийняття закону)». Також «рекомендував Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування при доопрацюванні законопроекту узгодити його положення із статтями 7 та 78 Бюджетного кодексу України» [3, с. 5].

Проте Головне управління все ж висловило певні зауваження.

По-перше, пропонується узгодження поняття «місцевий референдум» законопроекту та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2, с. 3]. У пропозиціях та зауваженнях до проекту Закону України «Про місцевий референдум», підготовлених кафедрою конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія», було

віднайдено ще одну неузгодженість – статті 1, підпункті 2 пункту 1 розділу XII «Перехідні положення», що знову ж стосується визначення «місцевого референдуму». Також Управління пропонує додати до проєкту положення ч. 4 ст. 16 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», оскільки у законопроекті не передбачено проведення референдуму з питань управління майном і фінансовими ресурсами, які є у власності територіальних громад районів у містах, у цих громад.

По-друге, постає проблема затвердження статуту територіальної громади, оскільки існують різні думки щодо доцільності винесення на референдум питань щодо затвердження складних за змістом та значних за обсягом правових актів; вказується на певну неузгодженість у викладенні тексту статуту, оскільки він є частиною питання референдуму (ч. 3 ст. 17), але до тексту бюлетеню не вноситься (ч. 5 ст. 94).

По-третє, Управління вважає доцільним викласти систематизований перелік суб'єктів, які мають право ініціювати призначення референдуму, «з чіткою кореляцією між ними та питаннями, які можуть бути винесені на місцевий референдум» [2, с. 2], оскільки у проєкті наведені різні підходи визначення (форма питання референдуму (ч. 1 ст. 26); питання, які можуть бути предметом референдуму (ч. ч. 2, 3, 4 ст. 26)). По-четверте, наголошується на необхідності виключення відповідно до ст. 74 Конституції України з предмету місцевого референдуму питання щодо «встановлення місцевих податків та зборів, які належать до повноважень сільських, селищних, міських рад і потенційно можуть бути предметом місцевого референдуму за ініціативою виборців» [2, с. 4].

По-п'яте, ч. 5 ст. 6 законопроекту надає право брати участь у проведенні агітації «громадянам України, які мають право голосу на виборах і референдумах», що вважається недоречним, оскільки цим положенням надається право брати участь в агітації громадянам, незалежно від того, чи належать вони до територіальної громади, у якій проводиться референдум, що може призвести в подальшому до маніпуляції думкою громади. По-шосте, статтею 20 законопроекту на ЦВК покладається

надання висновку про відповідність «питання місцевого референдуму вимогам ст. ст. 3, 17 та 18» проєкту, натомість Закон України «Про Центральну виборчу комісію» не передбачає прийняття ЦВК такого документу, як висновок.

Цікавими є частини 3 та 4 статті 26 проєкту, якими передбачено, що на підставі відповідного рішення сільської, селищної, міської ради призначається територіальною комісією місцевий референдум щодо дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови з одночасним винесенням другого питання про дострокове припинення повноважень відповідної сільської, селищної, міської ради. Логічно, що задля уникнення «винесення на місцевий референдум питання про дострокове припинення власних повноважень місцева рада не буде ініціювати розгляд на місцевому референдумі питання про дострокове припинення повноважень сільського, селищного, міського голови навіть у випадку систематичного допущення останнім відповідних порушень у своїй діяльності». Тому є ймовірність того, що дані положення не діятимуть [2, с. 6].

Частиною 4 статті 17 проєкту встановлюється винесення на місцевий референдум лише одного питання. Доцільність цього є сумнівною. Симона Гранати-Менгні, заступник секретаря Венеціанської комісії Ради Європи, у своєму виступі 2018-го року не виключала можливості винесення на референдум кількох питань, проте наголошувала на єдності змісту – має існувати внутрішній зв'язок між різними частинами кожного питання, що виноситься на голосування [1]. З-поміж інших недоліків можна виокремити також відсутність суб'єктів, строків та порядку пропозицій альтернативного варіанту проєкту рішення, винесеного на місцевий референдум.

Можна також запропонувати деякі перспективи розвитку проєкту: запровадити можливість проведення місцевих референдумів не лише на рівні територіальних громад сіл, селищ та міст, а й районів, областей; впровадити інформаційне забезпечення місцевого референдуму в адміністративно-територіальних одиницях мовами національних меншин; за аналогією Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 26 січня

2021 року зробити можливість членів територіальної громади голосувати через автоматизовану інформаційно-телекомунікаційну систему, тобто провести так званий «електронний референдум».

Таким чином з усього вищезазначеного можна дійти висновку, що робота над урегулюванням місцевих референдумів підходить до кінця. Проєкт Закону «Про місцевий референдум» №5512 від 19 травня 2021 р. має усі шанси бути прийнятим, якщо будуть враховані зауваження та пропозиції Головного науково-експертного управління. Тому сподіватимемось, що громадяни України зможуть скористатись своїм правом на волевиявлення через місцевий референдум з 2012-го року.

Джерела:

1. Speech by Simona Granata-Menghini, Deputy Secretary, Council of Europe's Venice Commission. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168079ab3a> (accessed: 06.12.2021).

2. Висновок Головного науково-експертного управління від 11.11.2021. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=71942&pf35401=555582> (дата звернення: 07.12.2021).

3. Висновок Комітету з питань бюджету від 22.09.2021. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=71942&pf35401=553232> (дата звернення: 07.12.2021).

4. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.11.1985. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (дата звернення: 07.12.2021).

5. Проєкт Закону «Про місцевий референдум» від 19.05.2021 № 5512. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=71942&pf35401=547636> (дата звернення: 07.12.2021).

Науковий керівник – к.ю.н., асистент кафедри конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія» Батан Ю. Д

Явченко Дар'я В'ячеславівна
*здобувач вищої освіти факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Людство протягом свого існування веде війни. Заборона застосування збройної сили для того, щоб владнати міжнародні конфлікти набула імперативного значення, коли отримали статус норми *jus cogens* у міжнародному праві у XX столітті. Заборона силових методів розв'язання спорів на міжнародному рівні не стала панацеєю, так як в період після Другої світової війни у світі було зафіксовано більш ніж 100 збройних конфліктів, де держави розв'язували свої інтереси на чужій території. Такі конфлікти тривають і в наш час і саме тому питання врегулювати відносини і запобігти використання негуманних методів ведення збройних конфліктів є беззаперечною.

Так історично склалося, що міжнародне гуманітарне право є однією із найстарших галузей міжнародного публічного права, так як починається від звичаїв ведення війни, які існували в Стародавній Греції і Римі. В літературі та міжнародних угодах і в наш час широко використовують його «попередників»: «закони та звичаї ведення війни», «право війни» та «право збройних конфліктів». Уперше термін «міжнародне гуманітарне право» запропонував відомий швейцарський юрист Ж. Пікте, який набув широкого вжитку в юридичній літературі, а згодом його було використано у назві Дипломатичної конференції «Про підтвердження і розвиток міжнародного гуманітарного права, що застосовується у період збройних конфліктів 1974–1977 рр.». У консультативному висновку Міжнародного суду ООН «Про законність погроз чи застосування ядерної зброї» 1996 р. сказано: «система норм, які раніше називалися «законами та звичаями війни», надалі стала йменуватися «міжнародним гуманітарним правом» [1, ст. 178].

Міжнародне гуманітарне право – система договірних і звичаєвих міжнародно-правових норм, що застосовуються як у міжнародних, так і у внутрішніх збройних конфліктах, визначають взаємні права та обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони або обмеження застосування певних засобів і методів ведення збройної боротьби та забезпечують захист жертв збройного конфлікту [1, ст. 153].

Міжнародне гуманітарне право, як і всі галузі міжнародного права, яке застосовується під час збройного конфлікту, містить перелік основних принципів, за допомогою яких будується система цієї галузі. Данні принципи забезпечують певну систему та єдність норм. У них зосереджується аналіз усіх джерел міжнародного гуманітарного права: законів і звичаїв ведення війни; декларацій, конвенцій, протоколів тощо. Принципи міжнародного гуманітарного права повинні відповідати змісту визнаних принципів загального міжнародного права, які закріплені у Статуті ООН та Декларації про принципи міжнародного права, що стосується дружніх відносин і співпраці між державами згідно зі Статутом ООН 1970 р., та Заключному акті НБСЄ 1975 року [2].

Основним принципом ведення воєнних дій відносять принцип захисту жертв війни, що міститься в застереженні Мартенса, де сказано, що «населення та воюючі сторони перебувають під захистом принципів міжнародного права, що впливають з усталених звичаїв, встановлених між цивілізованими націями, законів людяності та вимог суспільної свідомості...».

Цей принцип не дотримується. В збройних конфліктах в Афганістані, Чечні, Іраці, солдатам часто відрізають голови. Під час операції «Буря в пустелі» над іракськими військовополоненими проводились моральні та фізичні знущання.

І саме тому, для того щоб запобігти даним злочинам забороняються і будуть заборонятися дії стосовно осіб, які були учасниками війни:

а) засудження і застосування покарання без попереднього судового вироку, винесеного належним чином відповідним судом, за наявності судових гарантій, визнаних необхідними цивілізованими націями;

б) посягання на життя і фізичну недоторканність, зокрема, будь-які види вбивства, каліцтва, жорстоке поводження, тортури і мордування;

в) взяття заручників;

г) посягання на людську гідність, зокрема, образливе і принизливе поводження.

Також особливу увагу треба приділити принципу відмінності між комбатантами і не комбатантами, який спрямований на захист цивільного населення та об'єктів і визначається відмінності між воюючими та невоюючими; держави ніколи не повинні обирати цивільних осіб як об'єкт нападу і саме тому, ніколи не повинні застосовувати зброю, яка не дає змоги відрізнити цивільні об'єкти від воєнних.

Щодо принципу, яким регулюється дотримання міжнародного гуманітарного права, слід віднести принцип надання гуманітарної допомоги. Гуманітарна допомога є одним із практичних способів забезпечення дотримання міжнародного гуманітарного права. Така допомога повинна відповідати двом основним критеріям: її необхідно також розподіляти серед отримувачів без будь-якої дискримінації; її надають лише як гуманітарну, для захисту людини від страждань, завданих війною [3].

Підводячи підсумок, потрібно сказати, що в військових конфліктах сторонами свідомо чи не спонтанно порушуються правила ведення війни. Отже виникає необхідність під час відпрацювання оголошеним політичним керівництвом держави змін у формат захисту країни, а тому вони повинні ґрунтуватися на єдності та обов'язковій відповідності визначеним у міжнародному праві нормам і принципам. У свою ж чергу, міжнародне гуманітарне право є одним із найефективніших інструментів, які міжнародна спільнота має у своєму розпорядженні для того, аби забезпечити безпеку людей та дотримання поваги і гідності під час війни. Керуючись принципом, що навіть війна має обмеження, міжнародне гуманітарне право прагне, щоб і під час війни зберіглася дрібниця гуманності.

Джерела:

1. Репецький В.М. Міжнародне публічне право. Українські підручники онлайн. URL: <http://pidruchniki.ws>
2. Бирюков П.Н. Международное право : учебное пособие. М, Юрист, 1999. Ст. 356.
3. Гассер Х.-П. Международное гуманитарное право. М., 1996. URL: <https://cyclop.com.ua/content/view/1030/58/1/18/#48517>

Науковий керівник – к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Канєнберг-Сандул О. К.

СЕКЦІЯ № 2 ФІЛОСОФІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Бринюк Катерина Валеріївна

аспірантка кафедри політичних теорій

Національного університету «Одеська юридична академія»

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ЯК ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Сьогодні, кожна людина, незалежно від статі, зіштовхується з питанням гендерних стереотипів. Під гендерними стереотипами розуміють узагальнені усталеві уявлення про те, якими мають бути чоловіки й жінки та якою діяльністю вони повинні займатися. Викорінення сексизму, стереотипізації є актуальним питанням, оскільки саме на основі застосування гендерних упереджень виникає різного роду дискримінація, яка являє собою масштабну проблему всього людства.

Шкідливі гендерні судження є поширеними порушенням прав людини. На жаль, такі «стандарты» й досі продовжують непомітно формувати суспільство, пропагуючи токсичну маскуліність й фемінність. А дискримінація щодо жінок зберігається як у державній, так і в приватній сферах, під час конфліктів і в умовах миру.

Гендерні стереотипи обмежують здатність жінок розвивати особисті якості, будувати кар'єру, робити вибір щодо власного життя. Шкідливі стереотипи можуть бути як негативні (наприклад, жіноча логіка), так і позитивні (наприклад, жінки чуйні). Тому важливо, щоб правозахисні механізми міжнародних організацій, держав фокусувалися не лише на негативних шаблонах.

Методами запобігання та боротьби з стереотипізацією можуть бути політичні програми, стратегії, плани, законодавчі, виконавчі, адміністративні, бюджетні та регуляторні інструменти. Несвідомі упередження можна усувати через підвищення обізнаності, навчання і освіти, а викорінення сексизму

необхідно здійснювати за допомогою нормативно-правових актів.

Слід зазначити, що на сьогодні, Комітет міністрів і Парламентська асамблея Ради Європи прийняли велику кількість конвенцій та рекомендацій, які скеровують процеси розвитку гендерної рівності в Європі та в усьому світі. Європейська конвенція з прав людини (Конвенція) є основним європейським договором про права людини: Стаття 1 Конвенції гарантує права та свободи, що поширюються на кожного, хто перебуває під юрисдикцією 47 держав-членів Ради Європи. Принцип недискримінації за ознакою статі гарантують стаття 14 і Протокол 12 до Конвенції. Крім того, Європейська соціальна хартія встановлює реалізацію економічних та соціальних прав без дискримінації. Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) широко визнають як найбільш всеохопний міжнародний документ у боротьбі з насильством щодо жінок і домашнім насильством у багатьох його формах [3, с. 7].

Рекомендації Комітету міністрів та резолюції Парламентської асамблеї, що стосуються гендерної рівності, охоплюють низку різних питань, зокрема питання боротьби із дискримінацією за ознакою статі, викорінення сексистської лексики, захисту жінок від насильства, досягнення збалансованої участі жінок і чоловіків у процесі прийняття політичних та суспільних рішень, гендерної рівності в освіті та спорті, у галузі ЗМІ та аудіовізуальній сфері, забезпечення стандартів та механізмів гендерної рівності, захисту та просування прав жінок і дівчат з обмеженими можливостями, забезпечення гендерної рівності в медіа. Вони надають державам-членам ключові стандарти для розробки законодавства та здійснення політики на національному рівні, що відповідатимуть усталеним міжнародним стандартам у сфері гендерної рівності [3, с. 8].

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) стала першим міжнародним договором, у якому встановлюються зобов'язання щодо прав людини, зокрема, стосовно стереотипів та гендерних стереотипних

суджень. Важливо відзначити, що положення Конвенції регулярно розглядалися в процесі конструктивного діалогу між Комітетом CEDAW та державами-учасницями, при цьому Комітет поклав відповідальність за неповне виконання цих положень на держави-учасниці. Комітет CEDAW визнав, що в кожному з основних положень Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок передбачаються зобов'язання стосовно усунення гендерних стереотипів/стереотипних суджень [2, с. 19].

Україні загалом притаманні певні особливості гендерних стереотипів через радянське минуле. Залученість жінок до розбудови соціалізму на рівні з чоловіками в часи СРСР означало, що «жіноче» питання є розв'язаним і жінки мають «рівні» права з чоловіками. Проте, в приватній сфері розподіл обов'язків залишається в основному традиційним – жінки продовжують вести господарство, доглядати та виховувати дітей, попри те, що й активно працювати. Однак, останнім часом наша держава значно просунулася у вивченні та осмисленні гендерної проблематики. Державна політика, на сьогодні, проводиться з урахуванням міжнародних документів, підписаних Україною. Це, зокрема, Загальна декларація прав людини, 1948 р.; Міжнародний пакт про громадські та політичні права, 1966 р.; Статут Організації Об'єднаних Націй, 1945 р.; Декларація про ліквідацію дискримінації у відношенні жінок, 1967 р.; Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та з експлуатацією проституції третіми особами, 1949 р.; Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації по відношенню до жінок, 1979 р.; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, 1950 р.; Пекінська декларація, 1995 р. та інші.

Серед основних нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію жінками і чоловіками своїх рівних прав і можливостей, є Конституція України, яка закріпила рівність прав жінки і чоловіка. Так, відповідно до статті 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Гендерне законодавство окрім Конституції України також складається з таких законодавчих

актів, як Кодекс законів про працю України, Сімейний кодекс України, Цивільний кодекс України та Кримінальний кодекс України, закони України про освіту, пенсійне забезпечення, державну допомогу сім'ям з дітьми, охорону праці, Основи законодавства України про охорону здоров'я та інші.

Незважаючи на те, що прогрес помітний, до реального досягнення рівноправ'я жінок та чоловіків на практиці ще далеко. Долати гендерні стереотипи в Україні та в усьому світі буде ще не одне покоління. Необхідним є організація спільних заходів державних органів влади, міжнародних організацій та суспільства в цілому з метою вироблення спільного бачення подальших дій щодо ефективної реалізації принципу гендерної рівності в публічній і приватній сфері відносин. Один із напрямків – проведення широких інформаційних кампаній, спрямованих на викорінення стереотипів щодо ролей жінок і чоловіків, підвищення рівня обізнаності жінок.

Джерела:

1. Конституція України. К., 2006. 62с.
2. Національна Асамблея людей з інвалідністю України: Права людини: жінок та дівчат з інвалідністю. Короткий посібник з питань інтерсекційного підходу до виконання Конвенцій CEDAW та CRPD в Україні. К., 2019. 64 с.
3. Рада Європи [Електронний ресурс]: Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки. URL: <https://inlnk.ru/ВраpZ>

Науковий керівник – д.політ.н., професор кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія» Вітман К. М.

Войтович Павло Петрович

*доктор філософії в галузі права, професор МКА,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ВИБІР Є І ВИБОРУ НЕМАЄ: ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ЗАРАДИ ЛЮДЕЙ?

За загальним визначенням зовнішня політика є загальним курсом держави у міжнародних справах.

Але хто стоїть за цим курсом, хто визначає його, хто репрезентує собою державу? Це дослідження є актуально відкритим, незавершеним, адже в пошуках істини варто знову повернутися до феномену людини – творця і творіння.

Добре відомо, що зміст політики, обумовлений волею народу, фактично опосередковується його повноважним інституційним представником – державою.

Як людина не може нормально жити поза суспільства, так і будь-яка сучасна держава не може повноцінно функціонувати ізольовано від світового товариства.

З плином часу склалося непорушне правило: зовнішня політика – справа уряду, який здійснює її за власним розумінням і під власну відповідальність. Протягом століть зовнішня політика «робилася» у тиші урядових кабінетів методами так званої традиційної дипломатії, що забезпечує таємницю дипломатичних зносин, повну закритість цієї сфери суспільного життя від очей широкого загалу. Сьогодні ж уявлення про те, що історія в першу чергу визначається діями «царів та героїв» виглядають архаїчно. Проте особа політичного лідера була і залишається однією з важливих змінних при аналізі зовнішньої політики.

Розвиток сучасної політики неможливий без звернення до проблеми свободи особистості, адже уявити політику без особистості неможливо [1]. Політика будь-якої держави в першу чергу повинна бути орієнтована на особистість, створення умов для її розвитку і існування.

Наголосимо, що все в політиці починається з людини. Все, що ми робимо, всі політичні успіхи та невдачі у своїй основі мають загальну головну передумову – людський фактор, незалежно від того, чи йде мова про одну людину чи про мільйони людей. Адже людський інтелект – це та точка опори і той важіль, який дозволяє йому перевертати світ міжнародної політики [2].

Насправді, однією з основних ознак міжнародного життя доби глобалізації є збільшення кількості акторів на міжнародній арені. На формування міжнародної політики здійснюють сильний вплив міжнародні організації, неурядові структури, бізнес та звичайні громадяни, так звана «народна дипломатія». Вплив звичайних громадян на формування і реалізацію зовнішніх зносин є тим більш відчутним, чим більш розвинутою є демократія у державі [2].

Проте треба розуміти і не боятися зізнаватися в тому, що демократії у нас немає [3].

Демократія в ідеалі – це єдність відповідним чином побудованих свобод і політичних інститутів, примат особи над державою, а найголовніше – це люди, для яких демократія стала внутрішньою потребою, звичкою [3]. Звичайно, закономірно постає питання про те, наскільки наше суспільство готове до демократії. Зрозуміло, що недостатньо готове. Однак іншого суспільства у нас немає.

Суспільство – це багатогранний механізм, який функціонує за певними законами, нормами, моральними критеріями, писаними і неписаними правилами поведінки.

У суспільному житті індивідуальна воля проявляється у процесі її зіткнення з волею інших осіб у формі свободи або обмеження волі. Свобода волі є сутнісною ознакою права. З точки зору права свободу волі можна визначити як здатність і можливість особи робити власний вибір і поводити себе відповідно до власних інтересів та цілей за умови визначеності відповідних прав, обов'язків, відповідальності та гарантій [4].

Свобода волі органічно пов'язана з реальними соціальними потребами та інтересами, які у кінцевому рахунку визначаються головною метою існування людської спільноти – всебічним розвитком людської особистості.

Вибір людиною власного варіанта поведінки завжди здійснюється в умовах обмеження певних чинників матеріального і нематеріального характеру, визначених, по-перше, об'єктивними можливостями задоволення індивідуальних потреб і інтересів, по-друге, юридичним законом, по-третє, вимогами моралі, суспільного порядку і загального блага. Вільна особистість має можливість і повинна визначити свою поведінку в певному напрямі, обирати її в межах комбінації об'єктивних умов і суб'єктивних чинників.

Людина завжди, а особливо в умовах швидкого темпу сучасного життя і стрімких соціальних змін, постає перед необхідністю вибору.

Вибір займає важливе місце в житті людини і суспільства, він багато в чому залежить не лише від внутрішньої мотивації, але й від зовнішніх факторів.

Щодо політики, то прийнятим рішенням, як правило, є не найкраще щодо вирішення проблеми рішення, а те, за яким може бути досягнуто компромісу у політиці групи, що приймає це рішення.

Свобода присутня там, де людина приймає самостійне рішення на основі усвідомлених мотивів. Незалежно від біологічних, психологічних, соціальних детермінант поведінки, людина усвідомлено здійснює вибір, використовуючи вольові якості та інші процеси, повного переліку яких в науці ще немає [5].

Весь механізм моральної регуляції заснований на вільному виборі, свободі волі [6].

Слід акцентувати увагу на тому, що за державою, за діями держави як суб'єкта міжнародного права завжди стоїть людина, її вибір, воля, процес прийняття нею рішень [7]. Міжнародне право розглядає в якості свого суб'єкта не державні органи або окремих посадових осіб, а державу в цілому, тому можна стверджувати, що у держави є право вибору, свобода волі, а здійснюється цей вибір через уповноважених суб'єктів.

При суспільному виборі, що здійснюється представниками держави від імені усієї держави, реалізуючи її свободу волі, приймаються політичні рішення, за яких найчастіше

все суспільство складає латентну групу. При цьому латентна група повинна домовитися щодо правил суспільного вибору і забезпечення його реалізації. Існують відмінності суспільного вибору в умовах прямої і представницької демократії. В умовах прямої демократії сам індивід приймає політичні рішення, в умовах представницької – суспільний вибір реалізується представниками групи – депутатами. У законному представництві представник виражає ззовні власну волю, діючи в інтересах того, кого представляє.

Правова держава, як правило, розглядається як суверенна держава, що володіє незалежністю у зовнішньому середовищі та верховенством всередині країни. Однак в центрі правової системи має бути людина, а не суверенна держава, яка сама обмежує свій суверенітет. Адже інакше теорія правової держави позбавлена правового сенсу. Правова держава не може мати власної волі, відмінної від волі громадян, це держава, яка не панує над ними [8, С. 40], спрямована не на те, щоб підкорити собі оточуючих, не на інших суб'єктів права, а на внутрішню організацію своєї діяльності. І хоча такі думки і ідеї, безумовно, вважаються абсолютно вірними, але вбачаються утопічними, адже реальна основа – це завжди боротьба за владу, оскільки реальні – це не правова, а політична держава. Усіляка ж політична держава має істотну ознаку – це здатність примусово нав'язувати іншим свою власну волю. Принципам політичної держави відповідає ідея політичного, народного представництва. Інститут народного представництва має виражати волю народу, а по суті, він є інститутом, органом державної влади [8, с. 41]. При народному представництві представник юридично нікого не представляє. Між представником і тими, кого представляють, немає реального правового зв'язку, він може бути політичним, духовним, моральним, але аж ніяк не правовим. Така загальна воля насправді не є ані загальною волею, ані правовою волею, вона створює політичний, а не правовий зв'язок, підтримується державним примусом.

Зовнішня політика завжди відображає у постановці своїх цілей, у виборі засобів та методів, внутрішньополітичну ситуацію у державі. Вона спирається на ресурси, наявні у держави, на її кадровий потенціал.

Перш за все, зовнішня політика – це політика, і процеси і моделі зовнішньої політики схожі для політики в цілому. Вона є боротьбою за владу.

Звернемося до Руссо, який розуміє свободу як автономію народу, як рівну участь всіх у практиці законодавства, коли народ дає закони сам собі. Критики досить справедливо висунули наступну тезу: фікція єдиної народної волі може бути здійснена лише ціною того, що окремі приватні волі в їх гетерогенності замовчуються або придушуються. Народ, від якого і повинна виходити влада, не є суб'єктом, який наділений волею та свідомістю. Він виступає тільки через множину дій, а як народ він в принципі не наділений ані здатністю приймати рішення, ані здатністю діяти [9].

Однак політика – це процес, розвиток, розвиток суспільства, перш за все; тому є надія, що далеко не все залежить від державно-правових інститутів. Переосмислення ролі індивіду у процесі розвитку припускає істотне зрушення – з пасивних реципієнтів допомоги розвитку люди стають «агентами змін» [10]. Якщо сама людина не перейметься своїми правами і свободами, не буде їх відстоювати, то державні органи навряд що зроблять в цій сфері.

На цьому, у тому числі, засновується і концепція «розвитку людини», яка своєю появою і популяризацією зобов'язана щорічним Доповідям про розвиток людини, що видаються під егідою ПРООН, починаючи з 1990 року. Поняття людського розвитку було сформульовано у першій Доповіді про розвиток людини наступним чином: «Розвиток людини є процесом розширення спектру вибору. Найважливіші елементи вибору – жити довгим та здоровим життям, отримувати освіту та мати гідний рівень життя. Додаткові елементи вибору включають в себе політичну свободу, гарантовані права людини та самоповагу [11]. І тут хочемо підкреслити: розвиток на основі прав починається з етичної позиції, що всі люди мають право на певний стандарт з точки зору матеріального та духовного добробуту [11].

Джерела:

1. Рыбаков М.Д. Свобода личности в правовой политике государства : автореф. дис. ... к.ю.н. Тамбов, 2009. С. 3.
2. Зленко А.М. Дипломатия и политика. Украина в процессе динамичных геополитических перемен. Харьков : Фолио, 2004. 559с.
3. Димитров Ю. Правова держава: перспектива чи сьогоднішній день? *Право України*. 1995. № 5–6. С. 12–16.
4. Селіванов В. Право як сфера свободи. *Вісник Академії правових наук України*. № 1(24). С. 17–32.
5. Коновалова М.А. Системное психолого-политическое исследование свободы человека : автореф. дис. ... к.п.н. Санкт-Петербург, 2006. С. 11.
6. Гусейнов А.А., Апресян Р.Г. Этика. М. : Гардарика, 1998. С. 276.
7. Тарасов О.В. Проблема суб'єкта в міжнародному публічному праві : автореф. дис. ... д.ю.н. Харків, 2015. 40 с.
8. Архипов С.И. Субъект права (теоретическое исследование) : автореф. дис. ... д.ю.н. Екатеринбург, 2005. 46 с.
9. Юрген Хабермас. Демократия. Разум. Нравственность. М. : АО «КАМІ», 1995.
10. Sen A. Development as Freedom / Sen A. Oxford : Oxford University Press, 1990. P. XII.
11. Human development report 1990, Concept and Measurement of Human Development. Published for the United Nations Development Programme. Oxford University Press, 1990. P. 1.

Гольд Ольга Феліксівна

к.філос.н., докторантка

*Житомирського державного університету імені Івана Франка,
викладач комунального закладу «Одеський педагогічний коледж»*

ПРАВА ЛЮДИНИ НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ РУХІВ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Тематика прав людини та їх захисту в сучасних США є достатньо актуальною в наукових колах. Сьогодні в США пролунали деякі події, що зворушили багато нових або забутих питань соціального життя та відгукуються по світу й сьогодні. Це відомі справи так званих «*me too*» «*black lives matter*» «Covid -2019».

Загальновідомо, право це феномен обумовлений природою людини та суспільства, що виражає свободу особистості, система регулювання суспільних відносин, якій притаманні нормативність, формальна визначеність в офіційних джерелах та забезпеченість можливістю державного примусу це багатогранне явище, яке покликане регулювати суспільні відносини.

У правовій науці не має усталеного визначення *механізму забезпечення* прав і свобод людини і громадянина. Термін «забезпечення» має досить широке значення, що трактується: як створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; захищати, охороняти кого, що- небудь від небезпеки [2].

У правничій літературі використовується різне термінологічне позначення механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина, таке як: механізм «забезпечення», «реалізації», «здійснення», «гарантування» прав і свобод людини і громадянина. Крім того, до його структури включають неоднакову кількість елементів, однак найбільш загальними з них є: «гарантування», «реалізація», «охорона», «захист» і «відновлення» [1].

Що до США, де існує «Біль про права» (*Bill of Rights*) – неофіційна назва перших поправок до Конституції США, які засновують основні права і свободи громадян. Перші десять поправок, які складала Біль про права, що був прийнятий у 1789 р. містились норми, які закріплювали важливі права та свободи американців.

Особливо корисна V поправка, де проголошується – «ніхто не може бути позбавлений життя, свободи чи власності без законного судового розгляду, ніяка приватна власність не може бути відібрана для суспільного користування без справедливої винагороди; встановлена заборона притягати до відповідальності за одне і те ж діяння двічі та примушувати свідчити проти самого себе» [5].

Звернемося саме до відомих сучасних рухів за права людини – «Me Too» (або #MeToo, з англійської – «Я теж») – хештег та соціальна акція-флешмоб проти сексуального насильства і сексуальних домагань, поширені в соціальних мережах в результаті секс-скандалу навколо кінопродюсера

Гарві Вайнштейна. Використовуючи фразу «Я теж», жінки, що стали жертвами сексуального насильства, розповідали про пережитий ними досвід домагань чи зґвалтувань, маркуючи тегом, що історія торкнулася і їх.

З 2006 року ця фраза використовувалась проти зґвалтувань і домагань в цілому, скоріше, не на роботі, громадською активісткою *Тараною Берк*, а пізніше популяризована акторкою *Аліссою Мілано*, яка запропонувала жінкам ставити лайк і зробити репост, щоб поділитися власним сумним досвідом пережитого насильства.

У цьому році рух *MeToo* відзначає 15 років з моменту свого заснування. Його активісти вже багато років допомагають жертвам сексуального насильства, але широку популярність рух отримав лише у 2017 році на тлі скандалу навколо продюсера вищеназваного вже Г. Вайнштейна, якого звинувачують у сексуальних злочинах.

Представники *MeToo* кажуть, що як відомо, вони сконцентровані на їхньому головному завданні – надавати підтримку жертвам сексуального насильства. Як заявила глава руху в інтерв'ю «Голосу Америки», *MeToo* також планує розширювати кількість своїх активістів у всьому світі [4].

Наступний рух що виник внаслідок події, що виникли при затримання місцевим полісменом афроамериканця Джорджа Флойда в травні 2020, в штаті Міннеаполіс, після чого він помер, що стало причиною протестних рухів в США, що розгорнулися згодом майже по всьому світу [3].

Внаслідок, в США виникла безпрецедентна низка подій руйнівного характеру під гаслом «*Black Lives Matter*», де антирасистські рухи намагалися пограбувати та зруйнувати театри та цвинтарі, ресторани та церкви.

Під цими гаслами в Великобританії осквернили пам'ятник Вінстону Черчиллю. В Україні, в Запоріжжі та Тернополі поодинокі мітингувальники виступали за права та расову рівність у суспільстві.

Також зазначимо факт осквернення пам'ятників відомим політикам, релігійним діячам та іншим видатним особистостям в США. У 2020 р зруйновано пам'ятник священика – францисканця Хуніперо Серра – «батька Каліфорнії» [4].

Нагадаємо, після чого 3 червня, 2020 р. Папа Римський в кінці загальної аудієнції окремо звернувся до «братів і сестер в Сполучених Штатах Америки» і закликав до порозуміння.

Внаслідок карантину на обох континентах спалахнула не тільки медична, але соціально – економічна проблема. В кінці березня 2020 р., інвестиційний банк Goldman Sachs зафіксував зниження ВВП і зростання безробіття в США. Індекс «S & P 500» та «Dow Jones Industrial Average» – впали та втратили відсотки, що стало найшвидшим падінням цього індексу за всю історію. Загальна кількість американців, що звернулися на допомогу з безробіття, перевищило 26 мільйонів за 2 місяці карантину.

Ситуація в економіці та соціальному житті, її наслідки, що сталися в період декілька років поспіль, залишаються нині актуальними – сучасний виклик суспільства. Це відгук в формі міжнаціональних, міжрасових, релігійних конфліктів, відроджується ксенофобський настрій, як наслідок, глобальні процеси світу припиняються.

В результаті вищесказаного, соціальне життя стає більш індивідуалізоване в сенсі особистості людини або усамітнення та самоідентифікації, тематика/задачі/функції/ підходи прав людини виходять на новий рівень. Це може призводити до переосмислення соціальних інституцій та ієрархії різних кіл у суспільстві. Виникає явище «інфодемії» та його посилення в світі як різновиду гібридних війн в наші часи.

Вищеназвані рухи та Covid 2019 спровокував нові погляди на проблеми суспільств, їх закони, світобачення, культуру які були забуті в деяких провідних країнах світу. В деяких країнах соціальні та державні інституції з'явилися не спроможними дійти до результативного вирішення проблем в суспільстві викликаних соціумом. Сьогодні в США та інших суспільствах виникає криза еліт, популізм, зміни цінностей та досягнення історії країн. Права людини та їх захист як завжди в цивілізованій країні має зайняти своє лідируюче місце.

Джерела:

1. Бакірова І. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_9254
2. Козюба М. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/f/283756.pdf>

3. Голос Америки URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/mighnarodnyi-den-proty-nasyliya-nad-ghinkamy/30968977.html>

4. Гольд О. URL: https://www.academia.edu/43533422/Covid_2019_in_the_US%D0%90_epidemic_vs_racism_socio_philosophical_aspect

5. Українська радянська енциклопедія : у 12 т. / гол. ред. М. П. Бажан; О. К. Антонов та ін. К. : Головна редакція УРЕ, 1974–1985. С. 348

Гулевська Ганна Юрївна

*к.ю.н., доцент, завідувачка кафедри права та публічного управління
Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій*

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФЕМІНІСТИЧНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

В Україні поняття «феміністська теорія права», «правовий фемінізм» чи «фемінізм у праві» фактично не використовувались. В. Кузнецов у Філософському енциклопедичному словнику наводив поняття «правовий фемінізм» сформоване однією із авторок феміністичної юриспруденції Катерін Мак-Кіннон: «напряму філософії права, що вийшов із правового критицизму і розглядає право з позицій феміністської ідеології. Трактуює існуюче право як відображення світобачення, інтересів і цінностей чоловіків і тому несправедливе щодо жінок. Виходячи з відмінностей між чоловіками і жінками, «Правовий фемінізм» розглядає шляхи і способи реформування права, подолання жіночої дискримінації та створення справедливих щодо жінок правових систем. Акцентує увагу на специфічних «жіночих» проблемах (аборти, сурогатне материнство, сексуальне насильство тощо) і піддає критиці існуючі правові погляди і норми, що регулюють ці проблеми (Сміт, Крамер, Мак-Кіннон)». У 2019 році в Україні з'явилося перше перекладене видання, а саме книга Енн Скейлз «Фемінізм у праві: активізм, законодавство та правова теорія», яка була покликана привернути увагу юридичного середовища, у тому числі наукової спільноти до феміністської теорії права [1, с. 19].

Як і фемінізм, феміністська юриспруденція не є однорідною і містить різні напрями та концепції. Так, у фаховій літературі

з філософії права найчастіше виділяють: 1) ліберальну школу у фемінізмі з вимогами симетричності, формальної рівності прав і можливостей для обох статей; 2) асиміляційний фемінізм; 3) бівалентний фемінізм, що підкреслює різницю між статями і вимагає особливого відношення до кожної статі; 4) інкорпоративний фемінізм; 5) фемінізм відносин, що підкреслює особливі культурологічні фактори у становищі жінок; 6) фемінізм домінування або радикальний фемінізм і 7) постмодерністський фемінізм [2, с. 260].

З початку свого виникнення у 80-ті роки в США феміністична теорія права базувалася на критичному аналізі взаємозв'язків феміністичної теорії й практики в юридичній площині, зазначає у своїй статті Сара Елзуні. Вступним питанням може бути таке: що робить правознавство феміністичним? У той час коли феміністичні аналізи догми права та правової теорії розглядаються частково відокремлено, а іноді навіть як феномени різних часів, її підхід базується на категоріальній нероздільності цих двох сфер. Це пов'язано насамперед з їхнім спільним завданням – феміністичною критикою права: в їх основі завжди лежить політично-правовий, (почасти фундаментальний) суспільно-критичний імпульс і, як правило, політично-правова інтенція. Будь-яке феміністичне догматичне міркування містить теоретичне припущення, теоретичну базу – названа вона експліцитно чи ні. Так само визначальний фокус феміністичної теорії права спрямований на формування конкретних позитивно-правових проектів [3, с. 181].

Розглядаючи феміністичну юриспруденцію у філософсько-правовому контексті, можна простежити її зв'язок із юридичною антропологією. Як зазначає В. Завальнюк, юридична антропологія центральним об'єктом своїх студій визнає людину як біосоціальну істоту, що живе, рефлексує, діє у правовому полі. Стрижнем антропологічного підходу до правової реальності є діалектика загального (у всіх людей є рівні права та обов'язки) та особливого (реалізація прав та обов'язків залежить від антропологічних особливостей людини). Історична складалася так, що поняття «людина» в юриспруденції та правовій свідомості пов'язувалось, передовсім, з істотою чоловічої

статі. Земна цивілізація дотепер формувалася як переважно чоловіча, в якій чоловік-мисливець, чоловік-землероб, чоловік -робітник, і, що мало особливе значення, – чоловік-воїн, грали визначальні ролі у досучасному суспільстві. Право, будучи явищем соціальним, повною мірою відбивало гендерну асиметрію суспільства. Феміністична юриспруденція є складовою юриспруденції, яка базується на ідеї політичної, економічної, соціальної рівності статей [4, с. 42]. У вступному слові до своєї праці Енн Скейлз пише про те, що феміністська діяльність – це дослідження і практика всього, що впливає з твердження «Жінки – також люди» [5, с. 18]. Тому цілком обгрунтовано звучить думка Світлани Янішевські про те, що саме завдяки боротьбі феміністок жінка набула статусу людини, позбавившись статусу домашньої тварини, що належить спочатку батькові, а потім чоловікові, який не має громадянських прав, не має права на освіту, права на участь у політичній діяльності, права власності і навіть права на своїх власних дітей. Наразі, вважає Світлана Янішевські, фемінізм не тільки продовжує боротьбу за рівноправність, а й несе просвітницьку діяльність, відкриває очі на існуючу в суспільстві несправедливість, руйнує стереотипи, що склалися, традиції. І що найголовніше, він підтримує жінок, вселяє в них впевненість у собі, а за рахунок цього жінки більше не бояться сказати «НІ» (згадаймо #metoo) і постояти за свої права там, де раніше це не було прийнято [6].

Отже, можна прийти до висновку, що феміністична правова теорія набуває все більшої актуальності в аспекті прав людини, оскільки навіть базові політичні, економічні та соціальні права є недосяжним для жінок низки країн, а у відносно благополучних у цьому сенсі суспільствах проблематика рівності та прав жінок переосмислюється та поглиблюється у контексті концепту людської гідності. Усвідомлення необхідності феміністичного прочитання права та застосування феміністського правничого методу серед юридичної спільноти з'явилося порівняно нещодавно, спирається на досягнення переважно західної юридичної думки і, з часом, має всі підстави для того, щоби стати одним із трендів вітчизняної юриспруденції.

Джерела:

1. Гендерна рівність та права жінок : практично-методичний посібник. К., 2020. 168 с.
2. Синха Сурия Пракаш Юриспруденція. Філософія права : краткий курс / пер. с англ. М. : Издательский центр «Академия», 1996. 304 с.
3. Сара Елзуні Феміністична теорія права. Образ, тіло, порядок. Гендерні дослідження в міждисциплінарному спектрі : антологія / за ред. К. Міщенко, С. Штретлінг. Київ : Медуза, 2014. 232 с.
4. Завальнюк В. В. Феміністична та гендерна юриспруденція як складові юридичної антропології. *Правове життя сучасної України* : матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (м. Одеса, 20–21 квітня 2012 р.). Т. 1 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В.М. Дрьомін; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2012. С. 42–43.
5. Енн Скейл «Фемінізм у праві: активізм, юридична практика та правнича теорія» К. : «Видавництво», 2019. 215 с.
6. Янишевски Светлана Размышление. Феминизм как движение за права всех людей. URL: <https://feministeerium.ee/ru/feminism-kak-dvizenie-za/>

Костицький Василь Васильович

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
професор кафедри теорії та історії права та держави
Інституту права, доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук України,
президент Асоціації українських правників*

ПРАВА ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ З'ЯСУВАННЯ СУЧАСНОСТІ ДЕРЖАВИ

Наукові інтерпретації сутності, змісту та правової природи сучасної держави знайшли своє відображення у дослідженнях українських та зарубіжних учених. Погодимось, що сучасна держава являє собою «цілий макрокосм значень і сенсів, хоча за всієї своєї багато вимірності йому притаманні і конкретні фундаментальні та історично інваріантні виміри»[1].

До ознак сучасної держави відносять її готовність до діалогу із громадянським суспільством, наявність державно-приватного партнерства, демократизм та соціальність держави,

обстоювання державою загальнолюдських цінностей, передусім, визнання та утвердження державою примату прав людини у житті суспільства та у діяльності держави.

До невід'ємних ознак сучасності держави також відносять гуманізацію її функцій, що відповідає антропологічному повороту в діяльності державного механізму та у функціонуванні системи правової регуляції державно організованого суспільства на сучасному етапі його розвитку. За влучним висловом А.Р. Крусян, тенденція гуманізації є «альфою та омегою» діяльності сучасної держави, яка повинна забезпечити права людини «цілісною та змістовно повною системою гарантій»[2]. Гуманізація держави відповідає сучасному розумінню конституційно-правових цінностей,[3] вписується логічно у домінування антропологічного підходу до облаштування і функціонування держави.

Сучасність держави сьогодні також визначається її здатністю вирішувати проблеми, обумовлені викликами і загрозами, з якими зустрілася нинішня цивілізація. Причому, ця обставина вимагає від держави реагувати на такі виклики і загрози за влучного поєднання людиноцентризму та соціоцентризму у своїй діяльності.

Ще одним проявом сучасності держави, суголосним із гуманізацією держави, є її соціалізація. Тут маємо на увазі не тільки акцентування уваги на нових формах взаємодії між державою та громадянським суспільством і його інституціями, але й втрата державою монополії на легітимне насильство і виключну приналежність державі права, поява наддержавного регулювання проблем захисту прав і свобод людини і громадянина. Отже, соціалізація держави пов'язана із глобалізацією сучасної держави разом із глобалізацією права, що також проявляється у частковому делегуванні наддержавним суб'єктам елементів державного суверенітету, у тому числі у безпекових сферах та питаннях захисту прав людини, перспективах влаштування інфраструктури наддержавного урядування, «дефіциті керівності та легітимації» в сучасній державі (Ю. Габермас [4]), «пастках денаціоналізації» (У. Бек [5]), «демонтажі welfare state» (В.С. Малахов [6]) тощо. В силу глобалізації суспільного

і державно життя спостерігаємо процеси глобалізації і гармонізації права, що дало можливість автору говорити про дію «закону сполучених посуден» [7], завдяки чому досягнення і передові новели у розвитку права та захисті прав і свобод людини швидко трансформуються у правові системи різних держав або у міжнародне право, «перетікаючи» із міжнародного у національне, із національного у міжнародне та із одної країни в іншу. Окрім цього, спостерігаємо як прав і свобод, так і способу життя сучасної людини (джинси, взуття (кросівки), гамбургери, мобільні телефони, ноутбуки). Одночасно у сучасній науці справедливо зустрічаються непоодинокі випадки констатації витіснення національної держави з її національною ідентичністю та сталим суверенітетом, що дає підстави говорити про «історичну вичерпаність» та «розмивання» державного суверенітету в умовах глобалізації [8; 9].

Зараз також маємо обгрунтовані твердження про зростання ролі права у житті суспільства і сучасної держави, що «фактор права стає визначальним у будь-якому науково-юридичному дискурсі державності» [10]. Погодимось, що сучасна держава є державою гранично «юридизованою», діяльність її органів є у край процедуризованою та спирається на розгалужене законодавство [11]. При цьому «поряд із збільшенням обсягу регулювання його характер стає дедалі загальнішим, декларативним, політико-юридичним, знижується інструментальність норм» [12]. У сучасній зарубіжній соціології права (Н. Луман, Г. Тойбнер та ін.) констатуються, зокрема, «надлишок права», «юридифікація» суспільних відносин [13], яке сприяє «колонізації життєвого світу» засобами розширеного державного інтервенціонізму (Ю. Габермас) [14]. У вітчизняній літературі так само констатується посилення тенденції до «гіпертрофованого прагнення щодо нормативно-правової формалізації всіх сфер суспільного життя» (В.П. Горбатенко) [15]. При цьому, за словами відомого сучасного німецького соціолога права Г. Тойбнера, така «юридифікація означає не просто розростання права, вона означає процес породження інтервенціоністською соціальною державою нового типу права, регулятивного права» [16]. Зрештою, така ситуація обумовила появу

тверджень про те, що у сучасній державі права стає все більше, а прав людини все менше.

Сучасна держава обмежена правом і правами людини у своїй діяльності [17]. На забезпечення реалізації прав і свобод людини відчутно впливають такі проблеми, як масові етнічні переселення, світові пандемії, що супроводжується обмеженнями прав свобод, зменшенням довір'я людей до держави. Тому у сфері проблематики прав людини намітилися діаметрально протилежні підходи до оцінки ролі сучасності держави. З одного боку, констатується, що «ідея прав людини перетворюється на глобальне завдання і окреслює мотив держави в конституційній імплементації цінностей», навіть ціною «гуманітарних інтервенцій» [18]. Сучасні технології обумовлюють можливості прямого втручання держави у життя людини (через електронні та інші канали банківської системи, мережу телекомунікацій (у тому числі засоби відеоспостереження і відеостеження), централізоване оподаткування тощо [19]. З другого боку, існують вагомі підстави вважати, що у сучасному світі «права людини слід вивільнити від орієнтації на державу і по-новому пристосувати до тих специфічних загроз, які виходять від інших соціальних систем» [20]. У цьому, як видається, простежується неявне протиставлення етатистської та антропосоціокультурної (неетатистської) орієнтацій на забезпечення прав людини з боку саме держави [21].

Можемо констатувати, що сучасна держава має бути соціальною правовою [22; 23], і така модель може прийти на зміну постіндустріальній державі, що дає змогу поєднати неоліберальні ідеї свободи, примату прав людини для держави з одночасним утвердженням необхідних в умовах глобальних викликів елементів соціоцентризму у функціонуванні держави, побудованого на правових рейках.

Джерела:

1. Соловьев А.И. Три облика государства – три стратегии гражданского общества. *Полис*. 1996. No 6. С. 29.
2. Крусян А. Конституція в науково-практичній парадигмі сучасного українського конституціоналізму (у контексті актуальних питань конституційних перетворень). *Право України*. 2016. № 6. С. 73.

3. Толстенко В. Л. Форма держави і система сучасних правових цінностей: проблеми взаємозв'язку. *Митна справа*. 2014. № 3 (2). С. 278–285. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2014_3\(2\)_51](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2014_3(2)_51)
4. Хабермас Ю. Политические работы / Ю. Хабермас; сост. А.В. Денежкина; пер. с нем. Б.М. Скуратова. М. : Праксис, 2005. С. 299.
5. Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия / пер. с нем. А.Б. Григорьева, В.Д. Седельника; послесловие В.Г. Федотовой, Н.Н. Федотовой. М. : Прогресс-Традиция; Издательский дом «Территория будущего», 2007. С. 274.
6. Малахов В.С. Государство в условиях глобализации : учебное пособие / В.С. Малахов; Национальный фонд подготовки кадров; Московская школа социальных и экономических наук. М. : Книжный дом «Университет», 2007. С. 71–74.
7. Костицький В. У фізиці закон сполучених посуден проявляється у тому, що рідина, залита у з'єднані між собою місткості, виставляється на одному рівні, незалежно від висоти, об'єму цих з'єднаних місткостей. Костицький В.В. Норма права як соціальний феномен: теолого-соціологічне праворозуміння. *Соціологія права*. 2015. № 3–4 (14–15). С. 3–6.
8. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. М. : Гос. ун-т. «Высш. шк. экономики, 2000. С. 501.
9. Хабермас Ю. Политические работы / Ю. Хабермас; сост. А.В. Денежкина; пер. с нем. Б.М. Скуратова. М. : Праксис, 2005. С. 277–295.
10. Толстенко В. Л. Державно-правовий режим і його роль у визначенні форми держави. *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 1 (40). С. 118.
11. Дубинина Е. Н. Юридизация отношений в современном обществе : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : Специальность 12.00.01 – теория и история права и государства, история учений о праве и государстве / Е.Н. Дубинина. М., 2010. 27 с.
12. Шустров Д.Г. Прирученный Левиафан: государство как объект конституционно-правового регулирования : монография / Д.Г. Шустров. СПб. : Алет Пресс, 2014. С. 387.
13. Денисенко В.В. Юридификация общества и концепции правового регулирования. *Вестник Воронежского государственного университета*. 2008. № 2. С. 56–62; Скоробогатов В.Ю. Саморегулирование как свойство правовой системы. Дисс. ... канд. юрид. наук. Специальность 12.00.01 – теория и история права и государства; история правовых учений / В.Ю. Скоробогатов. М., 2013. С. 96–146.

14. Бусова Н. Проблема кризисна правового регулювання в світте теорії соціальних систем Н. Лумана. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2000. № 1. С. 52–54.

15. Горбатенко В. Політико-правові цінності в контексті демократизації українського суспільства. *Право України*. 2013. № 8. С. 152.

16. Бусова Н. Проблема кризисна правового регулювання в світте теорії соціальних систем Н. Лумана. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2000. № 1. С. 54.

17. Костицький В.В., Кобан О.Г. Обмеження правом законодавчої та судової влади: монографія / В.В. Костицький, О.Г. Кобан. К.: «Видавничий дім «АртЕк», 2017. 228с.

18. Депенхойер О. Функції конституції. *Сравнительное конституционное обозрение*. 2016. №1(110). С. 74.

19. Политические институты на рубеже тысячелетий / отв. ред. К.Г. Холодковский. Дубна: ООО «Феникс+», 2001. С. 242.

20. Тойбнер Г. Контуры конституционной социологии: преодоление исключительности государственного конституционализма. *Сравнительное конституционное обозрение*. 2016. №1(110). С. 48.

21. Гаврилюк Р. Чому в Україні не відбулась Оголошена Револуція у сфері прав людини? *Право України*. 2016. № 6. С. 35–43.

22. Kostytsky V. Scientific ideas, legal progress, scientific legal doctrine: searching for the optimal power model in the modern state // European science. *Európska Veda. Scientific journal. Vedecký časopis, Podhájska*, Vol. 4. 2019. PP. 47–50.

23. Костицький В.В. До питання про сучасну державу. *Соціологія права*. 2016. № 4 (19). С. 3–14.

Манжура Володимир Іванович

к.ю.н., доцент, доцент кафедри права та публічного управління
Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій

КОНЦЕПТ ПРИРОДНОСТІ У ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОМУ ДИСКУРСІ

Оскільки філософія права є факультативною філософською дисципліною, цілком правомірним видається потрактовування змісту її ключових понять, в т. ч. й концепту «природність» у контексті загальнофілософської парадигми, яка досліджує світ з позиції всезагального зв'язку та всезагального розвитку. До такого ж підходу у розумінні феномену природності філо-

софію права підштовхує розвиток системи сучасних наук у напрямку інтеграції окремих наукових дисциплін у цілісну «меганауку». Це виявляється в оформленні нової постнекласичної історичної дисципліни, яка ще не має загально-визнаної назви і позначається або як «велика історія» або як «універсальна історія» (концептуально відмінна від шпенглерівсько-тейлорівського розуміння цього «історіософського» терміну), що вже біля двох десятиліть де-факто є академічної дисципліною і широко викладається у світі не лише у вищій, а й у середній школі. Вікіпедія презентує «Велику історію» як «нову наукову дисципліну, яка вивчає історію від Великого вибуху до теперішньої, яка розглядає довгі проміжки часу з використанням міждисциплінарного підходу, поєднуючи в основі багато дисциплін від наукових до гуманітарних, і розглядає існування людини в контексті цієї широкої картини». Отже сучасне природознавство перетворюється з емпіричної по суті системи теоретичних наук про Природу у її даності в теоретичну меганауку про Природу в її необхідності. Наскільки нам відомо, вітчизняна юснатуралістична філософія права ще не включила цей новітній інтелектуальний ресурс до арсеналу засобів обґрунтування природності природного права включно з природними правами людини. Цю нововиниклу наукову дисципліну сучасні системні дослідники, такі як Каделл Ласт (Cadell Last), схильні вважати не лише ґрунтовним викладом того, що відбулося в минулому нашого Всесвіту, включно зі Світом людей, а й «великими історичними підвалинами глибоких спекуляцій майбутнього» (Big Historical Foundations for Deep Future Speculations).

Цікаво, що європейська філософія у своїх ґрунтовних розвідках, таких як чотиритомний «Європейський словник філософій», підготовлений авторським колективом під керівництвом Барбари Кассен (нар. 1947) – відомої французької філософині, філологині, перекладачці, членкині Французької академії з 2018 р. – не фіксує цього загальнонаукового тренду. У 2-му томі згаданого дослідження ми знаходимо ґрунтовно викладену Бертраном Біношем (у перекладі Віталія Артюха) багатомовну історію концепту «універсальна історія» (лат. *historia universalis*; англ. *World history, general history, universal history*;

нім. Universalhistorie, Weltgeschichte, Universalgeschichte, Welthistorie, allgemeine (Welt) Geschichte; фп. Histoire universelle, histoire générale, histoire mondiale) [1, с. 293–295]. Але у бібліографічному списку до цієї словникової статті, доведеному до 2000 р., відсутні праці австро-американського астрофізика й футуролога Еріха Янча (Erich Jantsch, 1929–1980), британсько-американського історика Девіда Крістіана (David Christian, нар. 1946), – одного з співзасновників, спільно з Вільямом Генрі Гейтсом III, більш відомого як Білл Гейтс (нар. 1955) міждисциплінарного проєкту «The Big History Project», створеного з метою розробки цілісного курсу історії космосу, Землі, життя і людства і викладання його в усьому світі, – та інших авторів, які вже майже півстоліття розробляють концепт «універсальної (великої) історії».

Якщо підійти до концептуалізації поняття природності у філософсько-правовому дискурсі з позицій універсально-історичного підходу, ми виявимо в основі такого підходу ті ж самі принципи всезагального зв'язку і всезагального розвитку, які вже давно і наполегливо обґрунтовує притаманними їй засобами діалектично-філософська парадигма. В оптиці такого бачення з позицій сповідуваного автором цих рядків антропосоціокультурного підходу [2] людина постає як перш за все природна істота, котра для задоволення своїй природних потреб культивує штучне середовище свого видового існування, так звану «другу природу», яка зазвичай називається культурою, використовуючи для цього природні ресурси, приводячи у взаємодію природні предмети, природні речовини і природні сили, які взаємодіють між собою і взаємозмінюються відповідно до власних природних властивостей і за невблаганними природними законами. Отже у культурі нема нічного, що можна було б назвати не-природою. Але чи значить це, що штучні предмети або явища, створені людиною неминуче будуть природними, дружніми до природи? На жаль, ні... Те ж саме можна сказати і про природу людини, яка у своїй історичній даності, розгортаючись за логікою власної необхідності, не завжди буде виявляти те, що називають людяністю, і що тільки й може вважатися справжнім виявом її розвинутої сутності.

Єдину тезу, яку автор збирається обстоювати у цій публікації з точки зору заявленого підходу, можна сформулювати у такий спосіб: ступінь розвиненості людської природи, яка є безпосереднім витоком природних прав людини і похідних від цих прав правових систем, прямо залежить від об'єму та рівня культурного розвитку як процесу культивування людиною в самій собі своїх родових сутнісних сил. Скажімо, економічні відносини виробництва, розподілу між людьми та споживання ними маси суспільно вироблених засобів існування у повній відповідності до об'єму і рівня розвитку культури (перш за все культури матеріального виробництва як культивування штучного середовища природного для видового існування людських істот) складаються або як природні (необхідні), або ж протиприродні (такі, що суперечать необхідності).

Візьмемо для прикладу будь-яку з людських спільнот, рівень розвитку культури (перш за все продуктивності суспільної праці) яких ледь-ледь забезпечує кожного з її членів засобами існування на рівні фізіологічного мінімуму. Очевидно, що будь-яка спроба будь-кого з членів такої спільноти однімати частину засобів існування у інших її членів за умов поширення й узвичаєння такої практики з часом неминуче призведе до загибелі певної частини (або й усієї) спільноти. Саме таким чином протиприродні форми суспільної практики «відбираються» у процесі природно-історичного добору як різновиду відкритого Дарвіном природного добору. Ось чому в розглянутому випадку природною буде економічна рівність, а природним домінуючим типом людини буде комунітарна людина, цінності якої з часом необхідно стають загальноновизнаними у тих спільнотах, які не вдаються, або ж відмовляються від практикування протиприродних суспільних відносин і через це існують крізь час, тобто мають майбутнє, або подальшу історію.

Коли ж досягнутий унаслідок доданого креаторами об'єму культурного розвитку рівень продуктивності суспільної праці вже дозволяє за фізіологічно допустимий об'єм певної трудової активності виробляти такий об'єм засобів існування, який в економічній науці називається повним продуктом, що перевершує фізіологічну міру споживання безпосереднього

виробника на відмінну від нуля величину, яка в економічній науці називається додатковим продуктом. Тепер ту частину виробленого безпосереднім виробником продукту, яку ми назвали додатковим продуктом, вже можна в нього вилучити без загрози для його життя. Зрозуміло, що відчужений додатковий продукт можна використати у різний спосіб, – або вивільнити для суб'єкта такого економічного відчуження вільний час для розваг та надкомфорту, або ж для здійснення певної творчої діяльності, наслідком якої буде подальше збільшення об'єму і вивіщення рівня культурного розвитку. За цього рівня розвитку культури стає можливою спеціалізація у творчих види діяльності все зростаючої частини практикуючих розглянути вище соціальні форми економічної виробничо-розподільчої практики людських спільнот, яка з часом необхідно призведе до прискореного накопичення нових культурних досягнень, нарощування об'єму і підвищення рівня розвитку культури. У цьому випадку природною, єдино необхідною буде економічна нерівність, а природньо домінуючим типом людини стає т. зв. економічна людина.

За певного рівня розвитку культури певні людські типи стають природніми суб'єктами соціальної творчості, прерогатива соціогенеративної суб'єктності яких на цивілізаційному етапі історії фіксуються і захищається правовими нормами. Звідси – поява права пріоритету інтересів певного людського типу (який утворює соціокультурний субстрат певного соціального класу) по відношенню до інтересів інших людських типів. Отже природнім носієм природності як самих суспільних відносин, так і правових механізмів їх регулювання є певний людський тип, пріоритет соціальної волі якого щодо соціальних воль інших людських типів, презентованих у даному типі соціальності, є необхідною передумовою максимізації темпів культурного розвитку даної спільноти. Природнім завжди буде той тип законності, яким гарантується пріоритет волі того з людських типів, гарантованість соціального (для цивілізаційної доби – політичного) домінування якого забезпечує висхідний розвиток суспільства (на цивілізаційному етапі історії це економічна людина, історичними різновидами якої

є постаті рабовласника, феодала-землевласника і власника капіталу). Якщо ж відносини економічної рівності знову стануть передумовою гранично досяжних темпів культурного розвитку, які будуть умовою виживання людського роду, то знову (у неможливості чого був переконаний ідеолог людської нерівності Аристотель, котрий був певен, що ткацькі верстати ніколи не зможуть самі ткати тканини, плектри – грати на кіфарі, а будівельні машини – будувати храми) економічна рівність стане природнім типом суспільних відносин, санкціонованих і захищених законом. І тоді на зміну економічній людині у якості природньо домінуючого людського типу прийде людина соціетальна, що докорінно змінить правовий ландшафт сучасної цивілізації. Достатньо уважно вивчити матеріали т.зв. «Давоських форумів» за останнє десятиліття, щоб побачити, як саме соціетальні (а не суто економічні) параметри сучасних людських суспільств поступово стають пріоритетними для сучасної світової інтелектуальної, політичної і підприємницької еліти.

Джерела:

1. Європейський словник філософій: Лексикон непрекладностей / пер. з фр. Том другий. К. : Дух і літера, 2011. 488 с.
2. Манжура В.И. Антопосоциокультурная тотальность (АСК) – поверхность и глубина. *Грани*. 2006. №3. С. 62–68.

Smaznova Iryna

*Head of the Department of Philosophy, Professor, Doctor of Law
National University «Odessa Law Academy»*

MILITARISM AND THE PHILOSOPHY OF HUMAN RIGHTS

The culture of militarism, expressed in the mentality of Europeans, is attributed to the emergence of the phenomena of nihilism and terrorism in Europe as a reaction to disappointment with the illusion of «European civilization» and an attempt to revive its own culture.

Terrorism, by its nature, can also be viewed as a reflection of the militaristic tendency of the mentality of the European nation, since the culture of militarism gives rise to aggressive methods of counteracting the existing order. It is not by chance noted that «after a short period of unsuccessful attempts at the peaceful embodiment of social utopia, the agitation of the narodniks with their Orthodox mentality was replaced by the only thing that seemed possible – terror» [2, p. 120]. At the same time, «narodniks' terrorism in Tsarist Russia (the second half of the 19th – the beginning of the 20th centuries) is the only concrete historical type of terrorism, where exactly the altruistic attitude as the fulfillment of a personal sacrifice for the good of the person («people» and «labor classes») is most fully manifested and brightly» [2, p. 69]. The salvation of an individual is possible only strictly within this community and through it.

This theory captures the socio-philosophical aspect at the level of intercultural conflict, but the clarity of the historical and socio-cultural context of a civilizational clash is insufficient. «The most important objective sign of nihilism (anti-tradition) of modern Western civilization is an indisputable fact: the universe is less and less perceived as order and more and more as chaos. Thus, the first participant in the clash of civilization, it would be wrong to designate only as a «Western Christian civilization». The latter is a Christian in its origins civilization that has passed a long period of decadence and nihilism and is on the verge of «complete nihilism» – the most profound blurring of traditional values. In the spiritual foundation of this civilization, Christianity is preserved only as a private one, by no means the most important element, the dominant component being the ideology of neoliberalism. Therefore, it would be more correct to call the first participant in the clash of civilizations as a «liberal-democratic civilization», as E. Kuliev, in particular, does. In such conditions, conflict is a clash between two value systems: neoliberalism and Islam.

The opposite goal has been set by the movement of Islamic fundamentalism, although its causes lie in the response, including to the militarism of the European mentality. Today, fundamentalists oppose the «revived and renewed» community of believers based on national traditions and spiritual heritage, appealing to the expe-

rience of the early Muslim community of the times of the Prophet Muhammad, which appears as an attempt to get rid of moral values with pronounced militarism of the West, with its cult of individualism [2, p. 152–153].

In essence, pursuing the goal of clearing the European mentality, the movement of Islamic fundamentalism went through several stages of its development until the tradition of terrorism matured within it. A characteristic feature of all ideological trends in Islam is conservatism.

In the aspect of the conflict of civilizations and cultures, the idea of militarism received a global sound in the work of the well-known political scientist S. Huntington, who introduced the global conflict of civilizations and came to explain the spread of these global threats [3]. Hence the recognition of a cliché about Islamic fundamentalism and related Islamic extremism and terrorism as a product of the clash of European and Muslim civilizations, not only at the level of political and economic rivalry, but also at the level of culture, basic values and beliefs.

It can be stated that militarism has become a part of modern culture, a way of human thinking and being. No matter how sad it is to talk about it, but this is our reality – the «culture» of militarism. It seems that in order to assert a culture of peace, we must know the «culture» of militarism.

The culture of militarism is a paradoxical phenomenon: love and care for «our people is manifested in indifference, and sometimes cruelty to «aliens». Such an attitude to the division into friends and foes comes from building relationships in tribal communities, when the survival of the individual was possible only within «his» community, including through the use and even destruction of outsiders. Approval of the culture of militarism found an active response both in the minds of the inhabitants, and the great thinkers and politicians.

The Russian philosopher N. A. Berdyaev wrote that nations must periodically go crazy to fight, but on the other hand, war, with a spiritual due attitude towards it, ennobles and elevates the human soul, it speaks of a distinctive historical reality, gives a courageous sense of history [1, p. 190, 192–193].

War as a component of the structure of militarism became the subject of high art. An uncountable number of novels, novellas, poems, operas, songs, canvases, sculptures, and monuments have been written and created about the war. All of them are dedicated to the great and outstanding commanders and military leaders, the courage and heroism of known and unknown soldiers who fell on the battlefield. We know the names of Macedonian, Napoleon, Suvorov, Kutuzov, Zhukov and other commanders of whom the people and the country are proud of, for whom they have won brilliant victories and who have since owned the glory of these victories. To be a military man at all times and in all countries was considered an honor. Military service attracts more and more new generations of people who dream of military uniforms, military ranks and awards, military merit and military glory. But in its essence to be a military man is to be able and ready to kill and die.

Today, the growing interconnectedness of the world makes even the thought of world war even more unacceptable. Nevertheless, the probability of a large-scale, including nuclear war, cannot be ruled out, and the number of local wars and conflicts grows from year to year.

Militarism as a state of the European mentality, absolutizing the capabilities of the military sphere, its methods, means and technologies of warfare is often used to solve problems that go beyond ensuring national defense. The militaristic policy, expressed in the militarization of its means, the justification of armed violence and its transformation into a tool for solving political, economic and social contradictions within the country and in the sphere of international relations. The influence of militarism on the global political process in the era of globalization and informatization is due to the acquisition of a transnational character by this phenomenon, contributing to the militarization of politics in various countries and regions of the planet.

In the era of globalization, the driving forces of militarization are ideological doctrines, advances in information technologies, and military-political planning of leading world states. Their concentrated influence leads to the transformation of militarism of national states, its adaptation to the tendencies of the development

of the institutions of democracy and the dehumanization of international politics. In practice, this is expressed in declaring the need to protect human values, human rights and freedoms, and calls for counteracting new threats. At the same time, the doctrine of deterrence, synthesizing informational influence and situational use of military force, is becoming a tool for ensuring the global expansion of the Western powers.

Despite the dramatic changes in the life of modern society, the essence of the militarization process is due to the same European mentality with its inherent aggressiveness. However, the new militarism, in contrast to past eras, thanks to the possibilities of informatization, is a global formation of global scale.

Back in the early twentieth century N. S. Trubetskoy in his work «Europe and Humanity» foresaw the horrific consequences of the Europeanization of the rest of the world, including the Muslim one: «The consequences of Europeanization are so grave and terrible that Europeanization has to be considered not good, but evil. Militarism as a «satellite of civilization» derives from the very essence of Europeanization and concerns the very essence of social life and culture of the Europeanized people. Even if the system was changed, the European states would have had, first of all, with fire and sword to lead the same system all over the world, and after that vigilantly ensure that no people changed this system» [6].

It can be argued that the modern militaristic policy of the United States, which was formed in the prism of the European mentality, continues to increase the pace of militarization, which inevitably attracts a response from other states and non-state actors, also resorting to various forms of militarization. The specific features of militarization in the 21st century consist in the multiplication of its subject composition, when along with the states and their coalitions and international organizations, non-state actors play an increasingly active role in world politics. The persistence of political instability in strategic regions of the planet causes a modification of the functions of military-political blocs, interstate unions, which go beyond their initial mission and aim at intervening in internal conflicts of nation-states, which, in particular, is due to the consequences of the global financial and economic crisis.

Today, despite the proclamation of human rights and freedoms, the mentality of Europeans retains the features of militarism, which leads to a clash of political and corporate interests of leading actors in international relations. The active promotion of military-political interests of states with a pronounced militaristic policy provokes similar measures by other powers, and also serves as a moral justification for the penetration and spread of the influence of organizations of transnational terrorism.

Thus, at the present stage of development for all cultures and civilizations, the danger of the policy of militarism remains, which undermines the foundations of the global order and opposes the introduction, development and application of mechanisms of tolerance. It is the rooting of tolerance that should restrain militarism and also lead to the harmonious coexistence of aggression and tolerance. The idea of tolerance is the basis of behavior in an individualized society, it must change the culture of militarism in the mentality of not only Europeans, but also representatives of other civilizations and nations, and otherwise the world will continue to shake aggression, conflicts, terrorist acts and wars.

References:

1. Berdyayev, N. A. (1970), *Filosofiya neravenstva. Pis'ma k nedrugam po sotsial'noy filosofii* [Philosophy of Inequality. Letters to enemies on social philosophy]. Paris : YMCA-Press.
2. Chudinov, S. I. (2007), *Terrorizm kak sotsiokul'turnyy fenomen: sotsial'no-filosofskiy analiz* [Terrorism as a sociocultural phenomenon: a socio-philosophical analysis]. Novosibirsk : NGASU (Sibstrin).
3. Huntington, Samuel P. (1996), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York : Simon & Schuster.
4. Nietzsche, F. (2015), *Human, All Too Human*. Herts : Wordsworth Editions Ltd.
5. Trubetskoy, N. S. (2015), *Evropa i chelovechestvo* [Europe and humanity]. Moscow : Direct-Media.

СЕКЦІЯ № 3 РЕГІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Андрейченко Світлана Сергіївна

*д.ю.н., професорка, завідувачка кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Міжнародного гуманітарного університету*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВА НА ЗДОРОВ'Я

Незважаючи на загальне визнання права на здоров'я та його міжнародно-правову та національно-правову регламентацію, належне забезпечення права на здоров'я залишається однією з найбільш гострих та актуальних задач сучасної юриспруденції. У «Порядку денному у сфері сталого розвитку до 2030 року», що є планом дій для людей, планети та процвітання [1], наголошується на тому, що глобальні загрози здоров'ю людей поряд із стихійними лихами, конфліктами, насильницьким екстремізмом, тероризмом і пов'язаними з цим гуманітарними кризами та вимушеним переміщенням населення загрожують звести нанівець більшу частину успіхів у царині розвитку, досягнутих в останні десятиріччя.

До сьогоднішнього часу не існує спеціального міжнародного універсального чи регіонального механізму захисту права на здоров'я і такий захист стає можливим лише через захист інших прав людини. Проблема реалізації права на здоров'я отримала значну увагу в європейській системі захисту прав людини, і перед усім, в діяльності Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд). Право індивідів звертатися із заявою до ЄСПЛ справедливо розглядається як наріжний камінь міжнародної системи захисту прав людини. Хоча Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) прямо не передбачає право індивіда на здоров'я як таке, «певні права щодо здоров'я можуть бути похідним від інших прямо

закріплених прав у Конвенції» [2, с. 258]. Отже захист права на здоров'я в ЄСПЛ здійснюється через механізми захисту інших прав, передбачених в Конвенції – права на життя, заборони катувань, права на свободу та особисту недоторканність, права на справедливий судовий розгляд та інших прав та свобод, та, як наслідок, має безпосереднє значення для їх реалізації.

Теоретичні та практичні питання міжнародно-правового регулювання співробітництва держав у сфері охорони здоров'я, концептуальні підходи до міжнародно-правового регулювання співробітництва держав у сфері охорони здоров'я та практика міжнародних судових та квазісудових органів щодо захисту права на здоров'я були досліджені Н. В. Хендель. Захисту права на здоров'я в Раді Європи дисертаційну роботу присвятив Ю. А. Крук. Діяльність Європейського суду з прав людини в контексті захисту прав пацієнтів висвітлена О. М. Лісничою.

Низку праць з питань глобального управління здоров'ям представив О. Агінам (O. Aginam), досліджуючи в них історичні, концептуальні, теоретичні, правові та інституційні рамки багатостороннього управління здоров'ям в контексті глобалізації та глибоко роздробленого і нерівного світу. Питання історико-правового розвитку права на здоров'я стали предметом дослідження А. Гаффіні (A. Gaffney). Б. Мейер (B. Meier), розкриваючи проблеми посилення забезпечення права на здоров'я в глобалізованому світі відзначає доцільність забезпечення колективного права на охорону здоров'я, а не виключно індивідуального права на медичну допомогу. М. Белангер (M. Bélanger), А. Екстер (A. Exter), Д. Фідлер, (D. Fidler) висвітлюють різноманітні аспекти розвитку концепції міжнародного права охорони здоров'я. Заслуговує на увагу монографія «Право на здоров'я в міжнародному праві» Дж. Тобіна (J. Tobin), в якій автор робить акцент на зобов'язаннях держав щодо захисту права на здоров'я, розкриваючи історичні, філософські та теоретичні аспекти концепції права на здоров'я у міжнародному праві. С. Грір (S. Greer), Т. Сокол (T. Sokol) торкаються аспектів захисту права на здоров'я у межах Європейського Союзу. Р. Салтман (R. Saltman) акцентує увагу на питаннях реформування системи охорони здоров'я в Європі. Окремі проблеми

захисту права на здоров'я розкриті у роботах, присвячених тлумаченню Європейської конвенції з прав людини та практиці Європейського суду з прав людини.

Право на здоров'я стрімко розвивалося згідно з міжнародним правом, і його нормативне роз'яснення має суттєві концептуальні та практичні наслідки для політики в галузі охорони здоров'я [3, с. 1156]. Право здоров'я включає в себе широкий спектр факторів, які Комітет з економічних, соціальних та культурних прав називає «основними детермінантами здоров'я». Вони включають: доступ до безпечної питної води; адекватні санітарно-гігієнічні умови; адекватне постачання безпечних харчових продуктів; безпечне житло; здорові умови праці та навколишнього середовища; освіта та отримання інформації щодо охорони здоров'я. Ці та інші права і свободи пов'язані зі складовими елементами права на здоров'я [4].

Варто відзначити, що рішення ЄСПЛ визнаються у багатьох державах одним із джерел права, які, до того ж, надають можливість встановити прогалини у національному законодавстві, невідповідність деяких норм національного законодавства положенням Конвенції. Розповсюдження практики ЄСПЛ прискорює усунення недоліків у національних правових системах, зокрема щодо захисту права на здоров'я. Важливим для захисту права на здоров'я є створення спеціального міжнародно-правового механізму захисту права на здоров'я, адже захист права на здоров'я в ЄСПЛ не має самостійного характеру і здійснюється за допомогою механізмів захисту інших прав людини, які пов'язані з правом на здоров'я. Водночас зауважимо, хоча й численні договори про права людини закріплюють норми щодо охорони здоров'я, національне законодавство залишається вирішальним фактором для гарантування такого права.

Отже, здоров'я людей є фактором політичної та міжнародної стабільності, розвитку і прогресу в економіці, соціальному житті. Право на здоров'я багато у чому визначає взаємозв'язок людини та сучасної держави. Дотримання права на здоров'я є необхідною умовою розвитку особистості, гарантією ефективної реалізації інших основних прав. Через діяльність ЄСПЛ

поняття «право на здоров'я», яке не має своєї однозначної легальної дефініції, знаходить більш конкретне визначення. Практика ЄСПЛ щодо захисту права здоров'я вже достатньо сформована та є різноманітною навіть у рішеннях за схожими заявами громадян.

Джерела:

1. UN General Assembly. Resolution 2015. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. 25 September 2015. A/RES/70/1.
2. Greer S. The European Convention on Human Rights: Achievements, Problems and Prospects. Cambridge University Press, 2006. 365 p.
3. Yamin A. The Right to Health Under International Law and Its Relevance to the United States. *American Journal of Public Health*. 2005. № 95 (7). P. 1156–1161.
4. Committee on Economic, Social and Cultural Rights. 2000. CESCR General Comment No. 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12) /C.12/2000/4 (2000).

Бабенко Іоанна Вікторівна,

Гайда Анна Дмитрівна

*здобувачі вищої освіти факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»*

АДМІНІСТРАТИВНЕ ОСКАРЖЕННЯ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

При формуванні могутньої, демократичної та правової держави одними із першочергових завдань, що потребують вирішення – є забезпечення належного функціонування механізму захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб та забезпечення законності у різних сферах суспільного життя, у тому числі й у сфері публічного адміністрування.

Інститут адміністративного оскарження є одним із правових форм захисту осіб у відносинах з органами публічної адміністрації, призначення якого полягає в повному і своєчасному запобіганні та усуненні будь-яких порушень законності й дисципліни в діяльності суб'єктів публічної влади.

У статті 40 Конституції України закріплюється право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [1].

Адміністративне оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади до них самих або до органів, які стоять вище в ієрархічній системі підпорядкування, є важливим і необхідним механізмом позасудового захисту прав та законних інтересів між громадянами у публічно-правових відносинах з відповідними органами публічної адміністрації.

На думку Соколенко Л.О., становлення адміністративного оскарження, як повноцінного правозахисного механізму сприятиме налагодженню діалогу між суспільством і органами державного врядування, а також буде чудовим доповненням до інших форм захисту прав громадян, дасть змогу розвантажити судочинство [2, с. 84].

Вирішення спорів у межах адміністративного оскарження надає можливість громадянам, по-перше, захистити свої права та інтереси, по-друге, виявити недоліки в роботі органів публічної влади та усунути їх.

Для адміністративного оскарження характерний ряд особливостей. По-перше, право особи на скаргу, яке передбачене Конституцією України і ні в якому разі не може бути відчуженим та обмеженим. По-друге, за допомогою адміністративного оскарження вирішується спір між громадянином та органом публічної адміністрації. По-третє, предметом оскарження є рішення, дії або бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ чи організацій. По-четверте, є безоплатним правовим інститутом [3, с. 147].

Слід зазначити те, що адміністративне оскарження має суттєві переваги над судовим оскарженням, що проявляються в:

- 1) оперативності (зазвичай термін розгляду адміністративного позову значно більший, ніж розгляд скарги);

2) економічності (відсутність сплати судового збору за розгляд позову);

3) відсутності надмірного формалізму (у порівнянні з судовим захистом, розгляд скарг органами публічної адміністрації передбачає спрощену процедуру);

4) зменшенні навантаження на судову владу.

На жаль, інститут адміністративного оскарження на існуючому етапі має також і перелік недоліків серед яких ключовими є:

1) низька ефективність (переважна більшість скарг залишається без задоволення);

2) суб'єктивність (актуальна проблема сьогодення, щодо забезпечення неупередженості та безсторонності при розгляді скарги);

3) високий рівень недовіри з боку суспільства до органів державної влади.

Вищезазначені недоліки можуть бути подолані шляхом створення та прийняття єдиного нормативно-правового акту, який би регулював процедуру розгляду адміністративної скарги. У такому випадку інститут адміністративного оскарження має змогу стати більш зручним та ефективним методом захисту прав та інтересів осіб.

Проаналізувавши чимало нормативно-правових актів та думок вчених-адміністративістів, можна дійти висновку, що адміністративне оскарження виступає гарантом позасудового механізму захисту у разі порушення прав та законних інтересів осіб діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень. Резюмуючи, можна сказати, що питання захисту прав та законних інтересів громадян у правовідносинах з органами публічної адміністрації набувають подальшої актуальності та більшого значення під час адміністративного реформування з метою становлення концепту «сервісної держави» в Україні.

Джерела:

1. Конституція України // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Соколенко О.Л. Адміністративне оскарження як форма захисту прав громадян у діяльності правоохоронних органів. *Науковий вісник*

Чернівецького університету, 2012. Випуск 636 «Правознавство». С. 83–87.

3. Лошицький М.В., Адміністративне оскарження як спосіб захисту прав громадян у діяльності органів публічної адміністрації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Випуск 31 «Право». Том 2. С. 146–150.

Науковий керівник – асистент кафедри адміністративного і фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія» Торжинська Г.В.

Блохіна Олександра Олександрівна

здобувач вищої освіти факультету міжнародної торгівлі та права Київського національного торговельно-економічного університету

ВПЛИВ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Сьогодні тема захисту прав людини і основоположних свобод відіграє важливу роль у внутрішній і зовнішній політиці кожної держави, в тому числі й України. Кожна людина, яка народжується, вважається вільною і має рівні з іншими права, такі як: право на життя, право на рівність перед законом, право на свободу і особисту недоторканність тощо. Усі держави та особливо ті, які вважають себе демократичними, повинні боротись за захист прав своїх громадян та у повній мірі гарантувати їх. Забезпечити належний і надійний механізм захисту таких прав і має на меті Європейський суд з прав людини [8], який у своїх рішеннях керується нормами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [6].

Європейський суд з прав людини (Суд) – це міжнародний судовий орган з прав людини, створений під егідою Ради Європи. Суд має юрисдикцію по вирішенню певних скарг, поданих окремими особами щодо порушення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Він не може братись за яку-небудь справу за власним бажанням. Скарги, подані до нього, мають стосуватись суто порушень Конвенції,

учасницями якої є 47 країн, що являються державами-членами Ради Європи.

У свою чергу, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенція) ратифікована Україною 17 липня 1997 р. Її ратифікація говорить про те, що Україна визнала обов'язковий характер рішень Європейського суду з прав людини і наблизилась до формування узгодженої з європейським правопорядком практики суду. Втілення ж рішень Суду в Україні, регулюється Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» 2006 р. [2]. Відповідно до нього, Міністерство юстиції України, а саме Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини та його Секретаріат, відповідає за проведення юридичної експертизи всіх законодавчих актів, підзаконних актів, їх проєктів, які стосуються сфери правового регулювання Конвенції щодо їх сумісності з її положеннями. Така експертиза спрямована на запобігання порушенню Конвенції, що спричинене безпосередньо недосконалістю правового регулювання. Крім того, відповідно до ст. 17 цього ж Закону, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практика Європейського суду з прав людини вважаються джерелом права. Цікаво, що рішення Суду самі по собі не є джерелами права, а тільки у сполученні з нормами Конвенції.

Як наслідок, Європейський суд з прав людини дбає про дотримання державами-учасницями норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та про їх втілення. Таким чином, Суд охороняє ті права, які відображаються в Конвенції та її протоколах. Конвенція ж має важливе значення тому, що має не тільки широке коло прав, а й відповідні механізми захисту, створені для розслідування потенційних порушень та гарантії дотримання зобов'язань. Так, якщо права громадянина були якимось чином порушені і державний суд ухвалив рішення, що суперечить принципу справедливості, то він має право звернутися до Європейського суду з прав людини. Конституція України надає своїм громадянам таке право. Воно регулюється ст. 55 Конституції України, в якій закріплено, що «Кожен має право після використання

всіх національних засобів правового захисту звертатись за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань» [7].

Характерною особливістю Європейського суду з прав людини є те, що заявник (фізична або юридична особа) не обов'язково має бути громадянином держави-учасниці Ради Європи. Крім того, Суд розглядає лише конкретні скарги і встановлює чи були порушені норми Конвенції, чи ні. Він не скасовує рішення національного суду, не здійснює контроль над законодавством і не дає розпорядження щодо здійснення заходів, що мають юридичні наслідки; повинні бути чіткі докази того права, яке було порушено – норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Виконання ж рішень Суду може спричиняти заходи як загального характеру (наприклад, внесення змін до законодавства), так і індивідуального (наприклад, виплата сатисфакції).

Якщо визнане державою порушення продовжує негативно впливати на заявника і не може бути врегульовано шляхом виплати компенсації, Комітет Міністрів розглядає необхідність індивідуальних заходів на державному рівні, а також до цього всього й відшкодування матеріальних та моральних збитків. Тобто, коли Європейський суд з прав людини визнає, що національні суди серйозно порушили процесуальні гарантії, розгляд справ на державному рівні може стати важливим засобом для виправлення порушень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Яскравий приклад, справа «Віталій Іванович Кулик проти України та 191 інша заява» 2017 р. [4], в якій говориться про те, що державний виконавець не вчинив дій, передбачених Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», а відповідач не впорядкував виконання рішення Суду в частині виконання відповідних рішень національних судів на користь позивача. Також, колегія суддів Касаційного адміністративного суду зазначила, що виконанням Рішення є не лише

виплата стягувачеві відшкодування, а й вжиття додаткових заходів індивідуального характеру: а) відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який Стягувач мав до порушення Конвенції; б) інші заходи, передбачені у рішенні (ст. 1, ч. 2 ст. 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»). Здійснення додаткових заходів індивідуального характеру на виконання рішень Суду є, у тому числі, виконання рішень національних судів, невиконання яких стало підставою для звернення до Європейського суду з прав людини [5].

З метою запобігання новим порушенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, подібних за характером до тих, що були визначені у рішенні Європейського суду з прав людини, держава зобов'язується позбутися відповідних недоліків у внутрішньому законодавстві. Це є загальні заходи, які на відміну від індивідуальних, являються такими, що вживаються для виправлення протиправного стану заявника. Так, за справою «Кадубек проти Словаччини» (1998 р.) Суд встановив факт порушення ст. 6 Конвенції, яка має назву «Право на справедливий суд», оскільки Кодекс про адміністративні правопорушення Словаччини не містив права на оскарження адміністративних покарань, де штраф становить менше 2 тис. крон. Таким чином, Конституційним Судом Словаччини було винесено рішення надати прямої дії рішенню Суду і проголосити відповідні положення Кодексу про адміністративні порушення такими, що суперечать ст. 6 Конвенції та самої Конституції Словаччини [1].

Тож, спеціальними принципами для застосування практики Європейського суду з прав людини можуть бути: певні правові проблеми, яких можна позбутись за допомогою практики Суду; існуючі прогалини в чинному законодавстві; колізія норм чинного законодавства; проблеми з порядком реалізації окремих положень певного закону, що порушує конституційні права людини; проблеми тлумачення норм чинного законодавства [3]. У зв'язку з цим, необхідність використання рішень Суду та Конвенції у здійсненні правосуддя національними судами спричинено перш за все наявністю відповідних

недоліків у законодавстві щодо регулювання прав людини та основоположних свобод. Для України це є поштовхом до її чергового становлення як демократичної, правової та соціальної держави і свідчить про виконання прийнятих нею зобов'язань як члена Ради Європи. У такий спосіб, вплив практики Європейського суду з прав людини повинен сприятливо позначитись на відповідних змінах у законодавстві для більш ефективного виконання Україною її зобов'язань, оскільки судова практика є досить динамічною і потребує конкретних та негайних кроків.

Отже, ухвалений Верховною Радою України Закон «Про виконання рішень Європейського суду з прав людини та застосування практики» відіграє важливу роль для українського правопорядку, оскільки так держава дала зрозуміти, що засвідчила практику Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях керується нормами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Тепер запровадження практики Європейського суду з прав людини у державне законодавство посилить усталені міжнародні стандарти і правила захисту прав та основних свобод людини. Порушення Україною прав і свобод людини можна використовувати для вдосконалення та підвищення ефективності законодавчих способів їх забезпечення та захисту. Особливу увагу слід приділити усуненню недоліків у правовому порядку, на які чітко вказав Суд у своєму рішенні.

Джерела:

1. Виконання рішень Європейського суду з прав людини на території України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_806
2. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
3. Застосування практики ЄСПЛ та суду ЄС на прикладі адміністративного судочинства. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/zastosuvannya-praktiki-espl-ta-sudu-es-na-prikladi-administrativnogo-sudochinstva.html>
4. Заява N 10035/07, подана Віталієм Івановичем КУЛИКОМ проти України та 191 інша заява. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO000978.html

5. За яких умов рішення ЄСПЛ вважається повністю виконаним. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/943712/>

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

7. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

8. European Court of Human Rights. URL: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/ukr&c>

Науковий керівник – к.ю.н., доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Київського національного торговельно-економічного університету Невара Л. М.

Гребенюк Дмитро Олегович

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ДОСВІД КРАЇН ЄС ТА УКРАЇНИ В ПОДОЛАННІ КРИЗОВОЇ СИТУАЦІЇ ВИКЛИКАНОЇ ПОШИРЕННЯМ КОРОНАВІРУСНОЇ ІНФЕКЦІЇ В РАМКАХ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ

Наприкінці 2019 року людство зустріло нову вірусну хворобу, яка істотно змінить типовий спосіб життя всіх людей на планеті, ця хвороба отримала назву Covid-19. Населення землі не очікувало тих наслідків, які з'являться вже через декілька місяців після фіксування першого хворого на корона вірусну інфекцію. Covid-19-залишить відбиток на економіці, буде знижена активність виробництва, скорочення сектору послуг, зниження вартості нафти, проблеми на фондовому ринку, скорочення світового туризму, а саме головне – це втрата життя самої людини. На кінець грудня 2021 року кількість жертв від короно вірусної хвороби перевищує 5 млн людей.

Поява Covid-19 – це феномен 21 століття, який став викликом для медичної системи у світі, ця хвороба перейшла від епідемії до пандемії протягом 3 місяців. З цієї причини важливо вказати різницю між цими двома термінами. Епідемія – це поширення

на певній території інфекційного захворювання серед населення впродовж певного часу. Пандемія – це поширення інфекційного захворювання та охоплення ним населення не тільки однієї країни, а декілька країн світу. І як наслідок цього, невідкладним завданням стало запровадження обмежувальних заходів. Встановлення цих заходів безсумнівно дає можливість вільно дихати медичній системі, знаходиться час на створення протоколів певних дій, приклад алгоритм дії медпрацівника щодо госпіталізації контактної особи із симптомами Covid-19 або алгоритм дії під час визначення випадку захворювання. Але має місце бути й інша сторона цих заходів, коли певний нормативно правовий акт набуває чинності, по-перше в цей час започатковується втручання та обмеження прав та свобод людини, по друге цей факт дає підставу суб'єкту владних повноважень реалізовувати це втручання і обмеження. І це все створює підґрунтя для фахівців та науковців в галузі права для аналізу і дослідженню дії держави під час досягнення легітимної мети. При цьому треба чітко розуміти, що держава втручається згідно із законом і цей захід є необхідним у демократичному суспільстві заради громадської безпеки, для захисту прав та свобод інших осіб або заради здоров'я. Деякі аспекти цієї проблематики розглядались у роботах вітчизняних так і західних вчених, зокрема М.І. Саєнко, В.В. Гладкий, І.С. Демченко, М.В. Савчин, О.І. Харитонova, І.М. Коросташова, Д. Банерджи, О. Айджазі.

Коронавірусна інфекція перевіряє на витримку глав держав, їх урядів, їх громадян та міжнародні організації, де безпосередньо ключову роль відіграє Всесвітня організація охорони здоров'я (далі ВООЗ). Важливо підкреслити те, що у людства є досвід в подоланні хвороби викликані поширенням інфекції, прикладом цього є бубонна чума, віспа, холера, грип, віл/снід, sars і mers. Отже, набутий досвід є унікальним, так як була сформована модель поведінки держав та їх громадян під час кожної пандемії, підтвердженням цього є те, що завдяки винаходу вакцини, з'явилася можливість повністю знищити віспу. Під час пандемії грипу, ізоляція та карантин уповільнили поширення хвороби. Подолання пандемії вірусу

АН1N1 у 2010 році і отриманий результат мав би свідчити про те, що керівники країн, уряди та депутати парламентів сформували нормативно-правову базу для запобігання кризових ситуацій на випадок пандемії у майбутньому. Умовна дорожня карта подолання хвороби мала б бути з урахуванням помилок минулих пандемії, так як вартість такої помилки це життя її громадянина та під час впровадження обмежувальних заходів країна не переходила ту межу, де права та свободи людини порушуються.

Досліджуючи питання захисту прав людини неможливо не згадати питання Елеонори Рузвельт «Де починаються права людини? Зовсім поруч із нами, там де ми живемо, у тих місцях, які неможливо розглянути на жодній карті світу. Але це – світ окремої людини, оточення, в якому він живе, школа або коледж, який він відвідує, завод, ферма або контора, де він працює. Саме там кожен чоловік кожна жінка і кожна дитина хочуть рівного правосуддя, рівних можливостей, рівної поваги без жодної дискримінації. І доки ці права не визнають там, вони не матимуть великого значення десь ще. Якщо громадяни не відстоюватимуть своїх прав там, де вони живуть наші надії на прогрес у всьому світі марні.»

Досвід України в подоланні пандемії Covid-19 є дуже цікавим, так як уряд країн дуже швидко діяв задля того, щоб зберегти здоров'я своїх громадян. Створення нормативно-правової бази, виконання рекомендації ВООЗ, запуск інформаційного сайту, в якому можна було знайти інформацію стосовно коронавірусу і цей ресурс допомагає розібратись у ситуації та зменшити ризики захворювання, розробка та запуск додатка «Дії вдома», який призначений для зв'язку з особою та її контролю за дотриманням обов'язкової самоізоляції на час карантину і як результат запровадження карантину постановою кабінету міністрів України від 11 березня 2020 року №211 [1]. З цього етапу забороняється відвідування закладів освіти її здобувачам, проведення всіх масових заходів, забороняється працювати закладам харчування та пересування в громадському транспорті. Якраз в цей час уряду було потрібно збалансувати напрям нормативно-правових актів та застосувати принцип

пропорційності для того, щоб запобігти порушенням прав і свобод людини. Гостро постало питання щодо вакцинації згідно наказу Міністерства охорони здоров'я (далі МОЗ) від 24 грудня 2020 року №. 3018 про затвердження дорожньої карти з впровадження вакцини від гострої респіраторної хвороби COVID-19 [2].

Україна це демократична країна і однією з ознак цього є плюралізм думок, в результаті цього громадяни поділяються умовно на два табори, одна сторона – це прихильник вакцинації (ваксери), та друга сторона – це громадяни які проти вакцинації (антиваксери). Важливо підкреслити те, що кожен противник вакцинації знає, що примусова вакцинація порушує його право на фізичну недоторканість. А примусова вакцинація в Україні почалась з наказу МОЗ від 4.10.2021 року № 2153, де був затверджений перелік організації представники яких підлягають примусовій вакцинації від Covid-19 [3]. В цій ситуації треба розуміти, що права людини не є абстрактною річчю і дуже важливо досліджувати окремо кожну подію, щоб з'ясувати факт порушення прав та свобод людини. Конвенція про захист прав і основоположних свобод у ст. 2 чітко вказує на те, що захист життя особи – це прямий обов'язок держави [4]. Але з іншого боку, є ст. 8 яка обмежує втручання у приватне та сімейне життя людини, крім випадків збереження національної та громадської безпеки або збереження економічного добробуту країни [4]. В випадку вакцинації – є закон, який регулює цей процес і є легітимна мета – це збереження здоров'я її громадян. Разом з тим є сформована думка противників вакцинації, що примусова вакцинація порушує право на приватне життя, право на освіту, право на працю. Тут вирішальну крапку ставить Європейський Суд з прав людини (далі ЄСПЛ) в діяльності якого є мета забезпечення прав та основоположних свобод.

Справа Вавржичка та інші проти Чехії є показовою у вирішенні спірних питань між громадянином та державою, так як батько своїх дітей скаржився до ЄСПЛ з приводу отримання штрафу за не вакцинацію від загальних захворювань і як результат діти не були допущені до закладів освіти і основним питанням заявника була пропорційність [5].

І тільки добровільна вакцинація є пропорційним заходом досягнення легітимної мети при захисті громадського здоров'я. В цій справі суд дозволив різним громадським організаціям надати письмове зауваження, цікаво є те, що уряди деяких країн Європейського Союзу (далі ЄС) надали теж свої коментарі. В рішенні цієї справи ЄСПЛ цитував справу Соломахіна проти України де були встановленні певні критерії щодо право на приватне життя, а саме переслідувало воно легітимну мету, було це втручання законним і необхідним в демократичному суспільстві. Висновок суду, що обов'язкова вакцинація проводилась в співвідношенні пропорційності до законних цілей і відповідно не було порушення ст. 8. Враховуючи цей висновок суд не знайшов необхідним розглядати скаргу щодо ст. 2. Першого протоколу до Конвенції про захист прав і основоположних свобод. На мою думку, скарга стосовно ст. 2 порушення права на освіту, не була виправданою, оскільки заклад освіти надавав можливість навчатись дистанційно і у такий спосіб була надана альтернатива [5].

Наприкінці відзначимо, що пандемія Covid-19 дуже вплинула на формування моделі поведінки держави в такий час, а саме запровадження обмежувальних заходів, введення маскового режиму, соціальне дистанціювання, використання антисептичних засобів, введення особливого режиму або навіть надзвичайного режиму як в Румунії. Ця хвороба стала трампліном для розвитку інформаційних технологій, актуалізувала дистанційну роботу, змусила Польський сейм внести зміни до статуту, щоб депутати могли працювати дистанційно. Здобування освіти перейшло в інформаційний простір, електронний документообіг і навіть covid паспорти стали доступні завдяки пандемії і це все мала частка того, що людство зробило заради збереження громадського здоров'я.

Отже, навіть в кризових ситуаціях держава не має права забувати про права та свободи людини, тому що це прямий її обов'язок захищати їх і тому дорожня карта подолання схожих ситуації має бути реалізована з урахуванням досвіду минулих пандемії, політика урядів повинна враховувати практику ЄСПЛ, використовувати принципів балансування та пропорційності і впровадження універсального правового режиму

або створення спеціальних комісії за участю урядовців та громадських організацій для подолання кризових ситуації.

Джерела:

1. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 р. № 211 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-p-Text>

2. Про затвердження Дорожньої карти з провадження вакцини від гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, і проведення масової вакцинації у відповідь на пандемію COVID-19 в Україні у 2021–2022 роках : Наказ Міністерства Охорони Здоров'я України від 24.12.2020 р. № 3018 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3018282-20-Text>

3. Про затвердження Переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним щепленням : Наказ Міністерства Охорони Здоров'я України від 04.10.2021 р. №2153 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1306-21-Text>

4. Про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція від 17.07.97 р. № 475/97-BP URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004-Text

5. VAVŘICKA AND OTHERS v. THE CZECH REPUBLIC : App. 47621/13. 08.04.2021. URL:<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-209039>

Науковий керівник – д.ю.н., професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Бігняк О. В.

Єделєв Роман Сергійович

к.ю.н., доцент кафедри міжнародного права

Навчально-наукового інституту міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВО НА ЖИТТЯ У ПРАКТИЦІ МІЖАМЕРИКАНСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Дослідження міжамериканської судової практики показує, що Міжамериканський суд з прав людини (далі – Суд) розробив у своїх рішеннях та дорадчих висновках власну

«юриспруденційну доктрину» з питання захисту і гарантування права на життя.

Суд неодноразово підтверджував, що право на життя в Американській конвенції з прав людини (далі – Конвенція) є надзвичайно важливим, оскільки реалізація усіх інших прав залежить від захисту саме цього права. Відповідно, держави зобов'язані забезпечити створення необхідних умов для повного використання та здійснення цього права.

У своїй послідовній прецедентній практиці Суд зазначив, що дотримання зобов'язань, передбачених статтею 4 Конвенції, пов'язане з пунктом 1 статті 1 цього документа, не тільки передбачає, що жодна особа не може бути позбавлена свого життя довільно (негативне зобов'язання), але і, зважаючи на обов'язок забезпечити вільне та повне здійснення прав людини, вимагає від держав вживати всіх відповідних заходів для захисту та збереження права на життя (позитивного зобов'язання) усіх осіб, що знаходяться під їхньою юрисдикцією [1].

Крім того, держави повинні вжити необхідних заходів для створення відповідної правової бази для стримування будь-якої загрози права на життя; встановити ефективну систему правосуддя, здатну розслідувати, карати та забезпечувати компенсацію за будь-яке позбавлення життя державними агентами чи приватними особами та гарантують право доступу до умов, що забезпечують гідне життя, що включає позитивне зобов'язання вжиття заходів для запобігання порушенню цього права [2, с. 338].

Серед умов, необхідних для гідного життя, Суд у своїй практиці зазначав доступ до води та якість води, продуктів харчування та здоров'я, а також на зміст, визначений у прецедентній практиці Суду, що свідчить про те, що ці умови мають суттєвий вплив на право на гідне існування та основні умови здійснення інших прав людини. Суд включив охорону навколишнього середовища як умову гідного життя.

У Консультативному висновку на запит Колумбії Суд зазначає, що хоча кожне право, що міститься в Конвенції, має свою ціль, значення та сферу застосування, існує тісний

взаємозв'язок між правом на життя та правом на особисту недоторканність. Таким чином, бувають випадки, коли відсутність доступу до умов, які забезпечують гідне життя, також може бути порушенням права на особисту недоторканність; наприклад, у випадках, пов'язаних зі здоров'ям людини. Більше того, Суд визнав, що певні проекти та втручання у середовище, в якому живуть люди, можуть становити загрозу для їхнього життя та особистої недоторканності. Тому Суд вважає за доцільне спільно вивчати державні зобов'язання стосовно прав на життя та особисту недоторканність, які можуть завдати шкоди навколишньому середовищу [3].

Суд встановив процесуальні обов'язки, що виникають у зв'язку з вбивствами або зникненнями в рамках декількох положень Конвенції. У справах, що стосуються порушень процесуальних зобов'язань, зокрема, коли було встановлено, що також було порушено істотний аспект права на життя, Суд був готовий визнати порушення права на життя за статтею 4 разом із пунктом 1 статті 1 Американської конвенції – зобов'язанням поважати права (*Velásquez Rodríguez v. Honduras, Godínez Cruz Case v. Honduras*) [4].

У своєму рішенні *Heliodoro Portugal v. Panama* від 12 серпня 2008 року Суд здійснив чітке розмежування між примусовими зникненнями та позасудовими вбивствами для цілей своєї юрисдикції *ratione temporis*. Справа стосувалася примусового зникнення в 1970 році (двадцять років до того, як Панама прийняла обов'язкову юрисдикцію суду) особи, останки якої були знайдені в 2000 році. Суд вважав, що жертву слід вважати померлою до дати прийняття юрисдикції Суду (9 травня 1990 р.) з огляду на те, що минуло двадцять років з часу його зникнення. Суд охарактеризував позасудове вбивство як миттєвий вчинок і прийняв попередній відступ уряду від зобов'язання щодо права на життя за статтею 4. Однак, що стосується примусового зникнення як такого, Суд застосував попередню судову практику і встановив, що це постійне або тривале порушення, оскільки воно було продовжене після критичної дати, поки не були знайдені останки жертви в 2000 році. Врешті Суд виявив порушення права на свободу

(стаття 7) та порушення статей I та II Міжамериканської конвенції про примусове зникнення осіб щодо померлих, а також встановив порушення статей 5 (право на гуманне поводження), 8 та 25 стосовно родичів загиблого [5].

У практиці Суду також є приклади випадків, коли ймовірні жертви масових порушень основних прав, таких як право на життя та право не піддаватися жорстокому поводженню, повинні були очікувати багато років, перш ніж порушити провадження на національному рівні і згодом звернутися до міжнародних судів, хоча критерії прийнятності їх заяв щодо вичерпання внутрішніх засобів захисту та строків подання скарг були аналогічні тим, які передбачені Конвенцією [6].

Окремо додається зобов'язання захищати певні групи, такі як діти чи затримані в конкретних обставинах неміжнародного збройного конфлікту, а також захисники прав людини [7].

У статті 4 Американської конвенції про права людини 1969 року сказано: «Кожна людина має право на повагу до свого життя. Це право охороняється законом, в цілому – з моменту зачаття». Однак Міжамериканська комісія з прав людини вивчила підготовчі роботи та визначила, що мова Конвенції, що визнає право на життя «в цілому з моменту зачаття», не була покликана надати абсолютне право на життя до народження (*Baby Boy v. United States*) [8].

У справі *Gretel Artavia Murillo v. Costa Rica* 2007 року Міжамериканський суд з прав людини вирішив, що держава-відповідач засновувала свою заборону на запліднення *in vitro* на абсолютному захисті ембріона, який, не беручи до уваги інших конкуруючих прав, здійснила довільне та надмірне втручання у приватне та сімейне життя. Водночас, позитивний вплив на захист внутрішньоутробного життя був дуже незначний, тому що ризик втрати ембріона був присутній як при штучному заплідненні, так і при природній вагітності. Більше того, втручання мало дискримінаційні наслідки для тих осіб, у яких єдине можливе лікування безпліддя було саме запліднення *in vitro*. Суд також дійшов висновку, що людський ембріон до імплантації не може вважатися людиною для цілей пункту 1 статті 4 Конвенції. Таким чином, у цій справі

Суд ухвалив рішення про заборону проводити запліднення за технікою *in vitro* в Коста-Риці [9].

Таким чином, Міжамериканський суд з прав людини разом з Міжамериканською комісією з прав людини становить частину особливого механізму захисту основоположних прав людини за Американською конвенцією з прав людини (Пактом Сан-Хосе) 1969 року в рамках Організації американських держав. Механізм захисту та функції Суду переважно запозичені із Європейської конвенції про захист прав людини (далі – ЄКПЛ) і основоположних свобод і принципу роботи Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Обидва суди базуються на одних і тих же засадах, поділяють подібні інституційні механізми та права. Стаття 4 Конвенції, так само як і аналогічна стаття 2 ЄКПЛ, передбачає позитивне та негативне зобов'язання держав щодо захисту прав людини: не загрожувати життю та захищати право на життя. На відміну від ЄКПЛ, яка не встановлює жодних часових обмежень на охорону права на життя, АМПЛ передбачає захист цього права «в цілому, з моменту зачаття». У своїй практиці Суд, як і ЄСПЛ, не одноразово зазначав, що держави повинні вжити необхідних заходів для створення відповідної правової бази для стримування будь-якої загрози права на життя та встановити ефективну систему правосуддя, здатну розслідувати, карати та забезпечувати компенсацію за порушення цього права.

Практика суду також містить перелік певних умов, необхідних для гідного життя, як-от доступ до води та харчування, здоров'я та навіть охорону навколишнього середовища. Також суд вказував на випадки, коли відсутність вищезазначених умов може становити порушення як права на життя, так і тісно пов'язаного з ним права на особисту недоторканність.

Джерела:

1. Cancado Trindade A. A. The Developing Case Law of the Inter-American Court of Human Rights. Human Rights Law Review. 2003. Volume 3, Number 1. URL: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/R112617.pdf>

2. Alexandra R. Harrington. Life as We Know It: The Expansion of the Right to Life Under the Jurisprudence of the Inter-American Court of Human

Rights. Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review. 2013. Volume 35, Number 2. P. 313–341. URL: <https://digitalcommons.lmu.edu/ilr/vol35/iss2/4>

3. Advisory Opinion OC-23/17 of November 15, 2017 requested by the Republic of Colombia. Inter-American Court of Human Rights. 2017. URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/opiniones/seriea_23_ing.pdf

4. Case of Velásquez-Rodríguez v. Honduras. Inter-American Court of Human Rights. 1988. URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_04_ing.pdf

5. Heliodoro Portugal v. Panama. Inter-American Court of Human Rights. 1970. URL: <https://iachr.lla.edu/cases/heliodoro-portugal-v-panama>

6. Case of the Yakye Axa Indigenous Community v. Paraguay. Inter-American Court of Human Rights. Judgment of June 17, 2005. URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_125_ing.pdf

7. Rota M. Case-law of the Inter-American Court of Human Rights. Chronicle for the Year 2008. Revus. Journal for Constitutional Theory and Philosophy of Law. 2009. № 9. URL: <https://doi.org/10.4000/revus.502>

8. White and Potter (Baby Boy) v. United States. Inter-American Court of Human Rights. 1981. URL: <https://www.globalhealthrights.org/health-topics/health-care-and-health-services/white-and-potter-baby-boy-v-united-states>

9. Case Ofartavia Murillo et Al. («In Vitrofertilization») v. Costa Rica. Inter-American Court of Human Rights. 2012. URL: http://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_257_ing.pdf

Забалуєва Дар'я Ігорівна

*здобувач вищої освіти факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В СУДОВОМУ ПОРЯДКУ: СКЛАДНОЩІ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

Досліджуючи питання пріоритетності прав людини в сучасній державі, найбільш широко в Україні розповсюджений саме захист прав в судовому порядку. Конституцією України проголошує, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом (ч. 1 ст. 55) [1]. Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. гарантуються права на справедливий суд (ст. 6) та ефективний засіб юридичного захисту (ст. 13) [2].

Аналізуючи особливості захисту прав людини в судового порядку чітко вбачається, що наразі в державі існує велика кількість перешкод для звичайного громадянина захищати свої права та свободи, починаючи з подання позовної заяви до суду та закінчуючи виконанням судового рішення. Судова реформа та усі вжиті заходи задля покращення судової системи не перетворилися у результат, який був на меті.

По-перше, розповсюдженою є проблема чіткого визначення юрисдикції (підсудності) справи в існуючій системі судів загальної юрисдикції (зокрема, цивільної, господарської, адміністративної). Наприклад, людина, яка не має юридичної освіти та достатніх фінансових можливостей для отримання послуг з професійної правничої допомоги, за результатами самотійного звернення до суду за захистом своїх порушених прав та інтересів, як правило, отримує від суду ухвалу про відмову у відкритті провадження або ухвалу про повернення позовної заяви.

Протягом останніх декількох років Великою Палатою Верховного Суду неодноразово змінювались підходи та критерії визначення юрисдикції окремих справ. Також пов'язаною із цим є проблеми визначення ефективного способу захисту. Великою Палатою Верховного Суду зазначається, що обрання позивачем неналежного способу захисту своїх прав є самотійною підставою для відмови в позові (п. 54 постанови від 02.02.2021 р. у справі № 925/642/19 [3]).

По-друге, має місце порушення та навмисне подовження процесуальних строків, як з ініціативи суду, так і з ініціативи інших учасників справи, що зацікавлені у результаті її розгляду. Недотримання строків розгляду цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення порушує конституційне право на судовий захист, гарантований статтею 55 Конституції України, і негативно впливає на ефективність правосуддя та на авторитет судової влади. Матеріали судової практики свідчать про те, що основними причинами порушення процесуальних строків є недоліки в діяльності судів, пов'язані насамперед із незадовільною організацією судового процесу. Є випадки, коли всупереч вимогам процесуальних законів

і без будь-яких підстав для цього цивільні справи та кримінальні провадження призначаються до судового розгляду з порушенням передбачених законодавством строків, у тому числі й тоді, коли підсудні знаходяться під вартою.

Внаслідок недоліків, допущених при підготовці цивільних справ до судового розгляду, недостатнього вивчення матеріалів досудового розслідування при підготовчому провадженні, несвоєчасного повідомлення учасників судового процесу та інших суб'єктивних причин розгляд справ неодноразово відкладається. При цьому в судових рішеннях не завжди наводяться мотиви відкладення, зазначається дата нового розгляду [4].

По-третє, деякі сторони судового процесу зловживають своїми правами під час участі у розгляді справ, чим порушують або спонукають до порушення принципу рівності усіх учасників судового процесу перед законом та судом, а також принципу змагальності сторін.

Вищевказані обставини можуть викликати сумніви у інших учасників справи щодо доброчесності та незалежності суду, що розглядає відповідну справу, що може стати підставою для відводу складу суду. При цьому, доведення обставин заангажованості суду та його зацікавленості у вирішенні справи на користь тієї чи іншої сторони є доволі складним завданням, зважаючи на закритість суду від громадськості, що полягає, наприклад, як це буває на практиці, у відмові в наданні копій відеозаписів з приміщень суду.

Однією з головних засад цивільного, адміністративного, господарського та кримінального судочинства є гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами. При цьому, на мою думку, судовий процес є безперервним з моменту подання позовної заяви до повного виконання судового рішення у справі.

По-четверте, виконання судового рішення – це дуже тривалий та складний процес, який на практиці може вимагати у особи, яка звернулася за захистом своїх прав до суду, значно більших зусиль та часу, аніж розгляд справи судом.

Під час виконавчого провадження у справах про стягнення коштів або витребування повернення майна, зустрічаються випадки, коли боржник, на момент розгляду справи в суді відчужив або продав майно, що могло бути стягнуте за результатами ухваленого рішення на користь позивача. Переоформлення та відсутність майна, за рахунок якого можна було б стягнути борг, негативно впливає на строки виконання судового рішення, у зв'язку з тим, що пред'явлений на виконання виконавчий документ підлягає поверненню стягувачу з цих підстав.

Підстави закінчення виконавчого провадження чітко визначені Законом України «Про виконавче провадження». Виконавче провадження підлягає закінченню, зокрема, після повного виконання рішення суду, проте частиною 1 статті 39 Закону України «Про виконавче провадження» передбачені також інші підстави. На практиці виконавці іноді приймають рішення про закінчення виконавчого провадження, не маючи на це належних підстав, тобто без достатнього обґрунтування повного виконання рішення на користь стягувача, посиляючись на формальні норми законодавства [5]. Такі рішення та дії державних виконавців можуть бути оскаржені у передбаченому законодавством порядку, що повертає нас до початку вивчення даної теми.

Враховуючи викладене, можна дійти висновку, що наразі судова система України має багато недоліків, які загалом руйнують авторитет суду в очах громадян та надію на належний захист судом їх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів.

Найважливішим для створення правової держави та свідомого громадянського суспільства є створення та розроблення механізмів впровадження у різні сфери єдиної всеукраїнської програми зближення суспільства до правоохоронних органів та органів судової влади, з метою викорінення правового нігілізму та підвищення освітнього рівня у різних станів населення.

Також, необхідно зробити неможливим ухилення від виконання судових рішень. Крім того, треба вжити заходів, щоб

добровільне виконання було значно дешевшим від примусового. Також бажано досягти негативного репутаційного впливу на боржника. При цьому негативні наслідки недобровільного виконання судового рішення мають бути пропорційними та збалансованими. Штрафні санкції не можуть бути такими, щоб зробити неможливим для особи сплату боргу, присудженого судовим рішенням.

Джерела:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 02.11.2021).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 02.11.2021).

3. Постанови Великої Палати Верховного Суду від 02.02.2021 р. у справі № 925/642/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95439652> (дата звернення 02.11.2021).

4. Постанова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17.10.2014 р. № 11. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14> (дата звернення 02.11.2021).

5. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (дата звернення 02.11.2021).

Науковий керівник – асистент кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія» Негара Р. В.

Поляруш-Сафроненко Світлана Олександрівна
*к.ю.н., доцент кафедри конституційного права
та теоретико-правових дисциплін
Білоцерківського національного аграрного університету*

СТАРОСТА ЯК ПОСАДОВА ОСОБА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Здійснення децентралізації регіональної публічної влади в Україні та об'єднання суміжних територіальних громад зі спільним адміністративним центром і передача з центру на місця додаткових повноважень та фінансування, сприяло появі на муніципальному рівні посадової особи, серед завдань якої є функція забезпечення прав людини у певному старостинському окрузі. Староста є одною з таких посадових осіб. Він виконує свої обов'язки на постійній основі у відповідній раді та її виконавчих органах, представляє інтереси жителів старостинського округу. Метою і завданнями дослідження є: а) аналіз наукових праць і нормативно-правових актів щодо обов'язків старости як посадової особи місцевого самоврядування; б) формулювання ознак і визначення функції старости при забезпеченні прав людини; в) пропозиція висновків і рекомендацій по проблемі дослідження.

Аналіз наукових досліджень та нормативно-правових актів щодо процесу реформи децентралізації публічної влади на регіональному і місцевому рівнях свідчить про появу на муніципальному рівні правових інститутів об'єднаних територіальних громад та добровільних приєднань до спроможних об'єднаних територіальних громад з спільним адміністративним центром, виконавчими органами, головами об'єднаних територіальних громад, старостами і старостинськими округами. Поява таких інститутів передбачає потребу дослідження їх ролі у забезпеченні прав людини на території старостинського округу, функцій і завдань старости як посадової особи місцевого самоврядування. Відповідно до ст. 54.1 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» староста затверджується

сільською, селищною, міською радою за пропозицією відповідного сільського, селищного, міського голови, що вноситься за результатами громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю), що проводяться у межах відповідного старостинського округу. Пропонуємо уточнення щодо інших форм безпосереднього народовладдя [1]. Забезпечення прав людини на території старостинського округу входить до обов'язків старости. На нашу думку, зміст такого забезпечення включає: а) створення старостою сприятливих умов для реалізації жителями певного старостинського округу конституційних прав і свобод; б) обов'язки старости щодо охорони і захисту прав і свобод жителів відповідного старостинського округу; в) діяльність старости спрямована на відновлення порушеного права та відшкодування спричинених збитків. Федченко Леся, вважає, що впровадження інституту старости потребує утворення старостинського округу та призначення такої посадової особи як старости [2]. Старостинські округи мають утворювати відповідні сільські, селищні, міські ради у складі одного або декількох населених пунктів (крім адміністративного центру територіальної громади), де проживає не менше 500 жителів. При їх утворенні слід враховувати історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток таких округів та відповідної територіальної громади [3]. Староста затверджується радою на строк її повноважень за пропозицією відповідного голови ради, що вноситься за результатами громадського обговорення, проведеного у межах відповідного старостинського округу. На нього покладається обов'язок діяти в інтересах жителів відповідного старостинського округу у виконавчих органах відповідної ради. Це зобов'язує його створювати відповідні умови для жителів старостинського округу щодо реалізації ними конституційних прав і свобод та виконання конституційних обов'язків. Він: а) бере участь у пленарних засіданнях відповідної ради, засіданнях її постійних комісій та засіданнях виконавчого комітету названої ради; б) має право на гарантований виступ у названих органах з питань,

що стосуються інтересів жителів відповідного старостинського округу; в) сприяє жителям відповідного старостинського округу у підготовці та поданні відповідних документів до зазначених органів; г) за рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради може надавати адміністративні послуги, виконувати окремі завдання адміністратора центру надання адміністративних послуг; г) бере участь в організації виконання рішень відповідної ради, її виконавчого комітету, розпоряджень відповідного голови ради на території старостинського округу та у здійсненні контролю за їх виконанням; д) приймає участь у підготовці пропозицій до проекту місцевого бюджету в частині фінансування програм, що реалізуються на території відповідного старостинського округу; е) бере участь у підготовці проектів рішень відповідної ради, що стосуються майна територіальної громади, розташованого на території його старостинського округу; є) приймає участь у здійсненні контролю за використанням об'єктів комунальної власності, розташованих на території відповідного старостинського округу; ж) сприяє утворенню та діяльності органів самоорганізації населення, організації та проведенню загальних зборів, громадських слухань та інших форм безпосередньої демократії громадян відповідного старостинського округу у вирішенні питань місцевого значення; л) здійснює інші повноваження, визначені законами України [3].

Староста зобов'язаний: 1) дотримуватися Конституції та законів України, підзаконних нормативно-правових актів, що визначають порядок його діяльності та взаємовідносини з територіальними громадами, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими особами та членами громади; 2) приймати участь в організації та проведенні зборів жителів старостинського округу та звітувати про хід і результати виконання рішень зборів перед жителями старостинського округу; 3) на території відповідного старостинського округу сприяти виконанню програм соціально-економічного та культурного розвитку, затверджених рішеннями ради, інших актів ради та її виконавчого комітету, вносити до виконавчого комітету, інших виконавчих органів ради пропозиції з цих питань;

4) вести прийом жителів у межах старостинського округу згідно з визначеним графіком, здійснювати моніторинг стану дотримання їхніх прав і законних інтересів у сфері соціального захисту, культури, освіти, фізичної культури та спорту, житлово-комунального господарства, реалізації ними права на працю та медичну допомогу; 5) з питань соціально-економічного та культурного розвитку, соціального, побутового та транспортного обслуговування вести облік та узагальнювати пропозиції членів громади та жителів старостинського округу; 6) приймати від жителів та передавати за призначенням у межах старостинського округу заяви та інші звернення, адресовані органам місцевого самоврядування територіальної громади та їхнім посадовим особам; 7) забезпечувати моніторинг благоустрою відповідного старостинського округу та вживати відповідних заходів до його підтримання в належному стані; 8) сприяти проведенню контрольних заходів щодо землекористування, довілля, об'єкти житлово-комунальної інфраструктури тощо на території відповідного старостинського округу; 9) на території відповідного старостинського округу здійснювати моніторинг за дотриманням громадського порядку, станом виконання встановлених рішеннями ради правил з питань благоустрою території населених пунктів територіальної громади, забезпечення в них чистоти і порядку, торгівлі на ринках і додержання тиші в громадських місцях тощо; 10) не допускати на території відповідного старостинського округу дій чи бездіяльності, які можуть зашкодити інтересам територіальної громади та держави; 11) контролювати дотримання правил використання об'єктів комунальної власності територіальної громади, що розташовані на території відповідного старостинського округу; 12) сприяти діяльності органу (органам) самоорганізації населення відповідного старостинського округу та надавати практичну допомогу органам самоорганізації населення у виконанні ними своїх завдань і повноважень; 14) не допускати на території відповідного старостинського округу дій чи бездіяльності, які можуть зашкодити інтересам територіальної громади та держави; 15) періодично звітувати (не рідше одного разу на рік) про

свою роботу перед радою, а на вимогу не менш як третини депутатів міської ради – у визначений радою термін; 16) вчиняти нотаріальні дії, передбачені частиною першою статті 37 Закону України «Про нотаріат» та посвідчувати довіреності осіб, які проживають у населених пунктах, де немає нотаріусів; 17) відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» вести військовий облік та сприяти здійсненню мобілізаційної роботи на території старостинського округу; 18) на території старостинського округу здійснювати: а) збір та обробку інформації про стан техногенної і пожежної безпеки; б) сприяти функціонуванню добровільної пожежної дружини; 19) здійснювати інші обов'язки визначені законодавством України [4].

Враховуючи проведений аналіз до ознак, які характеризують старосту як посадову особу місцевого самоврядування щодо забезпечення прав і свобод жителів певного старостинського округу слід віднести такі: 1) призначається відповідною радою як посадова особа місцевого самоврядування; 2) зобов'язаний діяти в інтересах жителів старостинського округу; 3) контролює і здійснює заходи по удосконаленню сприятливих умов, охорони, захисту та поновлення порушених прав жителів старостинського округу.

Підводячи підсумок дослідження, пропонуємо такі висновки і рекомендації. Староста як посадова особа місцевого самоврядування, забезпечуючи права і свободи жителів певного старостинського округу : а) створює сприятливі умови для реалізації прав і свобод; б) охороняє їх від правопорушень; в) захищає осіб, права яких порушено; г) приймає участь у відновленні порушеного права та відшкодуванні спричинених збитків.

Запропоновані по тексту рекомендації сприятимуть удосконаленню правового регулювання процесу забезпечення прав і свобод жителів відповідного старостинського округу.

Джерела:

1. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170. Поточна редакція від 29.08.2021 р.

2. Рекомендації для органів місцевого самоврядування базового рівня щодо впорядкування їх структури, розробки посадових інструкцій до посад посадових осіб місцевого самоврядування та посад службовців. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/748/Rekomendatsii_OMS_bazobogo_rivnia_vporiadkuvannia_struktury.pdf

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розвитку інституту старост : Закон України від 14 липня 2021 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2021, № 39, ст. 321. Поточна редакція від 14.07.2021 р.

4. Про затвердження Положення про старосту URL: <https://sarny-rada.gov.ua/dokumenty/rishennja-radi/viii-sklikannja/jhbhjnbnhjn/5241-452-vid-24-veresnja-2021-roku-pro-zatverdzhennja-polozhennja-pro-starostu.html>

Стоян Анна Василівна

*аспірантка кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Пошук уніфікованої формули досягнення справедливості у найрізноманітніших сферах життя хвилює людство не одне покоління. Так, ще давньоримський юрист Ульпіан зазначав, що «справедливість – це незмінне і постійне прагнення надати кожному належне йому право» [1, с. 260–262]. Водночас, варто погодитися із твердженням Амартія Сен, який писав: «Існує безліч конкуруючих одна з одною підстав справедливості, які однаковою мірою претендують на безпристрасність, проте в той же час відрізняються одна від одної, виступаючи антиподами» [2, с. 49–52]. Інакше кажучи, справедливість у потенційній кількості її проявів корелює з принципом плюралізму істини. Сказане призводить до висновку про можливість встановлення однозначної справедливості принагідно конкретних обставин та з використанням тотожних ціннісних орієнтирів одночасно. З позицій вищезазначеного корисно визначити яким чином стандарти доказування впливають на можливість

утвердження справедливості як цінності, принципа та вимоги, що висувається до заключного етапу адміністративного процесуального доказування – оцінки доказів та судового рішення, що і є **метою** поточного дослідження.

Зважимо на раніше проведені дослідження щодо «справедливості» та «стандартів доказування». Справедливість як невід’ємний компонент соціальних інститутів досліджувалася багатьма поважними вченими серед яких В.П. Горбатенко, О.М. Тарасишина, С.І. Максимов, О. П. Дзьобань, Є.М. Мануйлов та інші. Рівень розроблення проблематики стандартів доказування у вітчизняній процесуальній доктрині різниться залежно від галузі права. Комплексні дослідження представлені у кримінальному процесуальному праві, зокрема у працях І.В. Гловюк, А.С. Степаненко, Г.Р. Крет, Х.Р. Слюсарчук. Фрагментарно дослідженим стандарт доказування залишається на рівні цивільного та господарського процесів у статтях Б.П. Ратушної, Ю.Ю. Рябченка, І.О. Бута, Л.В. Мелеха, Н.В. Теремцової. Доктрина адміністративного процесуального права України наразі представлена фундаментальними працями С.В. Ківалова та А.Ю. Осадчого щодо адміністративного процесуального доказування. Водночас стосовно стандартів доказування існують фрагментарні дослідження, зокрема Є.О. Яковенко аналізував стандарт доказування «поза розумним сумнівом» принагідно компетенції суб’єктів владних повноважень.

Справедливість завжди сприймалася як невід’ємний атрибут соціальних систем, головним провідником якої виступає право, що за влучним виразом Цельса «є мистецтвом добра і справедливості» [1, с. 261–263]. Бандура О.О. зазначав, що справедливість є продуктом життєдіяльності суспільства, яке у процесі свого розвитку виробляє власну «ієрархію людських цінностей», які за ідеальних умов відображаються у правових приписах та починають сприйматися як правові цінності [3, с. 34]. Отже, справедливість є одночасно об’єктом і засобом рефлексії ідеалів соціума у сферу правових постулатів, де відбувається їх формалізація, а після – реверсний коригуючий вплив на суспільство.

Важливого значення справедливість набуває як складова верховенства права, проявляючи себе в її елементах,

а саме: законності, юридичній визначеності, забороні свавілля, доступу до правосуддя, дотриманні прав людини, забороні дискримінації та рівності перед законом. Досліджувана категорія згадується у преамбулі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) та набуває практичної реалізації у вигляді справедливої процедури та рівності перед законом у практиці Європейського суду з прав людини [4, с. 172]. Особливе місце у згаданому контексті посідає право на справедливий суд, в рамках якого має бути забезпечене справедливе слухання справи, що також віддзеркалено у ст. 6 ЄКПЛ [4, с. 173]. В свою чергу, Європейська комісія за демократію через право створила «Контрольний список питань для оцінки дотримання верховенства права» відповідно до яких суд може вважатися справедливим, якщо доступ до нього неускладнений, існує право на оскарження, право на захист, право на безоплатну правову допомогу, та формальні вимоги, строки й розмір судового збору є розумними [5, с. 30].

Окремої уваги потребує аналіз справедливості як частини системи основоположних принципів права України. О.Ф. Скакун визначає справедливість як загальний принцип права, що є «мірою морально-правової домірності вкладеного та отриманого у всіх сферах життєдіяльності людини та їхнього правового забезпечення» [6, с. 224]. Отже, справедливість як принцип права з одного боку виступає надійним фундаментом при конструюванні усіх пластів правової системи, а з іншого виконує функцію наближення ціннісних орієнтирів від загальноабстрактних уявлень до предметного використання, задаючи алгоритм дій у вигляді нормативних приписів.

Важливою категорією для вітчизняного права є «соціальна справедливість», що ґрунтується на ст. 1 Конституції України, яка визначає країну як «соціальну державу, що забезпечує кожному існування гідне людини» [8]. В свою чергу, Конституційний Суд України (далі – КСУ, Суд) активно використовує поняття «соціальної справедливості». Так, знаковим джерелом, на яке продовжують посилалися суди й сьогодні [9], є Рішення від 2 листопада 2004 року №15-рп/2004, де у п. 4.1 мотивувальної частини вказано: «верховенство права вимагає

від держави його втілення у правотворчу та правозастосовчу діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнені ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права». У своїх рішеннях КСУ звертає увагу й на випадки порушення принципу справедливості. Наприклад, у підпункті 4.3 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 27 лютого 2018 року No 1-р/2018 Суд зафіксував порушення Верховною Радою України при встановленні воподаткування пенсій таких елементів конституційного принципу верховенства права, як правова визначеність, правова передбачуваність, правомірні очікування та справедливість [10].

Концепція «соціальної справедливості» активно розробляється й на доктринальному рівні. Так, Бахновська І.П., Слободиська О.А. зазначають: «Соціальна справедливість – це сукупність законодавчо закріплених норм, покликаних захистити конституційні права і свободи людини» [11, с. 182]. Погребняк С.П. пропонує розглядати об'єктивну (соціальну) справедливість у широкому сенсі – щодо усіх загально-громадських інститутів, та у вузькому – стосовно соціальних питань. Поміж іншого вчений виокремлює «процедурну справедливість» як умову наближення до «змістовної справедливості» [1, с. 262–264]. Афанасьєва М. В. аналізуючи теорію процесуальної (процедурної) справедливості вказує, що довіра до рішення базується не стільки на результаті (розподільча справедливість), скільки на чесній та відкритій процедурі його прийняття [12, с. 297]. Така закономірність у повній мірі співвідноситься із належною реалізацією адміністративного-процесуального доказування, зокрема в частині оцінки доказів як умови ухвалення справедливого рішення у справі.

Внаслідок прийняття Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року вітчизняна концепція оцінки доказів за внутрішнім переконанням була доповнена «стандартами доказування» як певним пороговим рівнем, якого

повинен досягнути суддя аби ухвалити рішення у справі. Хоча наразі релевантний стандарт для вирішення адміністративних справ законодавчо не закріплений, проте загальновизнаною є закономірність, що у випадках, коли особа може бути позбавлена волі діятиме вищий стандарт доказування, аніж у спорах з приводу, наприклад, визнання нечинними адміністративних договорів. З огляду на вищезазначене стандарти доказування володіють здатністю віддзеркалювати існуючий баланс цінностей у суспільстві, виконуючи роль справедливого орієнтира для судді при розподіленні тягаря доказування. Водночас вироблення уніфікованого стандарту доказування відповідно до індивідуального набору обставин справи сприяє дотриманню принципу рівності в аспекті однакового ставлення суддів до сторін у подальших аналогічних провадженнях.

Джерела:

1. Погребняк С.П. Справедливість як принцип права: основні аспекти. Проблеми правової аксіології. Філософія права і загальна теорія права. 2015. С. 257–268 URL: <http://phtl.nlu.edu.ua/article/download/182340/182239>

2. Амартія Сен. Ідея справедливості. М.: Издательство Института Гайдара, 2016. С. 49–52.

3. Бандура О.О. Правознавство у системі наукового знання: Аксіологічно-гносеологічний підхід : монографія / Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 272 с.

4. Верховенство права: доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні. Страсбург, 4 квітня 2011. *Право України*. No 10, 2011. С. 168–184. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr)

5. Контрольный список вопросов для оценки соблюдения верховенства права: 106-е пленарное заседание Венецианской комиссии (Венеция, 11–12 марта 2016 г.). Страсбург, 18 марта, 2016. 60 с. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-rus](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-rus)

6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2006. 656 с.

7. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/ 96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

8. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційною скаргою Акціонерного товариства щодо відповідності Конституції України ст. 11 ЗУ «Про управління об'єктами державної власності» від 22 липня 2020 р. №8-р(І)/2020. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/8_p1_2020.pdf

9. Окрема думка судді Конституційного Суду України Запорожця М. П. стосовно Рішення Конституційного Суду України від 27 лютого 2018 року. No 1-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nc01d710-18#Text>

10. Бахновська І. П, Слободиська О. А. Юридична природа соціальної справедливості як складова частина принципу справедливості. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. Випуск 64, 2021 С. 181–184.

11. Афанасьєва М. В. Процессуальная справедливость и легитимность публичной власти. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 296–299.

Науковий керівник – д.ю.н., професор кафедри конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія» Афанасьєва М. В.

Футорянська Катерина Павлівна

аспірантка Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

РОЛЬ ПРАВИЛА 39 РЕГЛАМЕНТУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ МІГРАЦІЙНОЇ КРИЗИ НА КОРДОНІ БІЛОРУСІ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Правозахисні інструменти на фоні нових викликів як для міжнародного, так і для регіональних правопорядків відіграють роль «першої скрипки» у питанні гарантування прав та основних свобод людини. Особливе місце серед таких інструментів займають тимчасові заходи. Зокрема, Правилом 39 Регламенту Європейського суду з прав людини (надалі – Правило 39) передбачена можливість застосування тимчасових заходів (interim measures) – правозахисний інструмент, який має темпоральну перевагу та дозволяє вказати

стороні/сторонам на дії, які необхідно вжити задля запобігання та/або з метою недопущення продовження порушення прав та свобод людини, гарантованих Конвенцією про захист основних прав та свобод людини 1950 року (надалі – Європейська конвенція з прав людини), а також відповідними Протоколами до неї.

Тимчасові заходи, в силу своєї природи, мають низку характерних особливостей та «призначаються у незначній кількості справ та лише тоді, коли існує ризик заподіяння невинуватеної шкоди, також загроза заподіяння шкоди повинна бути неминучою» [1]. Саме таким критеріям, на думку Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ), відповідали заяви, що були подані в контексті кризи з правами людини, або так званої «кризи за участі мігрантів», у 2021 році на кордоні Білорусі з країнами Європейського Союзу – Польща, Литва, Латвія. Відповідно до даних Європейської агенції з прикордонної та берегової охорони (FRONTEX) в контексті східного кордону ЄС найбільша кількість перетину державного кордону мігрантами припадає на Литву. Основна частина таких осіб прибула з Ірану, Афганістану та Сирії [2].

На тлі вищезазначеної ситуації, порушень прав та основних свобод людини – мігрантів, які були вимушені залишити країну свого походження з метою пошуку міжнародного захисту, – ЄСПЛ у період з 20 серпня по 3 грудня 2021 року розглянув 47 запитів щодо застосування Правила 39 відносно Польщі (44 запита), Латвії (2) та Литви (1) в контексті захисту прав 198 заявників. Відповідно, за 43 заявами було застосовано тимчасові заходи (заява №42120/21 R.A. and Others v. Poland, №42165/21 H.M.M. and Others v. Latvia, №44205/21 A.S. and Others v. Lithuania та ін.). Зокрема, Суд вказав, у якості тимчасових заходів, на необхідність забезпечення заявників їжею, водою, одягом, адекватною медичною допомогою та, у разі можливості, тимчасовим притулком на обмежений період часу; забезпечити заявникам доступ до правової допомоги; не висилати заявників до Білорусі, яку особи визначали як небезпечну державу. У той же час ЄСПЛ зазначив, що заходи, призначені в рамках Правила 39, «не мають розглядатись як такі, що вима-

гають від країн надати заявникам дозвіл перетнути їх державні кордони» [3]. Варто звернути увагу, що така ремарка ЄСПЛ лежить у площині концепції «меж свободи розсуду держави» (margin of appreciation). Зокрема, у п.120 рішення ЄСПЛ у справі Абухмаїд проти України від 12 січня 2017 року ЄСПЛ зазначив, що «держави користуються певною свободою розсуду, коли йдеться про визначення умов доступу іноземців на їх територію та подальшого проживання в державі» [4]. У той же час, у п.179 рішення по справі M.K. and Others v. Poland ЄСПЛ вказував, що держава не може відмовити у доступі на свою територію особі, яка знаходиться на прикордонному контрольно-пропускному пункті та стверджує про існування ймовірності бути підданою жорсткому поводженню, якщо вона залишатиметься на території сусідньої держави [5]. У 2020 році ЄСПЛ конкретизував зазначений підхід у рішенні по справі N.D. and N.T. v. Spain та зазначив, що мігранти та шукачі притулку можуть позбутися цих гарантій, якщо вони не пройшли індивідуальну перевірку на контрольно-пропускному пункті, тобто мова йде про перетин державного кордону в обхід офіційних прикордонних постів [6]. Отже, Правило 39 Регламенту ЄСПЛ, навіть в силу своєї особливої природи та критеріїв застосування, призначається лише в рамках та відповідно до існуючої загально напрацьованої практики Суду. Зокрема, концепція «меж свободи розсуду держави» враховується та може бути відображена, якщо цього вимагає ситуація, у Постановах ЄСПЛ щодо тимчасових заходів.

Заяви, подані в контексті кризи з правами людини на кордоні Білорусі з Польщею, Литвою, Латвією, та, за якими ЄСПЛ застосував Правило 39 Регламенту Суду, подані стосовно порушення ст. 3 Європейської конвенції з прав людини (заборона катування та нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження) у зв'язку з позбавленням доступу до процедури надання притулку, існуванням ризику життю заявників в разі вислання як до країни походження, так і до Білорусі, яку вони визначали як небезпечну державу – існування ризику репатріації (refoulement); ст. 2 Конвенції (право на життя) щодо матеріальних та санітарних умов перебування; ст. 4 Протоколу 4

до Конвенції (заборона колективного вислання іноземців); ст. 13 Конвенції (право на ефективний засіб юридичного захисту) у контексті ненадання доступу до правової допомоги. Отже, це фактично ті статті, можливе порушення яких, з урахуванням обставин конкретної ситуації, створювало загрозу гарантуванню прав людини та стало основою для застосування тимчасових заходів. Тимчасові заходи застосовуються до винесення рішення по суті справи, а отже, до остаточного встановлення порушення статей Конвенції. Таким чином, зазначене дозволяє дійти висновку, що такі заходи застосовуються лише на підставі врахування фактичних обставин та припущення наявності у заявників статусу жертви – високий ризик кричущого порушення прав та свобод людини.

Пролонгація Європейським судом з прав людини Постанов про застосування Правила 39, зокрема проти Польщі, вказує, що наразі зберігаються фактичні обставини, які вимагають тимчасових заходів та держава не усунула за певний проміжок часу ризик належному гарантуванню прав та свобод людини. Так, станом на 3 грудня 2021 року тимчасові заходи діють за 28 заявами проти Польщі [3]. У той же час, призначені за заявами щодо Литви та Латвії тимчасові заходи не пролонгувались та були зняті, оскільки уряди запевнили Суд, що заявників не висилатимуть з території, доки розглядатимуться запити на отримання притулку. Така гнучкість у термінах дії постанов про застосування тимчасових заходів – пролонгація, зняття в залежності від фактичних обставин вказує на те, що Правило 39 є «живим інструментом», мета якого своєчасно відреагувати та припинити порушення прав та свобод людини.

Таким чином, у зв'язку з ситуацією на кордоні ЄС з Білоруссю в 2021 році Європейський суд з прав людини застосував значну кількість тимчасових заходів щодо Польщі, Литви та Латвії. У той же час, Правило 39 не було та не може бути застосовано щодо самої Білорусі, яка не ратифікувала Європейську конвенцію з прав людини та не є державою-членом Ради Європи. Враховуючи, що відповідно до практики Суду, Правило 39 застосовується вкрай рідко, можемо говорити, що така кількість позитивних постанов щодо Правила 39 вказує на реальну

кризу з правами людини, яка вимагає швидкого, ефективного реагування за допомогою «живого інструменту».

У той же час, враховуючи те, що більшу кількість перетину державного кордону відчула на собі Литва, а найбільша кількість заяв до ЄСПЛ подана щодо Польщі, тимчасові заходи за якими пролонгувались та залишаються в силі, маємо ситуацію, коли відмова у перетині державного кордону створює завантаженість по кількості заяв та відповідних постанов про застосування Правила 39 щодо держави, зокрема, Польщі. Однак, поряд з цим, ЄСПЛ вказує у своїй практиці на те, що держави користуються певною свободою розсуду, коли йдеться про визначення умов доступу іноземців на їх територію.

Застосування тимчасових заходів до точного встановлення порушення статей Європейської конвенції з прав людини та відповідних Протоколів до неї дозволяє говорити про те, що такі заходи застосовуються лише на підставі врахування фактичних обставин та припущення наявності у заявників статусу жертви – високий ризик кричущого порушення прав та свобод людини. Окрім того, при застосуванні Правила 39 Регламенту Суд також не відходить від вже напрацьованої практики, зокрема, враховується концепція *margin of appreciation*.

Джерела:

1. European Court of Human Rights. Mamatkulov and Askarov v. Turkey (applications nos. 46827/99 and 46951/99). 2005. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%2246827/99%22\],%22itemid%22:\[%22001-68183%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2246827/99%22],%22itemid%22:[%22001-68183%22]}), accessed 5 December 2021.

2. Migratory situation at EU's borders in September: Increase on the Central Mediterranean and Western Balkan routes. Frontex. URL: <https://frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/migratory-situation-at-eu-s-borders-in-september-increase-on-the-central-mediterranean-and-western-balkan-routes-RZRnEH>, accessed 6 December 2021.

3. Requests for interim measures concerning the situation at the borders with Belarus. Registrar of the European Court of Human Rights. Press Release. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-pres?s=i=003-7202976-9785391>, accessed 6 December 2021.

4. European Court of Human Rights. Case of Abuhmaid v. Ukraine (Application no. 31183/13). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#>

{%22fulltext%22:[%22ABUHMAID%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-170285%22]}, accessed 7 December 2021.

5. European Court of Human Rights. Case of M.K. and Others v. Poland (Applications nos. 40503/17, 42902/17, 43643/17). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22MK%20and%20others%20v%20Poland%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-203840%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22MK%20and%20others%20v%20Poland%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-203840%22]}), accessed 7 December 2021.

6. European Court of Human Rights. Case of N.D. and N.T. v. SPAIN (Applications nos. 8675/15, 8697/15). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22N.D.%20and%20N.T.%20v.%20Spain%22\],%22itemid%22:\[%22001-201353%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22N.D.%20and%20N.T.%20v.%20Spain%22],%22itemid%22:[%22001-201353%22]}), accessed 7 December 2021.

Науковий керівник – к.ю.н., доцент кафедри порівняльного та європейського права Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка Федорева А. Л.

Харитонов Роман Феліксівич

*к. ю. н., доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

ЄС не має комплексного механізму захисту прав людини. Національна система захисту прав людини, що діє в країнах-членах, доповнюється системою захисту на рівні ЄС. Крім того, захист прав і свобод людини здійснюється в рамках Європейської комісії, до якої входять усі країни-члени ЄС.

На ранніх етапах роботи ЄС захисту прав людини приділялося мало уваги, оскільки ці питання не належали до економічної інтеграції. З іншого боку, інституції Європейського співтовариства мають обмежені повноваження у сфері захисту прав людини. Європейський суд не має кримінальної юрисдикції, що обмежує його можливості займатися захистом прав і свобод людини. Розглядаючи справи, він може мати справу лише з політичними та соціальними правами час від часу. Тому суд системно не розглядав питання захисту прав

людини. Проте саме він розпочав процес розширення повноважень Співтовариств щодо захисту прав людини. Національні конституційні суди здійснювали певний тиск на нього, відмовляючись визнавати права Європейських Співтовариств, якщо воно не гарантує захисту прав людини. Встановлення відповідних повноважень в установчих договорах, має фундаментальне значення для реалізації ЄС захисту прав людини. З підписанням «Єдиного європейського акту» було зроблено перший крок у цьому напрямку, у преамбулі якого вказано, що держави-члени сповнені рішучості сприяти розвитку демократії, яка спирається на основні права, визнані конституціями і законодавством держав-членів, Конвенцією про захист прав і основних свобод людини і Європейською соціальною хартією [1]. Наступним кроком є розробка Маастрихтського договору, який підтверджує її прихильність до поваги до принципів прав людини та основних свобод і висловлює намір ввести громадянство ЄС. Реалізація наміру встановити громадянство є важливою для демократизації Європейського Союзу, про що свідчить позиція Конституційного суду Німеччини, який у своєму рішенні щодо Договору про Європейський Союз передбачав передачу суверенних прав від Німеччини до Європейського Союзу. Запровадження громадянства ЄС було здійснено Маастрихтським (стаття 8) [2] та Амстердамським (статті 17–21) договорами [3].

Вперше принцип захисту прав людини у праві європейських співтовариств був визнаний Судом ЄС у справі C-29/69 Stauder [1970] [4]. Вона передбачає вимоги до отримувачів соціальної допомоги скасувати ідентифікацію (ім'я та адресу) на купонах, які вони надають, щоб отримати продукти соціальної допомоги за низькою ціною. Суд ЄС постановив, що рішення Комісії 1969 року дозволяє державам-членам встановлювати пільгові ціни для певних категорій населення і воно не порушує основні права людини, захищені судом, які закріплені в загальних принципах права Європейських Співтовариств. Тому мова йде не про порушення прав людини з боку інститутів об'єднань, а про необхідність модифікації вітчизняного законодавства, що регулює користування пільгами. Немає необхідності вимагати,

щоб на купоні зазначалась персональна інформація яка порушує права людини. Тому концепція основних прав людини була вперше визнана загальним принципом права Європейських Співтовариств [5]. Хартія основних прав ЄС 2007 року має особливий статус у законодавстві ЄС. Вона містить вичерпний каталог основних прав і свобод для кожної людини, яка перебуває на території ЄС, й охоплює громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права. Завдяки Хартії вони усі отримали однаковий правовий режим, що означало, що врешті-решт відійшли від цієї концепції «ринкової людини». Хартія має статус установчого договору, хоча вона не є частиною установчих договорів. Хартія ґрунтується на новому світоглядному підході до людей та їхнього місця у світі. У преамбулі Хартії зазначено, що людина та її інтереси є основою діяльності ЄС. На відміну від більшості міжнародно-правових документів, які класифікують основні права на основі суб'єктивного права, класифікація прав і свобод у Хартії базується на цінностях, на захист яких вони спрямовані. До таких цінностей належать людська гідність, свобода особи, рівність та солідарність. Права і свободи тих, хто захищає ці цінності, викладені у розділах відповідних заголовків (розділи I–IV). Окремі розділи присвячені громадянству та правосуддю (глави V та VI). Комплекс основних прав і свобод особи поділяється на кілька категорій. Це особисті права і свободи; політичні права і свободи; економічні, соціальні та культурні права; основні обов'язки. Їх доповнюють гарантії прав і свобод особи. Особисті права і свободи (глави I і II). До них належать право на людську гідність, право на життя, право на недоторканність, особисту свободу та безпеку, право на повагу до приватного та сімейного життя, право на захист персональних даних, право на шлюб та створення сім'ї, свободу думки та релігії, свобода слова та свобода інформації, свободу пересування та вибору місця проживання, право на притулок. Політичні права і свободи тісно пов'язані з діяльністю держави та Європейської інтеграційної асоціації. На рівні ЄС існує чіткий зв'язок між правами та європейським громадянством. До них належать право голосу, свобода зборів та асоціацій, право на належне управління, право отримувати

офіційні документи та право на подання петицій. Одним із головних обов'язків Хартії є повага та захист людської гідності; врахування думок дітей; отримання безкоштовної обов'язкової освіти; охорона та покращення навколишнього середовища [6].

Оскільки громадяни ЄС за захистом своїх прав можуть звертатись до судових органів ЄС та Європейської конвенції 1950 р., то виникає проблема, чиє рішення матиме пріоритет у випадку колізії. Вирішення цих питань було знайдено з підписанням Лісабонського договору та Хартії ЄС основних прав у редакції 2007р. Лісабонський договір був підписаний 13 грудня 2007 року, 13 листопада 2009 року уклали всі 27 країн ЄС. Лісабонський договір визначає цілі та цінності ЄС: забезпечувати людям простір свободи, безпеки та правосуддя без внутрішніх кордонів; працювати задля сталого розвитку Європи; сприяти соціальній справедливості та соціальному захисту; сприяти економічній, соціальній та територіальній згуртованості держав-членів ЄС; підтримувати та поширювати цінності ЄС; робити внесок у захист прав людини, зокрема прав дитини [7].

Таким чином, інститут захисту прав людини в Європейський Союз пройшов величезний шлях розвитку: від зазначення повної непотрібності цього інституту до прийняття свого міжнародно-правового документу, яким являється Хартія основних прав. На сьогодні основні права людини, а також робота всього інституційного механізму чітко відображена в установчих документах Європейського Союзу. Сучасні аспекти міжнародного правопорядку існують визнанням ефективності прав людини в Європейському Союзі, які є складником не тільки внутрішньої юрисдикції держав, а діяльності Європейського Союзу в цілому.

Джерела:

1. Единый европейский акт. Договор о Европейском Союзе / отв. ред. Ю. Борко. М., 1994. Т. II. С. 9.
2. Единый европейский акт. Договор о Европейском Союзе. С. 55–57.
3. Договор о Европейском Сообществе. Европейское право : учебник / под общ. ред. Л. М. Энтина. М., 2002. С. 561–563.

4. Judgment of the Court of 12 November 1969. Erich Stauder v City of Ulm – Sozialamt. Reference for a preliminary ruling: Verwaltungsgericht Stuttgart – Germany. Case 29–69. URL: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61969CJ0029:EN:HTML>

5. Foster Nigel. European Law. Directions. Second Edition / Foster Nigel. New York : Oxford University Press, 2008. P. 82.

6. Хартия Европейского Союза об основных правах : комментарий. М. : Юриспруденция, 2001. 203 с.

7. Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору) / пер. Геннадія Друзенка та Світлани Друзенко, за заг. ред. Геннадія Друзенка. К. : «К.І.С.», 2010. 536 с.

СЕКЦІЯ № 4

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

В'юник Вікторія Віталіївна

*здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету*

Славко Анна Сергіївна

*асистентка кафедри міжнародного, європейського права
та порівняльного правознавства
Сумського державного університету*

ДЕЯКІ РИСИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРОКУРОРА МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Україна передала у провадження Міжнародного кримінального суду події, пов'язані із насильством на Майдані, та події, які сталися після 20 лютого 2014 року у ході анексії Криму та вторгнення на Донбас. 11 грудня 2020 року прокурор оголосила про завершення попереднього вивчення нею ситуації в Україні, дійшовши висновку про наявність обґрунтованих підстав вважати, що були вчинені воєнні злочини та злочини проти людства [1]. Відтак, вбачається, що вивчення основ функціонування Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) є доволі актуальним для вітчизняних правників.

У цій роботі ми вирішили зосередити увагу на правовому статусі Прокурора МКС. Його існування передбачене Римським статутом МКС та впливає із загальної логіки змагального кримінального процесу. Вбачається, що характерними ознаками його правового статусу можна назвати:

- 1) Вимоги до особи, яка має намір займати посаду Прокурора МКС та процедури його обрання на посаду;
- 2) Особливі привілеї та імунітети, притаманні Прокурору МКС;
- 3) Процедурні права прокурора у ході досудового та судового розслідування випадків вчинення діянь, які підпадають під юрисдикцію МКС.

Вимоги до особи, яка може претендувати на посаду Прокурора МКС, визначені у загальних рисах Римським статутом Міжнародного кримінального суду у частині 3 статті 42. Зокрема, Прокурором та заступниками Прокурора можуть бути особи, які мають високі моральні якості, високу кваліфікацію і мають великий практичний досвід переслідування або ведення проваджень у кримінальних справах. Вони повинні досконало знати хоча б одну з робочих мов Суду і вільно говорити нею [2]. Ця ж стаття передбачає процедури, відповідно до яких відбувається обрання Прокурора: шляхом таємного голосування абсолютною більшістю голосів членів Асамблеї держав-учасниць.

Заступники Прокурора обираються у такому ж порядку зі списку кандидатур, представленого Прокурором. Прокурор висуває три кандидатури для призначення на кожную посаду заступника. Прокурор та заступники Прокурора обираються на строк дев'ять років і не можуть бути переобрані.

Для співробітників Офісу прокурора МКС встановлено також вимоги щодо несумісності: ні Прокурор, ні заступники Прокурора не займаються жодною діяльністю, яка могла б перешкоджати здійсненню їхніх прокурорських функцій або поставити під сумнів їхню незалежність, а також жодними іншими видами професійної діяльності [2].

Прокурор МКС очолює Офіс Прокурора, забезпечує його діяльність як процедурно, так і фінансово, а також представляє Офіс у взаємодії з органами МКС та іншими організаціями. Для виконання своїх повноважень структурно Офіс Прокурора МКС складається з трьох відділів:

- слідчого відділу, який відповідає за проведення розслідування (включаючи збір і дослідження доказів, допит осіб, які перебувають під слідством, а також потерпілих і свідків). Узв'язку з цим, з метою встановлення істини, Статут зобов'язує Прокурора в рівній мірі розслідувати як обвинувальні так і виправдовуючі обставини;

- відділу обвинувачення, який відіграє певну роль у процесі розслідування, але основною відповідальністю якого є підтримання обвинувачення під час розгляду справ у різних палатах Суду;

– відділу юрисдикції, взаємодоповнюваності та співпраці, який за підтримки слідчого відділу оцінює отриману інформацію та ситуації, передані до Суду, аналізує ситуації та справи з метою визначення їх прийнятності та допомагає забезпечити співпрацю, необхідну для виконання Офісом Прокурора своїх повноважень [3].

Прокурор та його заступники користуються тим же набором привілеїв та імунітетів, що і судді МКС. Так, відповідно до статті 48 Римського статуту МКС, «Прокурор, заступники Прокурора ... користуються, коли вони беруть участь у діяльності Суду або щодо такої діяльності, тими самими привілеями та імунітетами, що надаються главам дипломатичних представництв; судово-процесуальний імунітет будь-якого виду щодо всього сказаного, написаного ними та дій, вчинених ними в офіційному статусі, продовжує надаватися їм і після закінчення терміну їх повноважень». Практично це означає, що вони:

- не можуть бути заарештовані і підлягати будь-якому судовому процесу;
- не можуть бути зобов'язані сплачувати податки;
- звільнені від державної служби та обмежень на імміграцію;
- мають право на репатріацію під час надзвичайної ситуації;
- мають право на недоторканність їх офіційних документів та будь-якого особистого багажу, який вони перевозять, тощо [4].

Ці особи не можуть бути притягнені до суду за зауваження, зроблені ними під час їхнього перебування на посаді в рамках виконання їхніх службових обов'язків, навіть після того, як цей час закінчився. Отже, виправдана особа, яку образили зауваження прокурора під час судового розгляду про те, що вона звинувачується у тяжких злочинах, не може пізніше подати до суду на колишнього прокурора за наклеп.

Однією із важливих специфічних гарантій для всього офісу Прокурора МКС є його незалежність. Прокурор МКС незалежний, як і прокурори спеціальних трибуналів. Це передбачено статтею 42 Статуту, і вона зобов'язує Прокурора не діяти за

вказівками сторонніх суб'єктів [5]. Відповідно до статті 15 Римського статуту МКС саме прокурор вирішує питання щодо порушення кримінального провадження та попереднього вивчення ситуації у певній державі. Як наголошують дослідники, на Римській конференції зіткнулися дві тенденції. Деякі держави хотіли надати повноваження порушувати провадження та кримінальне переслідування лише державам і Раді Безпеки ООН; група так званих країн-однодумців виступала за створення незалежного прокурора, здатного ініціювати розслідування *proprio motu*. Кінцевим результатом став компроміс. Перш за все, право на проведення розслідування не було залишено владі окремих держав – натомість передбачався прокурор. Для визначення його правового статусу було два варіанти: Нюрнберзька модель, згідно з якою прокурор є посадовою особою держави, яка ініціювала розслідування, і, таким чином, призначається цією державою і залишається під її контролем; і модель Югославії та Руанди, згідно з якою прокурор є повністю незалежним органом МКС. Як незалежному та неупередженому органу, Прокурору було надано повноваження проводити розслідування за посадою [6].

Загалом на кожному етапі провадження Прокурор має різні завдання та виконує дещо відмінні функції:

- під час дослідної фази Прокурор оцінює інформацію про правопорушення і визначає, чи є «розумні підстави» для продовження провадження, і починає розслідування чи закриває його залежно від обставин;

- після допиту підозрюваних настає етап розслідування, коли прокурор розробляє одну чи декілька справ із ситуації та збирає як обвинувальний, так і виправдовувальний матеріал щодо кожного окремого підозрюваного;

- на етапі обвинувачення прокурор проводить подальше розслідування та готує справу для підтвердження обвинувачення [7];

- на етапі судових слухань Прокурор обґрунтовує позицію обвинувачення;

- за необхідності Прокурор може подати апеляцію на рішення МКС у справі.

Загалом, повноваження Прокурора МКС певною мірою корелюють із повноваженнями, наданими прокурорам у національних провадженнях у багатьох державах – процесуальне керівництво розслідуванням та підтримка обвинувачення перед Судом.

Підсумовуючи, зауважимо, що правовий статус Офісу Прокурора МКС загалом та Прокурора МКС зокрема характеризуються низкою ознак. Серед них – спеціальні вимоги до осіб, які претендують на посаду Прокурора, наявність привілеїв та імунітетів та специфічний статус у кримінальному провадженні перед МКС. Визначальною ознакою Прокурора МКС є його інституційна та процедурна незалежність, яка забезпечує самостійність ухвалення ним рішень.

Джерела:

1. Statement of the Prosecutor, Fatou Bensouda, on the conclusion of the preliminary examination in the situation in Ukraine / International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=201211-otp-statement-ukraine> (дата звернення: 01.12.2021).
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду / База «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 01.12.2021).
3. Understanding the International Criminal Court / International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/PIDS/docs/UICCGeneralENG.pdf> (дата звернення: 01.12.2021).
4. Klamberg M. Commentary on the Law of the International Criminal Court. Brussels Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2017. 819 p. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/aa0e2b/pdf/> (дата звернення: 02.12.2021).
5. Bådagård L., Klamberg M. The Gatekeeper of the ICC: Prosecutorial Strategies for Selecting Situations and Cases at The International Criminal Court. *Georgetown Journal of International Law*, 2017. Vol. 48. P. 639–733.
6. Roben V. The Prosecutor of ICC: Status and Function of the Prosecutor. *Max Planck Yearbook of United Nations Law*. 2003. Vol. 7. P. 513–552.
7. Bakibinga D. B. Prosecutorial discretion and independence of the ICC prosecutor: concerns and challenges. *Revista Acadêmica Escola Superior do Ministério Público do Ceará*. URL: <http://www.mpce.mp.br/wp-content/uploads/2018/12/ARTIGO-10.pdf> (дата звернення: 02.12.2021).

ПРОБЛЕМАТИКА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ

Дотримання міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав дітей є одним з основних завдань соціальної та правової держави. Україна, як учасник міжнародної європейської спільноти, взяла на себе зобов'язання щодо дотримання прав дитини з урахуванням міжнародних вимог, а також щодо вдосконалення та розвитку нормативно-правової бази. Зокрема, останнє має здійснюватися не лише шляхом імплементації норм міжнародного права та міжнародних механізмів захисту прав дітей, а також шляхом прийняття відповідних вітчизняних норм права, які поглиблюють захист прав дітей на рівні держави, адже саме такий підхід спрямований на удосконалення системи контролю за дотриманням чинного законодавства у сфері охорони дитинства, у тому числі і модернізацію інституцій соціально-правового захисту дітей. Відтак, дослідження міжнародно-правового захисту прав дітей, є безумовно актуальним на сучасному етапі розвитку нашої держави.

Нещодавно, 20 листопада 2021 року, відзначалося 32 роки з дня прийняття Конвенції про права дитини, що була розроблена Генеральною асамблеєю ООН, яка проголошує основоположні права дітей, а також визнає право дитини на захист та зобов'язує держав-учасниць створювати для цього відповідне законодавче підґрунтя [1]. Відтак, піклуючись про захист і охорону прав дитини, держава повинна не тільки дбати про належну систему їх реалізації, але й відповідним чином забезпечувати використання дієвих правових механізмів.

Окрім цього, для регулювання захисту прав дітей має важливе значення Женевська декларація 1948 року. Так, вона встановлює для держав необхідність створення таких умов, які будуть забезпечувати ефективний розвиток та формування дитини, а також право дитини на отримання освіти, вихо-

вання у сім'ї та захист у разі порушення її прав [2]. У свою чергу Загальна декларація прав людини 1948 року підкреслює, що захист прав та охоронюваних законом інтересів дітей є першочерговим завданням соціальної і правової держави, яка покликана гарантувати належні права дітям та забезпечити їх відповідну охорону та захист [3]. Так, у Декларації спеціально наголошується, що будь-якій дитині, незалежно від походження, расової та національної належності повинно бути забезпечено відповідний соціальний і правовий захист, а також забезпечені всі умови та можливості, що давали б їй право розвиватися як фізично, так і розумово та духовно. Також важливе значення має те, що у соціальному плані задекларовані норми про формування таких умов, які б були адекватними для здорової та нормальної життєдіяльності кожної дитини, а також гарантували б їй свободу волі та гідність. Звичайно, що саме дитина в державі має бути першочергово тим, хто одержує захист і допомогу, вона повинна відчувати захищеність від поганого ставлення до неї, у тому числі особливо від застосування сили та фізичної, моральної експлуатації.

Враховуючи вищевикладені міжнародні норми, зазначимо, що права дитини – це чітка система правових можливостей, які їй є необхідними для комплексного та цілісного становлення та розвитку, здобуття освіти та набуття усього комплексу конституційних прав та свобод. Важливо відзначити, що система прав дитини є складовою прав людини, адже будь-які права людини починаються саме з прав дитини, а відтак мова йде про можливості, тобто певні свободи дитини, які необхідні для її існування, виховання, розвитку та життя, тому багаточисленні права дитини збігаються з правами людини. Відтак, за міжнародними нормами кожна дитина з самого народження має право на ім'я та громадянство, протягом свого життя має право на належний рівень життя, який буде достатнім для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного та соціального розвитку. Особливе значення має право будь-якої дитини на вільне висловлювання власних поглядів та думок, формування особистих висновків, розвиток суспільної і соціальної позиції, а також на отримання інформації,

що відповідає її віку. Особливе значення також має задеклароване міжнародно-правове право дитини на свободу, особисту недоторканність та захист честі та гідності.

У зв'язку з цим, важливою для нашої держави діяльністю за останні роки у сфері охорони та захисту дітей з урахуванням міжнародно-правового регулювання є покращення вітчизняного законодавства у цьому напрямку, зокрема посилення гарантій захисту прав дітей як на рівні Конституції України, так і Закону України «Про охорону дитинства» та інших нормативних актів, чим підсилиться роль та значення ратифікованих Україною ряду Конвенцій, які є дуже важливими для нашої держави, адже закладають не лише основоположні стандарти з метою здійснення прав і свобод дитини, а й їх відновлення у випадку порушення та складають надійний механізм міжнародного захисту прав дитини.

Також важливе значення для реалізації міжнародних стандартів захисту прав дітей має робота міждержавних органів і організацій, неурядових правозахисних організацій, зокрема слід відзначити важливість реалізації міжнародних стандартів у своїй роботі Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, Європейською мережею омбудсменів з прав дітей. Роль цих організацій складно переоцінити, адже кожній державі потрібні незалежні правозахисні установи, які б відповідали б за забезпечення та захист прав дітей та ефективно втілювали б їх у життя.

Таким чином, проблематика міжнародно-правового регулювання захисту прав дітей є досить глибокою та охоплює не лише ратифікацію чи визнання міжнародних стандартів, але й системну, ґрунтовну працю спеціальних інституцій та установ, завдання яких полягає у якнайкращому забезпеченні інтересів дитини.

Джерела:

1. Конвенція про права дитини 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
2. Женевська декларація про права дитини 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_001#Text

3. Загальна декларація прав людини 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

Науковий керівний – к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія», доцент Белозубова О. О.

Кузьма Вікторія Юріївна

*к.ю.н., доцент кафедри міжнародного права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ДИПЛОМАТИЧНИЙ ТА КОНСУЛЬСЬКИЙ ЗАХИСТ ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ЗА КОРДОНОМ

Значні порушення прав людини протягом останніх десятиліть не змогли залишитись без уваги всього міжнародного співтовариства. Цілком слушною є думка Н. А. Зелінської, що «випробувавши неймовірні жахи й колосальні трагедії двох світових воєн, людство усвідомило необхідність юридичного закріплення концепції прав людини і вироблення механізмів захисту цих прав на національному та міжнародних рівнях» [1, с. 8]. Інтенсифікація міжнародних відносин, активізація співробітництва між державами призвела до появи значної кількості міжнародно-правових норм та процедур забезпечення дотримання прав людини починаючи з другої половини XX ст. Відповідно, з того часу відбувся значний поштовх для їх закріплення як на світовому, так і на регіональному рівнях та вироблення відповідних форм їх захисту.

Одним з найголовніших досягнень сучасного міжнародного права є створення міжнародної системи гарантій дотримання прав людини, яка ґрунтується на загальновизнаних принципах, що найшли своє закріплення в цілому ряді міжнародних договорів як універсального, так і регіонального характеру та на роботі системи міжнародних органів, наділених контрольними повноваженнями за дотриманням визначених прав [2, с. 12].

Сьогодні, міжнародне співтовариство створило відповідні правозахисні механізми як на універсальному, так і на регіональному рівнях, представлених у формі міжнародних несудових органів та міжнародних судових інституцій. Однак, дипломатичний та консульський захист був першим і чи не єдиним способом захисту фізичних і юридичних осіб за кордоном, та залишається однією з найдієвіших форм захисту прав людини і її інтересів.

Інтеграційні та міграційні процеси суттєво розширили питання дипломатичного і консульського захисту своїх громадян на території іноземних держав та можливості надання їм відповідного сприяння та допомоги. Водночас, саме встановлення двосторонніх дипломатичних і консульських зносин між державами значно вплинуло на подальше формування міжнародно-правових норм, що стосуються захисту прав та інтересів різних категорій індивідів за кордоном.

Зростаюча кількість випадків щодо надання дипломатичного і консульського захисту, призводить до того, що держави неоднаково трактують окремі аспекти застосування цих форм, виходячи з того, що вони ґрунтуються, перш за все, на звичаєвих нормах міжнародного права. При цьому досліджуючи історію виникнення інституту дипломатичного та консульського захисту, необхідно відзначити, що він зумовлений саме зародженням та розвитком інституту консулів [3, с. 6–8].

Окрім цього, сьогодні в науковій доктрині міжнародного права, не сформувалось єдиного уніфікованого терміну, яке позначає захист державою прав та інтересів своїх громадян на території іноземної держави. Як в зарубіжній, так і вітчизняній юридичній літературі часто вживаються поняття «дипломатичний захист», «консульський захист», «консульське сприяння», «дипломатичний та консульський захист», «допомога» та ін., і відповідно немає їх чіткого визначення як в міжнародно-правових актах, так і в законодавстві держав. Так, в Конституції нашої держави виділено, що «Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами» (ст. 25) [4, с. 141]. Однак, ця норма не отримала юридичного тлумачення і відповідного закріплення щодо розкриття її змісту.

Враховуючи різні наукові підходи з даної проблематики, потрібно зацентрувати увагу і на тому, що Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р. (ст. 2) і Віденська конвенція про консульські зносини 1963 року (ст. 5) також не розмежовує поняття «дипломатичного захисту» і «консульського захисту». А від так, у відповідних статтях перелічених конвенцій, міститься лише однакове положення, а саме захист в державі перебування інтересів акредитуючої держави і її громадян [5; 6]. Більш того, в міжнародній практиці також немає однастайності і точного розуміння цих правових явищ, не позначені і чіткі межі їх застосування.

Єдиною спробою розкрити зміст поняття «дипломатичний захист» було зроблено Комісією міжнародного права ООН у Проекті статей про дипломатичний захист 2006 р. (ст. 1) [7, с. 24]. В коментарях до Проекту було відзначено певні відмінності між дипломатичним і консульським захистом. Це також зафіксовано і в міжнародній судовій практиці. До прикладу, при розгляді справи братів Ла Гранд (Німеччина проти США) Міжнародним судом ООН відзначено, що право держави надавати консульську допомогу своїм громадянам, які заарештовані в іншій країні, і право держави підтримувати претензії його громадян шляхом дипломатичного захисту юридично є різними поняттями [8].

Дипломатичний та консульський захист тісно пов'язані між собою, оскільки це родові поняття. Проте в теорії міжнародного права і на практиці, далеко не останнє місце займає питання про співвідношення даних форм захисту прав громадян за кордоном, зокрема відмінності між ними та іншими формами захисту. Відповідно, можна виділити наступні структурні відмінності, які існують між ними:

1. Дипломатичний захист носить корективний характер і спрямований на надання допомоги постраждалій особі в разі вже вчиненого міжнародно-протиправного діяння або в процесі порушення його прав, в той час як консульська допомога, здебільшого має превентивний характер і націлена головним чином на запобігання або недопущення порушення.

2. Нормативно-правова основа реалізації дипломатичного захисту – це в основному норми звичайного міжнародного права, також положення Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р., окремі норми національного законодавства, а консульського захисту – окрім перелічених вище, ще Віденська конвенція про консульські зносини 1963 р. та двосторонні консульські угоди.

3. Консульський захист реалізується насамперед консульськими установами та її посадовими особами, а дипломатичний захист – дипломатичними представництвами та в окремих випадках навіть можуть залучатися і інші органи та посадові особи акредитууючої держави (наприклад, МЗС, уряд, глава держави).

4. Дипломатичний захист здійснюється на користь держави, одночасно при цьому захищаються права фізичних чи юридичних осіб, в той час як, консульський захист надається на користь конкретних громадян (без політичного представництва), які опинилися в складному становищі на території іноземної держави.

5. Дипломатичний захист застосовується у випадку вичерпання всіх правових засобів національного захисту, тоді як у випадку консульського захисту така вимога здебільшого не висувається.

6. Для надання консульського захисту, як правило потрібна згода індивіда чи юридичної особи, а дипломатичний захист може бути наданий і без їх згоди, оскільки це дискреційне право акредитууючої держави.

7. Консульська допомога на відміну від дипломатичного захисту є меншою формальною і водночас більш прийнятною для держави-перебування [9, с. 17–19].

Варто підкреслити, що теоретично відмінності між дипломатичним і консульським захистом існують як в правовій природі, так і умовах здійснення, однак на практиці виникають певні труднощі при їх реалізації, оскільки вони тісно пов'язані між собою і при цьому мають ряд схожих ознак.

Поміж цього, враховуючи розвиток різних міжнародно-правових форм захисту прав фізичних осіб як на універ-

сальному, так і на регіональному рівнях, дипломатичний та консульський захист залишається в основному єдиним способом припинення порушень міжнародно-правових зобов'язань з боку інших держав. В той час, він є і одним з найважливіших та найефективніших засобів впливу однієї держави на іншу, з метою відстоювання власних інтересів і прав своїх громадян за кордоном та з можливістю відшкодування завданих при цьому збитків.

Підсумовуючи вищевикладене, відзначимо, що враховуючи думку Комісії міжнародного права ООН, наукову доктрину, положення міжнародного права та національного права, судову практику можна констатувати що між дипломатичним і консульським захистом існують як спільні, так і відмінні риси. Однак, на нашу думку, все ж таки вважаємо за доцільне вживати саме термін «дипломатичний і консульський захист» як форму захисту, оскільки неможливо розмежувати норми і їх зміст, які окремо регулюють питання захисту прав людини за кордоном. Безперечно, в будь-якому випадку змістовне навантаження цих термінів в широкому розумінні полягає у здійсненні державою і посадовими особами органів зовнішніх зносин захисту прав і інтересів своїх громадян – дипломатичними представництвами, зокрема консульськими відділами чи окремими консульськими установами.

Джерела:

1. Зелинская Н. А. Международные преступления и международная преступность : монография. Одеса : Юридическая литература, 2006. 568 с.
2. Севостьянова Н. І. Звернення до Європейського суду з прав людини як реалізація права на правосуддя : монографія. Одеса : Фенікс, 2012. 215 с.
3. Святун О. В. Захист прав та інтересів громадян в практиці органів зовнішніх зносин України : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 225 с.
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. (у ред. Закону України від 03.09.2019 р. №27-IX). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.
5. Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_048#Text

6. Віденська конвенція про консульські зносини від 24 квітня 1963 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_047#Text

7. Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries 2006. Text adopted by the International Law Commission. *Yearbook of the International Law Commission*. 2006. Vol. II. Part Two. P. 25–55.

8. LaGrand Case (Germany v. United States of America). Reports of Judgment, Preliminary objections of International Court of Justice. Judgment of 27 June 2001. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/104/104-20010627-JUD-01-00-EN.pdf>

9. Ведель И. А. Дипломатическая защита и консульское содействие как формы защиты прав граждан и организаций за рубежом : автореф. дис. ... канд. наук. Москва, 2013. 34 с.

Невесенко Анна Валеріївна

*здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету*

ВИКОРИСТАННЯ ЗБРОЇ МАСОВОГО ЗНИЩЕННЯ ДЛЯ ЕКОЦИДУ

Створення ядерної зброї свого часу стало науковим «проривом», проте на сьогодні більшість країн світу намагаються боротися із застосуванням ядерної зброї та працюють над її ліквідацією. Проте зацікавленість окремих держав у розробці зброї масового ураження спричиняє нестабільність ситуації з цього питання. Зважаючи на напружену політичну ситуацію у світі, ядерна зброя може бути використана в будь який момент, що призведе до тяжких наслідків для всього людства і навколишнього середовища в цілому. Значні ризики також несе розробка хімічної зброї та саме існування хімічної промисловості: комфорт людства без останньої є неможливим, а потенційні аварійні ситуації фатальними і невідворотними. Наслідки радіоактивних і хімічних заражень загрожують планеті в будь який час, тому мають бути контрольованими постійно.

Щодня в інформаційному просторі ми бачимо заклики до захисту прав людини та твердження про їх верховенство. Заборона масового знищення людей, тобто геноциду, закріплена у цілій низці актів як міжнародного, так і національ-

ного характеру. Це говорить про важливість людського життя, його максимальну захищеність та пріоритетність. В той же час, людина не зможе існувати без води, повітря, земельних ресурсів, також без живих організмів, тварин, птахів, комах. Все це є важливими компонентами взаємозв'язків у природі. Очевидно, що від війн, катастроф різних видів, використання зброї масового знищення страждає усе навколишнє середовище, включаючи природу і людину. І, якщо захист людини здійснюється на достатньому рівні, принаймні, докладно прописаний у різних міжнародних актах, то захист природи, її збереження та покращення, залишає бажати кращого.

Тотальної шкоди навколишньому середовищу завдає екоцид, на запобіганні якому ми б і хотіли зосередитися у цій роботі. Цей термін вважається відносно новим у міжнародному праві, тому вивчення і дослідження його потребує більшої уваги. Загалом, він означає дії, які творять руйнації та спустошення біологічних ресурсів, внаслідок чого страждають тварини, рослини і сама людина.

Міжнародно-правові норми, які встановлюють заборону екоциду, є на наш погляд дещо несистемним. Дуже часто на проблеми екоциду дивляться з гуманітарної точки зору, забуваючи про екологічні аспекти. Проте, події останніх років вказують на тенденції, які мають позитивне значення для тих, хто виступає за збільшення уваги до проблеми екоциду. Наприклад, влітку 2021 року група з 12 юристів виступила за доповнення Римського статуту Міжнародного кримінального суду додатковою статтею, яка б передбачала відповідальність за екоцид [1]. Однак, незважаючи на ці ініціативи, питання щодо екологічних аспектів залишається в очах світового співтовариства не настільки важливим, в порівнянні з гуманітарними. Міжнародне право продовжує на перший план виносити інтереси людей і категорично відмовляється урівнювати важливість обох аспектів.

Велику проблему встановлення юрисдикції над екоцидом становить виникнення суперечок з приводу трактування самого поняття «знищення» навколишнього середовища. Наприклад, в квітні 2010 року британська юристка Поллі

Хіггінс подала пропозицію до Комісії права ООН щодо внесення змін до Римського статуту. В цій пропозиції вона визначала екоцид як «велике пошкодження, знищення або втрату екосистемою певної території, чи то внаслідок дії людини, чи з інших причин, до такої міри, що мирна насолода мешканцями цієї території була серйозно зменшена» [2]. Проте, це визначення важко назвати усталеним серед науковців та політиків, і дискусії з цього приводу все ще тривають. Також варто підкреслити, що у наведеному визначенні повністю відсутня характеристика суб'єктивної сторони правопорушення.

Нагадаємо, що наразі Римський Статут, на якому базується діяльність МКС, надає Суду обмежену компетенцію у питаннях захисту природи як окремого важливого аспекту нашого життя. Юрисдикція цього суду поширюється лише на деякі проблемні випадки завдання шкоди навколишньому середовищу, але все ж в контексті збройних конфліктів. Так, на сьогодні до юрисдикції МКС відносять чотири злочини – геноцид, злочини проти людства, злочини агресії та військові злочини [3]. Таким чином, Міжнародний кримінальний суд не повинен контролювати екологічні злочини, і його права у цьому питанні досить обмежені. Наразі єдина можливість переслідувати екологічні злочини міститься у статті 8 Римського статуту, де поверхнево зазначено, що під час війни як частина плану чи політики, знищення довкілля може потрапити під юрисдикцію МКС і трактуватися як військовий злочин [3]. Це є незначним показником захисту природи і на сьогодні не має прецедентів у судовій практиці. Однак, якщо міжнародний злочин був направлений проти людства шляхом знищення навколишнього середовища, це надає слідству широкі можливості переслідування злочинців. Отже, якщо буде з'ясовано, що гуманітарне знищення відбувалося шляхом руйнування навколишнього середовища, Суд матиме більше можливостей у покаранні винних. Якщо ж екоцид став наслідком використання певних видів зброї масового ураження, в окремих випадках його можна кваліфікувати як порушення законів і звичаїв війни.

Окрім вищезазначеного, існують нюанси, які стосуються масштабів нападів. Якщо це буде масштабно і систематично,

то такі обставини додадуть аргументів МКС. Звісно, якщо для екоциду використовувалась зброя масового ураження, це відразу свідчить про серйозність події і є також додатковим аргументом на користь позиції Суду.

Якщо особа все ж буде притягнута до відповідальності за злочин проти людства шляхом руйнування довкілля, то вимоги визначення суб'єктивної сторони злочину обмежуватимуть кількість справ, що підлягали б кримінальному переслідуванню. Справа в тому, що дуже часто антропогенна шкода навколишньому середовищу не є бажаним результатом діяльності певних осіб. До прикладу, якщо власники заводу, який викидає токсичні відходи у навколишнє середовище будуть стверджувати, що не знали про те, що вони чинять злочин і не бажали настання наслідків, притягнути їх до відповідальності буде досить важко.

Як ми вже зауважували, на сьогодні точиться багато дискусій з приводу того, чи варто включати злочин «екоцид» до юрисдикції МКС. Аргументом на користь такого включення є те, що захист навколишнього середовища має проводитися на міжнародному рівні і стати загальною турботою людства. Проте, існують думки, що надати повний обсяг прав з цього питання МКС не є вдалим рішенням. Аргументується це тим, що при включенні екоциду до компетенції МКС, завдяки малому вивченню значення терміну «екоцид», він може докорінно змінити суть інших чотирьох основних злочинів. Слід зазначити, що Міжнародний кримінальний суд не є найбільш підходящим для розгляду питань захисту навколишнього середовища, адже його судді не є досконалими експертами з екологічного права. Також, згідно із статтею 25 Статуту, бути притягнуті до відповідальності можуть лише конкретні особи [3]. Це тягне за собою складність у визначенні винних у скоєнні екологічного злочину, так як шкоду можуть чинити цілі корпорації.

Ба більше, усі ці проблеми є нічим, у порівнянні із практичними обмеженнями. МКС має юрисдикцію лише над країнами-учасницями. Але деякі з найбільших країн не підписали Римський статут, такі як Росія, США, Китай та Індія. В той

же час, вони є найбільшими «забруднювачами» навколишнього середовища у світі. Тому, загалом, навряд чи включення екоциду до юрисдикції МКС змінить екологічну ситуацію.

Отже, підсумовуючи, зауважимо, що доволі часто випадки використання зброї масового знищення призводять до незворотних змін у навколишньому середовищі, аж до повного знищення екосистем на певних територіях. Для боротьби з цими явищами деякі дослідники пропонують внести злочин «екоциду» до переліку діянь, які тягнуть за собою кримінальну відповідальність відповідно до Римського статуту МКС. Проте, вбачається, що це не стане повним вирішенням вказаної проблеми.

Джерела:

1. What is Ecocide and can it be prosecuted by the International Criminal Court? / World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2021/07/ecocide-environmental-harm-international-crime/> (дата звернення: 01.12.2021).

2. Ecocide Crime / Ecocide Law. URL: <https://ecocidelaw.com/polly-higgins-ecocide-crime/> (дата звернення: 02.12.2021).

3. Римський статут Міжнародного кримінального суду / База «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 01.12.2021).

Науковий керівник – к.ю.н., асистент кафедри міжнародного, європейського права та порівняльного правознавства Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету Славко А. С.

Мартиненко Анна Володимирівна

здобувач вищої освіти Сумської філії

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОРІВНЯЛЬНИЙ ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС В ПОБУДОВІ МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Велика роль в управлінні суспільством, а саме в досконалому використанні та захисті своїх політичних, особис-

тих, соціально-економічних прав і свобод громадян, їхніх інтересів – належить цивільному процесу. Без вагань можна сказати – цей вид судочинства забезпечує та зміцнює законність, відображає в правовій свідомості як громадян, так і в посадових осіб не тільки України, але й зарубіжних країн – принцип справедливості.

Беззаперечно, зазначений вид юридичного процесу в кожній країні має свою специфіку, відмінні риси. У той же час, це можуть бути прогалини, що тим самим ускладнює реалізацію прав та обов'язків учасників цивільного процесу, роботу судових органів. Порівняльно-правовий аналіз дозволить розкрити своєрідність окремих моментів цієї категорії, її інститутів, норм у правових системах, знайти відмінності, або схожі риси. Про діяльність того чи іншого інституту може свідчити позитивний чи негативний правовий досвід цивільного судочинства описаних у роботі країн.

Аналізуючи дослідження і публікації з даної тематики варто відмітити, що тема порівняльної характеристики цивільного процесу набрала ролі предмета наукових праць багатьох вчених, а окремі їхні аспекти розкрито у роботах таких дослідників: С. Фурса, В. Комаров, Д. Бочарова, В. Масюк, П. Заворотько, М. Штефан, М. Гурвич, Н. Зейдер, які розкривали деякі сторони зазначеного.

Варто дати визначення поняття порівняльного цивільного процесу – це дисципліна, що вивчає особливості розгляду цивільних спорів у державах різних правових сімей і дозволяє з'ясувати основні тенденції розвитку цивільного процесу у світі та визначити напрямки для його вдосконалення [3, с. 50]. У дуже неупередженому буквальному сенсі Європейське цивільне процесуальне право складається з більш ніж сорока національних законів з метою продемонструвати загальні принципи і правила [4, с. 48]. Кожний національний цивільний процес – це результат прогресу, розвитку конкретної держави, який відображає особливості її невід'ємних складових: історії, культурних і духовних традицій, економіки, політичної системи, тощо. Порівняння між собою проводяться, бо: зарубіжний досвід традиційно враховується всіма

цивілізованими країнами при проведенні правових реформ; проблеми, які постають перед суддями, учасниками процесу – у більшості країн схожі (перенавантаження судів, відсутність розумного правового регулювання судових витрат); поглиблене вивчення зарубіжного судочинства дає змогу більш точно розуміти вітчизняні процесуальні інститути. Тип сучасного цивільного процесу більшості держав виокремлюється не тільки на теоретичній основі, але й на практичній. Метод порівняння дозволяє виділити окремі правові системи, що тісно пов'язані з цивільним процесом. Представники сім'ї загального (прецедентного права) є наступними країнами: Сполучені Штати Америки, Англія і Австралія; сім'я римського права (сім'я цивільного права), такі країни-представники: Греція, Нідерланди, Іспанія, Італія, Японія, Франція, Швейцарія; правова система скандинавських країн (змішана правова система), сюди належать: Швеція, Фінляндія, Данія, Норвегія; сім'я мусульманського права: країни Арабського Сходу, Африки, Індонезії, Малайзії, у сфері цивільного процесу можна виділити також держави колишнього Радянського Союзу, цивільне процесуальне законодавство яких має характерні риси, та які зарубіжні вчені відносять до держав посткомуністичного табору. До таких держав, зокрема, належать Україна, Російська Федерація, Республіка Білорусь [3, с. 71].

Джерела цивільного процесуального права – це форми встановлення і виразу загальнообов'язкових або специфічних правил поведінки, прийнятих або санкціонованих правотворчими органами держави, що регулюють суспільні відносини, які складають предмет цивільного процесуального права [1, с. 100]. На сьогодні, найпоширенішими джерелами цивільного процесу виступають кодифіковані нормативні акти, окремі закони, в деяких випадках судові рішення або ж затверджені на законодавчому рівні форми позовних заяв або акти, які здатні регулювати досудовий порядок врегулювання спору. Цивільний процесуальний кодекс (далі – ЦПК) є основним джерелом норм цивільного процесуального права у країнах романо-германської правової сім'ї, оскільки містить норми, що визначають завдання і принципи цивільного

процесу, положення загальної частини статичного характеру, а також розгорнуті процесуальні регламенти, що відображають динаміку діяльності суду та інших учасників судочинства. ЦПК Німеччини налічує 10 книг, а також має в собі як складові елементи – інші закони, що є джерелами цивільного процесуального права. ЦПК Франції складається із п'яти книг, а він регулює питання судочинства розгляду приватноправових справ, розгляд справ у судах спеціальної юрисдикції. До джерел також ще відносять Закон про правову допомогу мало-забеспеченим, Закон про судових експертів, і низку декретів. ЦПК України наголошує, що цивільне судочинство здійснюється відповідно до Конституції України, ЦПК України та Закону України «Про міжнародне приватне право» [5, с. 205].

Неменш важливу роль у сучасному цивільному процесі різних країн відіграють принципи, на яких він будується. Принципи – основоположні засади, на яких здійснюється правосуддя, що визначають положення учасників процесу під час розгляду справ у порядку цивільного судочинства. ЦПК України проголошує наступні принципи: диспозитивність, принцип рівності перед законом та судом, змагальності, здійснення правосуддя на засадах поваги до честі та гідності тощо. Фундаментальні засади правосуддя дещо відрізняються від українських, у державах: Болгарія, Китайська народна Республіка, Латвія. Головні принципи зазначаються у цілій низці процесуальних норм, дану ситуацію ми можемо спостерігати в: Іспанії, в США – система джерел права у цілому аналогічна системі джерел федерального права. Існує загальна частина, де містяться інститути, які мають значення для всього процесу в цілому, потім розміщено положення щодо окремих стадій судочинства. Проте в деталях структура процесуальних актів, а тим більше їхній зміст істотно відрізняються. Німеччини, Англії, Швейцарії, Швеції, Франції [2, с. 45]. Яскравим прикладом виступають прецеденти та судові рішення, що містять судові доктрини, які відносяться до категорії англо-американського загального права, яке часто превалює над статутним правом і, отже, надає більш дієвий вплив на формування цивільного процесуального права США [6, с. 11].

Окремої уваги заслуговує характеристика судових систем. Даний вид системи країни налічує собою сукупність судових органів, які побудовані за компетенцією (перша, апеляційна і касаційна інстанції). Існує два способи побудови системи судових органів держави – по вертикалі та горизонталі. Варто навести приклад судових систем в порівнянні з Україною. У США: існує 94 районних судів першої інстанції, податковий суд, міжнародний торговий суд, федеральний претензійний суд, військовий суд. Апеляційна інстанція налічує 12 судів цього рівня, федеральний окружний апеляційний суд, федеральний претензійний суд, суд ветеранів, апеляційний військовий суд, третя інстанція враховує Верховний суд США. У нашій країні наступна судова система: суди першої інстанції – місцеві загальні, апеляційної інстанції – апеляційні суди, касаційної інстанції – Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ і Верховний суд України.

Отже, аналіз правової літератури показав, що структура і специфіка цивільного процесу України і названих зарубіжних країн дещо відрізняються між собою, і водночас мають деяку схожість. Перераховані в роботі критерії порівняння дають змогу поринути в теоретичну й практичну частину визначеного виду судочинства. Через поглиблення контактів між державами моделюється єдина система джерел цивільного процесуального права. Судові системи адаптовані під потреби певного суспільства, а їхні негативні й позитивні моменти можливо визначити лише за умови комплексного дослідження моделі окремої країни.

Джерела:

1. Васильєв С. С. Порівняльний цивільний процес. Київ, 2015. 177 с.
2. Міжнародний цивільний процес України : навч. посібн. / за ред. С. Я. Фурси. К. : Видавець Фурса С. Я.; КНТ, 2010. 52 с.
3. Міністерство освіти і науки України Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Порівняльний цивільний процес : навч.-метод. посібн. Харків : 2018. 156 с.
4. Садикова Я. М. До питання про систему європейських стандартів захисту прав людини та принципів здійснення судочинства. *Право і суспільство* 2015. № 6. 46–50

5. Назаров І. В. Судові системи країн Європейського Союзу та України: генезис та порівняння : монографія. Харків, 2011. 430 с.

6. Шабанова, Т. Н. Рассмотрение и разрешение гражданских дел в Верховном Суде штата Калифорния (США) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.15. М., 2007. 11 с.

Науковий керівний – к.ю.н., доцент кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, доцент Садикова Я. М.

Урбан Володимир Анатолійович

здобувач вищої освіти факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

Романюк Віталій Володимирович

к.ю.н., доцент, завідувач кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ВІДІБРАННІ БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТИЗИ: КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Завжди, не зважаючи на жодні перехідні етапи у розвитку сучасної кримінальної юстиції, не варто забувати про дотримання основоположних прав людини. Як правило, невід'ємною процесуальною дією під час здійснення кримінального провадження є проведення експертизи, зокрема, судово-медичної експертизи.

За відсутності нормативного визначення, судово-медичною експертизою прийнято вважати здійснюване на підставі спеціальних медичних знань дослідження матеріальних об'єктів, що містять інформацію про обставини кримінального провадження (справи), яке(а) перебуває в провадженні органів досудового розслідування чи суду. Під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із заподіянням тілесних ушкоджень, а також щодо вбивств, зґвалтувань та інших злочинів, проводять судово-медичну експертизу. Разом з тим, при комплексній експертизі застосовуються медичні,

криміналістичні, хімічні, фізичні, технічні та інші методи дослідження. На сьогоднішній день суб'єктами здійснення судово-медичної експертизи є фахівці державних установ судово-медичних експертиз МОЗ України та експерти приватних установ, що функціонують на підставі ліцензій, які надає МОЗ України.

Різновидом судово-медичної експертизи – є генотипоскопічна експертиза, яка уявляє собою процес ідентифікації та виявлення взаємозв'язку певних біологічних елементів, що досліджуються (слина, кров, піт, сперма тощо) та особи. Задля досягнення цілей вказаної експертизи обов'язковою умовою є отримання біологічних зразків та їх подальше дослідження.

Генотипоскопічна експертиза в залежності від сфери дослідження (цивільне або кримінальне судочинство) призначається у випадках:

- визначення родинного зв'язку певного кола осіб;
- виявлення справжніх батьків у справах що стосуються спірного походження дітей;
- встановлення прямих зв'язків між біологічними матеріалами особи, що вчинила кримінальне правопорушення у різних місцях;
- виокремлення факту настання вагітності після зґвалтування, для визначення того, що саме ґвалтівник є біологічним батьком дитини;
- потреби встановлення взаємозв'язку між біологічними матеріалами (слина, кров, піт, сперма тощо) та конкретною особою, ідентифікація таких матеріалів, або виключення можливості такого взаємозв'язку тощо [1].

Головною проблемою, що постає перед органами досудового розслідування у кримінальному провадженні – є отримання біологічних зразків для проведення генотипоскопічної експертизи. У чинному законодавстві, можливість отримання таких зразків визначена положеннями статті 245 Кримінального процесуального кодексу України [2].

Отримання біологічних зразків може відбуватись:

- на добровільній основі (за власною згодою особи);

– на примусовій основі (за ухвалою суду при наявності підстав, зазначених у кримінальному процесуальному законодавстві).

Частиною 3 статті 245 КПК України [2] передбачена можливість отримання біологічних зразків у особи в примусовому порядку. Аналіз змісту вказаної норми дозволяє стверджувати про наявність певних правових невідповідностей у диспозиції. Виявлену проблематику отримання біологічних зразків для проведення експертизи варто поділити на:

- 1) нормативні;
- 2) фактичні.

До нормативних проблем нами віднесені окремі рішення Європейського суду з прав людини, на підставі яких суди відмовляють у примусовому отриманні біологічних зразків, а також відсутність єдиної інструкції щодо дії працівників органів досудового розслідування й спеціалістів, які залучаються для отримання відповідних зразків. Наприклад:

– рішення ЄСПЛ (справа «Яллох проти Німеччини») [3], в основу якого покладено думку, що біологічні зразки людини можуть бути отримані без її згоди, лише тоді – коли відібрання таких зразків не здійснюється з метою збирання доказів для обвинувачення відповідної особи, що надає зразки;

– рішення ЄСПЛ (справа «Функе проти Франції») [4], яким передбачається неможливість здійснення примусового отримання біологічних зразків з метою покладення цього доказу в основу обвинувачення щодо особи, від якої отримуються відповідні зразки;

– рішення ЄСПЛ (справа «Х та Y проти Нідерландів») [5] містить позицію, що на основі статті 8 Європейської Конвенції захисту прав людини та основоположних свобод фізична недоторканність особи (що відноситься до поняття «приватне життя») не може бути порушена у зв'язку із обов'язковим медичним втручанням.

Проте, проблеми нормативного характеру впливають у першу чергу із фактичних проблем забезпечення отримання біологічних зразків для експертизи у кримінальному провадженні. Під фактичними проблемами, слід розуміти матеріально-технічне та методологічне забезпечення порядку

отримання таких зразків. Дійсно, певні примусові заходи, що застосовуються сьогодні при отриманні біологічних зразків для експертизи, а саме фізичний та психологічний вплив на особу, можуть визнаватися як приниження честі й гідності особи та як певний вид катування.

Метою дослідження вищезазначених рішень ЄСПЛ є пошук шляхів вирішення зазначеної проблеми та їх нормативне закріплення щодо створення нових засобів і методів отримання біологічних зразків у особи під час здійснення кримінального провадження, які б не пригнічували її честь та гідність.

Сучасна криміналістична наука створює усі умови для формування медико-технічних засобів, що сприяли б органам досудового розслідування та відповідним спеціалістам отримувати біологічні зразки для експертизи.

Отже, задля уникнення отримання недопустимих доказів під час розслідування кримінальних правопорушень, законодавець повинен звернути свою увагу на процесуальні, криміналістичні та етичні проблеми отримання біологічних зразків для проведення експертизи у кримінальному провадженні.

Джерела:

1. Урбан В.А., Романюк В.В. Особливості судово-медичної експертизи речових доказів біологічного походження. *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 жовт. 2021 р.). Ст. 370.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13.04.2012 №4651-VI. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.12.2021).

3. Jalloh v. Germany: Court (First Section) Judgment. App.54810/00. 11.07.2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22fulltext%22:%5B%22Jalloh%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-76307%22%5D%7D> (дата звернення: 05.12.2021).

4. Funke v. France: Court (First Section) Judgment. App.10828/84. 25.02.1993 URL: [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{«itemid»: \[«001-57809»\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{«itemid»: [«001-57809»]}) (дата звернення: 05.12.2021).

5. X and Y v. The Netherlands: Court (First Section) Judgment. App. 8978/80. 26.03.1985. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{«fulltext»: \[«X%20Y%20v»\],«documentcollectionid2»: \[«GRANDCHAMBER»,«CHAMBER»\],«itemid»: \[«001-57603»\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{«fulltext»: [«X%20Y%20v»],«documentcollectionid2»: [«GRANDCHAMBER»,«CHAMBER»],«itemid»: [«001-57603»]}) (дата звернення: 05.12.2021).

МІЖНАРОДНІ ТЕНДЕНЦІЇ З ДЕОФШОРИЗАЦІЇ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ДЕРЖАВ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Метою реєстрації та використання офшорних компаній завжди було й залишається вирішення широкого кола проблем. Протягом останніх років, починаючи з 2013 року, внаслідок глобальної тенденції до протидії офшорам як з боку розвинених країн, так і з боку країн, які розвиваються, однією з найбільш актуальних проблем постає питання збереження можливості податкового планування для оптимізації та зменшення оподаткування. Водночас, необхідно констатувати, що незважаючи на наявність значних наукових праць у сфері міжнародного податкового права, проблеми, пов'язані з деофшоризацією в країнах Східної Європи, як одного з векторів їхнього розвитку, залишаються поза увагою науковців.

У 2013 році, за ініціативою країн G20, Організація економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) розробила проект «Розмивання податкової бази й виведення прибутку з-під оподаткування» (Base Erosion and Profit Shifting, далі – BEPS), основним завданням якого є боротьба з виведенням прибутку компаній у зони з низькими податками. План BEPS також покликаний сприяти покращенню обміну інформацією між державами, зокрема, щодо кінцевих бенефіціарних власників офшорних компаній.

План BEPS містить 4 мінімальні стандарти, якими є шкідливі пільгові режими (крок 5), запобігання зловживанню угодою про уникнення подвійного оподаткування (крок 6), обмін інформацією між державами (крок 13) та вдосконалення чинних угод про уникнення подвійного оподаткування (крок 14) [1], впровадження яких надасть можливість державі контролюючої особи виявляти та оподатковувати прибутки, отримані з офшорних компаній. Усього план BEPS

передбачає 15 кроків для протидії агресивному податковому плануванню – деофшоризації.

За визначенням Захарова О.С. деофшоризація – це процес, який являє собою проведення державою комплексу заходів у законодавчій, правозастосовній та інформаційній галузях для зниження або виключення внаслідок залученості в національний господарський обіг резидентів під виглядом іноземних осіб або з використанням іноземних правових конституцій, які переважно переслідують незаконні або недобросовісні цілі [2].

Станом на сьогодні до плану BEPS приєдналися, зокрема, такі країни-члени ОЕСР: Греція, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина та Чехія. Іншими країнами Східної Європи, які приєдналися до плану BEPS є Албанія, Білорусь, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Вірменія, Грузія, Північна Македонія, Росія, Румунія, Сербія, Україна, Хорватія, Чорногорія [3].

Останнім 15 кроком плану BEPS є Багатостороння конвенція про виконання заходів, які стосуються угод про оподаткування, з метою протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування (Multilateral Instrument, далі – MLI). MLI була розроблена ОЕСР у якості інструменту для внесення змін до двосторонніх міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування [4].

Країнами Східної Європи, які підписали та ратифікували MLI, зокрема, є Албанія, Боснія і Герцеговина, Греція, Грузія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Росія, Сербія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Україна, Хорватія та Чехія. До переліку країн, які станом на сьогодні лише підписали MLI, відносяться Болгарія, Вірменія, Північна Македонія та Румунія [5].

Деофшоризація, як один з векторів розвитку країн Східної Європи, зумовлена необхідністю виведення економіки цих країн з тіні та наповнення державних бюджетів шляхом стягнення податків з суб'єктів підприємницької діяльності та бізнесу загалом. У зв'язку з цим, вбачається, що результатом деофшоризації повинна стати втрата попиту на реєстрацію та використання офшорних компаній з метою оптимізації оподаткування, адже податкове планування перестане бути

прибутковим для бенефіціарів у зв'язку з необхідністю сплати податків та щорічного подання звітності в державі контролюючої особи.

Вбачається, що для розвинених країн створення офшорних компаній розглядається як легальний спосіб ухилення від сплати податків. Водночас резиденти країн, які розвиваються, вимушені використовувати офшори для податкового планування, управління та мінімізації можливих ризиків, пов'язаних з підприємницькою діяльністю, захисту та збереження свого майна, зокрема, від рейдерства, з метою подальшого спадкування активів нащадками.

Також необхідно констатувати, що бізнес-міграція та відтік іноземних інвестицій можуть стати наслідком цілеспрямованих дій вищевказаних країн, направлених на боротьбу з ухиленням від оподаткування та протидію офшорам. Крім того, навряд чи вдасться повністю заборонити можливість реєстрації та використання офшорних компаній.

Натомість, створення країнами Східної Європи сприятливого інвестиційного клімату, який полягатиме в спрощенні податкових правил, зменшенні податкового навантаження, лібералізації валютного ринку, забезпеченні здорової конкуренції, розробленні спеціальних та ефективних інструментів та механізмів для забезпечення корпоративної безпеки бізнесу та захисту активів з боку державних органів, дасть можливість розвинути національну економіку та наповнити її фінансовими ресурсами шляхом залучення інвесторів.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо констатувати, що міжнародні тенденції з деофшоризації матимуть як позитивний, так і негативний вплив на розвиток держав Східної Європи. Необхідно досягти справедливий баланс між інтересами суб'єктів підприємницької діяльності та бізнесу загалом та державами Східної Європи.

Джерела:

1. BEPS Actions. URL: <https://www.oecd.org/tax/beps/beps-actions/>.
2. Захаров А. С. Деофшоризация: российский контекст. *Legal Insight*. 2013. № 5 (21).

3. Members of the OECD/G20 Inclusive Framework on BEPS. Updated: August 2021. URL: <https://www.oecd.org/tax/beps/inclusive-framework-on-beps-composition.pdf>

4. Multilateral convention to implement tax treaty related measures to prevent base erosion and profit shifting. URL: <https://www.oecd.org/tax/treaties/multilateral-convention-to-implement-tax-treaty-related-measures-to-prevent-BEPS.pdf>

5. Signatories and parties to the multilateral convention to implement tax treaty related measures to prevent base erosion and profit shifting. Status as of 30 September 2021. URL: <https://www.oecd.org/tax/beps/beps-mli-signatories-and-parties.pdf>

Науковий керівник – д.ю.н., професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Бігняк О. В.

Чопко Христина Ігорівна

*к.ю.н., доцент кафедри соціального права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ ЯК ОДИН ІЗ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

Зважаючи на стан довкілля як в Україні, так і у світі загалом зростає роль та значення громадського контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища. Як справедливо зазначає О. Б. Федоровська, це пов'язане із загальними процесами демократизації в суспільстві, зростання ролі громадськості в обговоренні та прийнятті екологічно важливих рішень, у першу чергу тих, що стосуються прав громадян, підвищення загальної уваги до питань гарантування екологічних прав [1, с. 115].

Важливість вказаного правового інституту підтверджує велика кількість міжнародних актів, які регламентують участь громадськості у прийнятті рішень, здатних вплинути на стан довкілля, зменшити екологічні ризики і загрозу настання

екологічної шкоди. Найбільш повним і детальним міжнародним актом, що регулює громадський контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища є Оргуська конвенція. У ст. 6 цієї конвенції передбачено участь громадськості у прийнятті рішень з конкретних видів діяльності, які можуть суттєво впливати на стан довкілля [2, с. 111].

Участь громадян України у здійсненні контролю за дотриманням екологічного законодавства певною мірою є реалізацією їхнього конституційного права на безпечне для життя та здоров'я довкілля (ст. 50 Конституції України) [3].

Як вид екологічного контролю громадський контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища характеризується специфічними ознаками за суб'єктом здійснення, об'єктом і предметом [4, с. 130].

Особа, яка виявила бажання стати громадським інспектором повинна досягнути повноліття і мати досвід природоохоронної роботи. Призначаються громадські інспектори Головним державним інспектором України з охорони навколишнього природного середовища та головними державними інспекторами з охорони навколишнього природного середовища відповідних територій після співбесіди та підтвердження своїх знань з основ природоохоронного законодавства. Окрім цього, громадський інспектор повинен пройти навчання з питань здійснення інспекційних перевірок, складання за їх результатами матеріалів (актів та протоколів про адміністративні правопорушення) та інструктаж з техніки безпеки. Потім його прикріплюють до відповідного підрозділу Міністерства екології та природних ресурсів України або за державним інспектором з охорони навколишнього природного середовища.

Варто зазначити, що регламентація діяльності громадських інспекторів в радянський період належала до повноважень громадських організацій [5, с. 231]. На сьогодні у законодавстві це не передбачено. Водночас встановлений чинним законодавством порядок затвердження громадських інспекторів з охорони довкілля органами державного екологічного контролю суперечить правовій природі громадського контролю, надаючи йому залежного від держави

«допоміжного» статусу [5, с. 231]. Право на формування, готування і затвердження громадських інспекторів з охорони довкілля, як вважає науковець, повинні отримати громадські організації.

Не погоджуючись з таким твердженням, необхідно наголосити, що громадські організації не позбавлені права здійснювати екологічний контроль за підприємствами, організаціями та установами. Вважаємо, що норма про підготовку громадських інспекторів громадськими організаціями швидше зумовила б зловживання з боку підприємств, які конкурують, оскільки, дала б їм можливість скеровувати через громадські організації до своїх конкурентів інспекторів. Як видається, теперішнє правове регулювання громадського контролю, що здійснюється на національному та міжнародному рівні, всіляко сприяє утвердженню базових принципів цього виду контролю в галузі охорони довкілля. Зокрема, призначення громадських інспекторів на конкурсній основі сприяє прозорості їх обрання, залученню широких верств населення до громадської контрольної діяльності. Перевірка у особи, яка вирішила стати громадським інспектором знань у сфері природоохоронного законодавства шляхом співбесіди сприяє підвищенню професіоналізму громадського контролю.

Законодавчі засади здійснення громадського екологічного контролю визначені нормами Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля [6]. Відповідно до п. 1 Положення громадські інспектори мають право: брати участь у проведенні перевірок додержання підприємствами, установами організаціями всіх форм власності та громадянами вимог природоохоронного законодавства, норм екологічної безпеки та використання природних ресурсів, які здійснюють органи Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів, інших державних органів; проводити рейди та перевірки і складати акти перевірок; складати протоколи про адміністративні правопорушення при виявленні порушень природоохоронного законодавства і подавати їх відповідному органу Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів для притягнення винних до відповідальності; доставляти осіб, які вчинили

порушення екологічного законодавства до органів місцевого самоврядування, органів виконавчої служби та штабів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, якщо особу порушника не може бути встановлено на місці порушення; перевіряти документи на право використання об'єктів тваринного світу, зупиняти транспортні (у т. ч. плавучі) засоби та проводити огляд речей, транспортних засобів, знарядь полювання і рибальства, добутої продукції та інших предметів тощо [6].

Серед передбачених в законодавстві способів здійснення громадського контролю в сфері охорони навколишнього природного середовища досить часто використовується словосполучення «брати участь» (наприклад, п. «а» ст. 36 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [7], п. 1 Положення про громадський інспекторів з охорони довкілля [6]). Вживаючи словосполучення «брати участь» законодавець тлумачить громадський екологічний контроль як діяльність із нагляду за збереженням навколишнього природного середовища, що здійснюється із залученням громадян. Водночас, зміст цього виду екологічного контролю полягає не лише в участі громадян у діяльності з контролю за станом довкілля, але й у їх особистій громадській активності та вияві ініціативи на здійснення заходів із виявлення та запобігання негативного впливу на довкілля.

Ефективному здійсненню громадського контролю перешкоджає розпорошеність правових норм у різних нормативно-правових актах. На сьогодні громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища підпадає під регламентацію декількох відомчих нормативних актів, прийнятих у 2002 році Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів (Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля), Держкомлісгоспом України (Положення про громадських мисливських інспекторів). Для повної обізнаності громадян із правами та можливостями здійснення громадського контролю, їм необхідно вивчити близько п'ятдесяти нормативних актів. Більшість норм у цих актах (особливо у законах та кодексах) мають загальний характер, або є відсильними до

галузевого законодавства. Крім цього, вони написані мовою важкою для розуміння особам, які не мають юридичної освіти. Очевидно необхідно систематизувати норми, що регулюють цей вид екологічного контролю. Лише в цьому випадку участь громадськості у природоохоронних заходах буде максимально дієвою.

Джерела:

1. Федоровська О. Б. Громадський контроль в галузі охорони довкілля: питання правничої лінгвістики. *Право України*. 2006. № 2. С. 113–116.
2. Андрусевич А. Довідник чинних міжнародних договорів України у сфері охорони довкілля / Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З. Львів : Суспільство і довкілля, 2009. 203 с.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Васильев М. И. Правовые проблемы организации управления в сфере охраны окружающей среды / Васильев М. И. М. : Центр экологической политики России, 2004. 254 с.
5. Федоровська О. Б. Громадський екологічний контроль: шляхи удосконалення законодавства. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин в Україні* : зб. наук. праць за результатами Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 14–15 травня 2010 р.). Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ун-ту управління та права, 2010. С. 230–234.
6. Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля : Наказ Мінприроди від 27 лютого 2002 р. № 88. *Офіційний вісник України*. 2002. № 12. Ст. 631.
7. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 540.

СЕКЦІЯ № 5

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМ

МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ПРАВ ЛЮДИНИ

Акіменко Юлія Юріївна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

РЕФОРМУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ УКРАЇНИ ЗА УГОДОЮ ПРО АСОЦІАЦІЮ

В Україні відбуваються безпрецедентні за своїм змістом процеси, пов'язані з системною трансформацією. Важливою складовою частиною цих змін є становлення і розвиток відповідних нових умов правових інститутів. Серед них, безумовно, центральне місце займає приватне право, як система, що відображає і забезпечує реалізацію фундаментальних цінностей, на яких має ґрунтуватися сучасне громадянське суспільство. Через існування у радянські часи системи, що заперечувала суспільну цінність захисту приватного інтересу окремих осіб та їх об'єднань, були витіснені приватні засади, таким чином приватне право протягом життя декількох поколінь людей випало не тільки з системи дії позитивного права, але і не відбивалося в правосвідомості.

Відродження в Україні приватного права поставило задачу надолужити в досить короткі історичні терміни згаяне за багато десятиліть, але це неможливо здійснити в умовах правового вакууму в цій галузі вітчизняної юриспруденції, спираючись виключно на власні правові традиції і реально наявний досвід. Приватне право являє собою феномен загальнолюдської культури, що відображає певний рівень розвитку суспільства. Тому для того, щоб створити національну систему нормативного регулювання, що відповідає сучасним потребам,

слід усвідомлено і критично скористатися знаннями і досвідом, накопиченими в країнах, де приватне право у всьому його різноманітті завжди було присутнє як об'єктивний елемент розвитку суспільства.

На відміну від України, зокрема, в Європі, коли в результаті прийняття цивільних і торгових кодексів з'являлося національне приватне право, сьогодні під впливом процесів глобалізації економічного життя національні чинники розвитку в окремих державах правових інститутів, пов'язаних в першу чергу з економічним оборотом, вже не роблять настільки значного впливу на зміст відповідних правових норм. На підставі чого з'являється тенденція до виявлення і формулювання транснаціонального змісту норм, які повинні забезпечувати економічний оборот в єдиному економічному просторі. Підтвердженням цього є процес «європеїзації» договірного права в рамках Європейського союзу, тобто поява приватно-правових норм, джерелом яких є рішення органів Союзу.

Розвиток та функціонування приватного права ЄС в цілому виглядає як досить суперечливий процес; сприймається дуже неоднозначно як різними органами Союзу, так і державами-членами. На цей процес накладають свій відбиток особливості структури і функціонування Європейського союзу, розподіл компетенції між його органами, закріплені міжнародно-правовими актами.

Однак, незважаючи на дискусійний характер приватного права ЄС здійснюється уніфікація договірного права на європейському рівні, за допомогою прийняття відповідними органами ЄС нормативних актів (директив), в силу яких держави-члени повинні були здійснити заходи щодо зміни свого національного приватного права відповідно до змісту європейських актів. Зазначеним способом усувалися перешкоди, що впливали з відмінностей в праві окремих держав, для досягнення головної мети ЄС, а саме створення єдиного економічного простору.

Використання зазначеного методу уніфікації права призвело до появи в національному законодавстві держав – членів ЄС досить значного числа однакових правових норм,

що відносяться до регулювання договірних відносин, в основному забезпечують захист споживача, а також спрямованих проти обмежень конкуренції. Можливість приймати матеріально-правові норми приватного права прямої дії, зокрема про договори, не була передбачена з самого початку в Римському договорі про створення ЄЕС. У наступних актах, що становлять правову основу діяльності ЄС, в основному мова йшла про компетенцію щодо вжиття заходів до зближення законодавства держав-членів, що відноситься до договірних відносин.

Сьогодні найважливішою подією в процесі «європеїзації» приватного права можна назвати підготовку та опублікування на початку 2008 р документа, який був підготовлений зазначеними дослідницькими групами, під назвою «Проект загальної довідкової схеми» (Draft Common Frame of Reference – DCFR). Проект за своїм змістом містить нормативні правила і принципи, які стосуються не тільки до загальних положень про договори, до договору купівлі-продажу, але також включає в себе норми про оренду, про договори про надання послуг, особливо будівельних, про договір зберігання, про інжинірингових, інформаційних, консультаційних, медичних послугах.

Окремі частини цього документа містять норми про договір доручення, торговому представництві, комерційної концесії (франчайзинг) і дистриб'юторських угодах, про надання послуг із забезпечення особистої безпеки, а також норми, які стосуються недоговірних зобов'язань, зокрема до ведення чужих справ без доручення, а також до зобов'язань з делікту і безпідставного збагачення.

Угода про Асоціацію між Україною та ЄС має стати значним кроком у процесі поглиблення співпраці сторін, адже документ відводить першорядну роль гармонізації законодавства України з правом Союзу. Зокрема, згідно з текстом Преамбули зближення законодавства пов'язується із процесом реформ в Україні, чим, відповідно, заохочуються економічна інтеграція. Угода про асоціацію приділяє особливу увагу гармонізації не тільки чинного, а й майбутнього законодавства України

з правом ЄС, розглядаючи цей процес як важливу умову зміцнення економічних зв'язків між сторонами; поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС; завершення переходу країни до функціонування ринкової економіки.

Важливо, що гармонізація українського законодавства з правом Євросоюзу шляхом приєднання до міжнародних стандартів може поширюватися також на сектори, співпраця в яких не передбачається положеннями УА. Це стосується насамперед сфери приватного права, господарського права, трудових та соціальних відносин, тощо.

Бігняк Олександр Валентинович

*д.ю.н., професор, завідувач кафедри міжнародного
та європейського права*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВО СПРАВЕДЛИВОСТІ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Аналіз міжнародної судової практики показує, що в багатьох випадках Суд, замість того, щоб заявляти, що він застосовує принципи справедливості, посилається на конкретний принцип, не згадуючи його походження з права справедливості. Таким чином, Суд може говорити про добросовісність, зловживання правом, естоппель, пропорційність тощо.

При застосуванні принципу справедливості переваги є очевидними: при винесенні судового рішення він збільшує шанси наближення закону до справедливості, що є однією з основних цілей будь-якої правової системи. Це дозволяє адаптувати норму до індивідуальних справ і запобігти несправедливості, яка виникає через загальність права і неможливість при розробці норми заздалегідь передбачити всі можливі ситуації, які можуть виникнути.

У процесі правозастосування, як в Україні, так і за її межами, звичайне співвідношення права і справедливості є одним із давніх питань, з яким доводиться стикатися кожній правовій системі.

Нерідко в нормах міжнародного права можна знайти вирази, які відсилають суд до міркувань справедливості, наприклад: «добросовісність», «доречний», «розумний», «адекватний». При оцінці доцільності або розумності певної поведінки відповідні критерії, які повинні використовуватися, відносяться до сфери справедливості.

Цікаво, що, хоча в нормах міжнародного права збільшилася кількість посилань на поняття справедливості як в *lex lata*, так і в *de lege ferenda*, зменшилася кількість випадків, коли трибунали були прямо уповноважені приймати рішення у справі відповідно до принципу справедливості.

З теоретичної точки зору посилання судді або арбітра на справедливість без спеціального дозволу – це, звичайно, найцікавіше запитання. Кілька рішень, прийнятих в останні роки, ґрунтувалися, принаймні частково, на поняттях неупередженості або в цілому обговорювали питання про можливість застосування справедливості. У Справі, пов'язаній з відведенням води з Маасу (Нідерланди проти Бельгії, 1937 р.), суддя Менлі Отмер Хадсон в своїй часто цитованій індивідуальній думці висловив ідею про те, що Суд може посилатися на справедливість, навіть якщо сторони не уповноважили його приймати рішення *ex aequo et bono*: «Те, що широко відомо як принципи справедливості, довгий час вважалося частиною міжнародного права і як таке часто застосовувалося міжнародними трибуналами» [1]. У своєму Статуті Суд прямо не уповноважений застосовувати справедливість на відміну від закону. Стаття 38 Статуту прямо наказує застосування «загальних принципів права, визнаних цивілізованими народами», і справедливість займає міцне місце в правовій системі більш ніж в одній країні. Визнання Судом справедливості як частини міжнародного права жодним чином не обмежується наданими йому особливими повноваженнями вирішувати справу *ex aequo et bono*, якщо сторони згодні з цим. Отже, слід зробити висновок, що відповідно до статті 38 Статуту Суд має певну свободу розглядати принципи справедливості як частину міжнародного права, яке він повинен застосовувати.

Саме, для більш чіткого розуміння ролі справедливості науковці вивели концепцію справедливості і визначили три

способи її застосування в міжнародних судових органах: *infra legem*, *praeter legem* і *contra legem*. Справедливість *infra legem* відноситься до права суду вибирати одне з декількох можливих тлумачень закону для досягнення найбільш справедливого результату, в той час як справедливість *praeter legem* відноситься до використання справедливості для заповнення прогалини в законі – справедливість *contra legem* – це використання справедливості в відступ від закону.

Такі способи застосовувалися і при прийнятті рішень Міжнародного суду про делімітацію кордону між Малі і Буркіна-Фасо (1986 р.), де заява суду обмежувалася *infra legem*, а саме тієї частини справедливості, яка слугує для тлумачення закону і застосування його до конкретної справи.

Ех *aequo et bono* може фактично належати до будь-якої з трьох альтернатив та відрізняється від них тим, що не обов'язково має бути пов'язане з судовими міркуваннями. За словами Бінґ Чена, рішення *ex aequo et bono* може ігнорувати закон заради доцільності, тоді як рішення, засноване на справедливості *contra legem*, ігнорує тільки букву закону, а не його дух [2, с. 189]. Вищезазначені категорії розрізняються як ступенем відступу від верховенства права, так і ступенем дискреційних повноважень трибуналу. Посилання на справедливість *infra legem* можливе при встановленні верховенства закону (справа Адміністративного трибуналу МОП, 1956 р.), справедливої відсоткової ставки після встановлення права (Справа Вімблдону, 1923 р. [3]).

Praeter legem (Справа про протоку Корфу (1949 р.) проти Сполученого Королівства і Албанії стосовно шкоди, завданої британським військовим кораблем, які проходили транзитом через протоку. Заявляючи про відповідальність Албанії за шкоду, Суд зазначив: «Такі зобов'язання [попереджати іноземні кораблі про небезпеки] засновані ... на певних загальних і загальновизнаних принципах, а саме: елементарних міркуваннях гуманності ...; принципі свободи морського сполучення; та зобов'язанні кожної держави не дозволяти свідомо використовувати свою територію для дій, що суперечать правам інших держав...». Це посилання на «елементарні міркування людяності» носить справедливий характер, однак воно не було єдиною підставою для вирішення справи.

Питання справедливості *praeter legem* підіймалося Міжнародним Судом й при вирішенні Справи про делімітацію континентального шельфу і виключних економічних зон України і Румунії в Чорному морі, в рамках якої Суд почав розгляд з проведення тимчасової рівновіддаленої лінії між узбережжями Румунії та України [4]. Хід справи передбачав встановлення факторів, що вимагало коригування або зміщення тимчасової рівновіддаленої лінії з метою досягнення справедливого рішення, з тим щоб тимчасова рівновіддалена лінія не призводила до несправедливого результату у зв'язку з явною нерозмірністю між співвідношенням довжини відповідних берегових ліній і відповідним морським районом кожної держави щодо делімітаційної лінії. На думку Міжнародного Суду, вважати острів Зміїний відповідною частиною узбережжя рівнозначно привнесенню стороннього елемента на українську берегову лінію. Наслідком цього була б зміна географії в судовому порядку, чого не допускає ані право, ані практика морської делімітації. У зв'язку з цим Суд прийняв рішення щодо неприйнятності врахування острова Зміїний як вихідної точки для побудови тимчасової рівновіддаленою лінії між Румунією та Україною [5, с. 332–334].

Думки щодо того, чи вимагає рішення *praeter legem* спеціального дозволу, розходяться. Луї Зон, схоже, має на увазі, що такий дозвіл є необхідним [6, с. 279]. З іншого боку, Ф. Кастберг і М. Хабіхт вважають, що спеціального дозволу не потрібно [7]. Ймовірно, це питання не має великого практичного значення.

Ретельний аналіз міжнародної судової практики показує, що в багатьох випадках Суд, замість того, щоб заявляти, що він застосовує принципи справедливості, посилається на конкретний принцип, не згадуючи його походження з права справедливості.

Посилання на конкретне правило справедливості може викликати меншу тривогу або критику, ніж загальне посилення на широке поняття справедливості. Більш того, в деяких випадках ці конкретні принципи справедливості також можуть розглядатися як «загальні принципи права, визнані цивілізованими народами» і як частина позитивного міжнародного права.

Принцип пропорційності виникає з того факту, що справедливість – це не арифметична рівність, а рівність у відношенні і пропорційності – аспект, підкреслений відмінністю між вирівнюючою справедливістю і справедливістю розподільчою. Принцип пропорційності був керівною ідеєю, зокрема, в питаннях, пов'язаних з розподілом природних ресурсів, наприклад, води. У Справах про континентальний шельф Північного моря (1969 р.) одним з елементів, врахованих Судом, була необхідність певної пропорції між площею шельфу і протяжністю узбережжя. У більш пізніх справах про делімітацію континентального шельфу Суд повинен був розглянути питання про те, які фактори слід брати до уваги при застосуванні принципу пропорційності, а також про відносну значимість цього принципу серед інших використовуваних критеріїв.

Щоб підвищити ймовірність об'єктивності та однаковості в застосуванні справедливості, можна використовувати кілька засобів.

І останнє, але не менш важливе: суд при винесенні рішення відповідно до принципів справедливості, не повинен занадто сильно відмовлятися від правових норм. Як заявив Міжнародний суд у Справі про континентальний шельф Лівії / Мальти (1985 р.), «таким чином, справедливість, джерелом якої є рівність, є не абстрактною справедливістю, а справедливістю відповідно до верховенством права; це означає, що її застосування повинно демонструвати послідовність і певний ступінь передбачуваності».

Джерела:

1. Permanent Court of International Justice – International Water Law Cases. Diversion of Water from the Meuse Case (Netherlands v. Belgium) [1937], P.C.I.J. (Ser. A/B) No. 70. URL: <http://www.internationalwaterlaw.org/cases/pcij.html>

2. Cheng B. Justice and Equity in International law. *Current Legal Problems*. 1955. Vol. 8, Issue 1. P. 185–211.

3. Case of the S.S. “Wimbledon” (United Kingdom, France, Italy & Japan v. Germany). Permanent Court of International Justice. Judgment 17 August 1923.

4. Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine). URL: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&code=ru&case=132&k=95>

5. Кононенко В. П. Вирішення територіальних спорів Міжнародним Судом ООН: теорія і практика : монографія. Київ-Одеса : Фенікс, 2018. 438 с.

6. Louis B. Sohn. Equity in International Law. *Proceedings of the Annual Meeting. American Society of International Law*. 1988. Vol. 82. P. 277-291.

7. Castberg, Frede : L'excès de pouvoir dans la justice internationale. *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*. URL: <https://referenceworks.brillonline.com/browse/the-hague-academy-collected-courses>

Броднікова Тетяна Григорівна

адвокат, аспірантка кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА СУКУПНІСТЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

Сьогодення України знаходиться на етапі постійної трансформації законодавства, клопітливому пошуку тієї самої ідеальної моделі системи правосуддя та правозастосування, яка б відповідала усім реаліям теперішнього часу та яка б найкраще спрацьовувала в правових механізмах. Зарубіжний досвід у призначення покарання є важливим для становлення інституту покарання в Україні, тому існує необхідність розглянути деякі питання. Неможливо не погодитись з думкою М.В. В'юника, який зазначає, що система покарань, яка запроваджена в Україні є найбільш диференційованою порівняно з системами покарань інших європейських держав [1].

Указом Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 р. «Питання Комісії з питань правової реформи» [2] у складі згаданої комісії створена робоча група з питань розвитку кримінального права. Результатом роботи вказаної комісії є проект нового Кримінального кодексу України, який запроваджує зовсім новий підхід до призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень та сукупністю вироків. За основу була взята американська модель методом

абсолютного складання покарань. Першої реакцією правової спільноти була бурхлива та неоднозначна, виражалися побоювання щодо «застарілої англосаксонської» схеми призначення остаточного покарання у вигляді 50, 100 та 200 років тощо. Але, розробники проекту звернули увагу на вказаний недолік – встановлена верхня межа, коли покарання певної категорії (відповідного ступеня) не може перевищувати строк, встановлений для даного виду кримінального правопорушення. Граничною межею для призначення покарання у вигляді позбавлення волі від тепер запропоновано не більше 30 років. Покарання у вигляді довічного позбавлення волі також залишилося в системі покарань нового кодексу.

Але, що саме цікаве, у США, досвід яких ми постійно намагаємося перейняти, вказаний підхід дуже критикують. У правовій системі співіснують федеральна правова система і система штатів (так званий «правовий дуалізм»). Федеральне кримінально-процесуальне, як і все американське, право становить сукупність норм як писаного, так і неписаного права [3]. На континентальній території США діє федеральна судова система, 50 різних судових систем в штатах і судова система федерального округу Колумбія (м. Вашингтон), а також окружні суди на трьох територіях на Віргінських островах, Гуам і Північних Маріанських островах.

Є. Полянський зазначив, що кримінально-правова доктрина США існує на концептуальному рівні і має широке функціональне призначення, зважаючи на недостатність регулятивних можливостей законодавства, яке є фрагментарним, крім того, саме правова доктрина є тією інтегруючою силою, яка здатна утримувати разом щонайменше 53 окремі системи кримінального законодавства США [4].

Незважаючи на «ідеальність» правової системи призначення покарання в США до сьогоденного моменту американська правова спільнота проживає та запроваджує удосконалення вказаного інституту. Так, прецеденти відповідно справи *United States v. Blakely* і *United States v. Booker* [5] змінили статус Інструкцій з призначення покарань з обов'язкового на консультативний. Верховний Суд США пішов проти політичної

волі Конгресу і відновив право суддів на використання *naturalis ratio* при визначенні покарання. Слід зазначити, що вказаний відступ фактично відобразився на судах штатів. На федеральному рівні застосування Інструкції де-факто є обов'язковим.

Кримінально-правова доктрина США вбачає в рецидиві злочинної поведінки найбільшу загрозу для суспільства, яка може бути усунена лише ізоляцією злочинця від нього. Цей принцип чітко прослідковується в так званому «правилі трьох помилок» – конструкції, яка знайшла своє відображення як в федеральному, так і в локальному законодавстві. Так, у разі засудження особи за третій умисний злочин, до неї мало бути застосовано довічне позбавлення волі, незалежно від тяжкості та караності вчиненого злочину. Крім того, в деяких штатах (наприклад Каліфорнії), в разі вчинення рецидиву злочину розмір покарання, передбаченого санкцією, подвоювався (принцип так званого «Правила двох помилок») [6].

Вся ця система дала збій ще в 90-х, коли було звільнено більша кількість злочинців, що в свою чергу призвело до сплеску хвилі злочинності.

На сьогоднішній день ми маємо ситуацію, коли за вчинення, наприклад, декількох епізодів крадіжки обвинувачений може отримати максимальний строк покарання, тоді зараз суди частіше застосовують принцип поглинання покарань. Тобто замість застосування превенції вчинення кримінальних правопорушень, ми переходимо на стежку штучного усунення злочинців методом тримання їх максимально довше у місцях позбавлення волі.

Концепція нового кодексу направлена на спрощення та удосконалення роботи правосуддя в Україні. Але, враховуючи ситуацію на сьогоднішній день при призначенні покарань, суди, так би мовити, нехтують наявності пом'якшуючих обставин, практика склалася так, що суди нашої держави мають обвинувальний нахил, а тому запровадження система абсолютного складання покарань при сукупності кримінальних правопорушень, навіть з існуванням граничної межі, призведе до всецілого поглиблення в кризу протидії злочинності в Україні.

Джерела:

1. В'юник М. В. Щодо питання оптимізації системи кримінальних покарань. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 8. С. 148–155.
2. Указ Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 р. «Питання Комісії з питань правової реформи».
3. Долгополов А. Особливості джерел кримінального процесу Франції і США. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: «Право». 2012. Вип. 173 (3). С. 239–244.
4. Полянський Є. Кримінально-правова доктрина США: генезис, обґрунтування, перспективи : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2015. 36 с.
5. United States v. Booker (04–104) 543 U.S. 220 (2005).
6. Полянский Е. Ю. Механизм противодействия рецидивной преступности в США. *Юридический вестник*. 2007. № 1. С. 67–71.

Вітенко Ілля Леонідович

здобувач вищої освіти ОП «Право»

Донецького державного університету управління

Григор'єва Вікторія Василівна

к.ю.н., доцент, доцент кафедри спеціально-правових дисциплін

Донецького державного університету управління

ЩОДО ДЕЯКИХ ПИТАНЬ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СФЕРІ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Створення ринкової економіки та розбудова правової демократичної держави докорінно змінили соціально-економічні відносини в Україні, роль і значення багатьох соціальних і правових інститутів. Сказане безумовно стосується й інституту адміністративної відповідальності.

Потрібно відзначити, що правопорушення у сфері регулювання економічної конкуренції мають підвищену суспільну шкідливість. Їх скоєння загрожує як економічній безпеці України в цілому, так й інтересам великої кількості споживачів товарів й послуг та економіки країни загалом, так як ускладнює створення конкурентного середовища у державі. У зв'язку із цим, першочерговим завданням є удосконалення механізму

виявлення та припинення порушень у сфері реалізації державної конкурентної політики, а також притягнення до відповідальності винних осіб за їх скоєння.

Аналіз наукових досліджень у цій сфері, а також практики в сфері захисту економічної конкуренції, статистики правопорушень свідчить про те, що проблема відповідальності за порушення законодавства не тільки не втратила своєї актуальності, а навпаки відчувається нагальна потреба у продовженні та активізації її дослідження.

Зокрема, підтверджує дану тезу і аналіз щорічних звітів Антимонопольного комітету України за 2014–2020 роки. Цей аналіз дає можливість виявити динаміку порушень антимонопольного законодавства. Протягом 2014 року АМКУ припинив 5,3 тисячі порушень конкурентного законодавства. Були накладені штрафи на суму 0,1 млрд грн, а сплачено штрафів та пені до держбюджету на суму 0,03 млрд. Розмір економічного ефекту від діяльності відомства склав 0,7 млрд грн. У 2015 році було припинено на 15,3% менше порушень законодавства. Розмір накладених штрафів при цьому виріс до 0,3 млрд грн, було сплачено до держбюджету штрафів на рівні попереднього року – 0,03 млрд. Розмір економічного ефекту від діяльності АМКУ зріс до 0,9 млрд грн. Ще менше порушень конкурентного законодавства Антимонопольний комітет припинив в 2016-му – 3,1 тисячі. Сума накладених штрафів зросла до 86,7 млрд грн, до бюджету було сплачено всього 0,03 млрд. За 2017 рік АМКУ зупинив 2,4 тисячі порушень, сума виписаних штрафів склала 1,8 млрд грн (-97,9% порівняно з роком раніше). До бюджету при цьому сплатили 0,3 млрд грн штрафів та пені. Розмір економічного ефекту від діяльності відомства зріс до 2,6 млрд грн, в 2018 році – до 4 млрд, в 2019-му – 4,3 млрд. У 2018 року кількість припинених комітетом порушень законодавства зменшилася до 1,3 тис., а сума накладених штрафів – до 0,3 млрд грн. 2,1 тисячі порушень конкурентного законодавства АМКУ припинив за 2019 рік. Також комітет наклав штрафів на суму 8,7 млрд грн, до бюджету було сплачено за рік 0,1 млрд. Протягом минулого року АМКУ припинив 1,6 тисячі порушень конкурентного

законодавства. Розмір накладених за рік штрафів становив 1,6 млрд грн. До держбюджету було сплачено 2,9 млрд грн штрафів та пені: в Антимонопольному комітеті повідомили, що це рекордна сума за всю історію його існування. Це пов'язано з тим, що більш 2,56 млрд було сплачено за рішенням щодо вертикальних узгоджених дій виробників сигарет і тютюнового дистриб'ютора «Тедіс» [1].

На сьогоднішній день можна зазначити про недооцінення ролі та значення адміністративної відповідальності за порушення законодавства в сфері захисту економічної конкуренції та необхідність його вдосконалення та дотримання принципу невідворотності відповідальності. Підтвердженням цього твердження свідчать висновки фахівців Антимонопольного комітету, а також показники застосування адміністративних стягнень у цій сфері [2]. Правники не погоджуються із частиною пропозицій антимонопольного органу, адже вони є серйозним кроком назад на шляху декларованих реформ, зумовлюють обмеження права особи на захист і не відповідають зобов'язанням України рухатись у напрямі забезпечення поваги до принципу справедливого процесу та гарантування ефективного права на захист.

Законодавство в сфері захисту економічної конкуренції передбачає різні види юридичної відповідальності, у тому числі й адміністративна відповідальність.

Систему законодавства про адміністративну відповідальність за порушення в сфері захисту економічної конкуренції становлять: Кодекс України про адміністративні правопорушення, Господарський кодекс країни, Закони України: «Про захист економічної конкуренції», «Про Антимонопольний комітет України», «Про природні монополії», «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» та деякі інші.

В науковій літературі, юридичну відповідальність за порушення законодавства розуміють як антимонопольний правохоронний засіб, що ґрунтується на державному примусі у сфері контролю за дотриманням антимонопольною законодавства, і є конкретною реалізацією санкції до правопорушника, пов'язаний із суспільним і державним осудом, виражається

в додаткових негативних для правопорушника позбавленнях і реалізується у певній процесуальній формі [3, с. 68].

Таким чином, адміністративне порушення у сфері захисту економічної конкуренції можна визначити як винне, протиправне діяння (дія чи бездіяльність), скоєне у сфері захисту економічної конкуренції, за яке законодавством передбачена адміністративна відповідальність.

Дослідження питань адміністративної відповідальності за правопорушення законодавства в сфері захисту економічної конкуренції дозволило виявити цілу низку проблем у цій сфері, які мають як природу матеріального так й процесуального права.

Так, норми що передбачають адміністративну відповідальність за ці правопорушення передбачені не тільки Кодексом України про адміністративні правопорушення, а й законом України «Про захист економічної конкуренції». Однак, між нормами Кодексу та вищевказаного закону є суттєві колізії та протиріччя, які головним чином стосуються визначення об'єктивної сторони правопорушення.

Право Європейського союзу, зокрема конкурентне право, складається з двох рівнів: конкурентне право ЄС та національне право країн яленів ЄС. Національний рівень передбачає систему державного захисту та конкурентну політику кожного національного ринку з урахуванням тенденцій розвитку конкуренції в різних країнах. Загальноєвропейський рівень – це спільне конкурентне законодавство Європейського союзу, що враховує особливості реалізації конкурентної політики на спільному ринку. Політика ЄС щодо конкуренції базується на статтях 85 та 86 Римського договору та Договору про утворення Європейського Економічного Співтовариства; актах, рекомендаціях Європейської комісії.

Таким чином, на основі цієї законодавчої бази конкурентна політика Європейського союзу спрямована на:

- запобігання реалізації угод, які обмежують конкуренцію та спрямовані на зловживання домінуючим становищем на ринку;
- контроль за рівнем економічної концентрації суб'єктів господарювання; лібералізацію монополістичних секторів економіки ЄС;

– забезпечення моніторингу надання державної допомоги суб'єктам господарювання в країнах-членах ЄС.

Зважаючи на вищенаведені дані, в українському законодавстві існує дуже багато прогалин і недоліків, що потребують нагального вирішення. Світовий досвід ведення конкурентної політики, зокрема щодо системи державних органів в сфері контролю, може допомогти в удосконаленні та закріпленні статусу Антимонопольного комітету України як справедливого та незалежного органу. Саме це наддає змогу Україні стати сильною європейською економічною державою.

Джерела:

1. Пітеніна К. Робота Антимонопольного комітету: скільки припинили порушень і виписали штрафів за 7 років. Слово і Діло. 2021. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/06/23/infografika/ekonomika/roбота-antymonopolnoho-komitetu-skilky-prypynyly-porushen-vypysaly-shtrafiv-7-rokiv>. (дата звернення 30.11.2021).

2. Матвеева Ю. Норми законопроекту про вдосконалення діяльності АМКУ зумовляють обмеження права особи на захист: пропозиції Комітету АПУ 2021. URL: <https://uba.ua/ukr/news/8615/> (дата звернення 29.11.2021).

3. Поламарчук В. Практика господарювання та необхідність державного регулювання природних монополій в українській економіці. *Економіка. Фінанси. Право*. 2002. №8. С. 68.

Дмитрук Михайло Михайлович

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ КОНВЕНЦІЇ ТА КК УКРАЇНИ

Застосування «Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод» [1] (далі – Конвенція) після прийняття Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [2] (далі – Закон № 3477) набуло особливої актуальності.

У ст. 17 Закон № 3477 зазначено: «1. Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права», що призвело, на нашу думку, до надмірного та «трафаретного» застосування правниками практики ЄСПЛ [2].

Проявом такого застосування є як влучне так і недоречне застосування певної підбірки рішень ЄСПЛ щодо певного питання, яке обґрунтовується в процесуальних документах укладачем такого документу, а судді як із «безмірним пієтетом» ставляться до таких підбірок, так і самі їх активно використовують при складанні рішень.

Якщо у цивільному, кримінальному судочинстві використання таких підбірок, як правило, є доречним як і в адміністративному судочинстві та при розгляді справ про адміністративні правопорушення, коли предмет справи стосується прав людини та основоположних свобод, проте в господарському судочинстві (хоча в протоколах до Конвенції і передбачено положення, якими захищаються права юридичних осіб на власність), використання таких підбірок практики ЄСПЛ у справах щодо банкрутства, корпоративних спорів, інколи, виглядає недоречним і здійснюється «механічно».

Вважаємо, що подібне використання практики ЄСПЛ як джерела права виключно судовою гілкою органів державної влади України обумовлено тим, що положення Конвенції та практика ЄСПЛ щодо її застосування впроваджуються в діюче законодавство України неналежним чином. Положення ч. 1 ст. 17 Закону № 3477 так буквально і залишаються «правом», яке не закріплюється у діючому законодавстві і застосовується виключно як джерело права судовою гілкою влади.

Підтвердженням зазначеної думки, є висновки О. Буткевич про недієвість порядку перевірки виконання норм Конвенції на відповідності їй стандартам нормотворчої діяльності при цьому це має бути реальний механізм, а не декларовані функції Органу представництва, а замість недієвих механізмів перевірки у вигляді експертизи всіх законопроектів на відповідність Конвенції необхідно запровадити інший механізм перевірки проектів законів стандартам Конвенції та практики її застосування [3, с. 25–26].

Відірваність права, яким керуються органи судової влади України під час здійснення судочинства, від діючого законодавства, яким керується органи виконавчої влади України та система правоохоронних органів, дії та бездіяльність, як правило і оскаржується спочатку до суду, а потім до ЄСПЛ призводить виникнення «негативної правотворчості».

Зміст цього поняття, яке описує Т.А. Боброва, полягає у застосуванні Конституційним Судом України, зокрема, Конвенції та судової практики ЄСПЛ під час визнання певних законодавчих норм неконституційними чим усуваються певні колізії, прогалини та дефекти у нормативно-правовому регулюванні [4, с. 11]. Не поділяємо позицію Т.А. Бобрової щодо позитивного сприйняття «негативної правотворчості», оскільки існування такої практики як виняток, можливо і є корисним, проте широке застосування такої практики, а тим більше застосування її елементів судовою системою України під час здійснення різних видів судочинства, при відсутності реальних механізмів контролю за дотриманням стандартів Конвенції при законотворенні, про які говорила О. Буткевич, призводить до «ласкутного застосування» діючого законодавства.

Проблеми застосування Конвенції, застосування практики ЄСПЛ у різних видах судочинства та виконання рішень є складними та комплексними питаннями, а тому обмежимося лише співвідношенням прав людини та основоположних свобод, які охороняються Конвенцією, і положеннями Особливої частини КК України, якими охороняються ці ж права та свободи людини.

Виокремленню із практики ЄСПЛ рішень, які тлумачать зміст ознак суспільно небезпечних діянь, які посягають на права людини та основоположні свободи, а також подальше застосування зазначеної практики у кримінальному судочинстві, повинно передувати співвіднесення положень КК України із положеннями Конвенції.

В Конвенції перелік прав людини та основоположних свобод закріплено у Розділі I «Права і свободи» та Протоколах до Конвенції (далі – Протокол або Пр.), при цьому у Особливій частині КК України кримінально-правову охорону передбачено у таких Розділах як: II «Кримінальні правопорушення

проти життя та здоров'я особи», III «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи», IV «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи», V «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина», VI «Кримінальні правопорушення проти власності», XVIII «Кримінальні правопорушення проти правосуддя».

Порівняємо схематично права людини та основоположні свободи, які передбачені у Конвенції, із положеннями КК України, якими охороняються ці права. При цьому, для порівняння беремо лише ті статті Особливої частини КК України, в яких відповідне право людини, передбачене Конвенцією (а точніше суспільні відносини, які виникають у зв'язку із реалізацією такого права), є основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення. Крім того, на нашу думку, необхідно співвідносити лише ті статті КК України, в яких такі права та свободи (у структурі об'єкту кримінального правопорушення) є предметом кримінально протиправного впливу.

Проведений нами порівняльний аналіз свідчить про таке співвідношення прав людини та основоположних свобод із статтями КК України, якими вони охороняються:

Конвенція та Протоколи до неї	КК України
право на життя (ст. 2) скасування смертної кари, смертна кара під час війни (ст. 1, ст. 2 Пр. № 6) скасування смертної кари (ст. 1 Пр. № 13)	ст. ст. 115, 116, 117, 118, 119, 129,
заборона катування (ст. 3)	ст. 127, 126, 120
заборона рабства і примусової праці (ст. 4)	ст. ст. 149, 150, 150-1
право на свободу та особисту недоторканність (ст. 5), свобода пересування (ст. 2 Пр. № 4), заборона ув'язнення за борг (ст. 1 Пр. № 4)	ст. ст. 146, 146-1, 147, 148, 149, 151

право на справедливий суд (ст. 6) право на оскарження в кримінальних справах (ст. 2 Пр. № 7), відшкодування в разі судової помилки (ст. 3 Пр. № 7)	ст. ст. 371, 372, 373, 376, 376–1
ніякого покарання без закону (ст. 7), право не бути притягненим до суду або покараним двічі (ст. 4 Пр. № 7)	ч. 2 ст. 4, ч. 2 ст. 5, ст. 146–1
право на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8),	ст. ст. 151–2, 162, 163, 182; ст. ст. 152–156
свобода думки, совісті і релігії (ст. 9)	ст. ст. 178, 179, 180, 181
свобода вираження поглядів (ст. 10)	ст. ст. 170, 171, 174
свобода зібрань та об'єднання (ст. 11)	ст. ст. 170, 174, 340
право на шлюб (ст. 12)	ст. 151–2
право на ефективний засіб юридичного захисту (ст. 13)	ст. ст. 374, 397, 400–1
заборона дискримінації (ст. 14), загальна заборона дискримінації (ст. 1 Пр. № 12) рівноправність кожного з подружжя (ст. 5 Пр. № 7)	ст. 161
захист власності (ст. 1 Протоколу № 1)	ст. ст. 185 – 197
право на освіту (ст. 2 Протоколу № 1)	ст. 183
право на вільні вибори (ст. 3 Протокол № 1)	ст. ст. 157, 158–1, 159, 160
заборона вислання громадянина (ст. 3 Пр. № 4); заборона колективного вислання іноземців (ст. 4 Пр. № 4); процедурні гарантії, що стосуються вислання іноземців (ст. 1)	ст. 10

Таке схематичне порівняння прав людини та основоположних свобод, які передбачені у Конвенції, із положеннями КК України, потребує подальшого узагальнення практики ЄСПЛ по порушенню кожного із зазначених прав та свобод і формування висновків ЄСПЛ щодо визначення ознак суспільно небезпечних діянь, що посягають на такі права людини та основоположні свободи.

Врахування характеристик таких типових та істотних ознак суспільно небезпечних діянь у тексті КК України забезпечить дотримання стандартів Конвенції та врахування практики ЄСПЛ із її застосування під час здійснення правосуддя у кримінальному судочинстві.

Джерела:

1. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. 04.11.1950. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. Дата оновлення: 16.10.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 05.12.2021).

3. Буткевич О. Застосування практики та виконання Україною рішень Європейського Суду з прав людини. Лабор. зак.-х ініц.-в. 2017. 28 с. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Propozicii_Politiki_ECHR.pdf (дата звернення: 07.12.2021).

Килимник Юлія Анатоліївна

аспірантка кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У світовій історії розвитку ідей волонтерства, велику роль відіграли ідеї християнських вчень, адже ідеї про милосердя та співчуття до ближнього в них є ключовими.

У деяких державах система волонтерства до запровадження загального військового обов'язку була основним способом комплектування армій (наприклад, у Великій Британії до

Першої світової війни). У другій половині XIX ст. у більшості держав система волонтерства, як спосіб комплектування армії втратила своє значення і стала формуватись ідея волонтерства як соціального служіння.

Юридичний аналіз особливостей правового регулювання волонтерства та волонтерської діяльності неможливий без опису їх характерних ознак, властивих саме цьому виду соціальних відносин. У цьому контексті основні питання є такими. Хто такий волонтер, і чим він займається? Як відрізнити волонтера від інших осіб, які здійснюють вчинки «з доброї волі»?

Правове регулювання волонтерської діяльності потрібне для того, щоб гарантувати волонтерам захист та відрізнити їх від найманих працівників. Волонтери прямо чи опосередковано підпадають під дію законів про працю, оподаткування та цивільну відповідальність. Кожна країна має знайти власну модель регулювання волонтерської діяльності, виходячи зі своїх соціальних, культурних та економічних умов [1, с. 41]. У цьому контексті слід зазначити, що у багатьох європейських країнах та США передбачене правове регулювання волонтерської діяльності спеціальними законами та за підтримки державних програм.

Для пошуку відповідей на запитання звернемося до текстів міжнародних документів, які безпосередньо регулюють правове становище волонтерів та встановлюють відповідні права та обов'язки держав та міжнародних організацій.

Волонтерська діяльність у світі базується на необхідному правовому регулюванні. Першим документом можна відзначити Загальну декларацію прав людини, ухвалену 1948 р. на третій сесії Генеральної Асамблеї ООН. У статті 29 декларації закріплено: «Кожна людина має обов'язки перед суспільством, в якому тільки можливий вільний і повний розвиток його особи» [2].

17 грудня 1985 року Генеральна Асамблея ООН у своїй резолюції «Міжнародний день волонтерів в ім'я економічного та соціального розвитку» № 40/212 закликала уряди всіх країн здійснювати заходи з метою підвищення обізнаності про важливий внесок роботи волонтерів і тим самим спонукати ще більше людей у всіх сферах діяльності пропонувати свої

послуги в якості волонтерів як в країні свого громадянства, так і за кордоном [3].

Базові засади, що обґрунтовують фундаментальну роль волонтерства як основи для побудови громадянського суспільства, сформульовані у Загальній декларації волонтерства, одному з основоположних концептуальних документів у практиці розвитку волонтерського руху [4, с. 247].

Загальну декларацію волонтерства було прийнято на XVI Всесвітній конференції Міжнародної асоціації волонтерських зусиль (Амстердам, січень, 2001 р., Міжнародний рік волонтерів) [5, С. 14].

Волонтерство втілює у життя прагнення людства до досягнення миру, свободи, безпеки, справедливості та реалізації можливостей всіх людей.

Наступним важливим документом, що містить рекомендації щодо підтримки волонтерства, є Резолюція ООН A/RES/56/38, ухвалена 10 січня 2002 р. на 56 сесії Генеральної Асамблеї ООН. Прийняття цього документа мотивоване визнанням світовим співтовариством цінного внеску волонтерства, включаючи традиційні форми взаємодопомоги та самопомоги, офіційне надання послуг та інші форми громадянської участі, у соціально-економічному розвитку з користю для суспільству в цілому і для самих волонтерів. Робота на волонтерських засадах є важливим компонентом будь-якої стратегії, спрямованої, зокрема, на вирішення соціальних проблем [6]. У документі прописані рекомендації щодо заходів державної підтримки волонтерської діяльності національними урядами (підвищення поінформованості громадськості щодо істотно важливого внеску волонтерства у соціальне та економічне функціонування суспільства; створення спільних заходів, що впливають на мотивацію, заохочення та підготовку волонтерів; створення бюджетних, законодавчих рамок та інше), а також заходи підтримки з боку системи Організації Об'єднаних Націй (підвищення поінформованості; залучення національних волонтерів до своїх програм; а також сприяння у зміцненні національного потенціалу).

Отже, слід взяти до уваги, досвід зарубіжних країн, у більшості з них волонтерська діяльність законодавчо

врегульована та всебічно підтримується державою. Існують окремі закони, що забезпечують волонтерів усілякими пільгами: страхуванням, правовим захистом та ін. У Європі, як і в США, праця волонтера прирівнюється до трудового стажу.

Джерела:

1. Кривенко Ю.В. Волонтерська діяльність: поняття та ознаки. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 41–44.
2. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Міжнародний день волонтерів в ім'я економічного та соціального розвитку» від 17 грудня 1985 року, № 40/212. URL: <https://undocs.org/A/RES/40/212>
4. Кривенко Ю.В. Принципи здійснення волонтерської діяльності. *Молодий вчений*. Вип. № 6 (33) червень, 2016 р. С. 246–250.
5. Зима О. Г. Особливості волонтерства та його розвиток в Україні : препринт / О.Г. Зима, В.О. Підгайна. Х. : Вид. ХНЕУ, 2011. 48 с.
6. Аналіз проекту Закону про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки волонтерської діяльності, зареєстрованого за №45211 від 18.12.20202 щодо його відповідності міжнародним стандартам в сфері прав людини. URL: <https://zmina.ua/content/uploads/sites/2/2021/06/analiz-zakonoproektu-4521-pro-volonterstvo.pdf>

Науковий керівник – к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» Кривенко Ю. В.

Кривенко Юлія Василівна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Адаховська Надія Сергіївна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ВІЙСЬКОВЕ КАПЕЛАНСТВО: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Інститут капеланства, згідно з офіційною позицією, передбачений з метою виховання та практики релігійних вірувань, традицій та звичаїв у плюралістичному суспільстві

для підтримки духовного життя солдатів та їх сімей. Також капелани повинні допомагати командуванню професійною радою та консультаціями з питань релігії, моралі та етики.

Для реалізації військовослужбовців права на віросповідання, як правило, залучаються військові капелани, які можуть бути офіційно завербованими військовослужбовцями, які мають штатну посаду капелана при Міноборони, так і цивільними особами, що виконують цю місію поряд з іншими своїми обов'язками.

Військові капелани служать у всіх видах збройних сил (ВС) – армії, флоті, військово-повітряних силах, а також у всіх компонентах ЗС – дійсна служба, резерви, цивільний персонал та національна гвардія. І хоча штатні капелани вважаються військовослужбовцями, вони є священиками – не мають права носити та застосовувати зброю.

Як представники своєї групи віруючих капелани мають бути схвалені релігійною організацією, яка у разі США відповідає трьом базовим критеріям, встановленим Міноборони. По-перше, організація має бути некомерційною, по-друге, мати чинного кандидата на посаду військового капелана, по-третє, мати свою паству у ВС. Оскільки США у сфері релігійного життя зараз йдуть все далі від суворого деномінаціоналізму до більш неденомінаційних, інтерденомінаційних або навіть незалежних релігійних рухів, Міноборони дало повноваження декільком організаціям, кожне з яких як «ковпак» накриває відразу ряд релігійних груп (Національна асоціація євангелістів, євангелічних церков, Всесвітня рада незалежних християнських церков) [1].

Створено низку професійних організацій (Асоціація професійних капеланів, Національна асоціація католицьких капеланів, Національна асоціація іудейських капеланів, Американська асоціація християнських консультантів та ін.), що сприяють обміну досвідом серед капеланів. Кожна з них має свій «кодекс честі» капелана, проводить регулярні заходи, що сприяють професійному зростанню, обміну досвідом тощо, наставляють та перевіряють більш досвідчені колеги.

Головне завдання капеланів зараз – підтримка та повчання військовослужбовців, незалежно від того, чи вірить сам капелан чи його церква в моральну правильність війни.

Інститут військових капеланів у Британській імперії склався в 1796 р.⁵ Спочатку Департамент військових капеланів складався лише з представників церкви Англії. Пізніше до них приєдналися католики, офіційно не входячи до структури департаменту (1836), пресвітеріанці (1858), уесліанці (1881) та юдеї (1892).

Згідно з даними Міноборони США, посада капелана у військах була заснована Конгресом 29 липня 1775 р.

В армії Великобританії в 2005 р. був організований спеціальний набір (на даний момент рекордний за останні 65 років), внаслідок якого штат капеланів складає 280 осіб. Усі рекрути – християни. Однак ВС при необхідності звертаються до цивільних капелан, щоб задовольнити потреби релігійних меншин. Військовослужбовці, які сповідують буддизм, іслам, сикхізм та індуїзм, реалізують свої віросповідні права за допомогою капеланів, що співпрацюють з військами, – ці посади були відкриті в 2005 р. Всі ці капелани є цивільними особами, вони не служать в армії, не мають військових. У 2010 році у військах Великобританії проходило службу 440 буддистів, 120 сикхів, 690 індуїстів, 600 мусульман, 80 іудеїв. Водночас військовослужбовців-християн перебувало на службі 162 140 осіб [2].

Армія Великобританії намагається йти назустріч вимогам віровчень релігійних меншин: у частині спеціально поставляється халяльне та кошерне м'ясо. Солдатам, які сповідують іслам, виділяється спеціальна кімната для здійснення молитви, а також їм дозволено дотримуватися посту на місяць рамадан, якщо це не заважає виконанню їхніх прямих обов'язків.

Крім того, капелани залучені до роботи з освіти солдатів. Їхнє завдання – просвітлювати військовослужбовців про різні релігії, виховувати повагу до них. До їх обов'язків входить також проведення служб за загиблими військовослужбовцями.

В Австрії капеланська служба організована так само, як і медична чи психологічна служба. Капелани носять відповідні звання відзнаки, а також символіку їх конкретної служби.

При створенні збройних сил Боснії та Герцеговини на військову службу було взято імамів, капеланів та православні священники. Капелани не носять зброї, але мають звання та носять відповідні відзнаки [3].

Отже, військові капелани (військові, армійські священники) споконвіку становили невід'ємну частину повсякденного життя військових формувань у різних країнах світу і в різні епохи, точніше майже у всі епохи. У багатьох сучасних державах діють інститути військових капеланств. Військові капелани живуть одним життям із військовослужбовцями та значною мірою поділяють їхні повсякденні трудові обов'язки. Це дає їм можливість забезпечувати, щоб під час служби солдати та офіцери могли в повному обсязі здійснювати своє право на свободу віросповідання.

Джерела:

1. Комиссары духа. URL: https://nvo.ng.ru/forces/2009-05-22/11_kapellany.html?id_user=Y
2. Американский капелан Терри Мюррей: «Мы будем молиться за Украину». URL: <https://www.segodnya.ua/oldarchive/022e743ee81857e5c22567d80041ef17.html>
3. Капелланские структуры стран восточной Европы. Священник в воинской среде. URL: http://churchs.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2465:2012-01-10-12-09-00&catid=77:2011-08-30-13-38-08&Itemid=6

Кула Анна Станіславівна

Размутова Анастасія Валеріївна

*здобувачі вищої освіти факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ОФІЦІЙНЕ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ – ГАРАНТІЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ: ОГЛЯД СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Конституція України проголошує право кожного на працю, що містить можливість заробляти собі на життя працею, яку

особа вільно обирає або на яку вільно погоджується (ст. 43) [1]. Держава, у свою чергу, зобов'язується створювати умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Варто наголосити, що працівник не може бути допущений до роботи без укладеного трудового договору, оформленого наказом чи розпорядженням власника або уповноваженого ним органу та повідомлення територіального органу Державної фіскальної служби про прийняття працівника на роботу.

Слід акцентувати увагу, що незважаючи на постійне проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи в ЗМІ та вимог діючого законодавства, оформлення найманих працівників належним чином на сьогодні залишається проблемою.

У першу чергу зазначимо, що офіційне працевлаштування є обов'язковою умовою відносин працівника з роботодавцем. Необхідно зазначити, що відповідно до ст. 24 КЗпП України роботодавцем заборонено допусками працівника до роботи без укладення трудового договору та повідомлення про це органів Державної фіскальної служби [2]. Зазначимо, що за таке порушення КЗпП України, крім адміністративної та кримінальної відповідальності, передбачено також фінансову відповідальність (ст. 265 КЗпП України).

На жаль, багато недобросовісних роботодавців, керуючись прагненням заощадити кошти за рахунок мінімізації або ж несплати єдиного соціального внеску за своїх працівників, вдаються до використання найманої праці без укладення трудових договорів, виплачують заробітну плату «в конвертах» та застосовують різні схеми тіньових трудових відносин. Зокрема, у цьому випадку йдеться про «тіньові» заробітки, з яких не утримуються податки та не здійснюються відрахування до Пенсійного Фонду України.

В результаті, погодившись на одержання зарплати в «конверті», більшість людей не замислюється, що свідомо обкрадає самих себе. Адже виплата заробітної плати в «конверті» позбавляє працівників визначених законодав-

ством гарантій, в тому числі головної – через несплату ЄСВ наймані працівники втрачають страховий стаж та можливість одержання достойної пенсії за віком, по інвалідності, з втратою годувальника та в інших випадках передбачених законодавством. Бувають випадки, що реальна заробітна плата працівника відрізняється від тієї, що відображена у відомості. Щоб не допустити цього, кожен працюючий громадянин має можливість перевірити особисті дані стосовно страхового стажу, нарахованої заробітної плати та сплачених страхових внесків, шляхом отримання інформації, що міститься на веб-порталі електронних послуг Пенсійного фонду України.

Працюючим громадянам необхідно знати, що права найманих працівників захищені ст. 16 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», згідно якої застраховані особи мають право отримувати від роботодавця підтвердження про оплату страхових внесків, у тому числі в письмовій формі, а також вимагати сплати таких внесків у повному обсязі, в тому числі в судовому порядку.

Вартий уваги той факт, що порушуючи вимоги трудового законодавства роботодавці тим самим порушують права людини. Завданням роботодавця є забезпечення конституційних прав і свобод громадян України, зокрема шляхом легалізації заробітної плати та детенізації доходів.

Зазначимо, що легалізація заробітної плати актуальна з багатьох причин: зокрема, це збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів, в тому числі, до Пенсійного Фонду України; соціальні гарантії для найманих працівників, розмір залежить від тривалості страхового стажу тощо. Адже, працівник, який отримує зарплату «в конверті» офіційно вважається непрацюючим. Йому не нараховується страховий стаж.

Питання перевірок Державної служби з питань праці (далі – Держпраці) на сьогодні є доволі актуальним. Держпраці перевіряє дотримання законності у сфері праці. Слід акцентувати увагу, що Держпраці, утворена 10 вересня 2014 році постановою Кабінету Міністрів № 442 шляхом злиття Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки, Державної інспекції з питань праці.

Варто зазначити, що Держпраці є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Першого віце-прем'єра міністра України. Основні завдання Держпраці передбачені Постановою Кабінетом Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці» від 11.02.2015 р. № 96. Так, Положенням № 96 визначено, що Держпраці здійснює свої повноваження у сфері праці, зокрема: охорони праці; нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю; зайнятості населення; соціальних послуг.

Прикладом типових порушень законодавства про працю, які виявляються спеціалістами Держпраці на підприємствах під час перевірок: неправильне нарахування індексації та несвоєчасне попередження працівника про зменшення окладу; порушення порядку вивільнення працівників під час реорганізації чи ліквідації підприємства; порушення тривалості роботи особи з інвалідністю та дотримання нормативу з працевлаштуванням; відсутність попередження працівника за два місяця про зміну розряду та розміру оплати праці; порушення правил внутрішнього трудового розпорядку або відсутність таких правил; порушення строків виплати заробітної плати та авансових виплат тощо.

Аналізуючи судову практику зазначимо, що Держпраці виявляє неоформлені трудові відносини. Так, третій апеляційний адміністративний суд визнав правомірною постанову Управління Держпраці у Кіровоградській області про накладення на фізичну особу – підприємця штрафу в розмірі 125 190 грн за використання найманої праці без належного оформлення трудових відносин [3]. Отже, незадекларована праця наносить шкоду суспільству, державі та працівнику, тож Мінекономіки закликає всіх громадян дотримуватись законодавства про працю.

Необхідно звернути увагу на те, що запроваджено обов'язок повідомлення роботодавцем відповідний орган виконавчої влади з питань забезпечення формування та реалізації державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за

основним місцем свого обліку про прийняття працівника на роботу. Таке повідомлення здійснюється у порядку, яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 413 «Про порядок повідомлення Державній податковій службі та її територіальним органам про прийняття працівника на роботу» від 17.06.2015 року.

З метою захисту прав застрахованих осіб фахівцями Пенсійного Фонду України проводиться моніторинг відомостей Реєстру застрахованих осіб для виявлення ознак порушень законодавства про працю та соціальне страхування. Інформація про виявлення ознаки можливих порушень законодавства передається до Держпраці та Державної податкової служби для застосування заходів впливу до порушників діючого законодавства, у тому числі проведення перевірок.

Варто зазначити, що на 16.09.2021 рік розпочато 2868 інспекційних відвідувань. Середня кількість виявлених не задекларованих працівників становить майже 5 осіб на одного перевіреного роботодавця. Мінекономіки повідомляє, що з 1 липня 2021 року в Україні триває інспекційна компанія з легалізації праці. За цей час було виявлено 10 489 працівників, допущених до роботи без трудових договорів. Найбільшу кількість неоформлених працівників виявлено у таких сферах: сільське господарство (2311 незадекларованих працівників у 119 роботодавців); організація харчування (2242 незадекларованих працівників у 508 роботодавців); торгівля (2160 незадекларованих працівників у 867 роботодавців). У регіональному розрізі найбільше не задекларованих працівників виявлено у Харківській (940), Одеській (855), Київській (864), Херсонській (722) та Хмельницькій (704) областях. Також в ході проведених інспекційних заходів укладено трудові договори із 5042 працівниками.

Варто зазначити, що з 1 липня Держпраці у взаємодії з ДПС розпочала інспектування з питань виявлення незадекларованих працівників. Слід акцентувати увагу, що Уряд розширив повноваження Держпраці, зокрема з'явився текст змін до Положення про Держпраці, затверджених КМУ. Його приведено у відповідність до норм чинного законодавства. Ці зміни

почали діяти з 3.11.2021 р. На засіданні 28 жовтня Уряд затвердив постанову «Про внесення змін до Положення про Державну службу України з питань праці» № 1117.

Зазначимо, що вперше в історії трудового законодавства з 01.01.2015 р. з'являються фінансові штрафи за порушення трудового законодавства. Так, Законом України від 28.12.2014 р., який набрав чинності з 1 січня 2015 року, ст. 265 КЗпП України «Відповідальність за порушення законодавства про працю» було викладено в новій редакції. У ч.1 ст.265 КЗпП визначаються загальні підстави відповідальності за порушення законодавства про працю. У ч. 2 ст. 265 КЗпП України вперше передбачається відповідальність у вигляді штрафу. Зазначені штрафні санкції мають право накладати у випадках, передбачених законом, посадові особи Держпраці.

Крім фінансової, законодавство України передбачає також адміністративну (ст. 41 КпАП України) та кримінальну відповідальність (ст. 172 та ст. 175 КК України) за порушення трудового законодавства. Зазначимо, що на відміну від КЗпП України штрафи у КпАП та КК України встановлюються у неоподаткованих мінімумах доходів громадян.

Судова практика свідчить, що на сьогоднішній день ніхто не може зобов'язати роботодавця укладати саме трудовий договір. Таку позицію підтверджує рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 10.08.2018 р. у справі №804/837/18. На думку суду, підприємство саме вправі вибирати, яким чином оформити відносини, а Держпраці не може зобов'язати укласти з фізичною особою трудовий договір, чи визнавати цивільний договір. Частково працюють заходи з боку влади, спрямовані на збільшення кількості перевірок – деякі підприємства виводять працівників з тіні. Але погрози та примус з метою заборонити укладення цивільно-правових договорів навряд чи є дієвим.

Вважаємо, що виходом може стати зменшення податків та встановлення певних пільг з їх сплати для бізнесу, що тільки розвивається, адже саме податки «загоняють» бізнес, особливо малий, «в тінь» зокрема і в частині офіційного працевлаштування.

Доцільно звернути увагу на те, що згідно до ст. 232 та ст. 235 КЗпП України працівники, які працюють без укладення трудового договору, мають право звернутись до суду. Відповідно до ст.232 КЗпП України спори працівників щодо оформлення трудових відносин у разі виконання ними роботи без укладення трудового договору та встановлення періоду такої роботи розглядаються у суді. Органом, що розглядає трудовий спір, при встановленні трудових відносин без укладення трудового договору, приймається рішення про нарахування та виплату такому працівникові заробітної плати.

Доречно наголосити, що спори щодо неоформлених працівників є доволі поширеними, адже не всі роботодавців уважно ставляться до формування цивільно-правових договорів. Зазначимо, що правові висновки Верховного Суду є своєрідною інструкцією щодо здійснення певних правовідносин. Тож необхідно звернути увагу на основні правові висновки Верховного Суду в 2021 р., що виникли у спорах між Держпраці та роботодавцями, на прикладі його рішень (зокрема <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95904412>; <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95653392>).

Вважаємо, що офіційне оформлення трудових відносин з найманим працівником – обов'язок кожного роботодавця. Варто звернути увагу, що працівники, які отримують легальну заробітну плату, дбають про своє майбутнє. Сьогодні існує заробітна плата «в конвертах», але ніколи не буде існувати пенсії «в конвертах», соціального захисту «в конвертах». Отже, щоб реалізувати свої трудові права, працівникам необхідно вимагати від роботодавця легального оформлення трудових відносин через укладення трудового договору та видання наказу про прийняття на роботу.

Запровадження карантинних заходів показало, що переваги офіційного працевлаштування вже не видаються переважком минулого. Кожен, хто підтримує офіційне трудові відносини, має можливість звернутися до служби зайнятості по безоплатну допомогу. Роботодавець – в розв'язанні кадрових питань (підбору персоналу, компенсації ЄСВ), а працівник – по допомогу в пошуку нової роботи і отриманні матеріальних виплат на період безробіття.

Отже, ознайомившись з судовими рішеннями щодо накладення штрафів органами Держпраці за порушення трудового законодавства слід зазначити, що працювати за трудовим договором вигідно. А це сьогодні офіційно не працевлаштування – гарантія соціального захисту працівників та основа стабільного майбутнього.

Джерела:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (дата звернення: 07.12.2021р.).

2. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1971. Додаток до №50. Ст. 375.

3. Судова практика. Категорія справи №340/3085/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89266769>

Науковий керівник – к.ю.н., доцент, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Національного університету «Одеська юридична академія» Трюхан О. А.

Lagutina Iryna

*Doctor of Legal Sciences, Professor,
Head of the Department of Labour Law and Social Security Law
National University «Odessa Law Academy»*

THE CONTRIBUTION OF THE EU AND ILO TO THE ENFORCEMENT OF LABOUR LEGISLATION IN UKRAINE

The Project «Enhancing the Labour Administration Capacity to Improve Working Conditions and Tackle Undeclared Work», which is designed for 2017–2019, and the project «On the way to safe, healthy and declared work in Ukraine», which is designed for 2020–2022, are the contribution of the EU and ILO to strengthen labour standards, occupational safety and health and the enforcement of legislation in the country. As a result, all employees and employers in Ukraine shall benefit from regular employment, safer and healthier working conditions.

The project «Enhancing the Labour Administration Capacity to Improve Working Conditions and Tackle Undeclared Work» was supported by the Ministry of Social Policy and the State Labour Service of Ukraine.

In particular, supervision and control over compliance with labour legislation is the activity of the competent authorities, in particular, by the State Labour Service of Ukraine.

The State Labour Service of Ukraine [1] is a central executive body whose activities are directed and coordinated by the Cabinet of Ministers of Ukraine through the First Vice Prime Minister of Ukraine – Minister of Economy, and which implements state policy in the fields of industrial safety, labour protection, occupational health and safety, handling of industrial explosives, state mining supervision, as well as supervision and control over compliance with labour legislation, employment, compulsory state social insurance against accidents at work and occupational diseases that have caused disability, in connection with temporary disability, in case of unemployment.

In the field of safety and health at work, the main recommendations of the project «Enhancing the Labour Administration Capacity to Improve Working Conditions and Tackle Undeclared Work» were taken into account in the Concept of reforming the health and safety management system. Stakeholders were provided with 10 analytical materials with comprehensive recommendations on the approximation of national legislation to EU norms and technical advice on legal acts designed to transpose a number of EU directives.

With regard to undeclared work, the project, in addition to analyzing this phenomenon and developing recommendations for overcoming it, also supported the development and advocacy of the National Action Plan for Overcoming Undeclared Work and prepared a thematic national information campaign.

Identifying the use of undeclared work is one of the priority tasks within the labour inspection in Ukraine. The informal economy and undeclared work limit the state's ability to pursue modern social policies in education, health care, skills development, employment, social protection, and pensions, promote tax evasion, and reduce revenues to state and local budgets.

In terms of capacity building, about 1,200 participants were introduced to international and European standards in the above areas through relevant activities of national partners, and 413 stakeholder representatives improved their knowledge on these issues through project activities; 263 specialists were trained in occupational safety and health and risk assessment; 256 labour inspectors were trained in inspection techniques and acquired communication skills to more effectively detect and deter undeclared work.

Incidentally, the publications of the EU-ILO Project «Enhancing the Labour Administration Capacity to Improve Working Conditions and Tackle Undeclared Work» can be viewed and researched [2].

In the field of labour inspection, it is necessary to highlight a comprehensive analysis and recommendations for the harmonization of the legal framework for labour inspection with international standards; meaningful recommendations for the modernization of the information system of the State Labour Service; deepening the understanding of ways to apply strategic planning methods to the management of inspection activities of the State Labour Service.

The mandate and functions assigned to the State Labour Service of Ukraine are very broad and ambitious, covering a wide range of powers.

The government of Ukraine has expanded the powers of the State Labour Service by the Resolution «On Amendments to the Regulations on the Civil Service of Ukraine on Labour» № 1117 [3]. Due to the addition of paragraphs. 34 item 4 of the Provision by new norms, the State Labour Service will have the right to participate: in the certification of specialists who have the right to conduct a technical inspection and / or expert inspection of high-risk machines, mechanisms and equipment; in the work of the commission for the write-off of state property.

Also, the State Labour Service will also be allowed to record the process of conducting inspections (inspection visits) using audio, photo and video equipment.

The State Labour Service of Ukraine ensures the effective application of the law, implementing two main functions: 1) law enforcement; 2) providing technical information and advice to employers and employees. The tasks of control, information and counseling are closely related and often implemented simultaneously.

The introduction of compulsory vaccination against COVID-19 is one of the most discussed topics in Ukraine, which raises many questions, especially in the field of labour law.

The State Labour Service has recently received many requests for clarification on the application of labour legislation during quarantine measures caused by the COVID-19 pandemic [4]. At present, citizens are most interested in whether vaccination against COVID-19 is mandatory for all employees and whether it is possible to dismiss them if they refuse. Also relevant are the issues of remuneration during the dismissal of an employee in connection with the refusal of vaccination, the duration of such dismissal, the documentation of the refusal or evasion of the employee from vaccination, the possibility of accepting a temporary employee instead of the dismissed, and so on.

For instance, the State Labour Service explained how to replace a dismissed employee who was not vaccinated against COVID-19. For the period of removal of the main employee, another employee who has received mandatory preventive vaccination against acute respiratory disease COVID-19 caused by coronavirus SARS-CoV-2 may be hired under a fixed-term employment contract. An employee who has entered into a fixed-term employment contract shall be dismissed after the expiration of the period of dismissal of the main employee. This conclusion was published by the State Labour Office on its own website, referring to case law [5].

Thus, the critical importance of ensuring the labour right by supervisory authorities, namely, the State Labour Service of Ukraine.

The work of the State Labour Service is aimed at improving the efficiency of work with citizens' appeals, taking into account the need for objective, comprehensive and timely consideration of citizens' appeals in accordance with the requirements of the current legislation of Ukraine. In the third quarter of 2021, the State Labour and its territorial bodies received 11,895 appeals from citizens, of which 462 were collective appeals, in which 16,261 citizens appealed [6].

It is important to note that the State Labour Service of Ukraine became a member of the International Association of Labour Inspection. It is the global professional association with more than

100 members worldwide [7]. This membership should contribute to strengthening the effectiveness and efficiency of labour inspection of Ukraine through participation in international and regional conferences, exchanging experiences and ideas on promoting compliance with labour laws and best practices. IALI also provides its members with access to professional information through the Association's website, newsletters, reports, and other publications and promotes close cooperation between members through regional networks and events.

Labour inspection, as an integral part of the system of labour regulation, which performs the fundamental function of ensuring the application of labour legislation and effective compliance with its requirements, promotes economic development.

References:

1. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2015 р. № 96. *Офіційний вісник України*. 2015 р., № 21, Ст. 584.

2. EU-ILO Project – «Enhancing the Labour Administration Capacity to Improve Working Conditions and Tackle Undeclared Work». Project publications. URL: https://www.ilo.org/budapest/what-we-do/projects/enhancing-labadmin-ukraine/WCMS_645249/lang-en/index.htm

3. Про внесення змін до Положення про Державну службу України з питань праці: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2021 р. № 1117. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-vnesennya-zmin-do-polozhennya-pro-derzhavnu-sluzhbu-ukrayini-z-pitan-praci-1117-281021>

4. Про права та обов'язки працівників і роботодавців під час пандемії COVID-19. URL: <https://dsp.gov.ua/main-news/pro-prava-ta-obov-iazky-pratsivnykiv-i-robotodavtsiv-pid-chas-pandemii-sovid-19/>

5. Дистанційна робота: про що треба знати роботодавцю. URL: <https://dsp.gov.ua/podolannia-nelehalnoi-zainiatosti/dystantsiina-robotapro-shcho-treba-znaty-robotodavtsiu/>

6. Довідка про роботу із зверненнями громадян, які надійшли до Державної служби України з питань праці та її територіальних органів у 2021 році. URL: <https://dsp.gov.ua/dovidka-pro-robotu-iz-zvernenniamy-hromadian-iaki-nadiishly-do-derzhavnoi-sluzhby-ukrainy-z-pytan-pratsi-ta-ii-terytorialnykh-orhaniv-u-2021-rotsi/>

7. About the International Association of Labour Inspection (IALI). URL: <http://www.iali-aiit.org/en/about/about-iali.html>

Найда Інна Володимирівна
*к.держ.упр., доцент, доцент кафедри права
Київського кооперативного інституту бізнесу і права*

ЩОДО ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ

Розвиток цифрового суспільства в світі є сучасною тенденцією глобального масштабу, що викликає суттєві зміни суспільно-владних відносин.

Завдяки цифровізації відбувається інтеграція України в світовий цифровий простір, що надає переваги громадянам шляхом розвитку економіки, бізнесу, внесення відповідних змін до законодавства, прийняття важливих політичних рішень, створення нових робочих місць та можливості участі у міжнародних проектах тощо.

Науковцем Карпенко О. В. було зазначено, що: «у державах, де відбувається посилений розвиток цифрової економіки, формується й новий тип суспільства – «цифрове суспільство», у якому діяльність його суб'єктів здійснюється на основі виробництва, впровадження, застосування, цифрових технологій» [1, с. 2].

В Європі запровадження інклюзивного доступу до послуг та використання технологій дало можливість створити інклюзивне цифрове суспільство. Завдяки цьому громадяни володіють необхідними знаннями та навичками для доступу до мережі Інтернет. Це забезпечує підвищення їхніх шансів на гідне працевлаштування, здобуття освіти, стимулює ділову та соціальну активність [2].

Аналіз досвіду забезпечення функціонування електронного урядування в Європейському Союзі свідчить про тенденцію до підвищення цифровізації сектору публічного управління, а також розширення кількості та типології публічних електронних послуг.

Широкого поширення в ЄС також набуло проведення політики підвищення цифрової грамотності населення, враховуючи вразливі верстви населення. Метою такої політики

є забезпечення доступу кожного громадянина до мережі Інтернет, цифрових технологій та інформаційно-комунікаційних технологій. Наразі населення найчастіше використовує цифрові технології у повсякденному житті для користування онлайн послугами: оплати комунальних послуг, надання інформації про доходи та реєстрації нових суб'єктів господарювання тощо.

На сьогоднішній день система е-урядування держав – членів ЄС забезпечує функціонування передових технологій та найновітніших соціальних інновацій [3, с. 6–7].

З метою запровадження ефективного підходу та використання цифрових технологій наразі створюється відповідна система для цифрового погодження нормативних документів. Розвивається нова для України цифрова індустрія відкритих даних, що має на меті підвищення відкритості, прозорості та ефективності роботи державних органів. Основним завданням у цьому напрямі є забезпечення інтеграції українського порталу data.gov.ua до порталу відкритих даних ЄС europeandataportal.eu та порталу data.europa.eu. Центральний європейський портал відкритих даних є основною точкою і встановлює загальні стандарти з метою зниження ризиків корупції, сприяючи прозорості влади для позитивного впливу на розвиток економіки. В Україні державним органом, який відповідає за реалізацію цієї політики визначено Міністерство цифрової трансформації [4].

За підтримки Уряду Швейцарії в Україні діє проект EGAP, який надав сприяння у створенні національного бренду «Дія», який означає – Держава і Я.

Завдяки мобільному застосунку «Дія» громадяни отримали доступ до цифрових документів у смартфоні. Україна стала четвертою в Європі державою, громадяни якої користуються цифровим посвідченням водія, та першою в світі, де можна скористатися електронним паспортом без пред'явлення фізичного документа. Ці документи офіційно є цифровими аналогам паперових документів.

23 серпня 2021 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Єдиний державний

демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» (№ 1368-IX, ухвалений Верховною Радою України 30.03.2021).

Також одним з основних елементів розбудови цифрової держави є система електронної взаємодії державних інформаційних ресурсів в Україні «Трембіта», яка відповідає усім стандартам ЄС та вимогам щодо захисту інформації й була запроваджена в промислову експлуатацію у 2020 році [46].

Наразі «Трембіта» є основою української інфраструктури е-урядування, надаючи можливість успішно впроваджувати реформи децентралізації та цифрової трансформації в Україні. Завдяки цій системі покращено якість даних, оптимізовано реєстри, прискорено роботу державних органів та створено відповідні сервіси для громадян.

До «Трембіти» підключено центри надання адміністративних послуг (ЦНАПи), які працюють в інформаційній системі «Вулик». Це надає нові можливості отримання даних з державних електронних реєстрів, підвищує продуктивність роботи ЦНАПів і допомагає нарощувати спроможність територіальних громад [5].

Важливим елементом розбудови цифрової держави є запровадження відповідних електронних сервісів органами виконавчої та публічної влади.

З метою розбудови цифрової держави органами виконавчої та публічної влади запроваджено відповідні електронні сервіси, продовжується реформування Пенсійного фонду України, зокрема застосовується нова система надання послуг в електронній формі, впроваджено електронну послугу «Пенсійний калькулятор» та розпочато ретроконверсію паперових пенсійних справ.

Процеси цифровізації та автоматизації мають також вплив на кількість та якість робочих місць – створюються нові форми зайнятості, змінюється характер, умови та форми організації праці, а також вимоги до професійного навчання.

Передовий досвід країн ЄС свідчить про суттєвий вплив відповідних заходів, здійснених для розвитку цифрових навичок населення на розвиток економіки та конкурентоздатність цих країн на міжнародному рівні.

Враховуючи стратегічний вектор на набуття повноправного членства в ЄС Україна, використовуючи провідний досвід ЄС у цьому напрямі, розробила та прийняла відповідні нормативно-правові акти та вживає заходи для цифрової трансформації суспільства, які направлені на розвиток та застосування цифрових технологій, зокрема у соціальній сфері. Інтеграція України до Єдиного цифрового ринку ЄС є логічною метою, яка випливає з положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та пріоритетів Східного партнерства.

Важливим етапом для впровадження стимулів щодо цифровізації економіки, суспільної та соціальної сфер, а також набуття громадянами цифрових компетенцій стало прийняття Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України, проголошення концепції «Держава в смартфоні», прийняття Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери та Концепції розвитку цифрових компетентностей до 2025 року.

Враховуючи євроінтеграційний курс, Україна застосовує кращий досвід та практики країн ЄС, адаптуючи його їх до національних умов та особливостей розвитку. Побудова сучасної, надійної, а також безбар'єрної «держави в смартфоні», здатної безперервно та ефективно працювати, є непростим завданням, яке складається з різних аспектів, що потребують подальшого наукового дослідження.

Джерела:

1. Карпенко О.В. Розділ 2. Цифрове врядування : конспект лекцій. НАДУ.
2. Денис Черніков. Європа формує єдиний цифровий ринок. Чому Україна поза ним? URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2364078-misia-ocifruvati-ekonomiku-strategia-edinogo-cifrovogo-rinku.html>
3. Правові засади реалізації електронного врядування в країнах Європейського Союзу. Пилаєва В. М. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Серія: «ПРАВО», 2019, № 28. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/13111/14032>
4. О. Духовна. Україна в «цифрі»: напрямки реформування. *Юридична газета online*. № 45–46. URL: <https://yur-gazeta.com/>

publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/ukrayina-v-cifri-napryamki-reformuvannya.html

5. М. Феродов. «Трембіта» надає можливість мільйонам українців отримувати більшість державних послуг онлайн. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/mikhaylo-fedorov-trembita-nadae-mozhlivist-milyonam-ukraintsiv-otrimuvati-bilshist-derzhavnikh-poslug-onlayn>

Рябошапченко Анастасія Олександрівна

*к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКО-ЕТИЧНІ ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Питання прав людини завжди займали велике місце як у житті, так і в політико-правовій доктрині. У різні періоди історії людства права людини перебували і певною мірою залежать від зовнішнього середовища, саме публічної «оболонки», у якій існував і існує індивід. Сходження його від безправного і повністю залежного від цього середовища становища до свободи знаменує еволюцію як власне прав і свобод людини, так і їх правового регулювання. Звісно ж, що аксіологічний підхід до аналізу феномена правами людини є правильним, оскільки дозволяє порівнювати, з одного боку, міру свободи індивіда, з другого - ступінь готовності держави слідувати проголошеним принципам і нормам. Весь сучасний перелік фундаментальних ідей та принципів у сфері права і свободи людини був сформульований в епоху античності та частково середньовіччя і послужив основою для формування та утвердження відповідних уявлень та концепцій Нового та новітнього часу [1]. У доктрині існує безліч підходів до диференціації та групування права і свободи особистості. Як слушно зазначає Н.В. Варламова, в основу класифікації можуть бути покладені різні ознаки елементів, що вивчаються, однак щоб класифікація мала наукове значення, ці ознаки (критерії) повинні бути

не випадковими, а істотними, що відображають такі прояви класифікованих елементів, які сприяють розкриттю їх сутності (єдності їх сутності) [2]. Так, виділяються такі класифікації прав людини: залежно від джерела походження: природні та позитивні; в залежності від зв'язку індивіда з конкретною державою: права людини та права громадянина; залежно від юридичної сили джерела закріплення права: конституційні та галузеві; залежно від можливості обмеження: абсолютні (що не підлягають обмеженню) та відносні (щодо яких можуть бути встановлені обмеження); залежно від ролі держави у їх здійсненні: негативні (державна має утримуватися від конкретних дій по відношенню до індивіда) та позитивні (державна має надати особі певні блага, сприяти у реалізації ним своїх прав); залежно від характеру суб'єктів: індивідуальні (право на життя, працю тощо) та колективні (право на страйк, мітинги та ін.); залежно від змісту прав та сфер діяльності людини: особисті (право на життя, охорону гідності, таємницю листування, телефонних переговорів та ін.); політичні (право обирати та бути обраним у владні структури, право на рівний доступ до державної служби, на об'єднання, на проведення мирних зборів, мітингів, демонстрацій та ін.); економічні (право приватної власності, декларація про підприємницьку діяльність, працю, відпочинок та інших.); соціальні (право на охорону сім'ї, материнства та дитинства, на охорону здоров'я, на соціальне забезпечення, сприятливе довкілля та ін.); культурні (право на освіту, на участь у культурному житті, на користування результатами наукового та культурного прогресу; свобода літературного, художнього, наукового, технічного та інших видів творчості та ін.) [3].

Розвиваючи названу класифікацію, А.В. Стремоухов додатково класифікує права: за характером здійснення: права, які суб'єкт реалізує у конкретних правовідносинах власними позитивними діями (право на працю, на відпочинок, на матеріальне забезпечення, на об'єднання та ін.), та права, що реалізуються у правовідносинах загального типу (право на життя, на гідність, на недоторканність приватного життя та ін.); за галузевою належністю (права, що належать до певної

галузі права); за метою участі суб'єкта у правовідносинах: публічні (участь індивіда у відносинах з метою керувати справами держави або знайти визнання та захист у держави породжує публічні правовідносини) та приватні (участь у відносинах рівних суб'єктів права з метою вирішення приватних справ – приватні правовідносини); за функціональним призначенням: матеріальні (що закріплюють за людиною та громадянином можливості користуватися матеріальними та духовними благами) та процедурно-процесуальні (що визначають процедуру реалізації, а у разі захисту порушеного (оспоровеного) права в суді – процес їх відновлення); за ступенем поширеності прав на те чи інше коло людей: загальні (закріплюються в Конституції та інших законах та поширюються на всіх) та спеціальні (залежать від соціального, службового становища, статі, віку особи, а також інших факторів та обставин) [4].

Як відомо, спочатку виділялися три покоління прав, пізніше додалося четверте покоління, щодо якого у доктрині немає єдиного підходу. Перше покоління прав людини включає проголошеними буржуазними революціями (XVII–XVIII ст.) негативні права (цивільні та політичні), що уособлюють незалежність особистості від держави, невтручання останнього в область свободи особистості. До них належать декларація про життя; право на свободу та особисту недоторканність, недоторканність приватного життя, у тому числі житла та кореспонденції; повага особистої гідності, честі та доброго імені; право мати майно у власності; свобода совісті та віросповідання; слова, друку, думок та переконань; свобода зборів та об'єднань; право брати участь у управлінні державою безпосередньо або через вільно обраних представників та ін. Названі права спочатку були сформульовані у французькій Декларації прав людини та громадянина (1789 р.) та американському Біллі про права (1791 р.), пізніше вони стали знаходити відображення у національних конституціях більшої частини країн та у міжнародних актах, зокрема Загальної декларації прав людини 1948 р. (ст. 3-21) та Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р. У Європі на основі Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод

1950 р. та додаткових протоколів до неї було створено відповідні правові механізми захисту цих прав, а саме Рада Європи та Європейський Суд з прав людини. Друге покоління прав формувалося на рубежі XIX–XX ст. – середині XX ст., коли ці права були конституційно визнані в більшості країн, а також утвердилися у формі міжнародно-правових стандартів (Загальної декларації прав людини, Міжнародному пакті про соціальні, економічні та культурні права та свободи 1966 р. та ін.). Це соціальні, економічні та культурні права, які утвердилися під впливом боротьби народів за покращення свого соціально-економічного становища та підвищення культурного статусу. Зазначені права є позитивними, оскільки їхня реалізація вимагає від держави певних дій. Таким чином, якщо сутність прав першого покоління полягає у свободі людини від держави, у тому, що держава бере на себе зобов'язання не втручатися у певні сфери життя людини, то друге покоління прав передбачає активну участь держави у соціально-економічному та культурному житті суспільства для забезпечення соціальної справедливості та рівності можливостей. На думку Н.В. Варламової, «права першого покоління визнаються абсолютними, справді суб'єктивними правами, що безумовно пов'язують державу, що підлягають судовому захисту, тоді як соціальні права у власне юридичному сенсі правами не є, бо являють собою претензії не на свободу, а на отримання від держави (за рахунок перерозподілу національного доходу за допомогою системи прогресивного оподаткування) певних матеріальних благ через систему безплатних або наданих на пільгових умовах послуг (у галузі медицини, освіти, забезпечення житлом тощо) або прямих грошових виплат (пенсій, допомоги, стипендій), які гарантують гідний рівень життя» [5].

До останніх належать декларація про соціальне забезпечення; право на працю, на справедливі та сприятливі умови праці та захист від безробіття; право на відпочинок та дозвілля; декларація про певні стандарти життя; декларація про соціальне забезпечення; право на освіту; декларація про охорону здоров'я; право вільно брати участь у культурному житті суспільства; декларація про творчість; право користуватися результатами наукового прогресу та ін. Третє покоління

прав почало формуватися після Другої світової війни. Це права колективні, або солідарні, викликані глобальними проблемами людства і належать не стільки кожній людині, скільки народам і націям (право нації на самовизначення і право на історичну батьківщину, територіальну цілісність, суверенітет, світ, сприятливе навколишнє природне середовище, достовірне, вільний соціальний та економічний розвиток тощо). Фундаментом прав третього покоління є такі міжнародні акти, як Статут ООН, Загальна декларація прав людини, Декларація про надання незалежності колоніальним країнам та народам та ін. Четверте покоління прав людини почало формуватися наприкінці ХХ ст. Як говорилося раніше, з цього питання у науці не склалося єдиної думки [6]. Висловлено декілька точок зору на те, які права входять до четвертого покоління: 1) соматичні права людини; 2) інформаційні права та технології; 3) права, пов'язані з розвитком суспільства та науково-технічним прогресом; 4) права людства на світ, ядерну безпеку, космос, екологічні права та інші. Не заперечуючи можливості включення зазначених та інших груп прав у четверте покоління, вважаємо, що перша з названих груп більше тяжіє до особистих прав, третя та четверта певною мірою близькі один до одного і можуть бути об'єднані. До комплексу соматичних прав включаються права на життя, смерть, зміна статі, гомосексуальні контакти, трансплантацію органів, вживання наркотиків або психотропних засобів, штучне репродукування, стерилізацію, аборт, клонування. Виділення як самостійного класу даних прав ґрунтується на фундаментальній світоглядній впевненості у «праві» людини самостійно розпоряджатися своїм тілом. Класифікація прав людини у поколіннях значною мірою умовна. Так, передбачається, що, можливо, на обрії – п'яте чи шосте покоління прав. Аргументується це тим, що корпус прав, які потребують захисту, неминуче розширюватиметься. Усі покоління правами людини, незалежно від кількості, доповнюють одне одного, утворюють систему, обумовлену багатогранним життям людини. Найбільш поширена класифікація прав, критерієм якої є та чи інша сфера діяльності: особисті, політичні, економічні, соціальні, культурні права і свободи. Кожній із цих груп притаманний свій механізм

реалізації, який із розвитком інформаційних технологій може набувати немислимі раніше форми. З одного боку, це спрощує і збільшує можливості використання конкретних прав, з другого - передбачає виникнення певних ризиків, зумовлених віртуальним середовищем. Права та свободи людини в реальному світі та віртуальному просторі реалізуються по-різному, однак вони мають бути гарантовані та захищені у рівній мірі. Держава зобов'язана не лише проголосити права у віртуальному світі, а й визначити гарантії їх реалізації, а у необхідних випадках та способи їхнього захисту.

Джерела:

1. Петренко Н.И., Азимова Э.Б. Эволюция конституционных прав и свобод человека и гражданина. *Марийский юрид. вестн.* 2015. № 2. С. 11.
2. Варламова Н.В. Классификация прав человека: подходы к проблеме. *Сравнительное конституционное обозрение.* 2009. № 4. С. 152.
3. Воеводин Л.Д. Конституционные права и обязанности советских граждан. М., 1972.
4. Стремоухов А.В. Теоретические вопросы юридических наук: методология и теория права. *Ленинградский юрид. журн.* 2012. № 1.
5. Варламова Н.В. Классификация прав человека: подходы к проблеме. *Сравнительное конституционное обозрение.* 2009. № 4. С. 159–160.
6. Долин В.А. Концепт «Четвертое поколение прав человека»: опыт философско-антропологического обоснования. *Науч. ежегодник Ин-та философии и права Урал. отделения РАН.* 2018. Т. 18. Вып. 4.

Топал Аліна Сергіївна

*асистент кафедри господарського права і процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

РЕКОМЕНДАЦІЙНІ РОЗ'ЯСНЕННЯ АНТИМОНОПОЛЬНОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНИ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ЗАСТОСУВАННЯ

На сучасному етапі розвитку держави рушійною силою економічної стабільності та прогресу є конкуренція. В Україні наразі створена доволі розгалужена законодавча база з питань

регулювання економічної конкуренції, захисту від недобросовісної конкуренції, а також антимонопольного спрямування. Державним органом із спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції в підприємницькій діяльності та у сфері державних закупівель, є Антимонопольний комітет України [1].

Відповідно до своїх повноважень з метою однакового застосування норм законодавства про захист економічної конкуренції, зокрема й законодавства про захист від недобросовісної конкуренції, Антимонопольний комітет України надає рекомендаційні роз'яснення з питань застосування цього законодавства [2]. Практично ідентичне положення міститься також у Законі України «Про Антимонопольний комітет України», відповідно до якого вказаний орган має право надавати рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства про захист економічної конкуренції [1]. Проте правова природа таких рекомендаційних роз'яснень, а також їхня юридична сила та практика застосування, не мають чіткого розуміння.

Правова природа – це засіб правової кваліфікації, ідентифікації, що дозволяє визначити характерні ознаки для певної групи правовідносин, що окреслюють правові наслідки. З цього можна дійти висновку, що правова природа становить належність до того чи іншого елементу системи права (інститут, підгалузь, галузь). Для того, щоб схарактеризувати правову природу, необхідно встановити таке: дефініцію відповідної категорії, правове регулювання цих відносин.

Рекомендаційні роз'яснення Антимонопольного комітету України (далі –АМКУ) за своєю правовою природою можуть вважатися підзаконними правовими актами. Вони містять лише рекомендаційний характер та не можуть підміняти собою певні положення закону. Адже метою видання таких актів є роз'яснення застосування певного положення закону, а ніяк не створення нових норм. Це пояснюється ієрархічною структурою законодавства. Проте інколи АМКУ порушує вказане правило, прикладом можуть слугувати Рекомендаційні роз'яснення «Щодо застосування положень частин другої, п'ятої та шостої статті 52 Закону України «Про захист

економічної конкуренції», частин першої та другої статті 21 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 09.08.2016 року [10].

Цей документ не лише корегує санкцію за порушення законодавства у сфері захисту економічної конкуренції, а й навіть установлює перелік обставин, що пом'якшують чи обтяжують діяння. Але такі норми повинні бути встановлені в законі, а не міститися в підзаконному акті. На зазначеному аспекті наголошували правники з самого моменту ухвалення спірного акта, критикуючи АМКУ за те, що він перевищив межі своєї компетенції, фактично взявши на себе функції законодавчого органу – Парламенту. Закон є нормативним актом, що ухвалюється в особливому процесуальному порядку, який називається законодавчим процесом. В Україні він визначається Конституцією, регламентом Верховної Ради України та окремими законами і складається з низки послідовних стадій. Конституційний Суд України, аналізуючи статтю 92 Конституції України, встановив, що виключно законами України мають врегульовуватися засади цивільно-правової відповідальності, підстави кримінальної, адміністративної та дисциплінарної відповідальності – діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями (основні ознаки правопорушень, що утворюють їх склад), та відповідальність за них. У такий спосіб Конституція України заборонила врегульовувати зазначені питання підзаконними нормативно-правовими актами та встановила, що лише Верховна Рада України у відповідному законі має право визначати, яке правопорушення визнається, зокрема, адміністративним правопорушенням чи злочином, та міру відповідальності за нього [8].

Закон – нормативний акт вищої юридичної сили, який регулює найважливіші суспільні відносини. Він ухвалюється органом законодавчої влади або референдумом і є основною категорією законодавчої системи, тому його вивчення посідає центральне місце в юридичній теорії. У науці загальнотеоретичної юриспруденції існує таке визначення підзаконного нормативно-правового акта – акт, який видається відповідно до закону, на підставі закону, для конкретизації законодавчих

розпоряджень та їх трактування або встановлення первинних норм [9, с. 334].

Відомчий акт – підзаконний нормативний акт (указ, інструкція, нормативний наказ та ін.), що видається в межах компетенції того чи іншого органу виконавчої влади (міністерства, комітету, відомства), який містить вторинні (похідні) норми, що розкривають і конкретизують первинні норми, приймаються на їх підставі, спрямовані на їх виконання. Відомчі акти (акти конкретних міністерств, комітетів, фондів та ін.) мають внутрішнє, внутрішньовідомче юридичне значення: 1) видаються з питань, віднесених виключно до їх відання; 2) поширюються на осіб, які входять до сфери їхнього відання, тобто перебувають у системі управлінської, службової та дисциплінарної підлеглості лише цих відомств [9, с. 337].

Отже, спираючись на доктринальні вчення про нормативно-правові акти, можна стверджувати, що рекомендаційні роз'яснення АМКУ за своєю сутністю є підзаконними нормативними актами. Оскільки АМКУ приймає їх відповідно до своїх повноважень та з питань застосування законодавства з захисту економічної конкуренції. Проте Закон «Про Антимонопольний комітет України» не містить окремих положень щодо видів таких рекомендаційних роз'яснень.

У процесі аналізу судової практики можна вказати на те, що суди не беруть до уваги рекомендаційні роз'яснення, наголошуючи на їх рекомендаційний дорадчий характер, а також вказують на те, що вони не зареєстровані в Міністерстві юстиції України. Господарський суд Миколаївської області розглядаючи справу № 915/159/17 висловив таку думку: «Ці Рекомендаційні роз'яснення визначають підходи Антимонопольного комітету України, які рекомендується застосовувати його органам при визначенні розміру штрафів за порушення законодавства про захист економічної конкуренції з метою забезпечення правової визначеності та передбачуваності застосування положень зазначених Законів (п. 1 Рекомендаційних роз'яснень)». Ураховуючи, що відповідачем за кожне порушення законодавства у сфері захисту економічної конкуренції застосовані штрафи в розмірі від 25 000 до 50 000 грн, що відповідає

приписам абз. 4 ч. 2 ст. 52 Закону України «Про захист економічної конкуренції», ураховуючи, що Рекомендаційні роз'яснення мають рекомендаційний (а не обов'язковий характер), не є нормативним актом та не зареєстровані в Міністерстві юстиції» [3].

Ще однією проблемою є можливість факультативного застосування положень таких рекомендаційних роз'яснень не тільки судовими органами, а й самим АМКУ. В одних випадках він застосовує положення рекомендаційних роз'яснень, в інших – ні, спираючись при цьому все на той же їхній рекомендаційний характер. Отже, у таких ситуаціях вбачається маніпулювання нормами закону, а інколи й упереджене чи, супротив, привілейоване ставлення до певних суб'єктів господарювання.

Прикладом можна вказати рішення у справі про зловживання монопольним становищем ТОВ «Лукойл Авіейшн Україна» № 483-р від 29 вересня 2015 року. АМКУ зменшив розмір базового штрафу на 20 % і на 50 %, при цьому були враховані пом'якшувальні обставини та у рішенні було наявне посилання на норми Рекомендаційних роз'яснень [6].

Проте в рішенні № 546-р від 11 жовтня 2018 року щодо ТОВ «Сімферопольський вино-кон'ячний завод» у справі про поширення інформації, що вводить в оману, АМКУ не враховував положення Рекомендаційних роз'яснень. У результаті розгляду справи було винесено рішення про накладення на вказане підприємство штрафу у розмірі 14 млн грн [7].

АМКУ також у своєму рішенні № 415-р від 08 вересня 2016 року стосовно компанії «Алкон Фармасьютікалз ЛТД» та її дистриб'юторів у справі про антиконкурентні узгоджені дії не вказує на використання Рекомендаційних роз'яснень. Відповідно до рішення, АМКУ під час обчислення штрафу в розмірі 1,6 млн грн брав до уваги такі обставини: рівень прибутковості, ступінь впливу відповідної діяльності відвідаців на ринках лікарських засобів виробництва групи «Алкон» на суміжні ринки, ступінь соціальної значущості лікарських засобів виробництва групи «Алкон» [5].

Слід ще вказати рішення АМКУ у справі № 13-р від 24 січня 2017 року про зловживання монопольним (домінуючим)

становищем ДП «МА «Бориспіль». При визначенні розміру штрафу у мотивувальній частині рішення враховувалася лише обставина щодо розміру доходу від діяльності, що визнавалася як порушення в сфері захисту економічної конкуренції. Результатом стало накладення на компанію штрафу у розмірі 12,7 млн грн. Відтак у вказаному рішенні також не міститься посилення на використання Рекомендаційних роз'яснень [4].

Отже, Антимонопольний комітет України відповідно до повноважень, визначених законом, може надавати рекомендаційні роз'яснення з метою правильного та однакового застосування положень законів у сфері захисту економічної конкуренції. Проте можна дійти висновку, що за своєю сутністю вказані акти є підзаконними, містять рекомендаційний, а отже, необов'язковий характер. Також можна вказати на те, що в таких актах АМКУ встановлює міри відповідальності та санкції, що є незаконними та не відповідають повноваженням вказаного органу. Суди при оскарженні рішень АМКУ також не беруть до уваги рекомендаційні роз'яснення, наголошуючи на тому, що вони не мають юридичної сили закону. Видання рекомендаційних роз'яснень містить позитивний характер, оскільки сприяє полегшенню розуміння певних правових норм та спрощує їх однакове правозастосування. Проте такі акти не можуть замінювати собою закон та створювати нові норми права, а повинні лише тлумачити та роз'яснювати вже наявні положення законів.

Джерела:

1. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26.11.1993 р. № 3659-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12> (дата звернення: 14.10.2019).

2. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14> (дата звернення: 14.10.2019).

3. Рішення Господарського суду Миколаївської області від 10.05.2017 р., судова справа № 915/159/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66536345> (дата звернення: 14.10.2019).

4. Рішення Антимонопольного комітету України у справі № 13-р від 24.01.2017 р. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133025&schema=main> (дата звернення: 14.10.2019).

5. Рішення Антимонопольного комітету України у справі № 415-р від 08.09.2016 р. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=129576&schema=main> (дата звернення: 14.10.2019).

6. Рішення Антимонопольного комітету України у справі № 483-р від 29.09.2015 р. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=116845&schema=main> (дата звернення: 14.10.2019).

7. Рішення Антимонопольного комітету України у справі № 546-р від 11.10.2018 р. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=144967&schema=main> (дата звернення: 14.10.2019).

8. Рішення Конституційного суду України № 7-рп/2001 від 30.05.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-01> (дата звернення: 14.10.2019).

9. Скаун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.

10. Щодо застосування положень частин другої, п'ятої та шостої статті 52 Закону України «Про захист економічної конкуренції», частин першої та другої статті 21 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» № 39-рп від 09.08.2016 р. : рекомендаційні роз'яснення / Антимонопольний комітет України. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=128682> (дата звернення: 14.10.2019).

Третяк Юлія Віталіївна

*здобувач вищої освіти слідчо-криміналістичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

СУЧАСНИЙ СТАН ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ УКРАЇНСЬКОЮ ПОЛІЦІЄЮ

Найвищою соціальною цінністю в державі відповідно до статті 3 Конституції України визнається людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. Саме права і свободи людини, а також їх гарантії, визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення

охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. У своїй діяльності поліція керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями [2].

Водночас Україна знаходиться серед трійки лідерів-порушниць ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3, с. 2]. Варто звернути увагу, що більшість із встановлених Європейським судом з прав людини порушень вчиняються в місцях несвободи, зокрема у відділах поліції та ізоляторах тимчасового тримання. Порушення прав людини залишаються системним явищем в Україні, на що постійно звертає увагу міжнародна спільнота.

Як зазначає Уповноважений Верхової Ради України з прав людини, найвищий ризик порушення прав людини виникає на етапі затримання особи працівниками правоохоронних органів [4]. В контексті цього вважаємо, що значний ризик бути підданими порушенню прав людини мають вразливі групи населення, адже саме вони мають найбільші труднощі із захистом своїх прав, а тому потребують додаткового захисту та уваги.

Актуальність статті зумовлена підвищеною увагою суспільства та міжнародної спільноти до питання дотримання прав людини, зокрема представниками правоохоронних органів. Враховуючи, що одними із основних принципів діяльності поліції є принципи верховенства права та дотримання прав і свобод людини, відповідний аспект набуває особливого значення. Розуміння сучасного стану дотримання прав людини поліцією дозволить зрозуміти масштаби порушень прав людини, а отже – дасть можливість зрозуміти причини та фактори, які сприяють таким порушень, та виробити систему запобігання порушенням прав людини у діяльності правоохоронних органів. Будь-яка система запобігання та протидії порушенням неможлива без розуміння реального стану справ тієї чи іншої проблеми.

Метою роботи є актуалізація питання дотримання прав людини правоохоронними органами та розгляд сучасного

стану дотримання прав і свобод людини, зокрема в контексті незаконного застосування насильства.

Питання дотримання прав людини правоохоронними органами є достатньо науково розробленим. Над відповідними дослідженнями працювали такі вчені, як: Бандурка О., Бухач В., Гіда Є., Гула Л., Загуменна Ю., Кравченко Ю., Криштанович М., Кучинська О., Логвиненко М., Мінченко С., Негодченко О., Січкара С., Строков І., Черней В., Чернявський С., Шаповал Л. та інші. Однак, права людини є динамічним явищем, що потребує постійних наукових пошуків.

Під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації. Так, серед основних обов'язків поліцейського важливе місце посідає обов'язок поважати і не порушувати прав і свобод людини [2]. Тому, як слушно відмічає Вітик Ю., права і свободи людини є необхідною принциповою умовою змісту діяльності поліції, без урахування цього принципу неможливо здійснювати професійну правоохоронну діяльність [5, с. 206].

Схожої позиції дотримується і Бейлі Д., зазначаючи, що зміст поліцейської діяльності в сучасному демократичному суспільстві полягає у захисті поліцією прав людини [6, с. 193]. Зокрема, це стосується формування гарантій, які унеможливають здійснення свавільних арештів, затримань, застосування насильства тощо. В цьому контексті важливим аспектом є запровадження спеціального навчання працівників з метою забезпечення прав людини в діяльності поліції.

За даними Харківського інституту соціальних досліджень щодо загальної оціночної кількості жертв незаконного фізичного насильства в поліції України в період 2004–2020 рр., незважаючи на наступну оціночну кількість потерпілих осіб у 2004 році – 1 026 616 осіб та 1 319 500 осіб впродовж 2004–2009 років, що у відсотковому відношенні 2,73 % та 3,50 % відповідно, така кількість потерпілих з роками збільшується. Так, у 2015 році відповідний показник складав

409 080 осіб (1,30 %), у 2017 – 641 326 (2 %), у 2018 – 546 686 (1,7 %), а у 2020 році – 698 926 осіб (2 %) [7, с. 22].

Аналогічна ситуація характерна і для оціночної кількості жертв побиття, завдання тілесних ушкоджень під час затримання поліцією в період 2004–2020 рр. Так, впродовж 2004–2009 років такий показник складав 604 433 особи та поступово зменшувався з кожним роком. Однак, станом на 2020 рік показник збільшився практично до попереднього періоду і склав 559 140 осіб [7, с. 23].

Що стосується використання незаконного насильства під час розслідувань, оцінна кількість постраждалих зросла вдвічі та склала 419 355 випадків. Значно зросли показники і за кількістю жертв психологічного насильства в поліції впродовж 2004–2020 рр. [7, с. 27].

Варто підкреслити, що реальна кількість потерпілих може бути значно більшою. Так, серед осіб, які зазнали порушення їхніх прав поліцією, більшість узагалі не подавала офіційних скарг, що становить практично 73 % осіб. Говорячи у контексті порушення поліцією права на захист від катувань, лише 9,3% жертв катувань подавали скарги до поліції [8, с. 24].

Результати моніторингових візитів національного превентивного механізму працівниками Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини теж свідчать про порушення поліцейськими прав і свобод людини під час затримання та перебування в територіальних органах поліції. Під час моніторингових візитів продовжують виявлятися факти надмірного застосування сили працівниками поліції під час затримання громадян [9, с. 47, 48].

Відповідно до положень Закону України «Про Національну поліцію» рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції [2]. За даними дослідження, більшість респондентів (56,2 %) оцінили роботу поліції як неефективну. Беручи до уваги дані аналогічних національних досліджень, кількість осіб, незадоволених діяльністю поліції, додатково зросла на 3,5 % [7, с. 11]. Про негативні тенденції в налагодженні

партнерських відносин «громадянин – правоохоронний орган» свідчать і дослідження Лабораторії законодавчих ініціатив та компанії TNS в Україні, відповідно до результатів якого простежується падіння рівня довіри до судів, прокуратури, Служби безпеки України, Збройних Сил України та поліції зокрема [10].

Відповідний стан справ, пов'язаний із падінням рівня довіри до поліції та збільшенням кількості порушень прав людини, може пояснюватися існуванням комплексу проблем та відсутністю системних заходів з покращення згаданої ситуації. Так, досі функціонує застаріла та недієва система виявлення і розслідування випадків застосування незаконного насильства поліцією; професійний та культурний рівень співробітників поліції залишається на низькому рівні, а підготовка працівників за напрямом дотримання прав людини практично не здійснюється та є неефективною.

Підсумовуючи, слід зазначити, що сучасний стан дотримання прав людини поліцією свідчить про наявність системних проблем у відповідній сфері, які потребують нагального вирішення. Порушення прав людини завдає непоправної шкоди авторитету органів поліції, підриває рівень довіри до них, спричиняє систематичну критику з боку правозахисних організацій та впливає на загальний стан дотримання прав людини та стан злочинності зокрема. Саме тому варто актуалізувати відповідну проблему та вживати активних та цілеспрямованих заходів щодо розробки комплексної системи заходів профілактики та запобігання порушенням прав людини, усунення причин та умов, що їх породжують. Якщо не досліджувати відповідний феномен, то наслідки порушення прав людини можуть стати руйнівними.

Джерела:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>

2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

3. Violations by Article and by State, European Court of Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2020_ENG.pdf

4. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. 2018 рік. С. 134. URL: <https://ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/&page=4>

5. Вітик Ю. Принцип дотримання прав людини в діяльності Національної поліції України: стан наукового дослідження. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/32.pdf>.

6. Теоретико-прикладні засади конструктивної взаємодії поліції і населення в соціумі: монографія / В. В. Середа, Р. І. Благута, О. М. Балинська, З. Я. Ковальчук та ін.; за заг. ред. З. Р. Кісіль. Львів : ЛьвДУВС, 2017. С. 600.

7. Національний моніторинг незаконного насильства в поліції в Україні у 2020 році / Д. Кобзін, А. Черноусов, С. Щербань; Харківський інститут соціальних досліджень; Харківська правозахисна група. Харків : ТОВ «Видавництво «Права людини», 2020. 64 с.

8. Д. Кобзін, С. Щербань, К. Коренева, А. Черноусов. Оцінка діяльності Національної поліції України за допомогою опитування громадської думки (національний звіт) / Харківський інститут соціальних досліджень (ХІСД). Харків, 2019. 52 с.

9. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Стан реалізації національного превентивного механізму у 2020 році». 2021 рік. С. 125. URL: <https://ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/&page=6>

10. Ordonnances lesroisdeFrance V111, 335,1X, X, 258. Loening, 1.c. S. 885.

Науковий керівник – к.ю.н., доцент кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Богуцький В. В.

Чала Каріна Віталіївна

*здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету*

Славко Анна Сергіївна

*асистентка кафедри міжнародного, європейського права
та порівняльного правознавства
Сумського державного університету*

ОСНОВНІ СТАНДАРТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАВДУ

Перехідне правосуддя і такий його аспект як «право знати правду» завжди були актуальними для України з огляду на її тривале існування спочатку у складі Російської імперії, а потім Радянського Союзу, для яких були характерними репресії інакомислячих. Події ж останніх років значно актуалізували потреби українців у належній реалізації механізмів перехідного правосуддя. Відтак вважаємо за необхідне долучитись до суспільної та наукової дискусії з цього приводу, що особливо пожвавилась у контексті можливого ухвалення закону «Про засади державної політики перехідного періоду» [1].

У Керівній записці Генерального секретаря «Підхід ООН до перехідного правосуддя» вказується, що перехідне правосуддя складається як із судових, так і з позасудових процесів і механізмів, включаючи ініціативи прокуратури, сприяння ініціативам щодо права на правду, відшкодування збитків, інституційну реформу та національні консультації [2]. Дійсно, право на правду займає чільне місце серед складових перехідного правосуддя як такого і також впливає із зобов'язань держави поважати права людини.

Зокрема, право на правду для родичів зниклих безвісти осіб, у тому числі жертв насильницького зникнення, чітко визначене у міжнародному гуманітарному праві у статті 32 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року [3]. Цьому праву кореспондується обов'язок уряду повідомити всю можливу інформацію щодо долі особи її рідним. Коло «рідних» чи «родини» цією нормою не окреслюється – кожна

держава користується свободою розсуду у цьому питанні. Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) дійшов висновку, що право на правду є нормою звичаєвого міжнародного права, яка застосовується як у міжнародному, так і в неміжнародному збройному конфлікті, згідно з якою «кожна сторона конфлікту повинна вжити всіх можливих заходів, щоб з'ясувати долю осіб, які вважаються зниклими безвісти внаслідок збройного конфлікту, і надати членам своїх сімей будь-яку інформацію про їхню долю»[4].

У 70-тих роках ХХ століття право на правду набуло ще більшого значення, отримуючи реалізацію завдяки діяльності робочої групи з прав людини *ad hoc* в Чилі, Робочої групи з примусових зникнень та Міжамериканського суду з прав людини. Так, Комітет з прав людини ООН та наглядові органи, створені відповідно до Американської конвенції з прав людини, визнали, що страждання, які люди відчувають у результаті невизначеності щодо долі близьких родичів, які є безпосередніми жертвами насильницького зникнення, самі по собі є жорстоким, нелюдським або таким, що принижує гідність, поводженням. З цього випливає, що державні органи повинні розслідувати, що сталося з жертвами, та повідомити про їхню долю родичів. Європейський суд з прав людини також неодноразово визнавав, що ненадання урядом інформації про жертв насильницького зникнення само по собі може вважатися порушенням статті 3 Європейської конвенції з прав людини [5].

Прикладом європейського досвіду у цій сфері можуть слугувати також справи, які стосуються колишньої Югославії. Зокрема, досліджуючи різанину 1995 року в боснійському місті Сребрениця, Палата з прав людини Боснії та Герцеговини встановила, що нездатність влади Республіки Сербської «інформувати заявників про правду щодо долі та місцезнаходження їх зниклих безвісти близьких», у тому числі їх неспроможність провести «змістовне та ефективне розслідування різанини», порушили зобов'язання Сербії щодо прав людини. Наприклад, у справі СН/01/8365, *Ferida Selimović et al* Палата встановила: «12 голосами проти 2, що нездатність Республіки Сербської повідомити заявників про правду про долю та

місцезнаходження їхніх зниклих безвісти близьких, включаючи проведення змістовного та ефективного розслідування різанини в Сребрениці в липні 1995 року, є порушенням їх права бути вільними від нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження, що гарантується статтею 3 Європейської конвенції, тим самим Республіка Сербська порушує статтю I [Дейтонської] Угоди» [6].

Результатом певної кодифікації міжнародного досвіду у цій сфері став Доповнений набір принципів для захисту та промоції прав людини за допомогою дій з подолання безкарності, ухвалений у 2005 році. Ним визначено як право на правду, так і основні засади функціонування «комісій правди». Зокрема, принцип 2 визначає, що «кожен народ має невід'ємне право знати правду про минулі події, що стосуються вчинення жакли-вих злочинів, а також про обставини та причини, які через масові чи систематичні порушення привели до вчинення цих злочинів. Повне та ефективне здійснення права на правду забезпечує життєво важливий захист від повторення пору-шень [прав людини]» [7].

Принцип 6 передбачає, що по можливості, рішення про створення комісії правди, визначення її компетенції та визна-чення її складу мають ґрунтуватися на широких громадських консультаціях, під час яких особливо враховуються точки зору жертв та постраждалих. Комісії мають створюватись за допомо-гою процедур, які забезпечують їх незалежність, неупередже-ність та компетентність, а саме: 1) формуватись відповідно до критеріїв, які дають зрозуміти громадськості компетентність та неупередженість їхніх членів, включаючи їх досвід у сфері прав людини та, якщо доречно, гуманітарного права; 2) їхні члени мають користуватись будь-якими привілеями та імуні-тетами, необхідними для їхнього захисту, у тому числі в період після виконання їхньої місії; 3) при визначенні членства необ-хідно докладати спільних зусиль для забезпечення належного представництва жінок, а також інших відповідних груп, члени яких були особливо вразливими до порушень прав людини (принцип 7); 4) повноваження комісії мають бути чітко визна-чені та відповідати принципу, згідно з яким комісії не мають

діяти як заміна цивільних, адміністративних чи кримінальних судів (принцип 8); 5) комісія повинна мати у своєму розпорядженні всі необхідні для її діяльності ресурси (принцип 11) [7].

Зазвичай мандат комісії правди ґрунтується на певному національному акті, покликаному встановити нові правила співжиття у суспільстві. Наприклад, у Сальвадорі на закінчення громадянської війни було підписано Чапультепекську мирну угоду, стаття 2 якої визначала мандат і сферу діяльності Комісії таким чином: «Комісія має завдання розслідувати серйозні акти насильства, які мали місце з 1980 року і вплив яких на суспільство настійно вимагає, щоб громадськість знала правду»[8]. Так само створена у 2016 році відповідно до Мирних угод у Колумбії Комісія правди, співіснування та неповторення має на меті: 1) Дослідити та пояснити збройний конфлікт, а також сприяти його розумінню, підкреслюючи його найменш відомі аспекти; 2) Сприяти визнанню індивідуальних і колективних жертв, а також добровільному визнанню відповідальності на підтримку неповторення; 3) Пропагувати толерантне, шанобливе та демократичне співіснування на територіях країни на основі гідності та прав жертв[9].

Стаття 3 Акту проголошення національної єдності та примирення 1995 року у Південноафриканській Республіці називає основним завданням Комісії з правди та примирення досягнення примирення та сприяння національній єдності за допомогою: 1) створення якомога повнішого уявлення про причини, характер і масштаби грубих порушень прав людини, які були вчинені протягом періоду з 1 березня 1960 року до кінцевої дати ...; 2) сприяння наданні амністії особам, які надали необхідну для розслідувань інформацію; 3) встановлення та повідомлення про долю чи місцеперебування жертв, а також відновлення людської та громадянської гідності таких жертв шляхом надання їм можливості розповісти власні історії про порушення, жертвами яких вони є; 4) складання звітів з означених вище питань, які б містили рекомендації щодо неповторення [10].

Підсумовуючи, зауважимо, що право на правду є спеціальним правом, яке виникає у людей у суспільствах, які пережили

випадки масштабних і систематичних порушень прав людини (наприклад, внаслідок міжнародного збройного конфлікту чи громадянської війни). Тим не менш, воно тісно пов'язане з основними правами людини, такими як право на приватність та свобода від катувань, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Зараз міжнародне співтовариство вже сформулювало низку принципів, пов'язаних з реалізацією цього права, зокрема спрямованих на належне функціонування «комісій правди». Досвід кількох досліджених нами держав (Південноафриканська республіка, Колумбія та Сальвадор) показує, що саме цими принципами вони переважно послуговувались при створенні своїх «комісій правди». Загалом вбачається, що цей досвід також має бути врахований Україною при створенні власних механізмів реалізації права на правду.

Джерела:

1. Проект Закону про засади державної політики перехідного періоду № 5844 від 09.08.2021 / Верховна рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72625
2. Guidance Note of The Secretary-General United Nations Approach to Transitional Justice / United Nations. URL: https://www.un.org/ruleoflaw/files/TJ_Guidance_Note_March_2010FINAL.pdf
3. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977 / International Committee of the Red Cross. URL: <https://cutt.ly/oYhrNxc>
4. E/CN.4/2006/91 Study on the right to the truth. Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 8 February 2006 / United Nations. URL: <https://undocs.org/E/CN.4/2006/91>
5. E/CN.4/2004/88 Independent Study on Best Practices, Including Recommendations, to Assist States in Strengthening their Domestic Capacity to Combat all Aspects of Impunity, by Professor Diane Orentlicher, 27 February 2004 / United Nations. URL: <https://undocs.org/E/CN.4/2004/88>
6. CH/01/8365, Ferida Selimović et al, Decision on Admissibility and Merits (delivered on 7 March 2003) / Human Rights Chamber for Bosnia and Herzegovina. URL: <https://cutt.ly/dYhr5zj>
7. E/CN.4/2005/102/Add.1 Updated Set of principles for the protection and promotion of human rights through action to combat

impunity, 8 February 2005 / United Nations. URL: <https://undocs.org/E/CN.4/2005/102/Add.1>

8. S/25500 Report of the UN Truth Commission on El Salvador, 1 April 1993 / El Equipo Nizkor. URL: <http://www.derechos.org/nizkor/salvador/informes/truth.html>

9. Final Agreement to End the Armed Conflict and Build a Stable and Lasting Peace, 2016 / Presidencia de la Republica. URL: <https://cutt.ly/9Yhr9FS>

10. Promotion of National Unity and Reconciliation Act 34 of 1995 / Truth and Reconciliation Commission. URL: <https://justice.gov.za/legislation/acts/1995-034.pdf>

Шевчук Ярина Степанівна

*здобувач вищої освіти інституту права, психології
та інноваційної освіти*

Національного університету «Львівська політехніка»

ЩОДО МЕТОДІВ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

Корупція – морально-етична проблема, з якою людство стикається уже не перше століття. Питання протидії цьому явищу є особливо актуально для держави, що декларує демократичні напрями розвитку.

Для вирішення проблеми корумпованості органів публічної влади існують три можливі підходи. Перший, основний – це посилення законів по боротьбі з корупцією та підвищення ризику покарання за неї. Як приклад тут можна навести феномен Сінгапуру, який за кілька десятків років з однієї з найбільш корумпованих країн Азії перетворився в одного з лідерів рейтингу CPI [3]. Колишній прем'єр-міністр Сінгапуру Лі Куан Ю говорив: «Хочете побороти корупцію? Посадіть трьох своїх друзів. Ви точно знаєте за що, і вони також знають за що». Основною ланкою боротьби з корупцією в Сінгапурі стало Бюро з розслідування випадків корупції, в яке могли звертатись усі громадяни та вимагати відшкодування збитків. Також було посилене законодавство за надання хабаря, або за відмову від участі в антикорупційних розслідуваннях. За це чиновники звільнялись цілими відділами [1].

Другий спосіб зменшення корупції – це можливість створення економічного механізму, що дозволить посадовим особам збільшити свої доходи не порушуючи закон.

Останній спосіб – посилення ролі ринкової економіки і конкуренції, яка зменшить розмір потенційного прибутку.

Розпуск корумпованих органів влади – це метод, який часто використовується в Україні. Для прикладу, що донедавна одною з найбільш корумпованих державних установ в Україні була Державна Архітектурна Будівельна Інспекція «ДАБІ», яка реалізовувала державну політику в сфері архітектурно-будівельного контролю та нагляду. В 2020 році було прийнято рішення про ліквідацію ДАБІ та створення нової єдиної державної електронної системи в сфері будівництва. 15 вересня 2021 року роботу ДАБІ було припинено повністю. Замість неї почала функціонувати Державна інспекція архітектури та містобудування [2]. За твердженням представників влади Інспекція працює «прозоро», довідки видаються автоматично (електронно) без контакту з чиновниками. Таким чином полегшилися можливості будівництва, очікуються значні інвестиції на цьому ринку, і, як наслідок, відбувається покращення економічної ситуації в країні. Так само, як і ДАБІ, прикладом боротьби з корупцією може слугувати ліквідація ДАІ 18 листопада 2015 року [3]. Проте звернемо увагу, що не безпосередньо ліквідація органу, а зміна методів роботи у певній сфері є основним напрямком необхідних трансформацій.

В країнах з розвинутою економікою та демократичним суспільством боротьба з корупцією відбувається постійно: чиновники на видноті, судова система працює, громадянське суспільство має можливість контролювати політичний істеблішмент шляхом виборів, через верховенство права. Прикладом може стати особа колишнього федерального канцлера Австрійської республіки С. Курца, який після того, як був помічений в офшорному скандалі Pandora Papers, подав у відставку[4]

В країнах з перехідною економікою, або в країнах, що розвиваються, боротьба з корупцією здійснюється в принциповому порядку, шляхом здійснення певних законів, механізмів,

та спеціальних антикорупційних органів. Прикладом знову ж таки може стати Сінгапур.

В Україні боротьбою з корупцією займаються одразу кілька незалежних урядових організацій: Національне агентство з питань запобігання корупції; Агентство з розшуку та менеджменту активів; Національне антикорупційне бюро України; Спеціалізована антикорупційна прокуратура; Вищий антикорупційний суд; Комітет ВРУ з питань антикорупційної політики.

Хоча, велика кількість антикорупційних органів свідчить швидше про небажання подолати корупцію на всіх рівнях суспільства, ніж про зворотнє. Організації не взаємодіють з собою а скоріше перебувають у стані «холодної війни» як в свій час було між НАБУ та САП.

Зараз на прикладі України ми бачимо, як корупція впливає на економіку та поглиблення соціальної нерівності населення. За даними експертів державний бюджет України втрачає щорічно 455 млрд гривень через корупційні схеми, а також приблизно 500 млрд грн потенційних інвестицій., які наша країна не отримує через такі схеми. Це дані, які так чи інакше звели різні дослідники. Якщо брати офіційну статистику, то на сайті ДБР на початку жовтня 2021 року вказано, що системна корупція в Києві може коштувати громаді 10 млрд гривень при бюджеті Києва 60 млрд, що становить 15 % [5]. Ця ситуація в тих чи інших масштабах характерна для країни в цілому.

Отже, з корупцією потрібно боротися будь-де, в будь-яких умовах або країнах, бо вона дає незворотній вплив на економіку та суспільство в цілому. Робимо висновок, що з економічної точки зору корупція викликає:

1. Втрати податків, які крадуться на корупційних схемах.
2. Зниження та припинення інвестицій в економіку країни.
3. Неефективний розподіл державних коштів, який призводить до падіння економіки.
4. Розорення дрібного і не тільки бізнесу, який не може протистояти корупції.
5. Втрата ефективності роботи державного апарату через виникнення корупційних перешкод.

Джерела:

1. Сінгапурська модель боротьби з корупцією URL: http://www.lsej.org.ua/2_2014/14.pdf

2. Про ліквідацію Державної архітектурно-будівельної інспекції та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : постанова КМУ від 13 березня 2020 р. № 218 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/218-2020-%D0%BF#Text>

3. Наказ « Про ліквідацію Департаменту Державної автомобільної інспекції МВС України, Центру безпеки дорожнього руху та автоматизованих систем при МВС, управлінь Державної автомобільної інспекції ГУМВС, УМВС України в Автономній Республіці Крим, областях » : наказ МВС України 30.11.2015 № 1532. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=0B8HCA69B8>

4. В Австрії після корупційного скандалу склав присягу новий канцлер URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/10/11/7310104/>

5. Системна корупція київської влади URL: <https://dbr.gov.ua/news/sistemna-korupciya-kiivskoi-vladi-mozhe-koshtuvati-miscevij-gromadi-10-mlrd-griven-shhoroku>

Науковий керівник – д.ю.н., професор, професор кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права Національного університету «Львівська політехніка» Жаровська І. М.

Шеляженко Юрій Вадимович

асистент кафедри державно-правових дисциплін

Університету економіки та права «КРОК»,

член Правління міжнародної громадської організації

European Bureau for Conscientious Objection (м. Брюссель, Бельгія)

ПОРУШЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА СУМЛІННУ ВІДМОВУ (CONSCIENTIOUS OBJECTION) ВІД ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЮРИДИЧНОГО ГАРАНТУВАННЯ ЦЬОГО ПРАВА

Сумлінна відмова від військової служби (conscientious objection to military service), яку іноді також називають ідейною відмовою або відмовою з мотивів сумління, відноситься до прав людини, гарантії яких сформульовані в офіційній

інтерпретації базових документів з прав людини уповноваженими міжнародними органами [1]. Слід зазначити, що Україна неодноразово отримувала зауваження від експертів міжнародних органів з прав людини щодо порушень та недостатніх гарантій захисту цього права у національній правовій системі, чим зумовлюється необхідність зміни доктрини наукової та офіційної інтерпретації відповідного законодавства України на основі пріоритету прав людини із подальшим внесенням змін до проблемних новел.

Системний аналіз діючого законодавства України дозволяє стверджувати, що право людини на сумлінну відмову від військової служби пов'язане із гарантіями ст. 35 Конституції України, Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу», а також ст. 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (далі – МПГПП) у офіційному тлумаченні п.п. 2, 11 Загального коментаря Комітету по правах людини ООН № 22 від 27.09.1993 р. [2] та п. 19 Заключних зауважень Комітету по правах людини ООН щодо Сьомої періодичної доповіді України від 22.08.2013 р. та ст. 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у офіційному тлумаченні п. 110 рішення Європейського Суду з прав людини від 07.07.2011 р. у справі *Bayatyan v. Armenia* [3] та п. 36 рішення Європейського Суду з прав людини від 15.09.2016 р. у справі № 66899/14 *Paravasilakis c. Grèce* [4], які є частиною законодавства України згідно із ст. 9 Конституції України.

Комітет по правах людини ООН у п. 29 Заключних зауважень щодо Восьмої періодичної доповіді України ССР/С/УКР/СО/8 від 04.11.2021 р. висловив стурбованість через повідомлення про полювання на призовників, їх доставку на військові збірні пункти проти їх волі, свавільне затримання призовників та відсутність інформації про розслідування таких випадків та притягнення винних до відповідальності. У п. 30 Заключних зауважень Комітет підтвердив попередню рекомендацію за 2013 р., згадану вище, та наголосив, що можливості альтернативної служби мають бути доступні всім сумлінним відмовникам без дискримінації за природою їх переконань, релігійних чи нерелігійних переконань, заснованих на сумлінні, якими

обґрунтовується відмова, і не мають бути каральними чи дискримінаційними за природою чи тривалістю у порівнянні з військовою службою. Також Комітет зазначив, що держава-учасниця повинна забезпечити швидке, ретельне та незалежне розслідування викрадень та свавільного затримання призовників, притягнення до відповідальності та покарання винних, а також надання потерпілим ефективних засобів правового захисту, включаючи адекватну компенсацію [5].

Цей висновок Комітету по правах людини ООН пояснюється, зокрема, тривожними повідомленнями Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, яка задокументувала 11 випадків свавільного затримання призовників представниками військового комісаріату, які не мають права затримувати людей, у Харкові в контексті призову до Збройних сил України у 2019 р. [6]. Також місія зі стурбованістю відзначила нові перешкоди на шляху здійснення права на відмову від військової служби з міркувань совісті у червні 2020 року у зв'язку з тим, що органи місцевої влади Рівненської області не надають доступ до альтернативної військової служби групі парафіян однієї з євангельських християнських конфесій, посилаючись на «брак вакантних посад». Як наслідок, ці особи не можуть виконувати свої законні зобов'язання за призовом, через що виникають побоювання щодо їхнього судового переслідування. У п. 79 цитованого звіту Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні [7] зазначено, що право на відмову від військової служби з міркувань совісті визначено у ст. 18 МПГПП та п.11 Загального коментаря Комітету з прав людини № 22.

У щорічному звіті «Відмова з мотивів сумління від військової служби у Європі» за 2020 рік зазначається, що за інформацією, наданою місцевими державними адміністраціями Українському Руху Пацифістів, у 2020 році близько 1 538 сумлінних відмовників в Україні проходили альтернативну службу, близько 95% з них строком 27 місяців. Відзначається, що доступ до альтернативної служби є дискримінаційним, оскільки надається тільки відмовникам, які належать до релігійних організацій 10-ти визначених урядом деномінацій. Повсюдна корупція залишається практично єдиним

шляхом для багатьох молодих людей уникнути військової служби, і, згідно із офіційними повідомленнями правоохоронних органів, десятки офіцерів військових комісаріатів (територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки) та військових медиків були арештовані за отримання хабарів від ухильників від військової служби в сумі від \$500 до \$2700. У травні 2020 року чиновник Хмельницької обласної державної адміністрації був арештований за вимагання хабаря \$1000, коробки цукерок і кави за забезпечення задоволення заяви про альтернативну службу. Доповідь закликає європейські держави, включаючи Україну, скасувати примусову військову службу, поважати та юридично гарантувати право людини на відмову від військової служби, скоротити військові витрати на користь фінансування соціальних програм, а також запровадити навчання миролюбству в системі освіти [8].

На нашу думку, положення ч. 4 ст. 35 Конституції України, відповідно до якого релігійні переконання, які суперечать виконанню військового обов'язку, є підставою для заміни виконання цього обов'язку альтернативною (невійськовою) службою, має інтерпретуватися у системному зв'язку із ч.ч. 1, 2 ст. 24 Конституції України, що передбачає рівність громадян перед законом та недискримінацію, у зв'язку з чим заміна виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою має передбачатися законодавством не тільки ідейним відмовникам від військової служби з релігійних переконань, але й ідейним відмовникам від військової служби з нерелігійних переконань. Як вказано вище, це передбачено не тільки Конституцією України, але й міжнародно-правовими зобов'язаннями України.

Слід наголосити, що ані справа Українського народу із захисту суверенітету і територіальної цілісності України, передбачена ст. 17 Конституції України, ані обов'язок громадян із захисту Вітчизни, передбачений ст. 65 Конституції України, прямо не передбачає здійснення зазначеної справи і виконання зазначеного обов'язку виключно у формі військової служби та застосування зброї; оскільки захист від агресії та інших небезпек може і має здійснюватися ненасильницькими

методами, без застосування зброї (зокрема, Україна взяла на себе зобов'язання не вдаватися до ведення війни як засобу вирішення міжнародних суперечок за ст. 33 Статуту ООН та ст. 18 Конституції України), виконання зазначених положень Конституції України переконаними пацифістами можливе без несення військової служби. Підтвердженнями цього є концепція невоєнних сил цивільно-орієнтованої оборони (civilian-based defense), розроблена Д.Шарпом [9, с. 73], розвиток культури миру відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Декларація і Програма дій в галузі культури миру» [10], поширення знань про техніки громадянської і релігійної миротворчості, медіації та суспільного діалогу, розроблені західними дослідниками та практиками, а також наявність у шкільному курсі «Захист України» невійськового тематичного плану «Основа медичних знань» та практика надання відстрочки від призову на строкову військову службу здобувачам освіти, педагогічним та медичним працівникам, священнослужителям, науковцям, співробітникам служби цивільного захисту, тощо. Але у разі порушення права пацифістів на ідейну відмову від військової служби та приниження їх людської гідності примушуванням до військової служби проти веління їх совісті виконання пацифістами своїх обов'язків, передбачених ст. ст. 17, 65 Конституції України, ускладнюється необхідністю чинити ненасильницький опір не тільки зарубіжним агресорам, але й системному насильству, яке протиправно чиниться відносно пацифістів від імені рідної Української держави.

Отже, жодна норма Конституції України не суперечить праву людини на ідейну відмову від військової служби. Навпаки, елементи цього права прямо передбачені Конституцією України, так само як передбачено принцип пріоритету міжнародно-правових зобов'язань України щодо гарантування та захисту зазначеного права перед протиправними та дискримінаційними приписами деяких законодавчих та підзаконних актів з питань військового обов'язку та альтернативної служби, які необхідно змінити для приведення їх у відповідність із міжнародно-правовими зобов'язаннями України.

Першим кроком до цього може бути доповнення Національної стратегії у сфері прав людини новим стратегічним напрямом із забезпечення права на сумлінну відмову від військової служби.

Джерела:

1. Conscientious objection to military service. URL: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/RuleOfLaw/Pages/ConscientiousObjection.aspx>

2. CCPR General Comment No. 22: Article 18 (Freedom of Thought, Conscience or Religion). URL: <https://www.refworld.org/docid/453883fb22.html>

3. Judgment of the European Court of Human Rights of 7 July 2011 in the case of Bayatyan v. Armenia. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105611>

4. Arrêt de la Cour européenne des droits de l'homme du 15 septembre 2016 dans l'affaire Papavasiliakis c. Grèce. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166693>

5. Concluding observations on the eighth periodic report of Ukraine. URL: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/UKR/CCPR_C_UKR_CO_8_47160_E.pdf

6. Доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні 16 травня – 15 серпня 2019 року. URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraine16May-15Aug2019-UA.pdf>

7. Доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні 1 серпня 2020 – 31 січня 2021 року. URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/31stReportUkraine-ukr.pdf>

8. Conscientious Objection to Military Service in Europe 2020. URL: https://ebco-beoc.org/sites/ebco-beoc.org/files/attachments/2021-02-15-EBCO_Annual_Report_2020.pdf

9. Д. Шарп. Від диктатури до демократії: концептуальні засади здобуття свободи. Львів : «Сполом», 2004.

10. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Декларація і Програма дій в галузі культури миру». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_617

СЕКЦІЯ № 6

ЗАХИСТ ПРАВ НАЙБІЛЬШ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

Вага Каріна Михайлівна,

Жукова Віталіна Олександрівна

*здобувачі вищої освіти факультету міжнародної торгівлі та права
Київського національного торговельно-економічного університету*

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Однією із проголошених ООН цілей сталого розвитку та викликом у сфері реалізації прав людини сьогодні є гендерна рівність. На сьогодні, як би не було це сумно, ми простежуємо відсутність рівності можливостей щодо реалізації однакових прав жінками та чоловіками. Як зазначає Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш: «Глибоко вкорінені патріархальність і мізогінія створили величезний гендерний розрив у нашій економіці, наших політичних системах, корпораціях, суспільстві та нашій культурі» [1].

Особливо актуальним є питання недопущення порушення прав жінок в контексті недотримання міжнародно-правових принципів, участі у проведенні політики, нерівності між жінками та чоловіками, насильства, торгівлі жінками та ін. Розуміючи важливість дотримання права жінок як складової прав людини в цілому, низка міжнародних організацій почала опікуватись цим питанням.

Ще на початку 20 століття, в 1904 році було створено Міжнародну Конвенцію щодо заборони торгівлі жінками та дітьми. Пізніше було створено та додано до вже існуючих міжнародних документів норми, присвячені захисту прав жінок, а менше ніж за століття права жінок проголошувались Загальною декларацією прав людини, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенцією ООН про

ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Європейською декларацією про рівність чоловіків та жінок, Пекінською платформою дій та Пекінською декларацією, Декларацією тисячоліття ООН, Конвенцією Ради Європи про запобігання насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція).

Серед цих документів, лише декілька є юридично обов'язковими для країн, які погодились на запропоновані умови, також вони надають спеціальні повноваження для контролю за виконанням для міжнародних органів. До того ж лише дві з них стосуються виключно прав жінок: Стамбульська конвенція 2011 р. та Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р.

Стамбульська конвенція – це міжнародна угода Ради Європи проти насильства жінок та домашнього насильства. Метою конвенції є захист жінок від насильства, та досягнення рівності між чоловіками та жінками. Конвенція Ради Європи про запобігання насильства та боротьбу із цими явищами, є досить об'ємним документом, який передбачає заохочення міжнародного співробітництва з метою ліквідації насильства жінок. Вона має чотири головні принципи – це запобігання, захист, судовий розслідування та комплексна політика захисту жіночих прав. Якісний захист жінок полягає в наданні притулків та цілодобовій службі підтримки, є надання медичної допомоги постраждалим та захист дітей, які стали свідками насилля. Всі дії що потребуються у виконанні Стамбульської конвенції, створені саме для того, щоб покінчити з насиллям жінок, не лише фізичним, а й психологічним також.

Щодо Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок, це міжнародний договір, який був прийнятий Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй. Це перший документ, в якому було визначено поняття дискримінації жінок і проголошено основні права, він містить перелік зобов'язань рівних прав жінок і чоловіків у сферах освіти, зайнятості, охорони здоров'я, сім'ї чи державних виборів. Держави-члени повинні скасувати закони, які певним чином дискримінують права жінок, створити у національному законодавстві принцип рівності між чоловіками з жінками, та створити певні підрозділи, щодо якісного захисту жінок.

У 2010 році було створено Структуру Організації Об'єднаних Націй з питань гендерної рівності та розширення прав та можливостей жінок (ООН-Жінки). В основу цієї організації покладено ідею, що людина соціально, економічно і культурно сприймає гендерну рівність, як норму. Ця організація дає можливість почуватися жінкам повноцінними в усьому світі. Вона дає можливість забезпечувати себе самим жінкам, працювати в будь-якій сфері і, звичайно ж, припиненню насильства [5].

Структуру Організації Об'єднаних Націй з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (ООН-Жінки) включає такі відділи: відділ удосконалення жінок (DAW); міжнародний науково-дослідний та навчальний інститут удосконалення жінок (INSTRAW); офіс спеціального радника з гендерних питань та покращення становища жінок (OSAGI); фонд розвитку ООН у справах жінок (UNIFEM).

Організація ООН досягла значного успіху в питаннях просування гендерної рівності, були укладені такі угоди, як Пекінська декларація та Платформа дій та Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW). Сьогодні уряди багатьох країн, на щастя, розуміють, що розвиток економіки та країни в цілому залежить від того, на скільки розвинена рівноправність. Насамперед, це дикі зарплати, можлива декретна відпустка у чоловіків, жінки часто стикаються з питаннями нерівності у наданні послуг охорони здоров'я та освіти.

Структура «ООН-жінки» приділяє увагу таким питанням як: досягнення гендерної рівності, ліквідації насильства у відносинах жінок, розширення лідерства жінок та участі в політичних питаннях, також «ООН-жінки» приділяє увагу гендерній рівності при розробці національного планування та бюджетування, і розширює економічні права та можливості жінок. Вона заснована на баченні рівності, закріпленому у Статуті ООН, Структура «ООН-жінки», так само займається питаннями: ліквідації дискримінації щодо жінок та дівчаток, розширення прав та можливостей жінок, а також досягнення рівності між жінками та чоловіками, як партнерами та бенефіціарами розвитку прав людини, гуманітарної діяльності

та миру й безпеки [2]. Наступний орган, Комісія з становища жінок (CSW) – це головний глобальний міжурядовий орган, який займається виключно просуванням гендерної рівності та розширенням прав й можливостей жінок [1].

В сучасному світі питання гендерної рівності є досить поширеним. Проте в Україні гендерній рівності не приділяють достатньої уваги. Незважаючи на підписання у 2011 році Стамбульської конвенції, в Україні продовжують існувати проблеми забезпечення гендерної рівності, обумовлені, не в останню чергу, нерозумінням та боязню поняття «гендер», та відмовою через це ратифікувати міжнародний акт. Так, на сьогодні потребують вирішення, зокрема, питання щодо збільшення соціальної допомоги матерям, які самостійно виховують дітей, надання додаткової підтримки для дітей з інвалідністю, створення безпечних умов праці для жінок, зайнятих у сферах з високим ризиком зараження коронавірусом, забезпечення доступу жінок до всіх медичних та профілактичних послуг, припинення урізання соціальних гарантій для тих, хто втратив роботу.

Отже, міжнародний захист прав жінок є дуже важливим питанням на сьогодні, адже це не від'ємна частина прав людини, а тому вони мають захищатися справедливо. Головним заходом для захисту прав жінок, передбаченим міжнародним договором, є створення механізму із забезпечення принципу гендерної рівності на національному рівні.

Джерела:

1. UN Audiovisual Library. CSW OPENING, 2020. URL: <https://www.unmultimedia.org/avlibrary/asset/2539/2539216/> (дата звернення: 17.11.2021).

2. United Nation. Peace, dignity and equality on a healthy planet. URL: <https://www.un.org/en/global-issues/gender-equality> (дата звернення: 16.11.2021).

3. UN Women. The United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women. URL: <https://www.un.org/youthenvoy/2013/07/un-women-the-united-nations-entity-for-gender-equality-and-the-empowerment-of-women/> (дата звернення: 16.11.2021).

4. Вербі Юлія. Жіночий світ: 17 знаменитих феміністок. 08.03.2019. URL: <https://iz.ru/853912/iuliia-verbi/zhenskaia-volia-17-znamenitykh-feministok-sovremennosti-ot-mala-do-velika> (дата звернення: 16.11.2021).

5. ЮНЭЙДС. ООН Жінки. URL: <https://www.unaids.org/ru/aboutunaids/unaidscosponsors/unwomen> (дата звернення: 17.11.2021).

6. Ржеутська Л. Женский марш и пандемия: чего требовали украинки 8 марта в Киеве, 2021. URL: <https://www.dw.com/ru/zhenskij-marsh-i-pandemija-chto-trebovali-8-marta-v-kieve/a-56809484> (дата звернення: 16.11.2021).

Науковий керівник – к.ю.н., доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Київського національного торговельно-економічного університету Кореньюк О. О.

Горобець Наталія Олександрівна

*к.ю.н., доцент, професор кафедри юридичних дисциплін
Сумської філії Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ ЯК СТАНДАРТ ПРАВОСУДДЯ

В європейській Стратегії з прав дитини (ухвалена 24 березня 2021 року) забезпечення найкращих інтересів дитини покладено в основу європейської політики. В розділі 4 цього документу визначено, що судовий процес має бути адаптований до віку та потреб дітей, має поважати всі їхні права та приділяти першочергову увагу найкращим інтересам дитини [1]. Україна на шляху євроінтеграції має розуміти та впроваджувати стандарти охорони та захисту прав дитини в правовій системі та, зокрема, в системі правосуддя.

Рада Європи визначає, що національні системи правосуддя мають краще реагувати на потреби дітей. Право дитини бути почутою не завжди дотримується, а механізми для уникнення багаторазових слухань дитини або збору доказів не завжди діють [2].

ЄСПЛ зауважив, що при визначенні найкращих інтересів дитини у кожній конкретній справі необхідно враховувати два аспекти: по-перше, інтересам дитини найкраще відповідає збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я є особливо непридатною або неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини є забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагонадійним [3].

Є вже напрацьовані здобутки в сфері розуміння «найкращі інтереси дитини» в українській судовій практиці. Звичайно, що найкращі інтереси дитини в цивільному процесі попадають в центр уваги у більшості сімейних справ. Щодо статистики, то дитина (малолітня та неповнолітня особа) в цивільному судочинстві може стати учасником справи або її права та інтереси можуть стати предметом розгляду у справах наказного, позовного та окремого провадження. У наказному провадженні безпосередньо інтересів дітей стосуються справи про стягнення аліментів. Так, у 2020 році було розглянуто 28,0 [3] тисяч таких заяв.

Справ позовного провадження про стягнення аліментів у 2020 році було 48 236, про встановлення батьківства або материнства – 1 704; про позбавлення батьківських прав – 8529 (із задоволенням позову – 5944); про повернення дітей до країни постійного місця проживання – 11; надання дозволу на виїзд неповнолітньої дитини за межі України – 767 (позов задоволено у 381 випадках).

На жаль, у статистиці серед справ у спорах, що виникають із сімейних відносин, не виокремлено окремо справи про визначення місця проживання дитини, а також про визначення способу та часу спілкування з дитиною.

В окремому провадженні розглядаються справи про усиновлення, яких у 2020 році було 2 085, задоволено 1817 заяв, та справи про надання права на шлюб, у 2020 році було 958 справ.

Забезпечення найкращих інтересів дитини не завжди означає, що вони відповідають бажанням дитини. У постанові від 01.07.2020 року Верховний Суд зазначив, що інтереси дитини не завжди можуть відповідати її бажанням, з урахуванням

віку, здоров'я, психоемоційного стану. Це має враховувати суд, визначаючи способи участі батька у спілкуванні та вихованні дитини. Така позиція цілком зрозуміла і прийнятна, оскільки дитина в силу віку, розвитку, оточення та за інших обставин інколи не може оцінити наслідки обставин. І тим не менш, важливо, аби в цивільному процесі, де мова йде про інтереси дітей, останні не сприймалися як об'єкти права. Діти є суб'єктами з власними потребами, інтересами та правами [4, с. 151]. Тому на суд має бути покладено обов'язок визначитися з найкращими інтересами дитини та об'єктивувати їх у своєму рішенні.

Джерела:

1. EU strategy on the rights of the child: 24.3.2021 COM(2021) Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions / European Commission (europa.eu). URL: <https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child/eu-strategy-rights-child-and-european-child-guarantee>

2. EU Justice Scoreboard, child-friendly justice / European Commission (europa.eu). URL: <https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/eu-justice-scoreboard>

3. ВС: Захист найкращих інтересів дитини – головне під час розгляду судами справ, які стосуються дітей: Прес-служба Верховного Суду. *Юридична газета online*, 17 листопада 2020. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/vs-zahist-naykrashchih-interesiv-ditini--golovne-pid-chas-rozglyadu-sudami-sprav-yaki-stosuyutsya-di.html>

4. Садикова Я. М. Ефективна участь дитини в цивільному судочинстві. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку* : матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ; Роттердам, 07 листопада 2021 р. / за ред. Є.О. Романенка, І.В. Жукової. Київ; Роттердам : ГО «ВАДНД», 2021. С. 148–152.

ПРОБЛЕМИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день ринок праці знаходиться в складному становищі, що досить негативно впливає на подальший розвиток країни, як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

Цьому негативному становищу, насамперед, сприяють недоліки в законодавстві.

Зростання безробіття і зменшення зарплат – найголовніші ознаки «карантинного» ринку праці.

Найбільше в таких умовах потребують уваги вразливі верстви населення, зокрема молодь. Дитячий організм потребує особливого захисту під час здійснення трудової діяльності.

Упродовж червня – липня 2020 року дослідницька команда Львова провела дослідження «Як живе молодь України під час COVID-19?». 20,8% серед працюючої молоді зазначили, що їм знизили заробітну плату упродовж карантину, зокрема із цим частіше зіткнулась молодь з обласних центрів (25%, проти 18–19% у інших населених пунктах проживання) [1].

Отже, сучасні кризи загострили проблеми забезпечення трудових прав молоді й вимагають щонайскорішого їх розв'язання.

В Україні особливості праці неповнолітніх регулюються законодавством України про працю, зокрема ст.ст. 187–200 Кодексу законів про працю, ст.ст. 21–22 Закону України «Про охорону дитинства».

Особливу увагу праці молоді приділено в Кодексі законів про працю України (1971 р.).

Керуючись статтею 187 КЗпП України, можна виділити права неповнолітніх у трудових правовідносинах: «Неповнолітні, тобто особи, які не досягли вісімнадцяти років, у трудових правовідносинах прирівнюються у правах до

повнолітніх, а в галузі робочого часу, відпусток, та деяких інших умов праці користуються пільгами, встановленими законодавством України». Розглянемо ці пільгові норми: Заборонено застосовувати працю осіб, молодших 18 років, на важких роботах і з шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, залучати неповнолітніх до перенесення й пересування речей, що перевищують встановлені для них граничні норми, до нічної роботи та надурочних робіт і робіт у вихідні дні. Для неповнолітніх працівників норми виробітку встановлюються, виходячи з норми виробітку для дорослих, пропорційно до скороченого робочого часу для неповнолітніх. У передбачених законодавством випадках можуть бути затверджені знижені норми виробітку. Оплату праці неповнолітніх при скороченому робочому дні провадять у тому самому розмірі, що й працівникам відповідних категорій при повному робочому дні. Праця осіб, молодших 18 років, допущених до відрядних робіт, оплачується за відрядними розцінками, встановленими для дорослих працівників, з доплатою за тарифною ставкою за час, на який тривалість їхньої щоденної роботи скорочується порівняно з тривалістю щоденної роботи дорослих працівників. Щорічну відпустку неповнолітнім працівникам надають тривалістю один календарний місяць у літній час (або за їхнім бажанням у будь-яку іншу пору року) [2].

Але виконання цих правових норм можливе лише за умови, якщо молода особа працевлаштована з укладанням трудового договору.

Для стимулювання роботодавців працевлаштовувати молодь розроблено дуже вдалий, на наш погляд, механізм в Законі України «Про зайнятість населення». Він полягає в тому, що роботодавцю компенсується на визначений строк фактичні витрати у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за кожну працевлаштовану особу; для організації підприємницької діяльності безробітного виплачується допомога по безробіттю одноразово [3].

В цьому Законі також також до 2014 року була правова норма щодо стимулювання працевлаштування молоді в сільській місцевості. Але повноцінно ця норма так і не «запрацювала», не принесла користь не селу, не даній категорії працюючих.

В ст. 28 Закону було закріплено: «З метою залучення до роботи за відповідною професією (спеціальністю) в селах і селищах, молодому працівнику, який уклав трудовий договір на строк не менш як три роки з підприємствами, установами, та організаціями, що розташовані у таких населених пунктах, надається житло на строк його роботи, та одноразова адресна допомога у десятикратному розмірі мінімальної заробітної плати за рахунок державного бюджету України у порядку та за переліком професій (спеціальностей), затверджених Кабінетом Міністрів України. У разі, якщо молодий працівник пропрацює у такому населеному пункті не менше 10 років, житло передається йому у власність» [3].

На наш погляд, ця норма була дуже вдалою для забезпечення зайнятості молоді, тому що на сьогоднішній день, молоде населення України навпаки, покидає сільську місцевість, для пошуків місць роботи саме в містах.

Щоб цього уникнути й стимулювати зайнятість молоді ми пропонуємо повернути в дію цю норму. Ми вважаємо, що це надасть покращення умов праці в селах та зменшить рівень безробіття серед молоді.

Отже, молоді – це, фундамент, від якого залежатиме подальше життя та розвиток країни. Серед негативних факторів забезпечення трудових прав цієї верстви населення є проблема працевлаштування молоді. Одним з шляхів її подолання може бути стимулювання роботодавців шляхом компенсації єдиного соціального внеску та стимулювання молоді шляхом надання грошової допомоги, житла у власність. Ми вважаємо, що особлива увага цим засобам в Законі України «Про зайнятість населення», може позитивно вплинути на подолання даної проблеми.

Джерела:

1. Як живе молоді України у час COVID-19: нове дослідження. URL: <https://pon.org.ua/novyny/8384-yak-zhive-molod-ukrayini-u-chas-covid-19-nove-doslidzhennya.html> (дата звернення: 10.11. 2021).

2. Кодекс законів про працю в Україні : Закон України від 10 грудня 1971 року 322-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 10.11. 2021).

3. Про зайнятість населення : Закон України від 5 липня 2012 року, № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 10.11.2021).

*Науковий керівник – старший викладач кафедри галузових юридичних дисциплін ТОВ «Бердянський університет менеджменту і бізнесу»
Васильченко Н. В.*

Ігнатова Анастасія Сергіївна

*здобувач вищої освіти судово-адміністративного факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Грушко Мальвіна Валеріївна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЩОДО ПРАВОВОГО СТАТУСУ КОРІННИХ НАРОДІВ

Сучасний міжнародно-правовий статус корінних народів визначається насамперед: Загальною декларацією прав людини 1948 р.; Конвенцією про корінні народи, які ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах № 169; Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1954 р.; Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 р.; Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права 1966 р.; Конвенцією про ліквідацію усіх форм расової дискримінації 1966 р.; Декларацією про права осіб, що належать до національних, етнічних, релігійних чи мовних меншин 1992 р.; Конвенцією про охорону біологічного різноманіття 1992 р.; Віденською декларацією та Програмою дій 1993 р.; Декларацією та програмою дій, підписаною в Дурбані 2001 р.; Резолюцією Ради Європи щодо корінних народів у рамках співробітництва з розвитку Співтовариства та країн-учасниць 1998 р.

У міжнародному праві відсутнє визначення поняття «корінний народ». У міжнародних документах для позначення

подібної етнонаціональної групи вживаються такі терміни, як: «корінні народи», «корінне населення», «етнічні чи національні меншини», «корінні етнічні меншини», «населення, що веде племінний та напівплемінний спосіб життя», «племінні групи», «зареєстровані племена», «офіційно зареєстровані племена», «першонаціальні», «четвертий світ», «титутельні нації», «споконвічні народи», «аборигени», «автохтони» тощо [1, с. 209].

У той час, коли у всьому світі говорять про програму демократизації внутрішнього розвитку держав, у деяких політичних кругах тривають суперечки з приводу використання терміна «народи». Деякі уряди держав виступають проти вживання терміну «народи» стосовно етнонаціональних груп, оскільки побоюються нових утворень (автономій чи навіть держав). Політики цих держав пропонують використовувати терміни «племена» чи «населення». Проте етнонаціональні групи використовують термін «народи», оскільки це поняття допомагає їм зберегти свій політичний статус і вільно забезпечити свій економічний, соціальний і культурний розвиток. Отже, корінні народи та їх правозахисники розглядають відмову у визнанні їх як «народів» і властивого їм права на самовизначення як форму расизму і дискримінації.

Конвенція про корінні народи, які ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах № 169 містить визначення народів на які поширюється сфера її застосування:

а) народи, які ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах, соціальні, культурні та економічні умови яких відрізняють їх від інших груп національної спільноти та становище яких регулюється повністю або частково їх власними звичаями чи традиціями, чи спеціальним законодавством [2];

б) народи в незалежних країнах, які розглядаються як корінні через те, що вони є нащадками тих, хто населяв країну або географічну область, частиною якої є дана країна, в період її завоювання або колонізації або в період встановлення існуючих державних кордонів, і які незалежно від їх правового становища, зберігають деякі або всі свої соціальні, економічні, культурні та політичні інститути [2].

Таким чином, з вище наведеного, маємо виділити певні притаманні риси аутентифікації корінних народів:

- територія – історичні землі, які належали пращурам корінних народів і на яких вони зараз проживають;
- унікальна етнокультурна самобутність – яскраво виражена відмінність етносу у своїх національних, культурних, релігійних традиціях, мові від загальної маси суспільства [1, с. 211].

Однак, для захисту прав корінних народів, потрібно на міжнародному рівні закріпити визначення поняття «корінні народи». Відсутність уніфікованого підходу до розуміння поняття «корінні народи» породжує проблему аутентифікації конкретного етносу як корінного.

Уряди держав, побоюються корінних народів, і не захищають їх у повній мірі. У багатьох країнах, корінні народи потерпають знущань через упередження ставлення, певні стереотипи щодо їх розумових здібностей. Таких осіб, роботодавці намагаються не брати на роботу, бо вважають таких людей злочинцями. Деякі з них через безробіття вимушені займатися крадіжкою та грабежем, через що потрапляють у в'язниці. Державам слід звернути увагу на дану проблематику, та за можливе створити соціальні програми для забезпечення робочих місць для етнонаціональних груп.

Багато корінних народів страждають від неправомірного присвоєння їх культурної спадщини, що проявляється у різних формах, включаючи його меркантилізацію, використання зображень та символіки корінних народів у процесі маркетингу та неправомірне присвоєння традиційних пісень. У ході одного з недавніх судових розглядів було висунуто вимогу визнати авторські права композитора корінного народу маорі, який написав «хаку» (військовий танець племені), щодо будь-якого виконання цього твору в публічних чи комерційних цілях [3, с. 19].

Є необхідність розробки нових міжнародних документів або внесення змін або доповнень, які націлені на задоволення конкретних потреб корінних народів у всьому світі.

Порушення територіальних прав корінних народів порушуються через незаконні угоди. У деяких країнах уряди, наприклад, проводили політику насильницької асиміляції з метою заволодіння землею корінних народів, порушуючи їхні традиції та звичаї. Декларацією прав корінних народів, яка виходить з того, що всі народи вносять вклад у різноманітність та багатство цивілізацій і культур, і кожна культура є частиною загальної спадщини людства. Відповідно загальноприйнятими мають стати право зберігати та укріплювати свої особливі культурні інститути, беручи при цьому повну участь в культурному житті держави. При цьому, корінні народи мають право не зазнавати асиміляції та будь-якого впливу з метою знищення їхньої культури, а держави зобов'язані забезпечити ефективні механізми попередження та правового захисту щодо будь-яких дій, метою або результатом яких може стати позбавлення корінного народу його цілісності, самобутності, культурних відмінностей, чи ідентичності.

Гарантії збереження та розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності кримськотатарського народу як корінного народу, а також інших національних меншин України, згадуються в Заяві Верховної Ради України щодо гарантій прав кримськотатарського народу у складі Української Держави. Також зазначається обмеження внаслідок окупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополь прав всіх етнічних груп, зокрема українців, росіян, кримських татар, вірмен, болгар, греків, німців, караїмів та кримчаків.

Виходячи з міжнародно-правових зобов'язань та принципу *pacta sunt servanda*, Україна зобов'язана приймати заходи захисту та відновлення прав корінних народів Криму, які зокрема мають стати частиною стратегії перехідного правосуддя України щодо Автономної республіки Крим. Лише відновлення та збереження єдиної культури, певних традицій та мови забезпечує гарантію національного відродження етнічної меншини в майбутньому. Тому питання збереження культури корінного народу є значущим та має звертати на себе увагу зі сторони державного керівництва.

Джерела:

1. Самойленко Є.. Поняття «корінний народ» та питання визнання статусу корінних народів у міжнародному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С.209–212. (дата звернення: 14.11.2021).

2. Конвенція МОП № 169 «Про корінні народи, які ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах» від 27 червня 1989 року URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_188. (дата звернення: 14.11.2021).

3. Генеральна Асамблея ООН A/HRC/30/53 від 19 серпня 2015 року URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/HRC/30/53> (дата звернення: 14.11.2021).

Желязкова Анастасія Олександрівна

*здобувач вищої освіти юридичного факультету
ТОВ «Бердянський університет менеджменту і бізнесу»*

ПРО ЖІНОЧУ ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ

Попередження жіночої злочинності лежить в основі рішення попередження всієї злочинності взагалі. В даний час ми зрозуміли, що раціональніше попередити злочин, ніж потім карати за нього.

На сьогоднішній день профілактика злочинів є одним із засобів регулювання суспільних відносин з метою усунення причин злочинності. Метою попередження злочинності є досягнення зниження її рівня.

В кримінології прийнято розглядати попередження злочинності з огляду на особистість злочинця, його приналежність до, наприклад, статі, соціального стану, місця проживання.

Запобігти кримінальним правопорушенням можливо тільки в тому випадку, якщо увагу буде сконцентровано на особистості злочинця, оскільки саме особистість є носієм причин їх скоєння. Тому можна сказати, що особистість – основна і найважливіша ланка всього механізму злочинної поведінки. Ті її особливості, які породжують таку поведінку, мають бути безпосереднім об'єктом попереджувального впливу [1].

Існує таке поняття, як теорія попередження жіночої злочинності. Профілактика антигромадської поведінки й злочинів жінок має велике моральне значення. Позитивні результати в цій області дозволять оздоровити суспільну мораль, зміцнити соціальні відносини в багатьох сферах життя, а в першу чергу в сім'ї, поліпшать життя підростаючого покоління. Робота, спрямована на запобігання жіночої злочинності, повинна охоплювати, в першу чергу, ті сфери життєдіяльності, в яких найбільш поширені негативні фактори, що впливають на вчинення злочинів.

На даний момент такими галузями є життєдіяльність жінок у виробництві й сімейно-побутова сфера. Праця жінок не повинна викликати у них втому й роздратування, а тим більше ненависть і прагнення кинути її, спробувавши знайти кошти для існування іншим шляхом. Їх зайнятість не повинна викликати небажання займатися сімейними справами.

Також особливе значення в попередженні жіночої злочинності має допомога родині, в тому числі в рамках реалізації спеціальних соціальних програм. Одним із заходів щодо попередження злочинів скоєних жінками, може бути створення регіональних програм поліпшення становища сім'ї, жінки та дитини.

Разом з соціальними заходами також необхідно вживати заходів кримінологічного характеру, такі як: виявлення неблагополучних сімей; встановлення в них джерел негативного впливу на жінку; виявлення та усунення факторів побутової конфліктності; надання соціальної допомоги сім'ям, в яких низький рівень матеріального забезпечення; організацію роботи телефонів довіри; створення приміщень для тимчасового проживання жінок, які стали жертвами насильства.

Що стосується соціального середовища, то тут особливу роль щодо формування суспільної свідомості, моральних уявлень і суспільних цінностей грають ЗМІ. За допомогою реклами й соціальної пропаганди в Україні формуються споживчі стандарти, які притаманні середньому американському класу. Але стандарти доходів української сім'ї в 20 разів менша за американську, що не дає змоги слідувати цим

стандартам, які пропагандують ЗМІ. У жінок виникає почуття недостатності і штовхає до пошуку шляхів (найчастіше кримінальних) для виправлення такого становища.

Можна виділити такі групи чинників, які детермінують злочинну поведінку жінок:

1. Чинники, пов'язані з несприятливими процесами в галузі культури підміна справді жіночої культури її сурогатами (емансипація, фемінізм, кримінальна субкультура).

2. Чинники, пов'язані із соціально-політичною ситуацією в країні (падіння рівня життя, безробіття; кримінальний раціоналізм; руйнівний вплив на інститут сім'ї тощо).

3. Чинники, пов'язані з трудовою діяльністю.

4. Чинники, пов'язані зі сімейним життям і побутовою сферою [1].

Заходи щодо попередження та запобігання кримінальних правопорушень, скоєних жінками, можна розділити на кілька груп:

1) довготривалі, пов'язані з необхідністю розробки національної програми становища жінок, спрямовані на загальне поліпшення всіх сфер життєдіяльності жінок і вдосконалення морального клімату в суспільстві;

2) аналіз обстановки на виробництві, в родині, побуті з метою виявлення чинників, що провокують жінок на вчинення злочинів;

3) заходи, спрямовані на запобігання;

4) заходи, спрямовані на запобігання різних правопорушень і конкретних злочинів, скоєних жінками;

5) надання допомоги жінкам, які відбувають або відбули термін позбавлення волі, а також в адаптації до життя на волі.

Відтак соціально-демографічні, кримінально-правові, психологічні, моральні, фізичні (біологічні) ознаки, а також інші властивості, притаманні особистості, впливають на характер і структуру жіночої злочинності. Причини жіночої злочинності криються у взаємодії соціального середовища і особистості. Вони, як і причини та умови злочинності в цілому, мають соціальний характер, пов'язані з конкретно-історичними умовами життя суспільства, змістом та спрямованістю

його провідних інститутів, суттю і способами розв'язання його основних суперечностей, місцем жінки у системі суспільних відносин, її ролями і функціями [2, с. 67].

Таким чином, в профілактичній роботі з жінками, які можуть вчинити злочин, необхідно в першу чергу розуміння причин, мотивів і чинників, які можуть штовхнути жінку на вчинення аморального вчинку або кримінально караного діяння. Найбільш важливим є поєднання соціальних чинників з особистістю правопорушника.

Джерела:

1. Серкевич І. Р., Броневицька О. М. Аналіз психологічної структури жіночої злочинності. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 323–328.

2. Кубальський В. Н., Момотюк В. О. Жіноча злочинність: особливості та тенденції розвитку в Україні. *Судова апеляція*. 2018. № 4 (53)

Науковий керівник – к.ю.н., старший науковий співробітник кафедри галузевих юридичних дисциплін ТОВ «Бердянський університет менеджменту і бізнесу» Ільченко С. Ю.

Карпенко Аліна Олегівна

*здобувач спеціальності 013 Початкова освіта
Комунального закладу «Одеський педагогічний фаховий коледж»*

ЗАХИСТ ПРАВ ЖІНОК НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Право є всеохоплюючим, таким, що проникає до багатьох аспектів життя людей, інструментом регулювання їх відносин. Ми всі є свідками все більшої «юридифікації» життя, тобто поширення й охоплення правовим характером все більшого і більшого числа різноманітних сторін (публічних і приватних) соціального життя. Досягнення справедливості, у тому числі гендерної рівності, є метою розвитку само по собі – воно не вимагає додаткового обґрунтування своєї необхідності. Поряд із цим, гендерна рівність відіграє важливу роль у забезпеченні суспільного розвитку [3, с. 17].

Правове регулювання – форма впливу на суспільні відносини, що здійснюються за допомогою правових засобів [1, с. 68].

Будь-яка дискримінація виникає через брак освіти, нерозвинуту особистісну культуру або дефіциту знань про етичне ставлення до людей. Не зважаючи на різноманітність нормативних документів, які гарантують рівноправність жінок, у реальності їхніми правами нехтують. Досліджуючи питання захисту прав жінок у сучасному суспільстві, варто звернути увагу на те, що іноді міжнародне право встановлює занадто низькі стандарти захисту прав жінок [5, с. 34].

Кажучи про ситуацію в Україні щодо гендерної нерівності, слід зазначити, що: по-перше, за даними Державної служби статистики, в окремих галузях економіки жінки отримують на 20% нижчу заробітну плату, ніж чоловіки, за ту ж роботу; по-друге, за даними дослідження ЮрФем, жінки, у тому числі юристки, частіше зіштовхуються з дискримінацією при прийнятті на роботу та будівництві кар'єри тощо [5, с. 6]. Більш низький рівень виходу зі стану безробіття для жінок пов'язаний з гіршими можливостями під час працевлаштування, меншою конкурентоспроможністю, що є підтвердженням дискримінаційної практики українських роботодавців. Дослідження показало, що найбільш актуальним видом дискримінації стосовно жінок є складності пошуку роботи за фахом (31 % респондентів зазначили, що це зустрічається часто) та пропозиції роботи на умовах заниженої оплати праці (26 %) [5, с. 202].

Оскільки значну роль в житті жінок відіграє родина, то доречним буде також згадати про шлюбну ситуацію в Україні. За результатами соціологічних опитувань третина опитуваних жінок (65 %) зазначили, що зазнавали психологічного насильства від нинішнього або колишнього чоловіка. Цей показник є вищим, ніж результати такого самого опитування в Європейському Союзі і перевищує показник будь-якої країни-учасниці ЄС (найвищий показник, 60 %, у Данії) [2, с. 40]. Звідси можна зробити висновок: вітчизняна сімейна політика потерпає змін – вона вже не радянська, але ще не європейська [4, с. 43].

Шляхами покращення правового становища жінок в Україні є:

1. Розробка єдиної національної стратегії щодо захисту прав жінок у всіх сферах життя.
2. Організація гендерної освіти населення.
3. Забезпечення обліку та статистики даних щодо дискримінації жінок (створення національної та регіональних баз).
4. Створення національної онлайн платформи щодо забезпечення дотримання прав жінок.

Підсумовуючи, можна зазначити, що рівень дискримінації та насильства над жінками високий, проте самі жінки неохоче повідомляють щодо нього в свою адресу чи звертаються по допомогу. Звідси виходить необхідність розвивати та вдосконалювати законодавство.

Джерела:

1. Марчук В. П. Словничок юридичних термінів : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2003. 128 с.
2. ОБСЕ. Добробут і безпека жінок» : практично-методичний посібник. ОБСЕ, 2019. 120 с.
3. О. О. Уварова. Права жінок та гендерна рівність : навчальний посібник. Київ : Видавництво «ФОП Голембовська О. О.», 2018. 204 с.
4. Центр Разумкова. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України : практично-методичний посібник. Київ : Видавництво «Заповіт», 2016. 244 с.
5. USAID. Навчальний курс «Гендерна рівність та права жінок» : практично-методичний посібник. Київ : USAID, ЮРФЕМ.UA. 2020. 169 с.

*Науковий керівник – викладач психолого-педагогічних дисциплін
Комунального закладу «Одеський педагогічний фаховий коледж»
Галушкіна С. І.*

Кучма Ольга Леонідівна
*професор кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ДОГЛЯД ВДОМА: ПРОБЛЕМА ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ

Якісне регулювання правовідносин у будь-якій сфері передбачає реалізацію прав та належне виконання обов'язків усіма учасниками. На практиці є випадки порушення чинного законодавства різними учасниками, до того ж недосконалість норм та відсутність механізму реалізації окремих прав ускладнюють якісне регулювання відносин у питаннях здійснення догляду вдома за особами, які його потребують.

Судова практика свідчить як про незаконні рішення органів соціального захисту так і про порушення, вчинені одержувачами допомоги чи компенсаційних виплат у даній сфері. Так, відділ соціального захисту був змушений у судовому порядку стягувати заборгованість із відповідача, який отримував компенсацію за соціальні послуги, та який не повідомив орган соціального захисту, що особа, за якою він здійснював догляд, померла у 2016 році. Зрозуміло, що відповідач не міг здійснювати за нею догляд до 2019 року, але компенсацію продовжував отримувати [1]. Аналогічна ситуація з переплатою компенсаційних коштів була і у справі, де непрацююча донька надавала соціальні послуги батьку, який за висновком довідки до акту огляду медико-соціальною експертною комісією потребував постійного стороннього догляду, та також не вважала за потрібне сповіщати про смерть батька управління соціального захисту населення і переплату коштів повертала за рішенням суду [2].

Дискусійними є рішення органів соціального захисту, де мають місце оціночні поняття, тлумачення яких обґрунтоване неналежним чином. Зокрема, таким є поняття «індивідуальні потреби для надання соціальних послуг вдома». Так, суди першої та апеляційної інстанцій задовольнили позов особи,

якій за результатами оцінювання індивідуальних потреб орган соціального захисту припинив безоплатне обслуговування у відділенні соціального обслуговування вдома. При цьому, як зазначив суд апеляційної інстанції, в якості юридичної підстави видання оскаржуваного наказу органом соціального захисту взагалі не зазначено підстав його прийняття, а також не наведено жодних переконливих і зрозумілих мотивів з яких відповідач виходив приймаючи спірне рішення [3].

Проблема встановлення фактів, що мають юридичне значення полягає у тому, що часто можна встановити певні обставини тільки зі слів сусідів чи родичів, які можуть не завжди правдиво свідчити. Зокрема у справі щодо фактичного надання послуг особою, суд став на сторону особи, що надавала послуги, хоча кожна зі сторін надала до суду акти про встановлення факту, які спростовували один одного. «...За період з 02 березня 2016 року по 02 березня 2017 року матеріали справи містять один Акт обстеження матеріально-побутових умов сім'ї ОСОБА_1 по АДРЕСА_1, складений 10 березня 2016 року соціальним інспектором ОСОБА_14, згідно якого ОСОБА_1 здійснює належний догляд та надає соціальні послуги своїй бабусі ОСОБА_3 . Щодо Акта про факт надання соціальних послуг громадянином ОСОБА_1, складеного 19 жовтня 2017 року сільським головою Пустовітської сільської ради ОСОБА_12, депутатом Пустовітської сільської ради ОСОБА_15 та ОСОБА_8, сином померлої ОСОБА_3, колегія суддів вказує, що цей Акт складено зі спливом значного часу після смерті ОСОБА_3, акт повністю складено зі слів сина ОСОБА_3, за своїм змістом не є документом, який би фіксував виявлені комісією факти...» [4].

Також серед підстав для відмови у наданні соціальних послуг вдома, які зазначають органи соціального захисту, можуть бути як ті, що базуються на неперевірених фактах, так і підстави, пов'язані з фактом оформлення (процедурного характеру), що, на думку суду, не дає права на припинення обслуговування. Так, суд задовольнив позов особи, якій припинили соціальне обслуговування вдома, оскільки у нього є син, а також закінчився договір про соціальне

обслуговування вдома. Під час судового провадження з'ясувалось, що син має інвалідність 2 групи, а справжньою причиною зняття з обліку стало небажання обслуговувати особу вдома, оскільки він систематично допускав грубе, принизливе ставлення до обслуговуючого персоналу, соціальних працівників та інших працівників територіального центру і його структурних підрозділів [5].

Органи соціального захисту допускають помилки, розширюючи вимоги які ставляться законодавством для отримання соціального обслуговування. Так, Управління праці та соціального захисту відмовило особі у встановленні постійного стороннього догляду, оскільки вона перебувала у трудових відносинах. Законодавство встановлювало умову про відсутність трудових відносин для особи, яка здійснюватиме догляд, а не для особи, яку доглядатимуть. Тому дана відмова визнана судом незаконною [6].

Недоведені обставини не можуть бути підставою для відмови у наданні соціального обслуговування вдома. Так, суд відмовив у задоволенні позову Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Терехівського району Тернопільської області про повернення особою коштів за обслуговування у відділенні соціальної допомоги вдома, оскільки у особи є родичі, які мали б здійснювати догляд, оскільки в суді не було доведено факту родинного зв'язку між особою, яку обслуговували вдома та іншими особами [7].

Наведені вище ситуації не показують всього спектру порушень у сфері догляду вдома за особами, які цього потребують, проте навіть дані випадки показують, що не завжди у якісному врегулюванні відносин створюється проблема через недосконале законодавство, а велике значення має те, як ці норми будуть виконуватись сторонами.

На сьогодні, законодавство динамічне, проте, які б зміни до нього не вносились, саме людина буде їх реалізовувати і від правосвідомості людини залежить те, як зміни працюватимуть. Важливо звести до мінімуму (в ідеалі виключити) факти зловживань, тому важливо, щоб між державними інституціями

був обмін базами даних, у яких можна було б перевірити факт смерті особи, факт родинного зв'язку, факт наявності інвалідності тощо). Також важливо підвищувати кваліфікацію працівників органів соціального захисту, в тому числі, підвищувати юридичну грамотність, наголошувати на необхідності обґрунтованих та доведених підстав для прийняття рішення.

Джерела:

1. Рішення від 27 лютого 2020 р. №465/1794/19 / Франківський районний суд м. Львова. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87941169> (дата звернення 06.12.2021).
2. Рішення від 18 лютого 2020 р. №334/8701/19 / Ленінський районний суд м. Запоріжжя. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87649892> (дата звернення 06.12.2021).
3. Постанова від 4 серпня 2020 р. №520/13164/19 / Другий апеляційний адміністративний суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90925234> (дата звернення 06.12.2021).
4. Постанова від 14 квітня 2020 р. №371/367/18 / Київський апеляційний суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88744016> (дата звернення 06.12.2021).
5. Постанова від 17 квітня 2018 р. №580/1921/17 Харківський апеляційний адміністративний суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73595918> (дата звернення 06.12.2021).
6. Постанова від 10 червня 2019 р. №826/8323/17 / Шостий апеляційний адміністративний суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82348201> (дата звернення 06.12.2021).
7. Рішення від 9 вересня 2014 р. №606/1168/14-ц / Тербовлянський районний суд Тернопільської області. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/40667588> (дата звернення 07.12.2021).

Мельник Володимир Петрович

*д.ю.н., доцент, професор кафедри інформаційних технологій,
кібербезпеки та соціально-гуманітарних дисциплін
Київського інституту інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЯК ПРІОРИТЕТ СОЦІАЛЬНИХ РЕФОРМ

Одним із важливих та перспективних напрямків здійснення соціальних реформ в Україні є проведення якісного і системного реформування правового становища осіб з інвалідністю [6 с. 103]. Закономірно, що таке реформування пов'язане із глобальними зовнішніми та внутрішніми викликами, які стоять перед суспільством та державою, зумовлюють зростання чисельності осіб з інвалідністю. Потрібно відзначити, що наразі в Україні проживає близько 2,7 млн осіб з інвалідністю та майже 175 тис дітей з інвалідністю [7]. За деякими незалежними оцінками, чисельність осіб з інвалідністю становить майже 3 млн осіб. Принагідно відзначити, що за змістом положень Конституції України, актів чинного законодавства [1; 2; 3] особи з інвалідністю в Україні володіють усією повнотою соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод, закріплених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Варто зазначити що правовий статус осіб з інвалідністю в системі державного соціального захисту визначається з урахуванням прав, гарантій та пільг, які мають такі особи відповідно до актів правового регулювання [5]. За таких обставин, реформа соціального захисту людей з інвалідністю має стати важливою складовою діяльності усіх владних інституцій, у тому числі і парламенту. Адже, функціонування соціального захисту тісно пов'язано із належним виконанням своїх повноважень усіх органів державної влади та місцевого самоврядування, виконанням посадових обов'язків кожним посадовцем у нашій державі, починаючи з Президента України та завершуючи пересіч-

ним посадовцем органу місцевого самоврядування. Зрештою, як буде почуватись людина з інвалідністю у нашій державі, залежить від цивілізованості, моральності та толерантності суспільства, його інклюзивності. Водночас, справедливим буде відзначити, що сьогодні соціальний захист осіб з інвалідністю є недосконалим та вразливим, що пов'язано із такими чинниками як: неефективність соціальної політики; поглиблення соціально-економічної кризи та кризи ринку праці; військові події на сході України та протидія зовнішньому агресору; відсутність ефективної системи державного управління системою соціального захисту; неефективність інституту Уповноваженого з прав людей з інвалідністю; низький рівень соціальних стандартів та гарантій; неефективність системи соціальних допомог та пенсій, соціальних послуг; недоступність осіб з інвалідністю до освіти, ринку праці, охорони здоров'я; недоступність системи реабілітації тощо[4]. Ще одним важливим аспектом, який засвідчує об'єктивну необхідність реформи є застарілість та ефективність законодавство про права осіб з інвалідністю. Воно характеризується декларативністю та суперечливістю, невідповідністю реальному стану розвитку суспільства та держави. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», який було прийнято ще у далекому 1991 році, потребує нагальних та системних змін. Принциповим його недоліком є те, що він нехтує нормами Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, яка містить міжнародні соціальні стандарти з прав осіб з інвалідністю. Ратифікована у 2009 році, Конвенція стоїть дещо осторонь розвитку реального новітнього законодавства про права осіб з інвалідністю. У той же час, слідуючи загальним конституційно-правовим приписам (ст. 9 Конституції України), Конвенція має стати базисом розбудови новітнього законодавства про права осіб з інвалідністю. Разом із тим, її норми повною мірою не імplementовані у чинне законодавство, що значною мірою ускладнює її виконання нашою державою. Зміна підходів до розбудови в Україні новітньої моделі соціального захисту осіб з інвалідністю цілком залежить від конструктивної взаємодії суспільства та держави, якісного розуміння потреб та проблем

людини з інвалідністю. Тому важлива роль у розбудові соціального захисту осіб з інвалідністю належить інститутами громадянського суспільства. Такі інститути, найбільш наближені до вивчення конкретних проблем людей з інвалідністю, оскільки їх об'єднують, що дає позитивний сигнал для усього суспільства як діяти. Для консолідації суспільства з питань прав осіб з інвалідністю, важливого значення набувають відповідні круглі столи, конференції, семінари та ін., що проводяться громадськими організаціями осіб з інвалідністю та які дозволяють розглянути та вивчити відповідні проблеми, зробити належні висновки та пропозиції. Це сприяє інклюзивності суспільства.

Таким чином, тенденції розвитку новітньої моделі соціального захисту осіб з інвалідністю полягають у наступному: 1) консолідація суспільства та держави з питань реформи соціального захисту осіб з інвалідністю, ураховуючи новітні міжнародні, європейські соціальні стандарти, доктринальні напрацювання провідних наукових шкіл соціального права; 2) розробка та затвердження Національного плану реформування соціального захисту осіб з інвалідністю на основі національного досвіду та міжнародних соціальних стандартів; 3) розробка на основі Національного плану, проекту Закону про права осіб з інвалідністю на основі консолідованих зусиль інститутів суспільства та держави, провідних шкіл соціального права; 4) обговорення відповідного законопроекту, проведення громадських та наукових експертиз; 5) ухвалення Верховною Радою України Закону про права осіб з інвалідністю та постійний моніторинг щодо його дотримання; 6) активізація роботи Ради у справах осіб з інвалідністю при Кабінеті Міністрів України, із залученням представників заінтересованих інститутів громадянського суспільства та представників провідних наукових шкіл соціального права; 7) законодавче оформлення інституту уповноваженого з прав осіб з інвалідністю;

Враховуючи вищевикладене, сучасна модель соціального захисту осіб з інвалідністю має також включати постійний державний та громадський моніторинг, консультації відповідальних інституцій держави із представниками інститутів

громадянського суспільства та провідних шкіл соціального права.

Джерела:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.

2. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 21. Ст. 252.

3. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 6.10.2005 р. No2961-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 2–3. Ст. 36.

4. Костюк В.Л. Міжнародні стандарти прав осіб з інвалідністю у умовах правової, соціальної держави: теоретико-правовий аспект. *Актуальні проблеми соціального права в Україні* : зб. наук. праць / за ред. М.І. Іншина, В.І. Щербини, С.Я. Вавженчука; відпов. ред. І.С. Сахарук. Харків : «Юрайт», 2017. С. 119–215.

5. Мельник В.П. Соціально-правовий статус осіб з інвалідністю у системі державного соціального захисту. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія: «Право». 2017. №2 (16). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n2/17mvpdsz.pdf>

6. Мельник В.П. Правове регулювання соціального захисту осіб з інвалідністю: національний та міжнародний досвід : монографія. 2-ге видання. Київ : Видавництво «ПВГОІ «Видавництво «Людмила», 2018. 292 с.

7. День людей з інвалідністю. В Україні понад 2 млн 800 тис людей мають статус інваліда. URL: <http://acc.cv.ua/news/chernivtsi/den-lyudey-z-invalidnistyu-v-ukrayini-ponad-2-mln-800-tis-lyudey-mayut-status-invalida-3935>. (дата звернення: 12.10.2021).

Мельнік Валерія Олександрівна

*здобувач спеціальності 013 Початкова освіта
Комунального закладу «Одеський педагогічний фаховий коледж»*

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

Право (об'єктивне юридичне) – система загально-обов'язкових правил фізичної поведінки – соціальних норм, встановлених або санкціонованих державою, які виражають волю певної частини соціально-неоднорідного суспільства,

спрямовані на врегулювання суспільних відносин відповідно до цієї волі та забезпечуються державою [4, с. 68].

Кожен член суспільства має права. Оскільки дитина є повноцінним членом суспільства, вона також має свої права, деякі особливості реалізації яких обумовлені виключно тим фактом, що її фізична та розумова незрілість потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист [1].

Захист прав дитини є одним із найважливіших пріоритетів у нашій державі, адже ставлення до дітей, рівень їхньої безпеки та захищеності у державі, стан їхнього всебічного розвитку є одним із показників цивілізованості та гуманності суспільства. Повноцінний та дієвий захист прав дитини є обов'язком держави [3].

Конституція України визначає, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом [1].

Основним законом у нашій державі, який захищає права та інтереси дитини є Закон України «Про охорону дитинства», який визначає, що дитина – це особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [1].

Серед проєктів Міністерства, спрямованих на захист прав дітей, – розбудова системи ювенальної пробації в Україні. Це можливість для неповнолітніх, які вступили у конфлікт із законом, розпочати нове життя та стати повноцінним членом суспільства. Дитина відбуває покарання не у виховній колонії, а залишається в громаді, але при цьому з нею індивідуально працюють фахівці ювенальної пробації та психологи [2].

Стратегія уперше в історії України ставить за мету не тільки посилення уваги до дітей, які вчинили правопорушення, але й до інших категорій дітей у контакті з законом [2].

Так, завданнями Стратегії щодо дітей-жертв та дітей-свідків є:

- забезпечити єдиний підхід до допиту дітей незалежно від їх статусу у кримінальному провадженні (підозрюваний, обви-

нувачений, свідок, потерпілий тощо), зокрема з використання таких спеціальних методик, як «Зелена кімната»;

- вирішення проблемних питань, що виникають під час судового розгляду у провадженнях за участю дітей, які є свідками або потерпілими, зокрема в частині визначення їх правового статусу.

Підсумовуючи, можна зазначити, що кожен член суспільства має права, не зважаючи на свій вік, саме дитина є більш вразливою до насильства, та потребує в захисті. Тому, в Україні захист прав дитини є одним із найважливіших пріоритетів держави.

Джерела:

1. Захист прав дитини в Україні: Безоплатна правова допомога : веб-сайт. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/>

2. Захист прав та інтересів дітей – це євроінтеграції: Євроінтеграційний портал: веб-сайт. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/>

3. Захист прав та інтересів дітей – це євроінтеграції: Міністерство юстиції : веб-сайт. URL: <https://minjust.gov.ua/>

4. Марчук В. П. Словничок юридичних термінів : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2003. 128 с.

*Науковий керівник – викладач психолого-педагогічних дисциплін
Комунального закладу «Одеський педагогічний фаховий коледж»
Галушкіна С. І.*

***Неродик Ірина Анатоліївна,
Серек-Басан Анастасія Анатоліївна***

*здобувачі вищої освіти соціально-правового факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЩОДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Конституція України проголошує, що всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (ст. 21) [1].

На сьогоднішній день система соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні у сучасних умовах постійно потребує до себе уваги як держави, так і всього суспільства.

Слід констатувати той факт, що вирішення проблеми забезпечення прав осіб з інвалідністю, як однієї з найвразливіших верств населення на сьогоднішній день є доволі актуальними в Україні, як на науковому, так і на практичному рівні. Існує досить багато наукових досліджень з питань соціального захисту осіб з інвалідністю. У юридичній літературі дослідженням зазначених питань займалися різні вчені, серед них слід виділити Н. Болотіну, І. Сироту, М. Кравченко, Б. Капанадзе, С. Прилипо, В. Мельника, О. Трюхан, О. Ярошенко та ін.

У літературі робиться акцент на тому, що незважаючи на те, що відбуваються зміни в міжнародному регулюванні правового становища осіб з інвалідністю, проблема захисту прав цієї соціально вразливої групи населення не перестає бути актуальною, тому, що міжнародно-правові та національні аспекти захисту прав осіб з інвалідністю, у тому числі правове становище осіб з інвалідністю у суспільстві, потребують переосмислення й переоцінки у зв'язку з глобальними змінами, що відбуваються сьогодні у світі [2].

Доцільно звернути увагу на те, що прийнято низку важливих міжнародних нормативно-правових актів з питань захисту прав осіб з інвалідністю. Слід віддати належне національному законодавству, яке має достатньо вагоме нормативно-правове підґрунтя у цій сфері. Базовими нормативними актами є Конституція України, Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 6 жовтня 2005 року, Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21 березня 1991 року, Закон України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року, Закон України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» від 16 листопада 2000 р. та інші нормативно-правові акти, що регулюють правовідносини у зазначеній сфері. Окрім цього, питання соціального захисту осіб з інвалідністю врегульовано низкою підзаконних нормативно-правових актів України, зокрема, це Положення про питання медико-соціальної експертизи і Положення про індивідуальну програму реабілітації та адаптації особи з інвалідністю, затверджені постановою Кабінету Міністрів України

від 3 грудня 2009 року №1317; Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 5 вересня 2011 року №561 «Про затвердження Інструкції про встановлення груп інвалідності» та низка інших нормативно-правових актів.

Відповідно до ст.2 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21 березня 1991 року, особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист. Відповідним законом також передбачено, що дискримінація за ознакою інвалідності забороняється законом [3].

На думку Капанадзе Б.М., соціальний захист осіб з інвалідністю – це система гарантованих державою соціальних, економічних та правових заходів, які спрямовані на створення особам з інвалідністю рівних можливостей участі у житті суспільства в порівнянні з іншими громадянами [4].

У свою чергу Мельник В. стверджує, що у широкому значенні поняття «соціальний захист осіб з інвалідністю» – це складова належного функціонування суспільства і держави. Окрім цього, у науковій публікації, яка присвячена соціальному захисту осіб з інвалідністю, вчений називає основні ознаки соціального захисту осіб з інвалідністю [5].

Соціальний захист осіб з інвалідністю полягає у пенсійному забезпеченні, нарахуванні компенсаційних та державних допомог, отриманні пільг та відповідних соціальних послуг, санаторно-курортному лікуванні, у тому числі встановлення опіки (піклування) або стороннього догляду, наданні реабілітаційних заходів, забезпеченні технічними та іншими засобами реабілітації, автотранспортом.

Слід погодитись з думкою вчених, що сучасна система соціального захисту осіб з інвалідністю охоплює не лише державну соціальну допомогу та пенсійне забезпечення, систему пільг і компенсаційних та соціально-побутове обслуговування, але й включає охорону здоров'я, освіту та зайнятість осіб

з інвалідністю, а також соціальну і професійну реабілітацію та соціальну інтеграцію в суспільство. Тобто соціальний захист осіб з інвалідністю включає не лише матеріальні питання, а й весь спектр проблем потреб людського життя [6].

У літературі робиться акцент на тому, що головним суб'єктом соціального захисту осіб з інвалідністю залишається держава. Діяльність держави полягає в розробці заходів, створенні відповідних інститутів, застосуванні механізмів, призначених забезпечувати життєві та соціальні потреби осіб з інвалідністю, реалізовувати громадянські права та свободи, створювати рівні можливості для їх інтеграції в суспільство, сприятливі умови для забезпечення соціальної, медичної, трудової реабілітації осіб з інвалідністю. Слід погодитись з думкою М.В. Кравченко, що органи державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані створювати нормативно-правову базу відповідно до міжнародного законодавства, а також відповідні інституції, сприяти розвитку громадських організацій у цій сфері, забезпечити у належному обсязі матеріально-фінансову складову соціального захисту осіб з інвалідністю, розширювати та вдосконалювати перелік соціальних послуг, активно сприяти професійній реабілітації осіб з інвалідністю [7].

Зазначимо, що з метою реалізації творчих і виробничих здібностей осіб з інвалідністю та з урахуванням індивідуальних програм реабілітації особам з інвалідністю забезпечується право працювати на підприємствах, установах, організаціях, а також займатися підприємницькою та іншою трудовою діяльністю, яка не заборонена законом. Відмова в укладенні трудового договору або просуванні по службі, звільненні за ініціативи власника підприємства, установи, організації, переведення особи з інвалідністю на іншу роботу без їх згоди з мотивів інвалідності не допускається, за винятком випадків, коли за висновком медико-соціальної експертизи стан їх здоров'я перешкоджає виконанню професійних обов'язків, загрожує здоров'ю і безпеці праці інших осіб, або продовження трудової діяльності чи зміна її характеру та обсягу загрожує погіршенню здоров'я осіб з інвалідністю.

Слід наголосити на тому, що деяким роботодавцям виконати норматив працевлаштування осіб з інвалідністю досить складно. Причиною є те, що проблематично знайти таких осіб, щоб працювали «як здорові» та ще й норматив мали виконувати. Хоча іноді роботодавців необґрунтовано звинувачують за незайняті робочі місця, що підтверджує судова практика. Так, позивач, не погодившись із рішенням суду, подав апеляційну скаргу, в якій, просить суд скасувати рішення Харківського окружного адміністративного суду від 06.08.2020 року у справі №520/6168/2020 та прийняти постанову, якою задовольнити позов, зокрема стягнути адміністративно-господарські санкції за незайняті робочі місця, призначені для працевлаштування осіб з інвалідністю у сумі 3085542,56 грн. Позивач вважає, що на підприємство покладається обов'язок по створенню та самостійному працевлаштуванню осіб з інвалідністю, а відповідач не виконав норматив, встановлений законодавством, тому відповідач не може бути звільнений від обов'язку по сплаті адміністративно-господарських санкцій [8].

Деякі вчені, які працюють над цією проблемою у дослідженні акцентують увагу, що чинний механізм працевлаштування осіб з інвалідністю недосконалий. Вчені пропонують, що для того, щоб система квотування запрацювала, держава має розділити з роботодавцем економічні ризики щодо такого працевлаштування (фіансувати додаткові заходи з організації праці особи з урахуванням її індивідуальних функціональних можливостей, обумовлених інвалідністю, надавати основне і додаткове обладнання, технічне обладнання за лізингом і т. п.) [2]. Зазначена наукова позиція, на нашу думку, заслуговує на підтримку.

Варто звернути увагу й на проблему забезпечення осіб з інвалідністю автомобільним транспортом. Зазначимо, що законодавство України передбачає для осіб з інвалідністю певний перелік пільг, серед яких особливе місце займає забезпечення легковими автомобілями. Базовими нормативно-правовими актами є Порядок виплати та розміри грошових компенсацій на бензин, ремонт і технічне обслуговування автомобілів та на транспортне обслуговування»

від 14.02.2007 року № 228 затверджений Постановою Кабінетом Міністрів України, постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку забезпечення осіб з інвалідністю автомобілями» від 19 липня 2006 року № 999 та ін. Позитивним моментом є, що 14 квітня 2021 року на засіданні Кабінету Міністрів України прийнято постанову «Про внесення змін до Порядку забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення і виплати грошової компенсації вартості за самостійно придбані технічні та інші засоби реабілітації, переліків таких засобів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 05 квітня 2012 № 321 (із змінами). Вважаємо, що для вирішення проблеми забезпечення осіб з інвалідністю автомобільним транспортом, варто поширити по всій Україні муніципальні програми з надання безкоштовних транспортних послуг особам з інвалідністю, які можуть замовити спецавтомобіль для відвідання поліклініки чи іншої структури.

Зазначимо, що особи з інвалідністю – це люди, які, як ніхто, потребують підтримки держави та оточуючих. Варто зауважити, що наразі спеціальні можливості для забезпечення і захисту прав осіб з інвалідністю на національному рівні тільки починають формуватись. Говорячи про захист прав осіб з інвалідністю, потрібно назвати й недержавні організації міжнародного та національного рівня, які працюють в інтересах людей з інвалідністю. Слід констатувати той факт, що в деяких випадках, до них простіше звернутись, аніж до органів влади, і вони можуть бути союзниками у вирішенні проблем, пов'язаних із дотриманням прав осіб з інвалідністю.

Можна дійти висновку, що існує ряд причин, серед яких і неякісна робота державних органів і, насамперед, неготовність самого суспільства визнати рівність прав осіб з інвалідністю з правами усіх інших людей. Зазначимо, що держава не тільки взяла на себе обов'язок щодо підтримки таких громадян, але й створює всі умови для того, щоб особи з інвалідністю почувалися на одному рівні з іншими громадянами. Позитивним моментом є те, що сьогодні прийняті нормативно-правові акти,

які стосуються соціального захисту осіб з інвалідністю, покращення їхнього доступу до медицини, освіти, праці, до об'єктів фізичного оточення, зокрема 10 квітня 2019 року Уряд прийняв постанову Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» № 310, якою врегулював механізм фінансування заходів сприяння зайнятості осіб з інвалідністю за рахунок коштів Фонду соціального захисту людей з інвалідністю. Ще одним нормативно-правовим актом, що стосується соціального захисту людей з інвалідністю, покращення їхнього доступу до медицини, освіти, праці, до об'єктів фізичного оточення, став Указ Президента України «Про підвищення ефективності заходів у сфері прав осіб з інвалідністю» від 03.12.2019 року № 875/2019. Безперечно, неможливо не звернути увагу на те, що нещодавно був прийнятий Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» від 03.12.2020 року. Слід констатувати той факт, що глава держави підписав Закон України «Про внесення змін до деяких Законів України щодо підвищення соціальних гарантій для осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю» № 1664-IX, який Верховна Рада ухвалила 15 липня поточного року. Цей документ посилює соціальний захист осіб з інвалідністю.

Джерела:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст.141 (дата звернення: 07.12.2021р.).
2. Трюхан О.А., Занько О.В. Юридичний механізм захисту трудових прав осіб з інвалідністю. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog>
3. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21 березня 1991 року № 875-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 21. Ст. 252.
4. Капанадзе Б.П. Актуальні проблеми соціального захисту інвалідів в Україні. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/4_2015/part_3/21.pdf
5. Мельник В.П. Поняття ознаки соціального захисту осіб з інвалідністю. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15mvptpa.pdf>
6. Соціальний захист населення України : навч. посіб. авт. кол.: І.Ф. Гнибіденко, М.В. Кравченко, О.М. Коваль, О.Ф. Новікова та ін.;

за заг. ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. К. : Вид-во НАДУ; Вид-во «Фенікс», 2010. 212 с.

7. Кравченко М.В. Актуальні проблеми соціального захисту інвалідів в Україні. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10kmvziu.pdf>

8. Судова практика. Категорія справи №520/6168/2020. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92690626>

Науковий керівник – к.ю.н., доцент, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Національного університету «Одеська юридична академія» Трюхан О. А.

Пилипишина Ірина Ігорівна

аспірантка юридичного факультету

Донецького національного університету імені Василя Стуса

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ДИТИНИ НА БЕЗПЕКУ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Захист прав дитини є одним із пріоритетів у діяльності будь-якої держави. Це зумовлено тим, що діти завжди потребують особливого захисту і ще більше – в умовах збройного конфлікту.

Питання захисту дітей у період збройного конфлікту є особливо актуальним для України, оскільки у 2014 році держава вперше зіткнулася з реальною проблемою захисту прав дітей у збройному конфлікті на сході країни і виявилася до неї неготовою.

Законом України «Про охорону дитинства» охорону дитинства в Україні визначено як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави [1].

Через піддатливість до різних маніпуляцій та зловживань із боку дорослих важливе значення має право дитини на захист від втягнення у військові дії і збройні конфлікти [2].

Статистика окреслює результати воєнного протистояння в східній частині України серед наймолодшого населення держави. З 2014 року щонайменше 128 дітей зазнали поранень від мін, боєприпасів та інших вибухонебезпечних залишків війни на Сході України. При цьому щонайменше 38 дітей загинуло. Інші статистичні дані показують гіршу картину щодо кількості постраждалих дітей внаслідок воєнних протистоянь [3].

Основними нормативно-правовими актами щодо захисту дитини в збройних конфліктах є: Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (протокол ратифіковано Законом України від 23.06.2004 № 1845-IV (1845-15)); Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182 (Конвенцію ратифіковано Законом України від 05.10.2000 № 2022-III (2022-14)); Закон України «Про охорону дитинства»; Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»; Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення додаткових соціальних гарантій окремим категоріям громадян» від 29.10.2014 № 835/2014 [2].

Відповідно до ст. 30 Закону України «Про охорону дитинства» участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, створення дитячих воєнізованих організацій та формувань, пропаганда серед дітей війни і насильства забороняються [1].

Численні міжнародні договори утворюють розгалужену систему регулювання міжнародного гуманітарного права (далі – МГП). Згідно зі ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, тому положення міжнародних договорів, які встановлюють норми міжнародного гуманітарного права та ратифіковані Україною, є обов’язковими до застосування.

МГП надає дітям захист від військової служби. Як частина цивільного населення діти підпадають під дію всіх норм МГП. Завдяки цьому вони, зокрема, знаходяться під дією принципу гуманного поводження з людьми. МГП передбачає

широкий спектр заходів щодо захисту дітей. У випадку збройного конфлікту (міжнародного чи не міжнародного) діти користуються загальним захистом, що надається цивільним особам, які не беруть участі у військових діях [4].

Женевська декларація про права дитини 1924 року не містить безпосередньо права на безпеку дитини. Однак у 1959 році для розширення зазначеного документу Генеральною Асамблеєю ООН проголошено Декларацію прав дитини (далі – Декларація), яка містить 10 основних принципів. Так, принципом 9 Декларації передбачено захист дитини від усіх форм недбалого ставлення, жорстокості та експлуатації. Вона не повинна бути об'єктом торгівлі в будь-якій формі. Згідно з принципом 2 дитині законом та іншими засобами має бути забезпечений спеціальний захист і надані можливості та сприятливі умови, що дадуть їй змогу розвиватися фізично, розумово, морально, духовно та соціально, здоровим і нормальним шляхом, в умовах свободи та гідності.

Слід зауважити, що вищезазначені декларації не зачіпають питання захисту прав дітей під час збройних конфліктів.

Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 (Женевська конвенція IV) передбачає надання захисту дітям від деяких наслідків війни як частини населення, не виділяючи їх в окрему категорію, проте, окрема стаття «Заходи для захисту дітей» міститься у Додатковому протоколі I до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів [5].

Окрім того, основним міжнародним документом, в якому викладені права дитини є Конвенція про права дитини від 20.11.1989 (далі – Конвенція), яку ратифіковано постановою Верховної Ради України від 27.02.1991 № 789-XII. У преамбулі Конвенції міститься нагадування про те, що Організація Об'єднаних Націй в Загальній декларації прав людини проголосила, що діти мають право на особливе піклування і допомогу [6].

Значним кроком вперед щодо становлення захисту прав дитини у збройних конфліктах стала поява ст. 38 в Конвенції, відповідно до якої держави-учасниці зобов'язані поважати

норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів і мають відношення до дітей, та забезпечувати їх додержання. Також держави-учасниці вживають всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях. Окрім того держави-учасниці утримуються від призову будь-якої особи, яка не досягла 15-річного віку, на службу до збройних сил. При вербуванні з числа осіб, які досягли 15-річного віку, але яким ще не виповнилося 18 років, держави-учасниці прагнуть віддавати перевагу особам більш старшого віку. Згідно з своїми зобов'язаннями за міжнародним гуманітарним правом, пов'язаним із захистом цивільного населення під час збройних конфліктів, держави-учасниці зобов'язані вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними [6].

Якщо ж говорити про відповідність ст. 38 Конвенції міжнародному гуманітарному праву, то можна констатувати лише часткове гарантування захисту прав дітей та певне пом'якшення зобов'язань держав порівняно з положеннями Протоколу I та Протоколу II [5].

Питання участі дітей у збройних конфліктах врегульоване Факультативним протоколом до Конвенції щодо участі дітей у збройних конфліктах, ратифікованим Законом України «Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах» від 23.06.2004 № 1845-IV (далі – Факультативний протокол) [7].

Відповідно до ст. 1 Факультативного протоколу держави-учасниці вживають всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб військовослужбовці їхніх збройних сил, які не досягли 18-річного віку, не брали прямої участі у військових діях [7].

З огляду на викладене, слід зазначити, що у випадку виникнення реального збройного конфлікту, зазначені у міжнародних документах положення щодо захисту дітей, як правило, мають декларативний характер, що зумовлює необхідність

створення ефективного механізму реалізації захисту прав і свобод дітей в умовах збройного конфлікту та забезпечення державами додержання взятих на себе зобов'язань щодо захисту цивільного населення, зокрема дітей.

Джерела:

1. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 02.12.2021).

2. Опольська Н. Права дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту в Україні. *Економіка і право*. 2015. № 27. С. 278–283. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17793/Opolska.pdf?sequence=1> (дата звернення: 02.12.2021).

3. Фаріон-Мельник А., Будник Л., Голомовзий А. Захист цивільного населення України в контексті гібридної війни. *Галицький економічний вісник*. 2021. № 1 (68). С. 26–36. URL : http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/34859/2/GEV_2021v68n1_Farion-Melnyk_A-Protection_of_civilian_26-36.pdf (дата звернення: 02.12.2021).

4. Баленко А. Міжнародно-правові аспекти захисту прав дітей у міжнародному гуманітарному праві. «Правові системи». *Науково-практичний електронний журнал*. 2014. № 3. С. 40–50. URL: http://legalsystems.net.ua/wp-content/uploads/2019/02/%E2%80%9C%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9E%D0%92%D0%86-%D0%A1%D0%98%D0%A1%D0%A2%D0%95%D0%9C%D0%98%E2%80%9D_2014_3.pdf#page=40 (дата звернення : 02.12.2021).

5. Турченко О.Г. Право дитини на безпеку під час збройного конфлікту. *Політичне життя*. 2019. № 2. С. 6–14. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.2.1> (дата звернення: 02.12.2021).

6. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 02.12.2021).

7. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795 (дата звернення: 02.12.2021).

Науковий керівник – к.ю.н., доцент, завідувачка кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса Турченко О. Г.

Сіньова Людмила Миколаївна

*к.ю.н., доцент кафедри трудового права
та права соціального забезпечення*

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

Конституція України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21 березня 1991 року № 875-XII особи з інвалідністю в Україні володіють усією повнотою соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод, закріплених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист.

Проблематика соціального захисту осіб з інвалідністю розглядалася у працях таких вчених-юристів, як: Андріїв В.М., Болотіна Н.Б., Вишновецька С.В., Малишко І.В., Малюга Л.Ю., Мельник В.П., Тищенко О.В., Кучма О.Л., Костюк В.Л., Чічкань М.В., Ярошенко О.М. та ін.

У грудні 2006 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю та Факультативний протокол до неї. Сторони Конвенції зобов'язані сприяти, захищати та забезпечувати повне здійснення своїх прав людьми з обмеженими можливостями та забезпечити повну їх рівність перед законом. Конвенція слугує головним

каталізатором у глобальних змінах ставлення до людей з обмеженими можливостями не як до об'єктів благодійності, медикаментозного лікування та соціального захисту, а як до повноправних та рівноправних членів суспільства з правами людини. Україна підписала та Законом України «Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї» від 16.12.2009 року № 1767-VI ратифікувала цей нормативно-правовий документ.

Діяльність держави щодо осіб з інвалідністю виявляється у створенні правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення їхніх прав і можливостей нарівні з іншими громадянами для участі в суспільному житті та полягає у: виявленні, усуненні перепон і бар'єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб, у тому числі стосовно доступу до об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, дорожнього сервісу (далі – об'єкти фізичного оточення), транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів – до освіти, праці, культури, фізичної культури і спорту; охороні здоров'я; соціальному захисті; забезпеченні виконання індивідуальної програми реабілітації осіб з інвалідністю; наданні пристосованого житла; сприянні громадській діяльності.

Таким чином, соціальний захист осіб з інвалідністю є складовою діяльності держави щодо забезпечення прав і можливостей осіб з інвалідністю нарівні з іншими громадянами та полягає у наданні пенсії, державної допомоги, компенсаційних та інших виплат, пільг, соціальних послуг, здійсненні реабілітаційних заходів, встановленні опіки (піклування) або забезпеченні стороннього догляду.

Станом на 01.01.2021 року за даними Державної служби статистики в Україні налічується 2 мільйони 703 тисячі людей з інвалідністю. Серед осіб з інвалідністю – 163,9 тисячі дітей. Осіб з інвалідністю I групи налічується 222,3 тисячі, II групи – 900,8 тисячі, III групи – 1 мільйон 416 тисяч [1].

З метою поліпшення соціального захисту та підвищення рівня зайнятості осіб з інвалідністю в Україні потрібно:

1) державна політика з питань реалізації активних заходів інтеграції осіб з інвалідністю у суспільне життя; 2) з метою реалізації особами з інвалідністю права на працю держава повинна розробляти, здійснювати і періодично переглядати національну політику у галузі професійної реабілітації і працевлаштування для цієї категорії осіб; 3) спеціальні заходи, спрямовані на забезпечення справжньої рівності ставлення і можливостей для осіб з інвалідністю, не вважаються дискримінаційними відносно інших працівників; 4) залучення осіб з інвалідністю до підприємницької діяльності в різноманітних сферах; 5) спрямовувати на стимулювання створення роботодавцями робочих місць для осіб з інвалідністю, у тому числі додаткових; 6) для суспільства працююча особа з інвалідністю має бути вирішенням багатьох соціальних проблем; 7) незважаючи на позитивні зрушення у забезпеченні соціального захисту осіб з інвалідністю, домінуючою тенденцією є слабка ефективність діючих механізмів на практиці; 8) першочерговими державними заходами для осіб з інвалідністю повинні стати суттєві зміни у працевлаштуванні та зайнятості, соціальному захисті та реабілітації [2, с. 186–187].

Як наголошує Міністр соціальної політики України М.В. Лазебна, що нинішнє законодавство не дає достатньої мотивації роботодавцям працевлаштовувати людей з інвалідністю. Тому в міністерстві розробляють нові стимули для працевлаштування людей з інвалідністю та розпочато підготовку програми «Рука допомоги» для осіб з інвалідністю, які хочуть заснувати власний бізнес [1].

Наказом Міністерства соціальної політики України від 14.04.2011 року № 129 затверджено Положення про Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю де основними завданнями Фонду є: 1) фінансове забезпечення заходів щодо соціальної захищеності осіб з інвалідністю і дітей з інвалідністю в Україні; 2) забезпечення в межах своїх повноважень реалізації заходів щодо зайнятості та працевлаштування осіб з інвалідністю, зокрема створення робочих місць.

Таким чином, Фонд сприяє створенню робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю шляхом надання

фінансової допомоги, цільової позики, дотацій заявникам-роботодавцям відповідно до норм чинного законодавства (аналізує подану заявником-роботодавцем інформацію для отримання фінансової допомоги, цільової позики, дотацій відповідно до норм чинного законодавства, а також наявність обігових коштів, достатність виробничого та кадрового потенціалу, платоспроможність; оцінює бізнес-проект заявника-роботодавця стосовно актуальності впровадження, строку окупності, відповідності видам його діяльності, конкурентоздатності товарів (робіт, послуг), які планується виробляти (виконувати, надавати); аналізує цінові пропозиції вартості обладнання, робіт, послуг, які планується закуповувати; надає фінансову допомогу на оплату вартості навчання осіб з інвалідністю та їх перекваліфікації у закладах освіти відповідно до норм чинного законодавства та багато ін.

Варто наголосити, що згідно з положеннями Європейської стратегії з питань інвалідності на 2010–2020 рр. соціальний захист осіб з інвалідністю є одним із восьми пріоритетних напрямів, який передбачає утвердження умов гідного життя, боротьбу з бідністю та соціальною ізоляцією таких людей.

Як наголошує Л.Ю. Малюга, особи з інвалідністю посідають особливе місце не лише в суспільстві, а й у виробництві матеріальних благ, а їх становище та рівень життя безпосередньо залежить від держави і умов, які вона створює для їх реалізації на ринку праці [3, с. 104]. І.В. Малишко зазначає, що при формуванні політики щодо осіб з інвалідністю в Україні потрібно враховувати існуючі тенденції в міжнародній політиці і практиці, які є більш інноваційними та прогресивними для їх подальшої імплементації. Сучасна ідеологія України щодо осіб з інвалідністю, яка відображена в законодавстві та практиці його реалізації, не демонструє послідовності, системності в діях уряду, щодо сутності розуміння та дотримання соціального підходу до проблем осіб з інвалідністю [4, с. 407].

На сьогодні в Україні рівень державного соціального захисту осіб з інвалідністю оцінюється як вкрай низький. Правове регулювання соціального захисту осіб з інвалідністю має включати належне матеріальне забезпечення (пенсії, грошові допомоги,

пільги) та в різних сферах людського життя (соціально-побутове обслуговування, охорона здоров'я, освіта, соціальна і професійна реабілітація, зайнятість осіб з інвалідністю). Таким чином, ставлення держави та суспільства щодо осіб з інвалідністю має змінюватись та забезпечувати високі стандарти для повноцінної участі в усіх сферах суспільного життя нарівні з іншими категоріями громадян, особливо під час пандемії коронавірусної інфекції.

Джерела:

1. У Держстаті розповіли, скільки в Україні осіб з інвалідністю. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukraine-invalidnist-statystyka/31324501.html> (дата звернення 30.11.2021).

2. Сіньова Л.М. Законодавчі зміни в сфері соціального захисту осіб з інвалідністю. *Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 25–26 квітня 2018 року). У 2-х частинах. Частина 2. Суми, 2018. 280 с.

3. Малюга Л.Ю. Соціальний захист інвалідів та постраждалих внаслідок катастрофи на ЧАЕС в Україні : навч. посіб. / Л.Ю. Малюга. К. : Алерта, 2016. 324 с.

4. Малишко І.В. Міжнародно-правові стандарти прав людей з інвалідністю, як складова основа вдосконалення системи соціального захисту в Україні. *Аграрне, земельне, екологічне, трудове право та право соціального забезпечення: здобутки та перспективи розвитку в Україні* : тези доповідей учасників всеукраїнської дистанційної наук.-практ. конф. до 10-річчя створення однойменних кафедр (м. Київ, 12 березня 2021 р.) / за заг. ред. проф. Іншина М.І., за редакцією проф. Носіка В.В., доц. Ковальчук Т.Г., ас. Мельник М.Б. Київ : Освіта України, 2021. 516 с.

Стасів Оксана Василівна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри соціального права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ПРАВО ПРАЦЮЮЧИХ ЖІНОК НА ЗАХИСТ МАТЕРИНСТВА В КОНСТЕКСТІ СТАТТІ 8 ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ХАРТІЇ

Згідно статті 43 Конституції України кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. При цьому держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності [1]. Для деяких категорій працівників, які є найбільш вразливі на ринку праці з огляду на різні критерії встановлюються додаткові гарантії щодо реалізації права на працю, що не вважається порушенням принципу рівності. До таких категорії працівників віднесено і жінок, при чому такі додаткові гарантії в законодавстві поділяються на такі, що мають всі жінки та такі, що мають працюючі жінки у зв'язку з материнством.

Статтею 8 Європейської соціальної хартії передбачено ряд гарантій для працюючих жінок [2]. Серед них зустрічаємо обов'язок України забезпечити: 1) працюючим жінкам відпустку на період до і після пологів загальною тривалістю не менше 14 тижнів або з оплатою такої відпустки, або з виплатою достатньої допомоги по соціальному забезпеченню, або з наданням допомоги за рахунок державних коштів; 2) вважати незаконним, якщо роботодавець надсилає жінці попередження про звільнення з роботи у період від дати повідомлення нею свого роботодавця про вагітність до закінчення її відпустки по вагітності та пологам або якщо він робить попередження про звільнення у такий час, що воно втрачає чинність у цей період; 3) забезпечити матерям, що мають грудних дітей, перерви, тривалість яких достатня для годування дитини; 4) регламентувати залучення до робіт у нічний час вагітних жінок, жінок, які нещодавно народили дитину, і жінок, що годують своїх

грудних дітей; 5) заборонити застосування праці вагітних жінок, жінок, які нещодавно народили дитину, і жінок, що годують своїх грудних дітей, на підземних гірних роботах і всіх інших роботах, які протипоказані жінкам у зв'язку з небезпечними, шкідливими для здоров'я або важкими умовами праці, і вжити відповідних заходів для захисту трудових прав цих жінок.

Зауважимо, що Європейський комітет соціальних прав у Висновках 2019 року вказав, що не всі положення нашого трудового законодавства відповідають змісту статті 8 цієї Хартії. Для прикладу, п.1 Відпустка по вагітності та пологах Комітет зауважує, що в українському законодавстві не відбулося жодних змін, зокрема статтею 179 КЗпП і далі передбачено, що за лікарським висновком працівники мають право на 70-денну оплачувану декретну відпустку до народження їх дитини та 56 днів після цього (що може бути продовжено до 70 днів у разі багатоплідних пологів або ускладнень, пов'язаних з народженням) [3].

Ці положення сформульовані в термінах, які прямо не зазначають, що повинен бути обов'язковий період післяпологової відпустки не менше шести тижнів, як того вимагає Хартія. Комітет також зауважує з коментарів Комітету експертів з питань застосування конвенцій та рекомендацій (CEACR), опублікованих у 2010 році (99-а сесія Міжнародної Конференції праці) щодо Конвенції № 103 про захист материнства (переглянута, 1952), що, відповідно до пункту 9 Наказу № 532/274/136-ос/1406 від 3 листопада 2004 року щодо видачі медичних довідок, жінки, які народили, повертаються до роботи після декретної відпустки тривалістю 126 днів. Згідно з пунктом 4.1 цього Наказу повернення на роботу після відпустки по вагітності та пологах без попереднього дозволу лікуючого лікаря є порушенням положень стосовно медичної допомоги, що містяться у чинних регламентах. Однак Комітет зазначає зі звіту, що, оскільки відпустка по вагітності та пологах є правом, а не обов'язком, жінки мають право перервати декретну відпустку, незважаючи на дату медичної довідки [4].

Крім того, якщо жінка продовжує працювати за власним бажанням, незважаючи на медичну довідку, видану для надання їй права на відпустку по вагітності та пологах або якщо вона поновлює роботу раніше, орган соціального страхування покриває лише фактичні дні відпустки.

Відповідно до статей 25 та 26 Закону про загальнообов'язкове державне соціальне страхування щомісячна сума допомоги по вагітності та пологах не може бути меншою, ніж розмір допомоги, обчислений на основі мінімальної заробітної плати. Допомога по вагітності та пологах виплачується застрахованим особам незалежно від кількості фактичних днів декретної відпустки, взятих до народження [5]. А тому Комітет прийшов до висновку, що ситуація в Україні не відповідає статті 8 § 1 Хартії на тій підставі, що не встановлено, що в законодавстві чи на практиці є достатні гарантії для захисту працівників від тиску для того, або взяти менше шести тижнів післяпологової відпустки.

Пункту 4 Регулювання нічної роботи Хартії українське законодавство не відповідає у частині можливості переведення на денну роботу, які є недостатніми; закони та нормативні акти не передбачають постійних консультацій з представниками працівників щодо умов нічної праці та щодо заходів, що вживаються для узгодження потреб працівників із особливим характером нічної роботи; і в українському законодавстві не передбачено обов'язкових медичних оглядів до працевлаштування на нічній роботі та регулярно після цього.

Щодо пункту 5 Заборона небезпечної, шкідливої для здоров'я чи важкої праці, зауважимо, що згідно п. 5 ст. 43 Конституції України використання праці всіх жінок на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється. При чому п.5 Хартії вимагає встановити таке обмеження тільки для жінок пов'язаних з материнством на період так званого захисного періоду. Така норма у свою чергу обмежує можливості інших жінок, які не є матерями, у порівнянні із чоловіками, в можливості реалізації права на працю на роботах, які мають статус небезпечних для здоров'я.

Крім того, оскільки жінкам, які стали матерями і були у зв'язку з цим переведені на легшу роботу на час захищеного

періоду (тобто коли дитині виповниться три роки), не право повернутися на попередню посаду не гарантується, то Комітет із соціальних прав зробив Висновок, що ситуація в Україні не відповідає статті 8 §5 Хартії.

Отже, діюче українське законодавство частково не відповідає статті 8 Європейської соціальної хартії, а тому потребує внесення відповідних змін та доповнень.

Джерела:

1. Конституція України у ред. від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 р. Редакція від 07.09.2016 р. *Офіційний вісник України*. 2006 р. № 40. Стор. 37. Ст. 2660.

3. Кодекс законів про працю України у ред. від 14.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

4. Висновки Європейського комітету з соціальних прав 2019. URL: <https://rm.coe.int/european-committee-of-social-rights-conclusions-2019-ukraine-ukr-/16809e21f3>

5. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» в ред. від 01.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text>

Стоцька Дарина Валентинівна

*здобувач вищої освіти факультету міжнародної торгівлі та права
Київського національного торговельно-економічного університету*

ДО ПИТАННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ДИТИНИ

Основою для розроблення та формування прав людини, а також закріплення їх у національному законодавстві послуговували загальновизнані принципи права. Вони є підґрунтям усіх міжнародних стандартів з прав людини. До загальновизнаних принципів можна віднести наступні: повага суверенітету держави, самоврядування народів та націй, рівноправність всіх людей, заборона дискримінації, дотримання прав людини з урахуванням умов збройних конфліктів.

В сучасному світі все більш важливим є питання захисту прав та свобод дитини. Деякі батьки можуть ігнорувати міжнародні та державні документи щодо захисту прав дитини, внаслідок чого великий відсоток дітей страждає від перебування в неблагополучних сім'ях, фізичного чи психічного знування та взагалі експлуатації дитини.

Система міжнародного захисту дітей є складовою частиною захисту прав людини та була остаточно сформована після створення Організації Об'єднаних Націй. З розвитком прав людини розвивався інститут міжнародного-правового захисту прав дитини. Основним інструментом забезпечення прав людини, який отримав найбільше визнання, є Конвенція про права дитини, яка була прийнята в 1989 році шістдесят однією країною.

У створенні Конвенції про права дитини важливу роль відіграла Декларація прав дитини 1959 року. Основним закликом Декларації 1959 року було наступне: «Людство зобов'язане давати дитині найкраще, що воно має» [1].

Враховуючи, що Декларація мала здебільшого рекомендаційний характер та не зобов'язувала дотримуватись принципів, закріплених в цій декларації, виникла необхідність підписання документу, який був би закріплений на законодавчому рівні.

Повертаючись до Конвенції про права дитини, необхідно сказати, що вона є першим обов'язково юридичним документом. Кожне право, прописане в Конвенції, є невід'ємним від розвитку кожної дитини. Конвенція захищає права дітей, встановлюючи певні стандарти.

Права, закріплені Конвенцією, можна поділити на три групи: перша група прав – забезпечення, яка містить право володіти певними речами, отримувати певні послуги та мати доступ до будь чого (ім'я та громадянство, медичний догляд, освіту, відпочинок та ігри, опікування інвалідами, сиротами, біженцями); друга – захист, тобто право бути захищеним від дій, що завдають шкоди дитині (від розлучення з батьками, залучення до воєнних дій, комерційної, економічної чи сексуальної експлуатації тощо); третя група – участь, або ж право бути почутим,

коли приймаються рішення, що стосуються її життя [3]. Кожна дитина повинна мати більший шанс приймати участь у житті суспільства, користуватися правами свободи думки та слова, самостійно обирати культуру, релігію та мову.

Окрім Конвенції про права дитини, існують факультативні протоколи, одним із яких є протокол про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, прийнятий у 2000 році. Відповідно до нього держави повинні криміналізувати перераховані злочини по відношенню до дітей, а також приймати заходи, які попереджуватимуть виникнення подібного роду ситуацій.

В 2002 році було прийнято факультативний протокол щодо участі дітей у збройних конфліктах. На сьогоднішній день він є актуальним, враховуючи кількість збройних конфліктів у всьому світі. Протокол зобов'язує держав не притягувати осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку, до участі у військових діях.

Також існує третій факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень. Протокол надає можливість дітям або ж їх представникам подавати до Комітету ООН з прав дитини індивідуальні заяви щодо порушення державою їх прав, які гарантовані міжнародними документами.

Захистом прав дітей також займаються і спеціалізовані установи ООН, до них можна віднести наступні: Організація Об'єднаних Націй з питань науки, культури та освіти, Всесвітня організація охорони здоров'я, а також Дитячий фонд ООН – ЮНІСЕФ, створений 1946 року з метою надання міжнародної допомоги та сприяння державам щодо захисту дітей та їх прав.

В Україні нормативною базою захисту прав дитини слугують наступні правові акти: Конституція України, Конвенція про права дитини, Закон України «Про охорону дитинства», Цивільний кодекс України, Сімейний кодекс України, Декларація прав дитини 1959 року.

Слід зазначити, що в Україні основні підходи до осмислення й реалізації прав дітей, визначених міжнародним та вітчизняним законодавством, протягом останнього часу істотно

змінлося. Це пов'язано з посиленням уваги з боку держави до інтересів дітей, охорони дитинства, розвитком інституцій соціально-правового захисту дітей та багатьма іншими факторами [2].

Таким чином, функціонування правового механізму забезпечення прав і свобод дитини має бути ефективним у суспільстві. Діти мають відчувати реальний правовий захист, внаслідок чого зможуть сформуванати впевненість у своїй значущості та реальності правового статусу, прав і свобод, які в майбутньому забезпечать вдалу адаптацію до суспільно-правового життя.

Джерела:

1. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text (дата звернення 01.12.2021).
2. Захист прав дітей в Україні з урахуванням міжнародних договорів з питань сімейного права. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_19188 (дата звернення 01.12.2021).
3. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 01.12.2021).

Науковий керівник – к.ю.н., доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Київського національного торговельно-економічного університету Коренюк О. О.

Тарасевич Тетяна Юріївна

*к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та процесу
Київського університету права НАН України*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Сьогодні сучасні репродуктивні технології, зокрема сурогатне материнство, успішно допомагають сім'ям, які на своєму життєвому шляху стикнулися з проблемою безпліддя.

Створена в Україні асоціація репродуктивної медицини успішно співпрацює з асоціаціями інших країн, які входять до Європейської асоціації репродуктологів (ESHRE). Українська асоціація як громадська організація, членами якої є поважні практикуючі медики, доктори медичних наук, бере активну участь у розробці законопроектів, що стосуються допоміжних репродуктивних технологій (далі – ДРТ), шляхом внесення своїх пропозицій [1].

Проаналізуймо правове регулювання сурогатного материнства в деяких країнах. Передовою країною розвитку сурогатного материнства стали США. Так, 1980 року в США була реалізована програма сурогатного материнства, а ще через шість років – програма повного сурогатного материнства, коли гестаційний кур'єр виношує вагітність, що настала в результаті використання для запліднення статевих клітин генетичних батьків.

Згідно з медичною статистикою, за допомогою методів допоміжних репродуктивних технологій народилося вже понад 4 млн дітей у всьому світі. За даними міжнародної неурядової організації International Social Service (ISS), щороку за допомогою сурогатного материнства народжується щонайменше 20 тис дітей, і ця цифра тільки зростає. У багатьох державах сурогатне материнство заборонено як таке або ж із комерційною метою [2]. У різних країнах світу ставлення до застосування методики сурогатного материнства та, відповідно, законодавче регулювання правовідносин у цій сфері не є однаковими. Більшість держав забороняє використання ДРТ у вигляді сурогатного материнства. Так, в Іспанії, Італії, Франції і в багатьох інших європейських державах сурогатне материнство заборонене повністю, у Нідерландах, Португалії, Греції, Канаді, Австралії дозволене тільки некомерційне («альтруїстичне») сурогатне материнство. Відносно недавно (кілька останніх років) заборонили комерційне сурогатне материнство Таїланд та Індія, які раніше пропонували послуги сурогатного материнства

Наразі не існує міжнародного документа, який регламентував би правовідносини у цій сфері. Вивчаючи досвід

зарубіжних країн щодо застосування сурогатного материнства, можна дійти висновку, що країни за критерієм дозволів на використання цієї технології можна розділити на такі групи:

1) країни, у яких через релігійні, морально-етичні переконання сурогатне материнство заборонено (Австрія, Німеччина, Італія, Франція, Швеція, Норвегія, Швейцарія, Японія, Пакистан, Саудівська Аравія, деякі штати США (Мічиган, Нью-Джерсі, Арізона));

2) країни, у яких заборонено комерційне сурогатне материнство (Велика Британія, Канада, Австралія, Данія, Нідерланди);

3) країни, у яких методика сурогатного материнства дозволена, але регулюється законом (Еквадор, Перу, Фінляндія, Колумбія, Іспанія, Бельгія, Греція);

4) країни, в яких ця технологія дозволяється та регулюється законом (Україна, Російська Федерація, Казахстан, Грузія, Вірменія, Польща, Індія, Таїланд, Південно-Африканська Республіка, більшість штатів США) [3].

Безпліддя у шлюбі стало великою медико-соціальною проблемою сучасності. Водночас саме проблема безпліддя найбільшою мірою піддається корекції завдяки успіхам репродуктивної медицини та розвитку допоміжних репродуктивних технологій [4, с. 91].

Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» від 09.09.2013 № 787 містить таке визначення допоміжних репродуктивних технологій: «Допоміжні репродуктивні технології – методики лікування безпліддя, при яких маніпуляції з репродуктивними клітинами, окремі або всі етапи підготовки репродуктивних клітин, процеси запліднення та розвитку ембріонів до перенесення їх у матку пацієнтки здійснюються в умовах *in vitro*» [5]. Одним із видів допоміжних репродуктивних технологій є сурогатне материнство.

З набуттям чинності новим Сімейним кодексом України (у ст. 123 якого закріплено, що у разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатої подружжям у результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, батьками дитини є подружжя) [6] почалася ера сурогатного материнства в Україні.

Крім того, правову основу застосування методики сурогатного материнства в Україні становлять:

- Цивільний кодекс України від 16.01.2003 (зокрема, ч. 7 ст. 281) [7];
- Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-XI (зокрема, ст. 48) [8];
- Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил реєстрації актів цивільного стану в Україні» від 18.10.2000 № 52/5 [9].

Однак попри доволі широкий спектр нормативно-правової регламентації застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні законодавчо не визначено поняття сурогатного материнства, не прописані права й обов'язки сторін, відсутні вимоги щодо укладання договору сурогатного материнства, не визначені порядок дій Договірних Сторін у разі виникнення непередбачених ситуацій та відповідальність у разі порушення договору. Зокрема, Сімейний кодекс України в питаннях штучного запліднення за допомогою сучасних репродуктивних технологій не захищає інтересів біологічної матері, а ставить на перше місце умови угоди, яка була укладена між сурогатною матір'ю та подружжям. Момент укладення угоди є важливим у цих правовідносинах.

Крім того, на розгляд Парламенту неодноразово вносилися законопроєкти про регулювання сфери сурогатного материнства. Зокрема, проєкти законів «Про допоміжне материнство» № 8703 від 17.06.2011, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмежень у використанні допоміжних репродуктивних технологій» № 8282 від 23.03.2011 (закон був прийнятий Верховною Радою України у жовтні 2012 року, але через накладене вето тодішнього президента В. Януковича так і не набув чинності), «Про допоміжні репродуктивні технології» № 8629 від 19.07.2018, альтернативний проєкт № 8629-1 від 01.08.2018 й інші законопроєкти, спрямовані на внесення змін і доповнень до чинних нормативно-правових актів України. Із тих чи інших причин комплексного закону, який забезпечував би належне державне регулювання

сурогатного материнства в Україні, поки нема. На думку більшості дослідників цієї сфери, саме прийняття якісного нормативно-правового акта, який забезпечить регулювання й державний контроль сфери ДРТ, зокрема сурогатного материнства, захистить права всіх учасників процесу, унеможливить зловживання й посягання на заборону ДРТ [5]. У країнах, де методика сурогатного материнства регулюється законом, по-різному визначено права генетичних батьків та сурогатної матері. Відповідно до ст. 123 та ч. 2 ст. 139 Сімейного кодексу України пріоритетними визнаються інтереси генетичних батьків та народженої дитини [6].

Захищені інтереси генетичних батьків і в Білорусі: відповідно до Кодексу Республіки Білорусь про шлюб та сім'ю, матір'ю дитини, народженої сурогатною матір'ю, визнається його генетична мати [10, с. 104].

Як приклад правового регулювання сурогатного материнства в США можна навести два штати – Каліфорнія та Вірджинія, які дотримуються протилежних точок зору. Каліфорнія – штат, який найбільше підтримує генетичних батьків. Протилежною є позиція у Вірджинії, де всі юридичні права надаються сурогатній матері [11, с. 191]. Позитивним є досвід США у справі законодавчого врегулювання всіх аспектів реалізації програми сурогатного материнства. Три штати – Каліфорнія, Іллінойс і Невада – ухвалили нові закони про сурогатне материнство, які містять вичерпні положення про договори про сурогатне материнство, права сурогатних матерів, дітей та батьків, а також правила передачі дітей майбутнім батькам. Це законодавство може бути позитивним прикладом для країн, які розглядають можливість прийняття комплексного закону про репродуктивні технології, зокрема сурогатне материнство [3, с. 27].

Отже, історія розвитку сурогатного материнства безпосередньо пов'язана з науково-технічним прогресом. Це пояснюється широким спектром знань, необхідних для отримання кінцевого результату – народження здорової дитини. Метод ЕКО перебуває на стику таких наук, як ендокринологія, гінекологія, ембріологія, хірургія, генетика, імунологія, ультразвукова діагностика. Утім для проведення подібних маніпуля-

цій потрібна досконала технічна та лабораторна база. Окрім того, має бути розв'язана проблема правового регулювання сурогатного материнства задля створення сприятливих умов розвитку інституту сім'ї та сімейного устрою.

Джерела:

1. Розгон О. Сурогатне материнство: проблеми правового та договірного регулювання. *Юридичний Радник*. 2010. Черв. № 10. URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d1-81-d1-83-d1-80-d0-be-d0-b3-d0-b0-d1-82-d0-bd-d0-b5-d0-bc-d0-b0-d1-82-d0-b5-d1-80-d0-b8-d0-bd-d1-81-d1-82-d0-b2-d0-be-d0-bf-d1-80-d0-be-d0-b1-d0-bb-d0-b5-d0-bc-d0-b8-d0-bf-d1-80-d0-b0-d0-b2/> (дата звернення: 15.11.2021).

2. Сурогатне материнство: нормативна «Ахіллесова п'ята». *Національна Асоціація Адвокатів України: вебсайт*. 2020. 30 тав. URL: <https://medcom.unba.org.ua/publications/publications/print/5538-surogatne-materinstvo-normativna-ahillesova-pyata.html> (дата звернення: 15.11.2021).

3. Міжнародний досвід законодавчого регулювання питання використання репродуктивних технологій (включаючи сурогатне материнство) / упоряд. Аліна Брашовяну. Київ, 2013. 60 с.

4. Грищенко В. І., Грищенко Н. Г. Історія створення та розвитку допоміжних репродуктивних технологій в Україні. *Медичні аспекти здоров'я жінки*. 2008. № 4. С. 91–94.

5. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: Наказ МОЗ України від 09.09.2013 № 787. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text> (дата звернення: 15.11.2021).

6. Сімейний кодекс України: Закон від 10.01.2002 № 2947-III. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 15.11.2021).

7. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-IV. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.11.2021).

8. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон від 19.11.1992 № 2801-XI. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 15.11.2021).

9. Про затвердження Правил реєстрації актів цивільного стану в Україні: Наказ МОЗ України від 18.10.2000 № 52/5. *База даних*

«Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text> (дата звернення: 15.11.2021).

10. Оніщенко О. В., Козіна П. Ю. Сурогатне материнство в Україні та за кордоном: порівняльно-правовий аспект. *Юридичний вісник. Повітряне та космічне право*. 2015. № 3. С. 102–108.

11. Скалецька С. С. Правовий статус сурогатної матері у зарубіжних країнах. *Національний університет «Києво-Могилянська академія». Наукові записки*. Київ, 2000. Т. 18: Спец. вип., ч. 1. С. 190–191.

Трюхан Оксана Анатоліївна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри трудового права
та права соціального забезпечення*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ОГЛЯД АКТУАЛЬНОЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Конституція України визначає, що кожному гарантується право на звернення до суду і судовий захист (ст. 55, ст.124) [1].

На жаль, протягом останніх років прослідковується тенденція до значного збільшення кількості осіб з інвалідністю. Вирішення проблеми захисту прав осіб з інвалідністю як однієї з найвразливіших верств населення на сьогоднішній день є доволі актуальним в Україні як на науковому, так і на практичному рівні.

Громадянин має право в судовому порядку оскаржити висновок МСЕК про визнання чи невизнання його особою з інвалідністю. Слід зазначити, що масовими є випадки, коли права осіб з інвалідністю, які справді потребують соціального захисту з боку держави, обмежуються і порушуються, про що свідчать численні скарги, публікації у ЗМІ про корупцію і зловживання у МСЕК. На жаль, практично в кожній особі з інвалідністю в Україні слово «МСЕК» сьогодні неодмінно асоціюється і моральним приниженням» [2]. Слід констатувати той факт, що значна кількість людей, маючи вагомі проблеми зі здоров'ям, проблематично набувають офіційного статусу особи з інвалідністю, про що свідчить судова практика [3].

Доцільно звернути увагу, що на практиці заявники скаргяться, що висновки МСЕК не відповідають фактичному стану їх здоров'я. Особливо ці питання актуальні для громадян, яким групу інвалідності встановлено на певний термін, по завершенні якого вони мають проходити переогляди МСЕК. Так, у жовтні 2018 року позивач звернувся до суду з указаним позовом, в якому просив визнати протиправним рішення обласної МСЕК про відмову у визнанні інвалідом та зобов'язати відповідача визнати його інвалідом II групи. Ухвалою Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 31.10.2018 р. у відкритті провадження у справі відмовлено на підставі п. 1 ст.186 ЦПК України, оскільки справа не підлягає розгляду у порядку цивільного судочинства [4].

Цікавим є той факт, що колегія суддів Сьомого апеляційного адміністративного суду частково задовольнила апеляційну скаргу громадянина, зокрема у частині скасування оскаржуваного рішення обласної МСЕК №2 щодо відмови у визнанні інвалідом III групи [5]. Іншим прикладом судової практики констатується, що визначення міри втрати здоров'я вимагає наявності медичної освіти та спеціальних знань [6]. Отже, аналізуючи судову практику, можна дійти висновку, що найчастішими відмовами МСЕК для призначення групи інвалідності є такі: недообстеження, недостатність обґрунтування хвороби; відсутність деяких (уточнювальних) лікарських записів, у зв'язку з чим неможливо визначити ступінь інвалідності; недостатність діагнозів чи симптомів тощо [7].

Доцільно звернути увагу на те, що реабілітація осіб з інвалідністю є одним із пріоритетів сучасної соціальної політики. Особлива увага до осіб з інвалідністю та їх соціального захисту зумовлена тим, що в зв'язку з економічною нестабільністю останніх років їх кількість у нашій країні значно зросла. Судова практика свідчить, що досить часто особи з інвалідністю звертаються з позовом до суду про визнання неправомірними дії щодо відмови в коригуванні індивідуальної програми реабілітації, зобов'язання внести коригування в протезуванні в індивідуальну програму реабілітації [8].

Аналізуючи окремі судові справи з зазначеної проблематики, доречно наголосити, що судова практика стає на захист прав громадян, якщо не виконується індивідуальна програма реабілітації (<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11598069>) [9]. У цій справі громадянка домоглася не лише видачі їй індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю, а й її виконання, причому в судовому порядку. Вважаємо, що це яскравий приклад того, як треба боротися за свої права.

Як показує судова практика, вдається також відновити порушене право особи з інвалідністю на соціальну допомогу. Слід констатувати той факт, що чинне законодавство містить чимало актів, які гарантують соціальний захист учасників бойових дій. Варто зазначити, що перелік пільг, що гарантується учасникам бойових дій, передбачений Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 року (ст. 12). Однак інколи учасникам бойових доводиться звертатися до суду, аби відстояти своє право на соціальний захист. Аналізуючи судову практику у справі щодо нарахування та виплати щорічної разової грошової допомоги, зазначимо, що позивач перебуває на обліку як особа з інвалідністю II групи внаслідок війни і має право на пільги, встановлені законодавством України для ветеранів війни. Отже, має право на отримання щорічної одноразової грошової допомоги у розмірі восьми мінімальних пенсій за віком. Так, з метою отримання такої допомоги позивач звернувся до Центру по нарахуванню та здійсненню соціальних виплат Департаменту соціального захисту населення Черкаської обласної державної адміністрації. Однак отримав грошову допомогу не в повному обсязі (3640 грн, а необхідно було виплатити 13 104 грн). Судова практика свідчить про порушення прав та суперечить позиції Конституційного Суду України, зазначеній в рішенні від 27 лютого 2020 року №3 – р/2020. Позитивним моментом є той факт, що Черкаським окружним адміністративним судом адміністративний позов було задоволено в повному обсязі. Визнано протиправною бездіяльність Центру по нарахуванню та здійсненню соціальних виплат Департаменту соціального захисту населення Черкаської обласної державної адміністра-

ції щодо не нарахування позивачу щорічної разової грошової допомоги за 2020 рік у розмірі восьми мінімальних пенсій за віком та зобов'язано нарахувати та виплатити позивачу недоплачену грошову допомогу [10].

Проблемам захисту трудових прав осіб з інвалідністю в Україні приділяють значну увагу. У першу чергу, задля з'ясування оптимальних шляхів реформування трудового законодавства щодо захисту працівників, які піддаються дискримінації за ознакою інвалідності з боку роботодавців, варто розглянути причини її виникнення. На думку вчених кафедри трудового права та права соціального забезпечення Національного університету «Одеська юридична академія», у сфері захисту осіб з інвалідністю слід виділити наступні причини та умови спору: 1) недостатня обізнаність осіб з інвалідністю зі своїми правами та обов'язками; 2) небажання роботодавців мати у своєму штаті осіб з інвалідністю, що пов'язано з емоційними та психологічними бар'єрами у суспільстві; 3) низький рівень правової культури осіб з інвалідністю неюридичних спеціальностей як суб'єктів соціального захисту, який не дозволяє їм правильно розуміти нормативно-правові акти, що регламентують відповідні відносини; 4) недоліки законодавчої техніки: недосконалість мови викладення правових норм, що призводить до змішування понять; іноді протиріччя можуть бути не лише в різних актах, але й нормах одного і того ж нормативного акту тощо [11].

Вартий уваги той факт, що одним із основних заходів вирішення проблем із працевлаштуванням осіб з інвалідністю в Україні є встановлення квот для прийняття на роботу осіб з інвалідністю. Так, відповідно до ч.3 ст.18 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21.03.1991 року, підприємства, установи, організації, фізичні особи, які використовують найману працю, зобов'язані виділяти та створювати робочі місця для працевлаштування осіб з інвалідністю [12].

Зазначимо, що у системі квотування є один істотний недолік – держава фактично усувається від вирішення проблеми працевлаштування осіб з інвалідністю, перекладаючи її

розв'язання на плечі роботодавців. Слід звернути увагу, що деяким роботодавцям виконати норматив працевлаштування осіб з інвалідністю досить складно. Законодавством передбачено, що обов'язок щодо створення робочих місць для осіб з інвалідністю не супроводжується його обов'язком підбирати і працевлаштовувати таких осіб на створені робочі місця. Такий обов'язок покладається на органи працевлаштування, перелічені в ч. 1 ст. 18 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні». Зазначеним законом передбачено, що підприємство не несе відповідальності за невиконання нормативу працевлаштування осіб з інвалідністю, якщо воно розробило необхідні заходи щодо створення для них робочих місць. Відповідне положення міститься у Постанові КАС ВС від 11.08. 2021 року у справі №260/557/19 [13].

Верховний Суд, розглянувши в касаційному порядку адміністративну справу за позовом Житомирського обласного відділення Фонду соціального захисту інвалідів до ТОВ «Декор-Кераміка» про стягнення адміністративно-господарських санкцій та пені у розмірі 18 278,05 грн у зв'язку з відсутністю в штаті відповідача необхідної кількості працевлаштованих осіб з інвалідністю (1 штатної одиниці), зазначив, що підприємства, установи, організації, фізичні особи, які використовують найману працю, зобов'язані виділяти та створювати робочі місця для працевлаштування осіб з інвалідністю. Водночас пошук підходящої роботи для осіб з інвалідністю здійснює Державна служба зайнятості (ст.18 Закону України №875-XII). [14]. Також цікава позиція викладена й у Постанові Верховного Суду від 09.06.2021 року, справа №920/447/20, яка передбачає, що підприємства зобов'язані створювати робочі місця для осіб з інвалідністю, але вони не зобов'язані займатись пошуком таких осіб для працевлаштування [15].

Слід наголосити на тому, що чинний механізм працевлаштування осіб з інвалідністю недосконалий. На нашу думку, для того щоб система квотування запрацювала, держава має розділити з роботодавцем економічні ризики щодо такого працевлаштування (фінансувати додаткові заходи з органі-

зації праці особи з урахуванням її індивідуальних функціональних можливостей, обумовлених інвалідністю, надавати основне і додаткове обладнання, технічне обладнання за лізингом тощо). Вважаємо, що одним із перспективних напрямів забезпечення зайнятості цієї категорії населення у сучасних умовах є розвиток самостійної зайнятості.

Зазначимо також, що способом захисту порушених прав у сфері соціального захисту є звернення до Європейського суду з прав людини, куди можна оскаржити невиконання державою положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, низка статей якої містить положення, які поширюються і на соціальний захист осіб з інвалідністю (ст. 14, ст. 13, ст. 6).

Можна дійти висновку, що хоч судова практика за такими категоріями справ неоднозначна, часто позитивні рішення залишаються невиконаними, а інколи доводиться чекати досить тривалий час здійснення правосуддя. Тож доцільно наголосити на тому, що підвищення соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні є очевидною. Сподіваємось, що держава сприятиме підвищенню соціальної адаптації осіб з інвалідністю, що дозволить особам з інвалідністю брати активну участь у суспільному житті.

Джерела:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (дата звернення: 07.12.2021 р.).
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення соціальної захищеності інвалідів в Україні : проект Закону України від 13.06.2016 р. № 4803. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/> (дата звернення (07.12.2021 р.).
3. Рішення Вінницького окружного адміністративного суду у справі №120/4010/19-а. *Єдиний державний реєстр судових рішень* URL:<https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87318719>
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.06.2019 р. у справі №201/11696/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82997480>
5. Постанова Сьомого апеляційного адміністративного суду у справі № 120/4010/19-а. *Єдиний державний реєстр судових рішень* URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/90396477>

6. Рішення Вінницького окружного адміністративного суду у справі №120/4010/19-а. *Єдиний державний реєстр судових рішень* URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87318719>

7. Рішення Донецького окружного адміністративного суду у справі №200/600/19-а. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/81082005/>

8. Рішення Донецького окружного адміністративного суду у справі №200/8252/19-а. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/84919488/>

9. Багній Мар'яна, Коваль Оксана, Яцків Тетяна. Стан медико-соціальної експертизи в Україні та шляхи покращення її реалізації: громадський аналіз та рекомендації. URL: <https://www.irf.ua/files/ukr/programs/health/ph-2014-1-24.pdf>

10. Рішення Черкаського окружного адміністративного суду у справі №580/2114/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96971279>

11. Краснов Є.В., Чанишев Р.І., Трюхан О.А., Пожарова О.В., Наньєва М.І. Науково-практичні проблеми захисту прав у сфері соціального забезпечення : навчально-методичний посібник. Одеса : Фенікс, 2018. 131 с.

12. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 р. №875-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 21. Ст. 252.

13. Постанова КАС ВС від 11.08.2021 р. у справі №260/557/19. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/98921373?utm_source=biz.liga

14. Постанова Верховного Суду від 26.06. 2018 р. у справі №806/1368/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74992116>

15. Постанова Верховного суду від 09.06.2021 р. у справі №920/447/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/>

Федоренко Олексій Дмитрович,

Чута Діана Сергіївна

*здобувачі вищої освіти факультету міжнародної торгівлі та права
Київського національного торговельно-економічного університету*

ЗАХИСТ ПРАВ ЖІНОК У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Захист прав жінок є однією з важливих проблем суспільства на сьогоднішній день. Завдяки їх боротьбі за свої права,

та міжнародному співробітництву в цій галузі вдалося досягти успіхів у ліквідації дискримінації щодо жінок та виробленні міжнародно-правових норм у сфері захисту їх прав. Проте, жінки все ще зазнають певної дискримінації у різних сферах життєдіяльності індивіда.

Рівень розвитку суспільства визначається його ставленням до жінок та дітей. Саме тому світова спільнота розробляє міжнародні стандарти прав жінок, усвідомлюючи необхідність їх особливого захисту. Держави, ратифікуючи Конвенції, беруть на себе зобов'язання дотримуватися цих стандартів.

Незважаючи на значні повоєнні досягнення в сфері забезпечення прав жінок і привернення уваги громадськості та значущих міжнародних організацій, таких як ООН, дискримінація жінок у різних областях все ще має місце, насамперед у політичній сфері. У більшості країн світу участь жінок у політиці у відсотковому співвідношенні не перевищує і 30%, переважно це цифри 15–20 %. Проте, десятиліття активності жіночих організацій дали певні результати: із 182 країн-членів ООН, де найвищим законодавчим органом є парламент, у 173 країнах у роботі цього парламенту беруть участь жінки. А у 2006 році пост президента зайняли жінки у восьми країнах (Чилі, Фінляндія, Ірландія, Латвія, Ліберія, Філіппіни, Швейцарія та Ізраїль).

Сучасний погляд на права жінки передбачає викорінення практики ставлення до жінки як до «нижчої істоти». Держави та приватні особи повинні звертатися до жінок з повною повагою, з гідністю, незалежно від її віку, національності, мови якою вона розмовляє, рівня освіти, соціально-економічного становища, сімейного статусу. Це невід'ємна умова демократичної держави, щоб жінки користувалися свободою та рівністю у всіх сферах життя. Міжнародні стандарти закріплені у різних документах універсального та регіонального рівня. Міжнародно-правовий захист прав жінок здійснюється на підставі як договорів про права людини загального характеру, так і відповідно до численних спеціальних угод, присвячених безпосередньо правам жінок. Політичні права жінок закріплюють Конвенції про політичні права жінок 1952 та 1953 рр. [1]. Конвенція

про політичні права жінок 1953 передбачає право голосувати на виборах нарівні з чоловіками, обирати і бути обраним, обіймати посади на державній службі.

Проте міжнародне співтовариство довгий час не займалося питаннями насильства жінок, оскільки рахували, що ця проблема входить у приватну сферу, на яку не поширюється дія міжнародних договорів. Однак через збільшення кількості національних конфліктів виявилось, що від насильства страждають не лише окремі жінки, але і цілі соціальні групи – жінки-мігранти, жінки-біженці, жінки, що належать до національних меншостей, жінки-інваліди тощо. Тому, Генеральна Асамблея ООН прийняла 20 грудня 1993 р. Декларацію про викорінювання насильства щодо жінок [2]. Слід розглянути статтю 2 цієї Декларації, що окреслює види насильства над жінками: фізичне, статеве і психологічне не лише в сім'ї та суспільстві, але і насильство з боку чи при потуранні держави, де б воно ні відбувалося. Але огляд міжнародної правозахисної практики свідчить, що міжнародні і регіональні правозахисні конвенції рідко застосовуються в судовій і адміністративній практиці уповноважених органів різних держав.

Інститут міжнародного захисту прав жінок, який сформувався в рамках міжнародного права, є сукупністю договірних норм міжнародного права, що регулюють співпрацю держав з метою поваги та дотримання, а також забезпечення та захисту прав жінок у всіх сферах життя.

Міжнародний механізм захисту прав жінок включає:

- 1) міжнародні організації та їх органи;
- 2) міжнародні документи (Конвенції, Декларації, договори);
- 3) міжнародний контроль та процедури розгляду спорів (діяльність суб'єктів міжнародного права (насамперед держав), що здійснюється відповідно до принципів та норм міжнародного права на основі міжнародних договорів, і яка полягає в перевірці дотримання державами прийнятих зобов'язань з метою забезпечення неухильного та точного їх виконання).

Міжнародний механізм захисту прав жінок діє на універсальному рівні, насамперед, у системі ООН, та на регіональному (Європа, Америка та Африка). Цей механізм включає

в себе правовий та організаційний елементи. В даний час розроблено універсальні міжнародні стандарти, що закріплюють права жінок. Найважливішими є: Статут ООН [3], який затвердив принцип рівності прав жінок та чоловіків, Загальна декларація прав людини [4], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [5], Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права [6] та інші.

Перелічені акти містять окремі аспекти щодо ліквідації дискримінації жінок та більш детально визначають діяльність держав у забезпеченні рівноправності жінок та чоловіків. Основою для самостійного спрямування міжнародно-правового співробітництва з питань рівноправності статей стали саме ці договори.

Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, відповідно до статей 1, 2 Факультативного протоколу до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок від 7 вересня 2000 року уповноважений приймати і розглядати індивідуальні скарги від осіб щодо порушення прав, гарантованих цією Конвенцією. Україна визнала компетенцію Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок (Закон України «Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок» від 5 червня 2003 року № 946-IV) [7]. Правові позиції, висловлені Комітетом в його рішеннях, не мають для України обов'язкової юридичної сили і носять суто рекомендаційний характер. Однак вони мають враховуватися правозастосовними, і в першу чергу судовими, органами завдяки їх професійному авторитету. Наша держава однією із перших країн світу проголосила у своїй Конституції 1918 року рівноправність статей і в усіх наступних Конституціях України (1937 р., 1978 р., 1996 р.) послідовно реалізувала в життя цей важливий демократичний принцип. До того ж Україною затверджена переважна більшість основних Конвенцій ООН та МОП, що регулюють дане питання.

Захистом прав жінок також займаються спеціалізовані міжнародні організації системи ООН. Робота Міжнародної організації праці з перших років існування в області захисту прав жінок може бути зведена до вирішення наступних проблем:

- 1) оцінка праці жінок через статистичні показники;
- 2) зайнятість жінок на ринку праці;
- 3) умови праці;
- 4) специфічні питання, що зачіпають інтереси жінок як працюючих з сімейними обов'язками.

Значна кількість конвенцій та рекомендацій МОП стосується рівного ступеня як чоловіків, так і жінок: Конвенція № 156 про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками [8]; Конвенція про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності [9] та інші. Тому, у сфері трудових відносин та соціального захисту МОП сприяє реальному покращенню становища жінок, що забезпечується створеною системою розгорнутого контролю за виконанням державами конвенцій та рекомендацій МОП.

Найбільш впливовими серед неурядових організацій є Європейське жіноче лобі (European Women's Lobby), Міжнародна демократична федерація жінок (Federation democratique internationale des femmes), Коаліція Карат (Karat Coalition),

Мережа жінок Сходу та Заходу (Network of East-West Women) та ін. Деякі міжнародні організації беруть участь у судових засіданнях, стають ініціаторами судових розглядів захист прав жінок. Регулярну участь у судових процесах приймає Національна організація для жінок (NOW, National Organization for Women) [10]. Організація відстоює права жінок на робочому місці, у школі та громадських спільнотах, бореться за гендерну рівноправність у суспільстві.

Таким чином, розуміючи загальну необхідність забезпечення та гарантування прав, свобод і законних інтересів жінок, створення рівних з чоловіками можливостей щодо реалізації своїх прав, робимо висновок про необхідність свідомої та результативної участі держав у забезпеченні функціонування міжнародного механізму захисту прав жінок.

Джерела:

1. Конвенція про політичні права жінок 1952 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_156#Text (дата звернення: 03.12.2021).

2. Декларація про викорінювання насилля щодо жінок. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506#Text (дата звернення: 04.12.2021).

3. Статут ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 03.12.2021).

4. Загальна декларація прав людини. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr (дата звернення: 03.12.2021).

5. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 03.12.2021).

6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_042#Text (дата звернення: 04.12.2021).

7. Закон України «Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок». *Офіційний вісник України*. 2003. № 26. Стор. 41. Ст. 1271 (дата звернення: 04.12.2021).

8. Конвенція № 156 про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_010#Text (дата звернення: 03.12.2021).

9. Конвенція про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_002#Text (дата звернення: 03.12.2021).

10. National Organization for Women. URL: <http://now.org> (дата звернення: 03.12.2021).

Науковий керівник – к.ю.н., доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Київського національного торговельно-економічного університету Коренюк О. О.

СЕКЦІЯ № 7

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Гаврилов Вадим Антонович

*здобувач вищої освіти судово-адміністративного факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАХИСТ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Дослідження проблематики прав людини під час надзвичайних ситуацій у сфері охорони здоров'я є дуже актуальним явищем в наш час. Перш за все необхідно зазначити, що питання надзвичайних ситуацій у сфері охорони здоров'я (епідемій та пандемій) широко досліджується в медичній науковій літературі, зокрема, у роботах з епідеміології та частково регулюється міжнародними договорами. Щодо досліджень даної проблематики, то вони проводилися здебільшого з позиції правового регулювання надзвичайного стану, проблематики дотримання прав людини на окупованих територіях, виходячи з положень міжнародного гуманітарного права.

Надзвичайна ситуація, яка сколихнула весь світ в 2020 році (Covid-19) була визнана пандемією. Це означає те, що новий вірус і захворювання, яке він спричиняє, набув поширення у світових масштабах та обговорюється всіма міжнародними організаціями. На підтвердження цього, можна зазначити думку генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй (ООН) – А. Гутерреша, який вважає, що нинішня пандемія – це найбільша криза у глобальному здоров'ї протягом останніх 75 років [1].

Захист та реалізація прав людини і поширення коронавірусу (Covid-19) дуже тісно пов'язані між собою, що викликає страх та обурення у багатьох людей. На підтвердження цього можна виділити декілька аргументів:

По-перше, це швидкість його поширення та відсутність лікарських засобів з доведеною клінічною ефективністю. Підтверджено, що Covid-19 є небезпечним для осіб похилого віку, дітей та осіб з хронічними захворюваннями.

По-друге, вразливість національних систем охорони здоров'я. Багато країн вже перевищили свої можливості (матеріальні ресурси та медичний персонал) щодо надання медичної допомоги особам, які її потребують. В той же час А. Гутерреш зазначає, що «витрати на охорону здоров'я мають бути збільшені для задоволення нагальних потреб при повному дотриманні прав людини [1].

По-третє, масштабні заходи, до яких вдаються більшість країн, з метою захисту здоров'я своїх громадян: закриваються кордони, скасовується авіасполучення, оголошуються режими надзвичайної ситуації. На основі цього основоположні права людини піддаються обмеженню.

По-четверте, пандемія спричинює глобальний вплив на світову економіку – сферу виробництва, міжнародну торгівлю, бізнес. Значна кількість людей втративши роботу, розраховує тільки, або на свої заощадження, або на соціальну допомогу держав. Соціальна допомога – один з обов'язків держав, який впливає із соціальних прав людини. На щастя, держави роблять важливі кроки на зустріч населенню та приймають різноманітні рішення про зменшення розміру податків, надають пільги та субсидії різним верствам населення.

Слід звернути увагу на Міжнародні медико-санітарні правила (далі – ММСП). ММСП за своєю правовою природою є міжнародним договором, обов'язковим документом для всіх держав-членів ООН. ММСП орієнтовані на запобігання найбільш серйозним ризикам у сфері охорони здоров'я. Аналізуючи ММСП, слід зазначити, що заходи на рівні громадського здоров'я мають бути співрозмірні з ризиками для здоров'я населення та обмеження встановлені ними, повинні не створювати перешкод для реалізації прав людини. Саме ця «співрозмірність» і піддається критиці більшістю країнами: заходи щодо попередження поширенню Covid-19 є не співрозмірними з наслідками для економіки, прав людини та взагалі щодо суспільства в цілому [2].

Якщо проаналізувати Міжнародні медико-санітарні правила, то необхідно зазначити, що їх положення здебільшого спрямовані, не тільки на охорону здоров'я та протидії пандемії, а також і на повне дотримання гідності, прав людини і основних свобод людей в період карантинно-обмежувальних заходів. Оскільки, ММСП є обов'язковими для всіх держав-членів ООН, то розуміння прав людини в країнах може суттєво відрізнятись. Насамперед, це залежить від декількох факторів: 1) визнання та гарантування прав людини в тій чи іншій державі; 2) від обсягу зобов'язань, які взяли на себе держави, ратифікувавши ті чи інші міжнародні договори у сфері захисту прав людини [2]. Проте, не дивлячись на визнання та гарантування прав людини існують певні випадки, в яких допускається обмеження прав людини. Відповідно, і у більшості країн існують законодавчі положення, які допускають обмеження прав людини на час надзвичайних ситуацій, в нашому випадку, під час надзвичайних ситуацій у сфері охорони здоров'я. Загалом права людини та питання обмеження прав людини досліджується та дискутується як у науковій літературі, так і під час судових чи адміністративних процедур. Стосовно громадянських і політичних прав, то відповідно до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року, державам дозволяється відступати від своїх зобов'язань у конкретно визначених випадках. При цьому слід чітко розмежовувати, що «обмеження» та «відступ від зобов'язань» – різні речі [3]. Аналогічне твердження міститься і в Європейській Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Щодо соціально-економічних прав, то Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права не містить положень, які б дозволяли державам ані обмежувати, ані відходити від взятих на себе зобов'язань [4]. Конституція України допускає обмеження окремих прав людини в умовах воєнного або надзвичайного стану із зазначенням строку дії цих обмежень. Серед прав, які можуть бути обмежені, є і право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [5]. Говорячи у контексті пандемії Covid-19, треба звернути увагу на те, що саме прагнення захистити здоров'я населення може

служувати підставою для обмеження певних прав, якщо державі необхідно прийняти заходи по усуненню серйозної небезпеки здоров'ю населення. Важливим питанням також є те, що обмежувальні заходи повинні відповідати таким критеріям: а) базуватися на одному з положень, коли таке обмеження визнається допустимим; б) відповідати нагальній потребі держави чи суспільства; в) переслідувати законну мету; г) бути співрозмірним цій меті [6].

Отже, підсумовуючи можна прийти до висновку, що обмеження чи відступ від прав людини в період надзвичайних ситуацій у сфері охорони здоров'я – вимушена міра [7]. На мою думку, держави можуть в рамках розумного здійснювати вплив на права людини, якщо це необхідна дія, яка в подальшому позитивно впливає на поставлену перед державою мету. В даному випадку, в той час як Covid-19 все більше поширюється та викликає занепокоєння міжнародної спільноти обмеження та відступ від прав людини є виправданим та право на здоров'я потребує першочергової уваги держав. Подолання наслідків Covid-19 буде викликом для держав так само, як і викликом для прав людини.

Джерела:

1. Guterres A. This is, above all, a human crisis that calls for solidarity. URL: <https://www.un.org/en/un-coronavirus-communications-team/above-all-human-crisis-calls-solidarity> (Дата звернення: 19.11.2021).

2. Міжнародні медико-санітарні правила. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (Дата звернення: 19.11.2021).

3. Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (Дата звернення: 19.11.2021).

4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (Дата звернення: 19.11.2021).

5. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (Дата звернення: 19.11.2021).

6. Хендель Н.В. Міжнародно-правове регулювання співробітництва держав у сфері охорони здоров'я : дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.11; Міжнародне право. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2014. 200 с.

7. Христова Г.О. Відступ держави від зобов'язань у сфері прав людини під час суспільної небезпеки. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. № 4 (2). С. 119–126.

Науковий керівник – к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія», доцент Белозубова О. О.

Гордуз Микола Олександрович

*к.ю.н., доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Сидорина Даяна Віталіївна

*здобувач вищої освіти судово-адміністративного факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС КРИЗОВОЇ СИТУАЦІЇ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Національна безпека і врегулювання кризових ситуацій – це надважливі для держави, окремих організацій та кожної людини сфери. Від рівня їхньої налагодженості та від якісного виконання усіма ланками своїх завдань залежить життя, здоров'я та добробут людей.

В Україні державну політику у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, запобігання їх виникненню та ліквідації наслідків реалізує Державна служба з надзвичайних ситуацій. Проте кожен українець несе також особисту відповідальність щодо власної безпеки, безпеки своїх близьких, колег тощо. Адже кожен із нас у будь-який час може зіткнутися з небезпечними ситуаціями у повсякденному житті (аварії, пожежі, шквальний вітер). Тому дуже важливо вміти оцінювати ризики тих чи інших небезпечних ситуацій, знати основні ознаки небезпеки, що насувається, пам'ятати порядок дій та не розгубитися в критичний момент [2].

На жаль, надзвичайні ситуації є частиною нашого повсякденного життя. У світі відбуваються різні трагічні події: війни, стихійні лиха, аварії, пожежі і міжособистісне насильство. Переміщеними можуть бути окремі люди, сім'ї і цілі спільноти.

Люди втрачають будинки, близьких, виявляються відірваними від сім'ї і звичного оточення або стають свідками насильства, руйнувань і смерті [1].

Такі події у тій чи іншій мірі впливають на кожного, проте спектр можливих реакцій і емоцій вельми широкий. Багато хто відчуває себе враженим, вибитим з колії або не розуміє, що відбувається. Люди відчувають страх або тривогу, можуть впасти в заціпеніння або апатію. Деякі проявляють слабкі реакції, інші – важчі [1].

До таких кризових ситуацій можна віднести пандемію Covid-19, яка набула широкого розголосу в даний час, і захист прав населення зараз необхідний, як ніколи.

«Влада України може обмежити широкий спектр прав людини задля боротьби із пандемією. Проте такі обмеження мають бути обґрунтованими та пропорційними рівню загрози. Відповідно, неприпустимі будь-які необґрунтовані та непропорційні обмеження. Наразі, враховуючи складність ситуації і її безпрецедентність, важко оцінити пропорційність та обґрунтованість обмежень. Однак, влада має максимально дотримуватись законодавчих процедур під час введення будь-яких обмежень, встановлювати чіткі терміни їх дії та гарантувати механізм скасування обмежень, а також ефективно і проактивно інформувати громадськість про всі кроки» – таке пояснення щодо ситуації в Україні надала директорка AmnestyInternational Україна Оксана Покальчук [6].

Так, в Страсбурзі 05 травня 2021 року Комітет Міністрів прийняв Керівні принципи для 47 держав-учасниць, щоб допомогти їм підтримувати рівність, захищати від дискримінації та ненависті під час пандемії Covid-19 та подібних криз у майбутньому. Комітет наголошує на важливості створення ефективних структур та процедур для управління кризами та їх конкретного впливу на групи, що перебувають в несприятливих умовах, та рівності на швидкій та інклюзивній основі. Центральна, регіональна та місцева влади, разом із органами з питань рівності та національними інституціями з прав людини, відіграють важливу роль у виконанні цих Керівних принципів [3].

Державам-учасницям пропонують вжити таких заходів, як:

- підтримувати активний та постійний діалог з уразливими групами протягом усієї кризи, залучати їх до створення заходів та політики, пов'язаних із кризою, забезпечувати відображення їхніх проблем у процесі прийняття рішень;

- забезпечити особам, що належать до вразливих груп, на рівні з іншими ефективний доступ до медичного обслуговування, включаючи наявні вакцини;

- забезпечити усім дітям, включаючи тих, що належать до вразливих груп, належне навчання тощо [3].

Кризові події стали підґрунтям для того, щоб Україна у Раді Європи внесла ініціативу опрацювання кодексу дій керівництв держав в умовах кризових ситуацій з метою гарантування і дотримання цінностей демократії і прав людини.

Про це в інтерв'ю кореспонденту Укрінформу у Страсбурзі висловив постійний представник України при Раді Європи Борис Тарасюк: «Україна у Раді Європи внесла пропозицію про вироблення кодексу стандартів і поведінки країн в умовах не лише пандемії, але й за будь-яких техногенних та природних катастроф. Метою такого кодексу є захист прав і свобод людини за кризових ситуацій. Адже нинішня пандемія засвідчила спроби порушення прав людини» [7].

Дане висловлення дає змогу зробити висновок тому, що запровадження кризового кодексу є необхідним в сучасності, і дасть велику змогу населенню захищати свої права в будь-яких кризових ситуаціях в майбутньому.

Держава надає змогу своєму народові навіть в умовах пандемії захищати свої права не виходячи з дому. Для цього 2 червня 2021 року ПРООН та Координаційний центр з надання правової допомоги з нагоди десятої річниці системи безоплатної допомоги в Україні представили новий онлайн-інструмент – Кабінет клієнта системи БПД, який було розроблено за підтримки ПРООН в межах Програми ООН із відновлення та розбудови миру. Кабінет клієнта має на меті уніфікувати інформацію про послуги, надані системою безоплатної правової допомоги та полегшити доступ до цієї інформації всім користувачам [4].

В. о. директора Координаційного центру з надання правової допомоги Олександр Баранов зазначив, що особистий кабінет – це сервіс, що має на меті уніфікувати інформацію про послуги, надані системою БПД. «Це ще один із кроків, що дозволяє полегшити доступ до безоплатної правової допомоги. Люди можуть контактувати з працівниками системи віддалено, не відвідуючи наші офіси», – додав пан Баранов [4].

Дослідження показало, що звернення до адвокатів системи БПД входить у топ-5 механізмів, якими українці користуються для захисту своїх прав, – майже 11 % респондентів із числа тих, хто намагався захистити свої права, зверталися по безоплатну правову допомогу. На думку українців система БПД також є одним з 10 найбільш ефективних механізмів захисту прав, так вважає 13 % опитаних.

Коментуючи результати дослідження, керівниця групи ініціатив із прав людини, координаторка проєкту ПРООН «Права людини для України» Світлана Колишко зазначила, що такі цифри демонструють високу ефективність роботи Координаційного центру [4]. «Особливо зараз, коли перед світом постала глобальна криза через пандемію коронавірусного захворювання COVID-19, доступ до безоплатної правової допомоги є вкрай важливим для забезпечення верховенства права та прав людини в Україні», – підсумувала пані Світлана Колишко.

Керівниця команди «Демократичне врядування», ПРООН в Україні Олена Урсу наголосила, що для побудови кращого майбутнього після пандемії та відновлення після кризи надзвичайно важливо об'єднати зусилля та допомагати найбільш вразливим групам населення, аби ніхто не залишився без уваги та нікого не було несправедливо засуджено [5].

Отже, підсумовуючи все вище сказане можна зробити висновок, що така кризова ситуація, яка є наразі, а саме пандемія COVID-19 дала змогу побачити, що навіть в загрозовій ситуації держава застосовує всі умови за для забезпечення захисту прав населення та дотримки принципу верховенства права і в кризових ситуаціях в тому числі. Та дає змогу зрозуміти, як діяти надалі в майбутніх кризових ситуаціях.

Джерела:

1. Департамент соціального захисту населення Запорізької. ОДА URL: <https://dszn-zoda.gov.ua/node/495>
2. Одеський обласний центр громадського здоров'я. URL: <https://healthcenter.od.ua/bezpeka/>
3. Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/protecting-vulnerable-groups-in-crisis-situations-more-effective-structures-and-procedures-needed>
4. ПРООН в Україні. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2021/vulnerable-populations-in-ukraine-to-get-better-access-to-justice-through-new-online-tool.html>
5. Сайт Безоплатної Правової Допомоги. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/novyny/osobystyj-kabinet-kliyenta-systemy-bpd-zapratsyuvav-u-testovomu-rezhymi/>
6. Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/yak-zakhystyty-prava-vrazlyvykh-hrup-naselennia-pidchas-pandemii-covid-19-viziia-amnesty-international-ukraina/>
7. Укрінформ Мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3021847-krizovij-kodeks-ukraina-u-radi-evropi-iniciuvala-pravila-gri-dla-kerivnictva-derzav.html>

Дерунець Наталія Олександрівна

*к.ю.н., доцент кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права*

Київського національного торговельно-економічного університету

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ ПРАВОМІРНИХ ОБМЕЖЕНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ

Права і свободи людини, що гарантуються нормами міжнародного права на практиці не повинні завдавати шкоди правам та свободам інших осіб, а також іншим гарантованим інтересам індивіда, суспільства та держави. З цією метою держави змушені за допомогою міжнародно-правових та внутрішньодержавних правових засобів обмежувати права і свободи людини.

Крім того, у сучасному світі виникають нові глобальні загрози людству, наприклад, такі як: міжнародний тероризм,

міжнародна організована злочинність, незаконний оборот наркотичних засобів і психотропних речовин та інші злочинні посягання. У зв'язку з цим особливого значення набуває захист суспільства від подібного роду загроз. І тут на перший план виходить питання розумного і необхідного обмеження прав і свобод людини, особливості якого визначені міжнародним правом і безпосередньо реалізовані в національному законодавстві держав.

Хоча обмеження прав і свобод встановлюються кожною державою самостійно на основі національного законодавства, у сучасних умовах міжнародна спільнота виводить цю проблему за межі внутрішньої юрисдикції держави. Міжнародне право, закріплюючи загальновизнані стандарти щодо прав і свобод людини, встановлює і можливість їх розумного і необхідного обмеження з метою дотримання загальних інтересів. Безумовно, більшість з допустимих міжнародним правом умов правомірності застосовуваних заходів, що обмежують права і свободи людини, і відповідно використовуваних в міжнародних документах формулювань, загальними і вимагають подальшої конкретизації і уточнення.

У загальному вигляді правомірне обмеження прав громадян можна визначити як юридичні заходи, що вводяться в суворо визначених цілях, закріплені в нормативних правових актах, спрямовані на встановлення перешкод для реалізації громадянам тих чи інших прав і забезпечують дотримання необхідного балансу інтересів особистості, суспільства і держави [1].

Якщо звернемося до Загальної декларації прав людини 1948 р., яка в силу звичаю отримала обов'язкову силу, а також до інших міжнародно-правових документів, то побачимо, що в Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 р. (п. 2 ст. 29) [2], у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. (ст. 4), у Документі Копенгагенської наради Конференції з людського виміру НБСЕ від 29 червня 1990 р. (ст. 24) [3], в Африканській хартії прав людини і народів від 26 червня 1981 р. (ст. 11, 12) [4], в Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод 4 листопада 1950 р.) (ст. 8–11, 18) [5] використовується термін «обмеження».

Цілі обмеження прав і свобод людини в науковій літературі визначаються по-різному: стримування протизаконного діяння з метою захисту суспільних відносин; заборона всього суспільно шкідливого, що виключає зловживання свободою; захист суспільства, прав і свобод (інтересів) інших осіб від свавілля правокористувача; необхідність поваги прав і свобод інших людей і нормальне функціонування суспільства і держави; підтримання правопорядку, забезпечення особистої безпеки, забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки держави, створення безпечних умов для економічної діяльності та охорони всіх форм власності, дотримання державних мінімальних стандартів за основними показниками рівня життя, культурний розвиток суспільства.

Відповідно до класифікації прав людини, усі обмеження можна поділити на:

- 1) обмеження особистих (цивільних) прав;
- 2) обмеження політичних прав;
- 3) обмеження соціальних, економічних і культурних прав.

Проілюструємо це на деяких прикладах правомірних обмежень прав і свобод, які використовуються як в міжнародній практиці, так і в практиці окремих держав. Так, обмежені можуть бути наступні особисті (цивільні) права, що стосуються недоторканності особи:

- право на свободу пересування може бути обмежено на певний термін в умовах надзвичайного стану, наприклад, шляхом введення режиму комендантської години;

- право на свободу думки, совісті і релігії в окремих випадках може підлягати обмеженням, пов'язаним із заборонаю висловлювати антигромадські або такі, що ганьблять релігійні почуття інших громадян погляди і думки і т. п.

Група процесуальних прав, які також можна назвати судовими гарантіями, в яку входять, наприклад, право безперешкодного доступу до правосуддя, право на незалежний і неупереджений суд, презумпція невинуватості, право не бути підданим суду і покарання за дію або бездіяльність, які на час їх вчинення не були кримінальним злочином (заборона зворотної сили закону), як правило, не підлягає будь-яким обмеженням.

Відносно політичних прав можна говорити про наступні обмеження: обмеження права на участь в управлінні справами держави за віковим цензом (можливість займати пост глави держави після досягнення певного віку); обмеження окремих політичних прав, які визначаються цензом осілості; обмеження виборчих прав; нарешті, найбільш яскраві обмеження політичних прав за ознакою дієздатності або за ознакою громадянства. Крім того, в особливих випадках можуть обмежуватися права на свободу вираження поглядів та свободу зібрань, а для певних категорій громадян – право на вступ до політичних партій.

Проаналізувавши правове регулювання обмеження прав і свобод людини в різних країнах, можна узагальнити певні положення, відповідно до яких дане регулювання здійснюється:

1) обмеження прав і свобод продиктовано лише тим, що реалізація цих прав і свобод може перешкодити діяльності органів державної влади з відновлення правопорядку;

2) громадяни повинні бути заздалегідь поінформовані про введення надзвичайного режиму, а також про те, які конкретно права і свободи та в якому обсязі обмежуються;

3) не можуть обмежуватися деякі права людини: право на свободу від катувань, від жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання; право не бути в рабстві або підневільному стані; право на визнання правосуб'єктності; право не піддаватися покаранню за дію, яка на момент її вчинення не становила кримінального правопорушення;

4) обмеження прав і свобод в умовах надзвичайного режиму має носити тимчасовий характер;

5) введення надзвичайного або іншого стану потребує схвалення парламенту, а продовження терміну його дії можливо тільки з дозволу парламенту.

Таким чином, правомірні обмеження прав людини, в усіх випадках повинні відповідати меті знайти розумний компроміс між суспільною необхідністю та інтересами особи, яка має певні права. Безумовно, обмеження права можливе лише до тих пір, поки воно не буде суперечити істинному призначенню самого права.

Джерела:

1. Назаров В. В. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на вдосконалення стандартів обмеження конституційних прав людини// Національна бібліотека ім. Вернадського / Європейські перспективи № 1. 2011. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evp/2011_1_1/Nazarow.pdf
2. Загальна декларація прав людини : Міжнародний документ від 10.12.1948 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
3. Документ Копенгагенської наради Конференції з людського виміру НБСЕ : Міжнародний документ від 29 червня 1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_082
4. Африканська хартія прав людини і народів : Міжнародний документ від 26.06.1981. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/7770-treaty-0011_-_african_charter_on_human_and_peoples_rights_e.pdf
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Рада Європи, Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

Димов Кирило Борисович

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕПАТРІАЦІЇ МІГРАНТІВ У КРАЇНУ ПОХОДЖЕННЯ НА ПРИКЛАДІ СИТУАЦІЇ В РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ

XXI століття стало періодом масштабної глобалізації, коли поглиблюються зв'язки навіть між тими державами, які мають кардинально різні правові системи, форми правління, знаходяться на великій відстані одна від одної та, здавалося б, не повинні б мати нічого спільного. Нещодавні події в Республіці Білорусь, пов'язані з напливом мігрантів та переміщенням їх до кордонів з країнами-членами Європейського Союзу, стали одним з ключових проблемних моментів у сучасній науці та практиці міжнародного права.

Перед країнами постало декілька важливих питань, серед яких те, чи вважати людей, які прибули переважно з країн Африки та Близького Сходу, біженцями, а також те, як забезпечити належний правовий захист мігрантів та повернути їх до країни походження.

Так, Конвенція про статус біженців 1951 року зазначає, що біженцем може вважатися особа, яка внаслідок подій, які відбулися до 1 січня 1951 р., і через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань [1].

Відповідно, країни, у які намагалися потрапити мігранти через територію Республіки Білорусь, неодноразово робили заяви щодо того, по-перше, не вважають цих людей біженцями через те, що вони легально прибули до Білорусі та отримали там туристичні візи, тобто, прямують до Європейського Союзу, маючи легальні підстави для проживання в іншій країні та не маючи жодних побоювань за своє життя та здоров'я там, а по-друге, мігранти намагаються перетнути кордон з ЄС нелегально у непередбачених для цього місцях. Враховуючи те, що подати заявку на отримання статусу біженця можливо лише на прикордонному переході, вони втрачають таку можливість. Про це зазначила речник Міністерства закордонних справ Польщі Лукаш Ясіна [2].

Одним з варіантів вирішення проблеми з мігрантами на кордоні Республіки Білорусь та країн Європейського Союзу є їхня репатріація (повернення) на території країн походження. Проте наразі на рівні міжнародних організацій та на рівні держав, які беруть участь у вирішенні проблеми, не існує чіткого алгоритму для такої репатріації.

Міжнародна організація з міграції (МОМ) та Агентство ООН у справах біженців (УВКБ ООН) також зробили відповідну заяву, у якій наголосили, що з дедалі більшою стурбованістю стежили за повідомленнями про цих людей (авт. – мігрантів), які застрягли на кордонах, не маючи доступу до будь-якої форми допомоги, притулку чи базових послуг. Представники організацій роблять акцент на тому, що вирішення проблеми можливе лише спільними зусиллями: «Основну відповідальність за захист вразливих людей слід розподілити між державами в дусі солідарності. Політичні розбіжності щодо відповідальності ніколи не повинні призводити до загибелі людей, порушення міжнародних зобов'язань та зобов'язань держав» [4].

Пункт С статті 8 Статуту Управління Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй з Прав Біженців зазначає, що Верховний комісар забезпечує захист біженців, турбота про яких входить до компетенції його Управління, шляхом сприяння урядовим та приватним зусиллям, спрямованим на заохочення добровільної репатріації біженців або їх асиміляції у нових країнах [3]. Ситуація на кордоні Республіки Білорусь та країн Європейського Союзу є такою, що несе загрозу для мігрантів, які потребують відповідного правового захисту й допомоги з боку держав та міжнародних організацій, зокрема, і з боку Верховного Комісара ООН з Прав Біженців. Крім того, за останні півроку було подано 47 заяв до Європейського Суду з Прав Людини від заявників, які перебувають у Польщі, Латвії та Литви та потребують міжнародного захисту, а також було винесено рішення, згідно з яким країни зобов'язали не видворяти мігрантів зі своєї території, поки їхні заяви щодо отримання статусу біженця розглядаються. Суд послався на статтю 39 Регламенту ЄСПЛ, яка зазначає, що щодо будь-якої держави-учасниці можуть бути застосовані тимчасові заходи, якщо існує неминуча небезпека заподіяння непоправної шкоди. Заявники вказали, що існує загроза такої шкоди у разі їхнього повернення до Республіки Білорусь, або до країн походження, і послалися на ст. 2 та 3 Європейської

Конвенції з Прав Людини, саме тому було прийнято таке рішення [5].

Ефективним способом щодо безпечної репатріації мігрантів, яким було відмовлено у наданні статусу біженця, на території країн їхнього походження є підписання угод про реадмісію між цими країнами та країнами, куди прибувають мігранти у пошуках притулку. Крім підписання угод важливо налагодити дієвий механізм співробітництва держав на етапі репатріації. Мають бути враховані положення щодо гуманітарного захисту мігрантів, організації перельоту, документального забезпечення тощо. Більш того, необхідно, щоб репатріація мігрантів була добровільною задля дотримання усіх їхніх прав. Окрім того, для усунення міграційної кризи та проблем з поверненням мігрантів на території країн походження, треба врахувати та дослідити найголовніші та найвагоміші причини такої кризи і здійснити заходи для усунення цих причин. І лише спільними зусиллями держав під патронатом міжнародних організацій, які провадять діяльність у сфері міграції, можливе справжнє вирішення ситуації в Білорусі та інших країнах, які потерпають від міграційних криз.

Джерела:

1. Конвенция о статусе беженцев от 28.06.1951 г. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/refugees.shtml (дата звернення: 07.12.2021).
2. Польща не вважає біженцями мігрантів на кордоні з Білоруссю – МЗС країни. *Suspilne.Media*. 2021. URL: <https://suspilne.media/179981-polsa-ne-vvazae-bizencami-migrantiv-na-kordoni-z-bilorussu-mzs-kraini/> (дата звернення: 07.12.2021).
3. Резолюція 428 (V) Генеральної Асамблеї ООН «Статут управління Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй зі справ біженців» від 14.12.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_277#Text (дата звернення: 07.12.2021).
4. IOM and UNHCR Shocked and Dismayed by Deaths Near Belarus-Poland Border. 2021. URL: <https://www.iom.int/news/iom-and-unhcr-shocked-and-dismayed-deaths-near-belarus-poland-border> (дата звернення: 07.12.2021).

5. Requests for interim measures concerning the situation at the borders with Belarus. Press Release. *European Court for Human Rights*. 2021. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22sort%22:\[%22kupdate%20Descending%22\],%22itemid%22:\[%22003-7202976-9785391%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22sort%22:[%22kupdate%20Descending%22],%22itemid%22:[%22003-7202976-9785391%22]%7D) (дата звернення: 07.12.2021).

Науковий керівник – к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Грушко М. В.

Дракохруст Тетяна Вікторівна
*д.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного права
та міграційної політики
Західноукраїнського національного університету*

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПОДВІЙНОГО ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ: ЧОМУ ЦЕ ПОКИ НЕМОЖЛИВО?

Від початку існування нашої держави дискутували щодо того, дозволяти чи ні іноземне громадянство українцям. З огляду на відсутність стійкої більшості голосів за той чи інший варіант це питання навіть у Конституції прописали досить цікаво.

Відповідно до статті 4 Конституції України, в Україні існує єдине громадянство. Відповідно до пункту 1 статті 19 Закону України «Про громадянство України» добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття, є підставою для втрати громадянства України».

Зараз близько 4 млн мають громадянство інших держав. Деякі навіть є громадянами кількох країн. Більше того, власники паспортів інших держав були і є серед народних депутатів, урядовців та найвищих посадовців України. Жителі прикордонних областей полегшують собі відвідини сусідніх держав. На рівні держави це питання залишається неврегульованим впродовж усіх 30 років незалежності і створює додаткове «вікно можливостей» для органів, що контролюють [1].

Кримінальної відповідальності за подвійне громадянство немає – людину може очікувати тільки адміністративний штраф і позбавлення українського громадянства, якщо про набуття подвійного громадянства стане відомо.

За легалізацію подвійного громадянства на сьогодні виступили і президент Володимир Зеленський, і очільник уряду Денис Шмигаль. Відповідні зміни до законодавства вже знаходяться на розгляді Верховної Ради, і прийняти їх можна досить швидко. Для цього навіть не потрібно вносити зміни до Конституції.

Треба розуміти, що в більшості випадків отримання громадянством України іноземного громадянства – це свідомий вибір, що ґрунтується на родинних зв'язках, майні, працевлаштуванні тощо.

Але в 2014 році по сусідству з'явилася держава-агресор, для якої питання наявності серед громадян України російського громадянства стало додатковим інструментом гібридної війни.

В законопроекті «Про внесення змін до деяких законів України щодо правового забезпечення наявності іноземного громадянства (підданства) у громадян України» запропоновано на час окупації обмежити виборче право українських громадян, які додатково мають громадянство країни-агресора, в цьому випадку Росії [2].

Доки ми знаходимося в стані гібридної війни із Росією, це є абсолютно нормальна практика, і в світі достатньо прикладів, коли заради національної безпеки та захисту державних інтересів тимчасово призупиняли чинність певних прав.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права говорить, що право вільно висловлювати свою думку (обирати) може обмежуватись і це обмеження навіть є необхідним, якщо стосується захисту державної безпеки, суспільного порядку, життя та здоров'я населення.

Ми вважаємо, паспортизація жителів Луганської та Донецької областей – це якраз загроза життю та здоров'ю їх власників і в цілому українській державності.

Тому, на нашу думку, аби пришвидшити процес узаконення подвійного громадянства в Україні необхідно паралельно

протидіяти масовій паспортизації жителів Луганської та Донецької областей Російською Федерацією.

По-перше, запровадити адміністративну відповідальність та розглянути можливість передбачити позбавлення права на пенсії та інші соціальні виплати.

По-друге, створити систему соціальних та економічних заходів, які будуть стимулювати осіб відмовитись від громадянства Російської Федерації максимально просто і без негативних для себе наслідків. А також запропонувати додаткові соціально-економічні преференції для українських громадян, які відмовляються від російського громадянства.

Також Міністерство з реінтеграції тимчасово окупованих територій України вже почало формувати кадровий резерв держслужбовців для деокупованих територій.

Для підготовки майбутніх держслужбовців планують підготувати мінімум тисячу керівників. Після деокупації обрані державні службовці зможуть обіймати як керівні посади у місцевих державних адміністраціях, так і посади категорій Б та В [3].

Джерела:

1. Про ОРДЛО та подвійне громадянство. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3323068-pro-ordlo-ta-podvijne-gromadanstvo.html>

2. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо правового забезпечення наявності іноземного громадянства (підданства) у громадян України № 4640 від 25.01.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70895/

3. ВПО стануть основою кадрового резерву держслужбовців на деокупованих територіях. URL: <https://www.facebook.com/MReintegration/posts/3876175162496421/>

Корягіна Анжела Миколаївна

*к.ю.н., доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Київського національного торговельно-економічного університету*

Биндюк Катерина Геннадіївна

*здобувач вищої освіти факультету міжнародної торгівлі та права
Київського національного торговельно-економічного університету*

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ

Майже всі держави на шляху свого розвитку приділяють певну увагу захисту і гарантіям прав людини і громадянина, Україна не виключення. У різні часи окремі права людини привертають значну увагу населення, у той час як інші права людини держава певною мірою обмежує. Сьогодні в Україні нагальною потребою є створення ефективних способів забезпечення, гарантій захисту прав і свобод людини на тимчасово окупованих територіях [2].

Верховна Рада України 15 квітня 2014 року ухвалила Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» №1207-VII у цьому законі визначається тимчасово окупована територія [3], а вже 18 січня 2018 року Верховна Рада України підтримує Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях» № 2268-VIII, де визначає тимчасово окуповані території Російською Федерацією та порушення нею норм міжнародного права, а також визнає окупованими деякі території Донецької та Луганської областей, які тимчасово не перебувають під контролем Української влади [4].

Існує фахова думка, що національні «закони про окупацію» не породжують визнання факту окупації та відповідальності держав за міжнародним правом, адже, як зазначала Венеціанська комісія у Висновку щодо Закону «Про тимчасово окуповану територію Грузії», «питання про міжнародну відповідальність не може регулюватися на основі національного

законодавства, а вирішується на базі міжнародного права» (пункт 37) [5]. Закони, прийняті органами державної влади, не можуть «створити» окупацію, проте саме вони можуть привернути увагу інших держав до того, що відбувається у їхній країні. Національні закони «про окупацію» висловлюють консолідовану національну опіку поточного державно-правового стану, політико-правову позицію держави щодо підстав та наслідків втрати ефективного контролю над частиною її суверенної території. Цей факт актуалізує нову для української юриспруденції проблему зобов'язань держав стосовно забезпечення та захисту прав людини на тимчасово окупованих територіях [6].

У 1907 році відбулася Гаазька конференція потім у 1949 році – Женевська конференція. А в 1977 році Україна та Російська Федерація підписали Додатковий протокол I до неї. Саме ці нормативно-правові акти складають базу, яка врегульовує питання окупованих територій. Правовий режим окупованої території також врегульовується звичаєвим міжнародним правом, відповідно до якого окупаційна держава не набуває суверенітету над окупованою територією, а повинна дотримуватися законодавства, діючого на такій території, якщо воно не перешкоджає застосуванню четвертої Женевської конвенції.[2]

Протягом 7 років окупації міжнародні та національні правозахисні організації фіксували факти насильницьких зникнень, тортур, позасудових покарань, політично мотивованих переслідувань та ув'язнень кримських активістів, використання «юридичних» і позаправових механізмів та інструментів для прямої та непрямой дискримінації кримськотатарського корінного населення та українців Криму й знищення будь-яких форм руху спротиву окупації чи підтримки зв'язку з Україною [7]. Ці порушення права відбуваються всупереч міжнародним положенням, які містяться у статті 3 Загальної декларації прав людини [8], статті 9 МПГПП [9] і статті 5 ЄКПЛ [10] та права на справедливий суд, яке закріплено у статті 14 МПГПП [9], статті 6 ЄКПЛ [10]. Аналіз зазначених норм доводить, що кожна людина має право на свободу й особисту недоторканність і нікого не може бути піддано свавільному арешту чи триманню

під вартою та те, що кожна людина має право на справедливий суд, незалежно від громадянства, статі та релігії.

Проте, держава-окупант ігнорує вказані вище норми, підтвердженням цього є Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 листопада 2019 року – 15 лютого 2020 року, у якій зазначається, що УВКПЛ занепокоєне тим, що «суди» (самопроголошених республік) значною мірою спиралися на зізнання, отримані за допомогою катувань та примусу. Особи, підозрювані у скоєні «злочинів», пов'язаних з конфліктом, на території, яка контролюється обома самопроголошеними «республіками», повідомили УВКПЛ, що вони систематично піддавалися катуванням та іншим формам примусу з боку співробітників «міністерства державної безпеки» та «поліції» і не наважилися б відмовитися від своїх показань, якими вони свідчили проти себе, під час «судових» засідань, побоюючись, що їх знов катуватимуть. Крім того, висловлювалися серйозні занепокоєння щодо явно упереджених суддів та порушення права на презумпцію невинуватості. Усі опитані зазначали, що «судові процеси» щодо них проводилися у закритому режимі, з порушенням права на публічний судовий розгляд, що створювало вільні умови для проявів своєї упередженості суддями. [11]

Разом з цими правами, порушуються також право на повагу до особистого й сімейного життя передбачене статтею 17 МПГПП [9] та статтею 8 ЄКПЛ [10], право на свободу думки, совісті та релігії, які закріплено ст. 18 МПГПП [9] і ст. 9 ЄСПЛ [7; 10].

На нашу думку, одним з найбільш часто порушуваних прав є право на свободу вираження поглядів, яке регламентується ст. 19 МПГПП [9] і ст. 10 ЄКПЛ [10]. Яскравим прикладом порушення цього права є справа українського фермера Володимира Балуха, який після окупації Криму неодноразово публічно демонстрував свою незгоду з діями Російської Федерації, а на знак протесту у березні 2014 року підняв державний прапор України на даху власної оселі. Вже з квітня 2015 року почалися незаконні обшуки, під час яких знімали з даху його будинку й вилучали державний прапор України. Під час одного з таких

обшуків активіста побили поліцейські й притягли до адміністративної відповідальності – заарештували на 10 діб за «непокору вимогам співробітника поліції» [7, с. 35–36].

Аналізуючи всю наведену вище інформацію, хочемо зазначити, що питання захисту прав людини, особливо на тимчасово окупованих територіях, дуже загострюється з кожним днем. Заарештовуються все більше невинних людей, а самопроголошені органи державної влади дозволяють собі все більше порушувати міжнародні норми щодо прав та свобод людини, які ратифіковані майже у кожній країні. Саме тому Україні потрібно ще раз переглянути всі способи захисту прав і свобод людини і громадянина, та удосконалити, зробити більш ефективними й дієвими, доступними для цивільного населення окупованих територій.

З основних способів захисту прав і свобод людини на тимчасово окупованих територіях необхідно удосконалити судовий та позасудові способи захисту.

Одним з найефективніших способів захисту прав людини залишається звернення до міжнародних судових інстанцій, таких як Європейський суд з прав людини (справа «Україна проти Росії» за № 20958/14) [12], проте, не завжди цей спосіб спрацьовує вчасно, тому одним із доступних механізмів впливу на процес забезпечення прав і свобод громадян на окупованих територіях є постійний політичний тиск на агресора та формування коаліції на підтримку деокупації Криму, тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей. Саме комплексний характер трансформаційних процесів, які зараз відбуваються в політичному та правовому житті України, а також події на сході України зумовлює важливість проведення різнобічних науково-теоретичних дискусій, які пов'язані з проблематикою всіх правових і організаційних інструментів захисту прав людини, вдосконалення українського законодавства, та розв'язання проблем, які несуть важливість сучасного демократичного суспільства, а отже стануть значущими з точки зору їхнього змісту, ефективності та дієвості відновлення порушених прав і свобод, відшкодування заподіяних збитків і притягнення винних до відповідальності [2, с. 26].

Джерела:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Іляшко О. О. Порушення громадянських і політичних прав та свобод людини на тимчасово окупованих територіях України та способи їх захисту. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 29 (68) №4. 2018. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/4_2018/6.pdf
3. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
4. Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text>
5. Venice Commission Opinion on the Law on Occupied Territories of Georgia CDLAD(2009)015. URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2009\)015-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2009)015-e)
6. Христова Г. О. Зобов'язання держави у сфері прав людини в умовах окупації. *Вісник Національної академії правових наук України*. Том 25. №1. 2018. URL: file:///D:/%D0%92%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA_1_2018-204-218.pdf
7. Ситуація з правами людини в Криму за 7 років окупації. URL: <https://zmina.ua/content/uploads/sites/2/2021/06/human-rights-situation-crimea-2014-2020-ua.pdf>
8. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015/convKText
9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043/convKText
10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004KText
11. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 листопада 2019 року – 15 лютого 2020 року. Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини. URL: https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/29thReport_Ukraine-UA.pdf
12. Урядовий портал. Міністерство юстиції України. 14 січня 2021 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/denis-malyuska-yespl-opublikuvav-rishennya-shchodo-prijnyatnosti-spravi-ukrayina-proti-rosiyi-shchodo-krimu>

Красун Анастасія Юріївна

*прокурор другого відділу процесуального керівництва управління
процесуального керівництва у кримінальних провадженнях
слідчих територіального управління Державного бюро розслідувань
Дніпропетровської обласної прокуратури*

**ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВОНАСТУПНИЦТВО
ПОТЕРПІЛОГО
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ:
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ**

Основним завданням держави в правовому суспільстві завжди є охорона прав, свобод та законних інтересів особи. Зазначену мету переслідує і чинний КПК України, який постулює захист особи від кримінальних правопорушень першочерговим завданням кримінального процесу. Попри це положення, на сьогодні потерпілий залишається найбільш вразливим учасником кримінального провадження.

Згідно з положенням ч. 6 ст. 55 КПК України потерпілим може бути визнано серед іншого й особу з числа близьких родичів чи членів сім'ї «жертви злочину», якщо така особа відповідає наступним критеріям: 1) вона є близьким родичем, членом сім'ї особи, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної чи майнової шкоди, 2) внаслідок кримінального правопорушення настала смерть останньої або «жертва злочину» перебуває у стані, який унеможливорює подання нею заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого.

Таким чином, вказана норма кримінального процесуального закону де-факто передбачає так зване «процесуальне правонаступництво» потерпілого у кримінальному провадженні при виникненні певних обставин, хоча й де-юре законодавчо не закріплює його.

На наявність вказаного інституту звертає увагу також Велика Палата Верховного Суду у справі №439/397/17 від 16.01.2019, а саме: «водночас у частині 6 ст. 55 КПК України

передбачено так зване правонаступництво у кримінальному провадженні». Крім того, Верховний Суд зазначає, що «під час примирення лише сам потерпілий може виражати свою волю, а не інші особи, які є його представниками чи правонаступниками» [1].

Незважаючи на фактичну наявність такого інституту в КПК України, залишається неврегульованим питання правонаступництва потерпілого в разі його смерті або перебування у стані, який унеможливує подання ним заяви, не внаслідок кримінального правопорушення, а в результаті інших життєвих обставин.

З власного практичного досвіду зазначимо, що такі випадки трапляються часто-густо. В такому разі, внаслідок відсутності причинно-наслідкового зв'язку між кримінальним правопорушенням та смертю або відповідним станом потерпілого, що унеможливує подання ним заяви, близькі родичі та члени сім'ї позбавлені можливості набути процесуальних прав потерпілого, брати участь у кримінальному провадженні та реалізувати можливо «останню волю» потерпілого щодо притягнення винного до кримінальної відповідальності.

Не врегульовані й правові наслідки смерті потерпілого не внаслідок злочинного діяння у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Виникає риторичне питання, чи може смерть особи, у випадку подання останньою при житті заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення, прирівнюватись до відмови від обвинувачення? Які наслідки такої смерті для судового розгляду кримінального провадження, якщо обвинувальний акт щодо винної особи перебуває на розгляді в суді? Ці та багато інших питань виникають внаслідок законодавчої прогалини в регулюванні інституту процесуального правонаступництва потерпілого внаслідок його неможливості брати участь у кримінальному провадженні у зв'язку зі смертю та перебуванням у стані, що унеможливує його участь у кримінальному провадженні через обставини не пов'язані зі злочинним діянням.

Різними шляхами йде у цьому питанні й судова практика. Більшість суддів в таких випадках відмовляють особам

у визнанні потерпілими у зв'язку з відсутністю причинно-наслідкового зв'язку між смертю та станом потерпілого, що унеможлиблює його участь у кримінальному провадженні та злочинним діянням. Так, ухвалою Придніпровського районного суду м. Черкаси від 18.02.2020 у справі №711/206/19 відмовлено у визнанні особи потерпілим у зв'язку з тим, що «ключовим моментом отримання статусу потерпілого в кримінальному провадженні, є доведений причинно-наслідковий зв'язок між злочинними діяннями, якими завдано певній особі моральної, фізичної або майнової шкоди. Як з'ясовано в підготовчому судовому засіданні смерть потерпілої ОСОБА_3 не настала від кримінального правопорушення» [2].

Проте, зустрічаються випадки визнання особи потерпілим судом незважаючи на відсутність вищезазначеного причинного зв'язку. Так, рішенням Великомихайлівського районного суду Одеської області від 17.06.2020 особу залучено до кримінального провадження в якості потерпілої у зв'язку зі смертю її чоловіка, потерпілого у кримінальному провадженні, за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 185 КК України, від якого потерпілий апріорі померти не міг [3].

Вищезазначене яскраво вказує на необхідність впровадження інституту процесуального правонаступництва у кримінальному провадженні, з чітким законодавчим регулюванням процедури залучення особи до кримінального провадження з числа близьких родичів чи членів сім'ї потерпілого в разі його смерті або перебування у стані, який унеможлиблює подання ним заяви, якщо це сталося не внаслідок кримінального правопорушення. Окремо слід врегулювати питання щодо дій уповноваженої особи у разі відмови правонаступника потерпілого від участі в кримінальному провадженні, а також відмови від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Вказані законодавчі зміни значною мірою вирішать дисбаланс процесуально-правового статусу потерпілого та посилять захист його прав та інтересів у кримінальному провадженні.

Джерела:

1. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.01.2019 у справі №439/397/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79298600>
2. Ухвала Придніпровського районного суду м. Черкаси від 18.02.2020 у справі №711/206/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87786361>
3. Ухвала Великомихайлівського районного суду Одеської області від 17.06.2020 у справі № 518/11/19 . URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89861213>

Мануїлова Катерина Вікторівна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПАНДЕМІЯ COVID-19 ЯК ВИКЛИК ДЛЯ ГЛОБАЛЬНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

В останні роки міграція населення стала важливим фактором економічного та соціального розвитку країн. На сучасному етапі глобалізації практично не залишилося країн, які в тій чи іншій мірі не приймали б участь в міграційних процесах. Міграція населення є складним соціальним явищем, що охоплює майже всі держави світу. Міграція призводить до кількісної та якісної зміни населення того чи іншого регіону та держави в цілому, впливає на різні сторони життя суспільства.

В даний час міграція (транскордонна та внутрішня) досягла історично унікального рівня, формуючи особливу модель глобалізації, що включає в себе відносно вільне пересування людей, грошей і товарів. Будучи одним із проявів процесу глобалізації, міграція в цілому справляє позитивний вплив на соціально-економічний і політичний розвиток держав, сприяє інтеграції міжнародного співтовариства, культурному зближенню народів, розвитку продуктивних сил [1, с. 3].

Міграція – це переселення, переміщення населення, трудових ресурсів, капіталу з однієї країни в іншу, а також внутрішньодержавні – з одного регіону в інший [2, с. 384].

На початку 2020 року світ зіткнувся з проблемою пандемії COVID-19, та світові лідери задля недопущення зараження населення обмежили мобільність громадян. Багато країн закрили кордони або обмежують їх перетин. Глобальні обмеження переміщення, що викликані пандемією COVID-19, фактично паралізували міжнародну міграцію населення. Карантинні заходи, введені більшістю країн світу, суттєво обмежили можливості міжнародної мобільності. Спричинена ними економічна криза матиме ще більший вплив на міграційні процеси.

Через високі темпи поширення пандемії COVID-19 цивільні перевезення зупинилися практично миттєво. Причому запроваджуючи обмеження на пересування громадян, кожна держава зобов'язана взяти на себе відповідальність в першу чергу за своїх громадян. Наразі ситуація з перетином кордону стала кращою, більшість держав встановили умови для перетину кордону, проте деякі країни ще не відкриті для в'їзду, що робить неможливим пересування мігрантів.

Проблеми, пов'язані з поширенням COVID-19, призвели до того, що багато мігрантів втратили роботу і джерело заробітку, і найчастіше вони не можуть розраховувати на якусь соціальну підтримку. В період кризових ситуацій мігранти є більш ураженими, ніж місцеве населення. Якщо місцеве населення отримує підтримку від держави, то мігранти, які позбавлені більшої частини соціальних гарантій і часто працюють неформально або на короткострокових контрактах, виявилися в особливо важкому становищі.

Провідні аналітики ЄС доходять висновку, що трудові мігранти відіграють критично важливу роль у функціонуванні західноєвропейських суспільств, а в умовах епідемії COVID-19 ця роль навіть зросла. Абсолютно новим стало усвідомлення того факту, що саме малокваліфікована, небезпечна і «брудна» робота є життєво необхідною для функціонування західноєвропейських суспільств.

Національний інститут стратегічних досліджень в аналітичній записці вказує: «Хоча оцінити масштаб наслідків закриття кордонів для ситуації в Україні наразі складно, разом з тим, очевидно, що повернення трудових мігрантів на батьківщину,

неможливість виїзду на сезонні роботи за кордон осіб, які систематично це практикували, скорочення закордонних заробітків, болісно вдарить по добробуту багатьох українських домогосподарств, посилить конкуренцію на національному ринку праці, призведе до зменшення обсягу валютних надходжень в країну. Це поглибить економічну рецесію, відтак – інтенсифікує виїзд з території держави, як тільки таку можливість буде відновлено. Водночас, повернення мігрантів може сприяти послабленню дефіциту працівників, необхідних економіці, що може послужити швидшому виходу з кризи. Багатогранність наслідків пандемії для розвитку міграційних процесів вимагає зваженої та різнобічної реакції держави» [3].

Більшість режимів управління міграцією мають на увазі те, що велика частина іноземних громадян вправі перебувати в країні лише протягом певного терміну (ці терміни визначені або відповідними двосторонніми і багатосторонніми угодами, або системою в'їзних віз і дозволів на проживання). Крім того, міграційні правила допускають можливість добровільного чи примусового видалення іноземних громадян з території держави.

Згідно з Шенгенською угодою міграція і перетин зовнішніх кордонів значним числом громадян третіх країн не повинні вважатися самі по собі загрозою громадському порядку або внутрішньої безпеки. Але, коли серйозна загроза вимагає негайних дій, у країн є можливість відновлювати прикордонний контроль на своїх внутрішніх кордонах на певний термін. Прикордонний контроль повинен сприяти боротьбі з нелегальною імміграцією, торгівлею людьми та запобігання будь-яких загроз внутрішньої безпеки, громадському порядку і здоров'ю громадян, – говорить в угоді.

Дуже велика ймовірність, що докризовий рівень міграції в Європі повернеться ще дуже нескоро. По домівках роз'їхалися люди, які роками намагалися знайти своє місце в «першому світі», пройшли через тяготи, приниження і європейський бюрократизм.

Отже, задля адаптації мігрантів в умовах пандемії COVID-19 держава в цьому питанні повинна взяти на себе основні

витрати. Наприклад, забезпечити мігрантів безоплатними тестами на COVID-19, а також створити умови для вакцинації даних груп населення; систему доступної медичної допомоги для мігрантів в ситуації захворювання на COVID-19; організованих систем набору сезонних робочих на території інших держав.

Джерела:

1. Семёнова А.В. Государственное управление в сфере реализации миграционной политики Российской Федерации : автореф. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2011. 21 с.
2. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / за ред. Р. Дяківа. Київ : Міжнародна економічна фундація, 2000. 704 с.
3. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/vpliv-pandemii-sovid-19-na-trudovu-migraciyu-gromadyan-ukraini-ta>

Рудецька Поліна Андріївна

*здобувач факультету міжнародно-правових відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ В ХОДІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Наявність збройного конфлікту завжди призводить до погіршення ситуації з дотриманням прав людини, оскільки порушення прав людини під час збройного конфлікту набувають масового та системного характеру. Водночас саме діяльність бізнесу часто є каталізатором таких порушень. Хоча в міжнародному праві відсутні спеціальні юридично обов'язкові норми, які стосувались би діяльності бізнесу під час збройних конфліктів, підприємства повинні слідувати нормам та принципам, що закріплені в Загальній декларації з прав людини, двох Міжнародних Пактах 1966 року, а також інших релевантних міжнародно-правових інструментах, що спрямовані на попередження потенційно несприятливого впливу на права людини. Згідно з цими документами держава повинна вживати всіх необхідних заходів для припинення чи запобігання такому впливу.

Відповідальність бізнесу за протиправну поведінку, що має місце під час збройного конфлікту, не є чимось новим та незнайомим для міжнародного права. Прикладом є Нюрнберзький процес у справі IG Farben (*«Сполучені Штати Америки проти Карла Крауха та інших»*). Судовий розгляд по цій справі тривав з 14 серпня 1947 по 30 липня 1948 року. IG-Farben – конгломерат німецьких концернів, який під час правління націонал-соціалістів виробляв пестицид Циклон-Б, що широко використовувався в газових камерах концтаборів проти військовополонених. За результатами судового процесу обвинуваченим було винесене рішення про засудження на різні терміни [1]. Фактично це була перша справа, в якій представників приватного сектору притягнули до відповідальності.

У постнюрнберзький період важливим кроком на шляху встановлення відповідальності бізнесу за поведінку в ході збройного конфлікту стало прийняття Керівних принципів Організації Об'єднаних Націй з питань бізнесу та прав людини від 16 червня 2011 року. Даними принципами запропоновано підхід до відповідальності та попередження порушень прав людини, що повинні мінімізувати загрозу участі бізнесу в збройному конфлікті [2]. Важливо, що уникнення порушень прав людини, які мали місце після добре відомої справи IG-Farben, є можливим при дотриманні Принципу 1. Цей принцип вимагає від бізнесу проявляти необхідну обачність (*due diligence*) у сфері захисту прав людини, тобто підприємство має зробити все можливе, щоб запланований бізнес не ніс ризиків, які завдаватимуть шкоди правам мешканців постраждалих від конфлікту територій.

Важливо також розуміти, що Керівні принципи мають рекомендаційний, а не зобов'язуючий характер, тому на практиці часто досить складно притягнути бізнес-структури до відповідальності за вчиненні воєнні злочини та порушення прав людини. Прикладом даної ситуації може слугувати факт того, що у 2005 році американська правозахисна організація Center for Constitutional Rights подала позов до суду західного округу штату Вашингтон проти найбільшого виробника будівельної техніки у світі – американської корпорації Caterpillar.

Так, бульдозери, які компанія поставляла уряду, використовувалися для знесення будинків палестинського населення в різних точках західного берегу Йордан. Тоді суд виніс постанову про відсутність необхідної юрисдикції для врегулювання даного питання, попри те, що компанія в даній ситуації повинна була врахувати ризики ведення бізнесу в умовах конфлікту [3]. На прикладі даної ситуації можна дійти до висновку, що бізнес може стати безпосереднім учасником подій, засуджених Резолюцією Ради безпеки ООН від 23 грудня 2016 року, що стосувалася ізраїльських поселень на території Палестини. Таким чином, міжнародне право потребує удосконалення для вирішення таких ситуацій.

На жаль, Україна також не стала винятком. В ході збройного конфлікту на Донбасі, деякі бізнес-компанії підтримують державу-агресора, що є воюючою стороною. В свою чергу Україна розірвала договір з Росією про економічну співпрацю, а також про військово-технічну взаємодію. Але відповідальність даних бізнес-компаній не можливо встановити, оскільки немає чіткого закону який би нормував відповідальність бізнесу. В Україні діє розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні на період до 2030 року», а у 2017 році Україна приєдналась до Декларації ОЕСР про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства. Але дані документи не містять чіткої регламентації питань відповідальності бізнесу, тому потрібно прийняти відповідний закон [4].

Повертаючись до Керівних принципів, зазначимо, що першим стовпом цих принципів є обов'язок держави захищати від порушень прав людини шляхом регулювання, вироблення політики, розслідування та забезпечення виконання. Цей стовп підтверджує існуючі зобов'язання держав відповідно до міжнародного права прав людини, як це викладено в Загальній декларації прав людини 1948 року та Міжнародних пактах 1966 року. Прикладом порушення даного обов'язку є ситуація у Судані між 1999 та 2000 роком, коли нафтова компанія Lundin Energy, за звинуваченням органів прокуратури, мала вирішаль-

ний вплив на бізнес у даній країні і була причетною до воєнних злочинів, скоєних тодішнім суданським режимом. Судовий процес по даному звинуваченню триває до теперішнього часу [5], але наразі порушення є очевидними.

Підсумовуючи все вище сказане, логічним є висновок, бізнес досить часто порушує загальні принципи, тому існує потреба у встановленні рамок відповідальної поведінки. Важливо вже зараз унормувати і встановити відповідальність за порушення скоєні бізнес-структурами в умовах збройних конфліктів з урахуванням міжнародних стандартів захисту прав людини.

Джерела:

1. Baars G. Capitalism's Victor's Justice. The Hidden Stories Behind the Prosecution of Industrialists Post-WWII. In: *The Hidden Histories of War Crime Trials*. Heller and Simpson, Oxford University Press 2013. URL: <https://www.researchgate.net/publication/299782756>

2. Керівні принципи щодо бізнесу і прав людини: Реалізація Рамкової програми Організації Об'єднаних Націй «Захист, повага і засоби захисту» / Переклад: Катерина Буряковська, Юлія Разметаєва, Олена Уварова, Дмитро Філіпський. За заг. ред. Олени Уварової. Харків: Право, 2018. 80 с. URL: <https://legalforum.nlu.edu.ua/>

3. Євгеній Шакотько «Бізнес в умовах збройного конфлікту: уроки для України». *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/12/3/654343/>

4. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#Text>

5. Doing responsible business in armed conflict: risks, rights and responsibilities. URL: <https://www.redcross.org.au/get-involved/take-action/take-action-on-an-issue/ihl-and-business>

Науковий керівник – асистент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Музика В. В.

Самойленко Юлія Василівна
*здобувач вищої освіти судово-адміністративного факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Кризова ситуація – це загострений стан, який певною мірою впливає на більшість сфер суспільного життя. Кризова ситуація може статися через стихійні лиха, поширення хвороб, бути наслідком хибного управлінського рішення, техногенної катастрофи, службового недбальства чи навіть злого умислу. Неможливо скласти повний перелік усіх імовірних криз. Особливої уваги в такий час потребують права та свободи людини. Під час кризової ситуації пропорційно ризику обмеження прав людини зростає потреба в контролі таких обмежень на національному та міжнародному рівнях.

В умовах кризової ситуації держави іноді можуть відступити від прав та основоположних свобод людини, і такі обмеження є допустимими при умові, що вони відповідають вимогам законності і співрозмірності цілі яка переслідується. Так наприклад стаття 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод говорить, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом [1]. Тобто, обставини під час яких можуть бути обмежені права носять винятковий характер, а саме війна або інша суспільна небезпека, яка загрожує життю нації.

Звичайне і прийняте значення вислову «суспільна небезпека, яка загрожує життю нації» є зрозумілим і означає «виняткову кризову ситуацію або надзвичайну ситуацію, яка впливає на усе населення і становить загрозу для усталеного життя». Криза чи загроза повинні бути винятковими в тому розумінні, що звичайні заходи або обмеження, дозволені Конвенцією для

забезпечення громадської безпеки, здоров'я і порядку, є явно недостатніми [2, с. 6].

Деякі права не можуть бути обмежені за жодних обставин, до них відносяться:

1) право на життя, крім випадків смерті в результаті законних актів війни;

2) заборона рабства;

3) заборона катувань, нелюдського та такого що принижує гідність поводження [1].

На сьогоднішній день ми зіштовхнулися із кризою яка стосується не тільки України і вважається глобальною, а саме кризою спричиненою поширенням коронавірусної інфекції COVID-19. Вона носить суспільно-небезпечний характер, та завдала чималих збитків усьому світу.

Дана проблема є досить новою і ніхто не був до неї готовий. Виявилось, що як міжнародне так і національне законодавство має прогалини в цьому питанні, що не є дивним, беручи до уваги винятковість ситуації.

Протягом останніх двох років державами масово вводились обмеження деяких прав та свобод людини і не всі вони відповідали загальним стандартам прав людини, що спричинило невдоволення та звернення до відповідних органів.

Найбільш старою міжурядовою організацією до сфери діяльності якої відносяться питання захисту прав та основоположних свобод людини є Рада Європи. Основним механізмом реалізації контролю Ради Європи над захистом прав людини у державах-членах є Європейський суд з прав людини. Відповідно до ст. 34 ЄКПЛ Європейський суд з прав людини може приймати заяви від осіб, які стверджують, що є жертвами порушення прав людини одним з держав-учасниць Конвенції чи протоколів до неї [1].

Беручи до уваги практику Європейського суду з прав людини у справах щодо порушення статті 15 ЄКПЛ коли особа скаржиться на те, що його права були порушені протягом періоду відступу від зобов'язань, ЄСПЛ спочатку перевіряє, чи можуть вжиті заходи бути виправдані відповідно до основних статей Конвенції і лише якщо вони не можуть бути виправдані, ЄСПЛ переходить до визначення того, чи був відступ від

зобов'язань правомірним. Велику увагу ЄСПЛ приділяє саме характеру прав, що постраждали через відступ від зобов'язань, обставинам які призвели до виникнення ситуації через яку права було обмежено чи були заходи обмеження використані з тією метою, для якої вони були санкціоновані та чи було б звичайне законодавство достатнім, щоб впоратися із загрозою, що спричинена суспільною небезпекою [2, с. 8].

В контексті обмеження прав на території України та виправданості меж втручання в такі права необхідно встановити чи дійсно мала місце суспільна небезпека, чи були вжиті заходи адекватними по відношенню до загрози та чи було достатнім національне законодавство. Загальновідомим є той факт, що ВООЗ визнав коронавірус пандемією, яка є суспільно небезпечною, тому доведення факту гостроти становища за статтею 15 ЄКПЛ буде менш важким. Проте доказування вмотивованості відступів є питанням важчим та дискусійним, особливо для України.

Отже, для того щоб зменшити можливість виникнення кризових ситуацій, регулярно повинні відбуватись аналізи усіх можливих ризиків, та створення плану реагування на кризову ситуацію. Такий механізм відіграв би превентивну функцію, оскільки світ змінюється і людству постійно потрібно пристосовуватись до нових умов існування які скоріше за все ніколи не будуть стабільними в умовах глобалізації. З огляду на це, також повинні створюватись нові акти які б встановлювали чіткий рівень можливих обмежень прав та свобод людини під час кризових ситуацій і передбачали відповідальність за їх неправомірне обмеження.

Джерела:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 02.10.2013 № 995_004. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Посібник Ради Європи зі статті 15 Європейської конвенції з прав людини. Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації. 2016. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_15_UKR.pdf

Науковий керівник – к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія», доцент Белогузова О. О.

Сурілова Олена Олексіївна

*д.ю.н., професор, професор кафедри міжнародного
та європейського права*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Актуальною проблемою сучасного світу є забезпечення прав людини під час збройних конфліктів, однак у сучасному міжнародному праві захист права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля та інших екологічних прав в умовах збройного конфлікту не врегульований¹. Передумовою забезпечення фундаментального екологічного права людини під час збройних конфліктів є охорона природного середовища її існування, тим більш, що тісний зв'язок між якістю довкілля та правами людини, зокрема правом на життя та правом на охорону здоров'я підтверджується міжнародними природоохоронними інструментами, регіональними договорами та судовою практикою, в яких йдеться про життя та здоров'я людини в контексті охорони довкілля².

Перший етап становлення міжнародно-правової охорони довкілля в період збройних конфліктів можна охарактеризувати як опосередковану охорону навколишнього природного середовища. В цей період була прийнята низка міжнародних конвенцій, спрямованих на обмеження засобів ведення війни та заборону певних видів озброєнь. Це, зокрема, IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі (1907) та додаток до неї; Конвенція про заборону розробки, виробництва

¹ Так збройний конфлікт, що триває на сході України призвів до масштабних негативних впливів на довкілля, посилення ризиків виникнення аварійних ситуацій на промислових та інфраструктурних об'єктах, що створює небезпеку порушення фундаментального екологічного права на екологічно безпечне, чисте та здорове навколишнє середовище та матиме тривалі наслідки у світовому масштабі.

² Екологічно – безпечне навколишнє середовище можна визначити як середовище, яке має позитивний вплив на життя та здоров'я людини, а також екосистеми та їх здатність до відновлення.

та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення (1972 р.); Конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949 р.). Так, Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення спрямована не тільки на охорону життя та здоров'я людей, але й на охорону біорізноманіття. Так, Конвенція про захист цивільного населення під час війни спрямована на захист лісів та сільськогосподарських угідь, які знаходяться на окупованій території, а також забороняє наругу над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження [1]³.

Другий етап характеризується екологізацією міжнародного права збройних конфліктів, що пов'язано з усвідомленням наслідків Другої індокитайської війни під час якої застосувалися засоби ведення війни проти навколишнього природного середовища (дефоліанти для знищення лісів, використання важкої гусеничної техніки для руйнування родючих ґрунтів). У 1976 р. була прийнята Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій 1977р. (ст55) проголошує, що при веденні воєнних дій має бути виявлена турбота про захист природного середовища від широкої, довготривалої і серйозної шкоди, а також забороняє використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть такої шкоди природному середовищу й тим самим призведуть до шкоди здоров'ю або виживанню населення. Стаття 56 Додаткового протоколу декларує неприпустимість нападу на установки і споруди, що містять небезпечні сили, якщо такий напад може спровокувати звільнення небезпечних сил і наступні тяжкі втрати серед цивільного населення [2]. У Декларації РІО (1992) зазначено, що держави повинні поважати міжнародне право, що забезпечує захист навколишнього середовища під час збройних конфліктів [3].

³ Зв'язок гідності людини з умовами навколишнього природного середовища підкреслює Стокгольмська Декларація ООН з проблем довкілля (1972 р.), у якій зазначено, що людина має основне право на сприятливі умови життя в довкіллі, якість якого дозволяє вести гідне і процвітаюче життя.

У 1998 р. був прийнятий статут Міжнародного кримінального суду, п. 2 ст. 8 якого до воєнних злочинів відносить умисне здійснення нападу, коли відомо, що такий напад буде причиною великого, довгострокового і серйозного збитку природному довкіллю. Стаття 7 Римського статуту до злочинів проти людяності відносить винищення, тобто навмисне створення умов життя, розрахованих на те, щоб знищити частину населення, що, на нашу думку, охоплює погіршення якості навколишнього природного середовища та перетворення його на небезпечне, тобто таке, що створює реальні загрози життєво важливим інтересам людини, зумовлених антропогенними чи природними чинниками [4].

Третій етап визначається посиленням уваги до захисту екологічних прав людини під час збройних конфліктів. Ще у 1992 р. було запропоновано розробити п'яту Женевську конвенцію про захист навколишнього природного середовища під час збройного конфлікту [5], однак, ця ідея не була реалізована. Натомість 1 травня 2019 року Комісія міжнародного права ООН прийняла в попередньому порядку проекти принципів «Захист навколишнього середовища у зв'язку із збройними конфліктами» [6]. У проекті було підкреслено зв'язок прав людини з охороною природного середовища та визначено цілі охорони – зведення до мінімуму збитків навколишнього середовища в час збройних конфліктів за допомогою превентивних та поновлювальних заходів.

Проект принципів структурно поділено на п'ять частин, включаючи вступну частину, яка містить правила про сферу застосування та цілі. Друга частина містить керівні положення про захист навколишнього середовища до виникнення збройного конфлікту, а також проекти принципів більш загального характеру, дія яких не обмежується якоюсь однією фазою. Третя частина стосується захисту довкілля під час збройних конфліктів. Четверта присвячена захисту довкілля у ситуаціях окупації. П'ята містить проекти принципів захисту навколишнього середовища після збройного конфлікту. У проекті визнається взаємозв'язок між наданням допомоги особам, що переміщені як через міжнародні кордони, так і у своїх

країнах внаслідок збройних конфліктів, та зменшення впливу на навколишнє середовище, оскільки такі переміщення призводять не тільки до людських страждань, але й до спричинення шкоди навколишньому середовищу.

В сучасних умовах в Україні, на наш погляд, непересічне значення мають принципи, які застосовуються в ситуації окупації. Держава-окупант має вживати належних заходів для запобігання заподіяння значної шкоди навколишньому середовищу окупованої території, яка здатна завдати шкоди здоров'ю та благополуччю населення такої території. Щодо України, то вона не має можливостей контролювати ситуацію в ОРДЛО повною мірою з-за дій незаконних збройних формувань та Російської федерації, тому не несе відповідальності за становище на цих територіях до їх повної деокупації. Все це, однак, не означає, що Україна може повністю усунутися від вирішення проблеми. В умовах що склалися, надання інформації про загрози екологічній безпеці є майже єдиним засобом забезпечення екологічних прав людини. Однак вже сьогодні необхідно розробити Програму дій на період після закінчення збройного конфлікту. За участі ОБСЄ, ООН та зацікавленої громадськості має проводитися регулярна оцінка впливу воєнних засобів на навколишнє природне середовище та небезпечні промислові та інфраструктурні об'єкти. Програма ООН із відновлення та розбудови миру в Україні має бути розширена за рахунок включення компоненти «Відновлення довкілля» [7]. Потребують посилення і механізми судового захисту екологічних прав людини внаслідок збройного конфлікту. Умови для такого захисту створені Міжнародним судом ООН, Міжнародним кримінальним судом та Європейським судом з прав людини, які однак не враховують тісний зв'язок та взаємообумовленість права на безпечне для життя і здоров'я довкілля з правом на життя та людську гідність, що є особливо актуальним під час збройних конфліктів.

Джерела:

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/> (Дата звернення 6.11.21).

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1977 р. від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.1977. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/> (Дата звернення 6.11.21).

3. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку. Прийнята Конференцією ООН по навколишньому середовищу і розвитку, Ріо-де-Жанейро, 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/> (Дата звернення 6.11.21).

4. Римський статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/> (Дата звернення 6.11.21).

5. Glen Plant Environmental Protection and the Law of War: A «Fifth Geneva» Convention on the Environment in Time of Armed Conflict. London : Belhaven Press. 1992. 284 p.

6. Защита окружающей среды в связи с вооруженными конфликтами Проект принципів. URL:<https://legal.un.org/ilc/reports/2019/> (Дата звернення 6.11.21).

7. Програма із відновлення та розбудови миру в Україні. URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/> (Дата звернення 6.11.21).

Чайковський Юрій Володимирович

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МІГРАЦІЙНА КРИЗА НА БІЛОРУСЬКО-ПОЛЬСЬКОМУ КОРДОНІ: ТЕСТ НА ЦИВІЛІЗОВАНІСТЬ

Міграція населення на сьогодні не може бути оцінена ані позитивно, ані негативно – це об'єктивна реальність, яку слід прийняти як даність часу, в якому ми живемо. Її поширеність є наслідком процесів глобалізації, неминучість пов'язана із глобальними дисбалансами економічного розвитку держав та закріпленням свободи переміщення осіб у міжнародному праві. Міграційні процеси стають не лише об'єктивною реальністю, але іноді й інструментом міграційної політики деяких держав. Саме із цим явищем ми зіштовхнулися на зовнішньому кордоні Європейського Союзу, на різних ділянках якого відбувається використання мігрантів як інструменту політики держав, що

не входять до складу ЄС (Сербія, Боснія і Герцеговина, Білорусь та Туреччина) проти країн-членів ЄС – Румунії, Польщі, Греції та Хорватії.

Румунія стала гарячою точкою для мігрантів на Балканському шляху, і періодично займається примусовим видворенням шукачів притулку назад до Сербії. Подібні події розгортаються в Хорватії з сотнями незаконних переміщень на кордоні з Боснією.

Останніми за хронологією стали події на польсько-білоруському кордоні. Польська поліція застосувала сльозогінний газ і водомети, щоб утримати шукачів притулку від перетину білорусько-польського кордону [1].

Подібно до того, як у березні 2020 року Туреччина відкрила свої кордони із Грецією – країною-членом ЄС щоб дозволити сирійським біженцям пробитися до Західної Європи, Білорусь використовує мігрантів як важіль впливу для просування власних політичних інтересів у Європі. Президент Білорусі Олександр Лукашенко навіть не приховує намірів таких дій, що полягають у тиску з елементами політичного шантажу на ЄС з метою зняття індивідуальних та міждержавних санкцій з Лукашенка та Білорусі відповідно. Окрім того, Білорусь відволікає увагу громадськості від внутрішньодержавних порушень прав людини. Те ж саме за своїм змістом вчинила Туреччина, коли намагалася змусити НАТО, а особливо ЄС, підтримати свою позицію у сирійській війні після конфлікту 2020 року між сирійськими урядовими силами та повстанцями, що підтримувалися Туреччиною.

У 2015 році Європейська комісія прийняла два процедурні рішення щодо переселення, за угодою про квоту, 160 тисяч осіб, які потребують міжнародного захисту, з перевантажених прикордонних держав Італії та Греції до найменш постраждалих держав-членів [2, с. 277]. Тоді Польща відмовилася від участі, посилаючись на прийняття вимушених мігрантів з території України внаслідок окупації Криму та військових дій на Сході нашої держави. На той час, у 2017 році, Європейський Союз навіть впровадив санкції проти Польщі, Чехії та Угорщини

за недотримання вимог щодо прийняття вимушених мігрантів. Звісно ж, східноєвропейські держави ЄС обвинувачуються у расизмі й ксенофобії та культурно відрізняються від його західних, більш розвинених країн.

Шенгенська угода ЄС, яка виділяє регіон у межах союзу без контролю на внутрішніх кордонах, доступна для західних країн ЄС, але не для їхніх східних сусідів, як валюта євро. Країни-члени мають різні позиції в ЄС не лише з точки зору географії, економіки та демографії, а й щодо політичної влади та ініціатив з інтеграції мігрантів.

Наприклад, загальноєвропейська стратегія переселення для переміщення мігрантів, врятованих на морі, була розроблена на основі того, що всі члени ЄС є рівними, а отже, повинні розділяти відповідальність за біженців [3].

Але дослідження показали, що східноєвропейські країни не в рівних умовах, коли йдеться про притулок. У посткомуністичних державах бракує ефективних стратегій інтеграції біженців, таких як національні адміністративні структури для управління міграцією.

Вони мають слабку систему забезпечення біженців належним житлом, харчуванням або грошовими виплатами, які десятиліттями були присутні в західній частині континенту.

Але тут постає доволі складне питання – наскільки справедливо порівну розподіляти відповідальність з огляду на економічні, соціальні та політичні відмінності між державами-членами ЄС? Заможніші країни Західної Європи – наприклад, Швеція, Фінляндія та Франція – мають кращі можливості приймати шукачів притулку завдяки добре налагодженій системі управління міграцією.

Та й самі мігранти не хочуть оселятися в східних країнах-членах, таких як Польща, Хорватія чи Румунія, оскільки їхні соціально-економічні умови та системи інтеграції біженців залишають бажати кращого. Мігранти на польсько-білоруському кордоні відверто говорять про наміри дістатися кордонів Німеччини і Франції й про те, що Польща кінцевою країною їх подорожі.

Основою спільної відповідальності ЄС у питаннях біженців є Дублінська угода, що була прийнята в 2003 році, з метою визначити, які країни-члени ЄС відповідальні за прийом шукачів притулку. Вона пов'язує заявки про надання притулку із місцем першого в'їзду мігрантів до ЄС [4].

Це захищає західні, найбагатші країни від боротьби з великими потоками мігрантів, і дозволяє ЄС передати відповідальність за шукачів притулку країнам Східної та Південно-Східної Європи. Ось чому грецька та італійська системи надання притулку були використані в 2015 році на піку хвилі в'їзду біженців.

Проте ЄС власне й є винним, що залишив Південну Європу один на один із міграційною кризою, якої можна було б легко уникнути, дозволивши людям вільно пересуватися в межах усього ЄС.

Початок кризи біженців виник з Лівії, Афганістану, Іраку та Сирії. Виник він внаслідок підтримуваної ЄС політики НАТО щодо іноземного втручання на Близькому Сході, що призвело до нестабільності в регіоні.

Як члени НАТО, західноєвропейські держави регулярно беруть участь у розпалюванні міграційних криз. Не дивно, що країни, що не входять до ЄС, такі як Туреччина чи Білорусь, намагалися отримати певні регіональні дивіденди, використовуючи біженців як інструмент проти ЄС.

ЄС також зробив усе можливе, щоб утримати людей від в'їзду на свою територію. У 2016 році ЄС підписав угоду з Туреччиною, яка передбачала, що в обмін на шість мільярдів євро і обіцянку безвізу для турецьких громадян Туреччина прийматиме мігрантів, які прибувають на грецькі острови [5].

У 2015 році ЄС вже опинився у становищі невідповідності своїм ліберальним цінностям, вимог охорони прав людини, права на життя та готовність до викликів глобалізованого світу. І раптом світ без кордонів, за який ратували прибічники глобалізму, був поставлений під сумнів, зокрема, вільне пересування всередині ЄС було призупинено.

З тих пір багаті європейські країни залишили периферійні держави та їхні уряди майже наодинці із проблемами насильницького видворення мігрантів, стримування їх на кордонах ЄС. Такі процеси породжують зміну політичних сил в даних державах, сприяючи приведенню до влади правих радикалів та подальшої політичної відмінності країн зовнішніх кордонів ЄС та інших країн Союзу.

Такі процеси входять у протиріччя із загальноліберальною позицією ЄС, оскільки він звільняє себе від політичної відповідальності за мігрантів, що дійсно вимушені шукати кращого життя, засуджуючи при цьому їх жорстоке стримування на зовнішніх кордонах континенту. ЄС також намагається перекласти на країни Східної Європи відповідальність за порушення прав людини біженців. Проте не слід забувати, що ЄС має спільну міграційну політику, виступає з цих питань як єдиний суб'єкт, а, отже, несе повну відповідальність за міграційні кризи на спільних (!) зовнішніх кордонах Європейського Союзу.

Міграційні події стають справжнім випробуванням, навіть певним тестом на цивілізованість для ЄС як інтеграційного об'єднання. І ось підтвердженням того, що ЄС цей тест пройшов стала ухвала від 6 грудня 2021 року, в якій Європейський суд з прав людини постановив, що мігрантів не можна депортувати до Білорусі, якщо вони вже перебувають на території Польщі [6]. При цьому він застосував правило 39 Регламенту ЄСПЛ, що передбачає забезпечувальні заходи в рамках скарги по суті порушення прав людини. Інакше кажучи, ЄСПЛ ставить під сумнів безпечність перебування мігрантів на території держави, що не є членом Ради Європи, а це вже багато чого варте.

Джерела:

1. Поліція Польщі повідомила, що 7 правоохоронців постраждали під час штурму мігрантами кордону. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-polshcha-kordon-migranty/31564814.html>

2. Заставна О. Міграційна політика ЄС у контексті безпеки країн Європейського Союзу/ *Підприємництво, господарство, право*. №1, 2021. С. 276–281.

3. A European Agenda on Migration. COM(2015) 240 final. URL: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/backgroundinformation/docs/communication_on_the_european_agenda_on_migration_en.pdf

4. Конвенция, определяющая государство, ответственное за рассмотрение заявлений о предоставлении убежища, поданных в одном из государств-членов Европейских Сообществ (Дублинская конвенция) от 15 июня 1990 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_310#Text

5. Угода ЄС-Туреччина: зміст та передумови підписання. URL: <https://cedos.org.ua/researches/uhoda-yes-turechchyna-zmist-ta-peredumovy-pidpysannia/>

6. Requests for interim measures concerning the situation at the borders with Belarus // Press Release ECHR, 372 (2021) from 06.12.2021.

СЕКЦІЯ № 8

ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Бєлогубова Оксана Олександрівна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ У ЦИФРОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У сьогоднішньому глобалізованому інформаційному суспільстві – багато в чому завдяки широкій доступності інформаційних та комунікаційних технологій (ІКТ), таких як мобільні телефони та Інтернет – ми переживаємо безліч швидких та трансформаційних подій у суспільстві, культурі та економіці завдяки новим способам взаємодії людей. І кожного разу, коли є взаємодія між людьми, права людини повинні забезпечувати основу та вищий набір керівних ідей, що забезпечують гідність та цінність усіх людей. У цифровому суспільстві (з огляду на потенційні загрози та можливості сучасних комунікаційних технологій) такі керівні ідеї є особливо важливими.

Права людини не є абсолютними. Це керівні ідеї, які необхідно застосувати до окремих випадків залежно від обставин. У деяких випадках вони можуть бути обмежені або скасовані, особливо в ситуаціях, коли одне право людини здається таким, що суперечить іншому, або коли дотримання прав однієї людини загрожує порушенням прав іншої людини.

Такі міркування балансу часто обертаються навколо компромісу між бажаними цілями безпеки та свободи – іншими словами, навколо питання, якою мірою держава повинна встановлювати правила, що обмежують індивідуальні свободи. Іноді таке «дозволене» обмеження прямо згадується у документах з прав людини.

Загальна декларація прав людини 1948 р. у ч. 2 ст. 29 резюмує таку потребу в урівноважуванні та можливому обмеженні

прав людини наступним чином: «При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна піддаватися лише таким обмеженням, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги до прав і свобод інших та задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку та загального добробуту в демократичному суспільстві» [1].

Найважливішою фундаментальною передумовою для участі в цифровому суспільстві є можливість доступу до інформації за допомогою ІКТ. Це включає наявність технічної інфраструктури, а також знання того, як ефективно використовувати її. Хоча можливість доступу до комунікаційних технологій та їх використання, звичайно, є не такими важливими, як інші основні права та потреби людини, такі як вода, житло чи фізична безпека, це ключова вимога для участі в сьогодинішньому дуже взаємопов'язаному світі і тому має вважатися правом людини.

Однією з найбільших перешкод на шляху до мети загальної доступності є феномен, відомий як «цифровий розрив», який відноситься до поточної нерівності поширення інформаційних та комунікаційних технологій. Це стосується як нерівної доступності в різних географічних регіонах, так і всередині суспільства. Є законні побоювання, що це явище може фактично збільшити розрив між багатими та бідними, що різко контрастує з ранніми надіями на те, що такі технології, як Інтернет, а також мобільні телефони призведуть до більш справедливого та рівноправного світу.

У ч. 2 ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. (надалі – МПГПП) згадується «... свобода шукати, отримувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку чи художніх форм висловлювання, чи іншими способами на свій вибір» [2]. Хоча в цій статті прямо не згадується право на доступність ІКТ, це положення можна тлумачити як таке, що передбачає таке право, враховуючи сьогодинішню важливість цих технологій.

Визначення доступності ІКТ як права людини не означає, що держави фактично зобов'язані безпосередньо надавати своїм

громадянам доступ до ІКТ-інфраструктури. Швидше, вони зобов'язані гарантувати сприятливе політичне та економічне середовище, в якому така інфраструктура розвиватиметься на благо всіх громадян. Проте деякі держави включили пряме право на доступ до Інтернету до свого внутрішнього законодавства – наприклад, Іспанія гарантує своїм громадянам право на широкосмуговий інтернет-зв'язок.

Ще одна ключова проблема, з якою зіткаються права людини в цифровому суспільстві, – це свобода вираження поглядів, яка безпосередньо пов'язана з правом на базову доступність до ІКТ. Як концепція, що має довгу історію у традиційних ЗМІ, право на свободу вираження думок набула нової актуальності з повсюдною доступністю Інтернет.

У статті 19 Загальної декларації прав людини говориться: «Кожен має право на свободу думок та їхнє вільне вираження». Це положення повторюється та підтверджується у статті 19 МПГПП, яка передбачає, що «кожен має право безперешкодно дотримуватися своїх переконань та ... вільно висловлювати свою думку».

Аналогічне положення закріплюється в ч. 1 ст. 10 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (надалі – ЄКПЛ): «Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно» [3].

Хоча право на свободу вираження поглядів є фундаментальним правом людини, яке однаково дійсне в контексті ІКТ, як і в більш традиційних ЗМІ, іноді це право (як і інші) можна обмежити. Наприклад, в ч. 3 ст. 19 МПГПП закріплюються підстави можливих винятків з права на свободу переконань та вільне вираження своєї думки: «користування передбаченими в пункті 2 цієї статті правами накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність. Воно може бути, отже, пов'язане з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними:

- а) для поважання прав і репутації інших осіб;
- б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення».

Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод аналогічно встановлює право на свободу вираження поглядів у ч. 1 ст. 10, а у другій частині цієї статті передбачає можливі обмеження: «Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду».

Як і свобода слова, право на захист особистих даних та недоторканності приватного життя – здатність вибірково приховувати інформацію про себе – поняття старе та широко визнане, набуло нової особливої актуальності в цифровому суспільстві. Ключовим моментом є те, що під час користування Інтернетом або мобільними телефонами зберігаються і передаються (часто без явної згоди або навіть відома користувачів) значні обсяги персональних даних.

Тому в цифровому суспільстві конфіденційність як право людини заслуговує на особливу увагу.

Численні посилання на конфіденційність можна знайти у відповідних документах з прав людини. У статті 12 Загальної декларації прав людини говориться: «Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань». Це формулювання з явною згадкою «листування» має розумітися досить широко – з тим, щоб охоплювати ризики конфіденційності в контексті ІКТ, враховуючи, наприклад, що електронна пошта або повідомлення в сервісах соціальних мереж також є свого роду листуванням.

Майже еквівалентне наведеному вище положення закріплюється в ст. 17 МПГПП: «Ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію».

Так само тема конфіденційності також регулюється статтею 8 ЄКПЛ: «Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції».

Не менш суттєвою проблемою забезпечення прав людини в цифровому суспільстві є проблема дискримінації. Термін «дискримінація» походить від латинського «*discrimination*», що означає відокремлення, розділення, розрізнення. У Юридичній енциклопедії під нею розуміють умисне обмеження або позбавлення прав фізичних та юридичних осіб за певними ознаками [4].

Оскільки ІКТ проникають у всі сфери нашого повсякденного життя і ми стаємо все більше і більше залежить від їх використання, безліч прикладів дискримінації може також слід спостерігати, коли йдеться про розробку та використання ІКТ. Важливо відзначити, що ситуації нерівного поводження з поважними причинами можуть необов'язково є дискримінацією. Так само, як при застосуванні прав людини до конкретних випадків оцінка потенційних випадків дискримінації також вимагає ретельного міркування балансування. Якщо є законні, об'єктивні підстави, то нерівне поводження може бути виправданим, а не бути дискримінаційним актом.

Підсумовуючи, можна зазначити, що впровадження нових технологій завжди було центральним елементом людського прогресу – аж до цифрового суспільства, в якому багато аспектів життя залежать від сучасних комунікацій. Очевидно, що у нашому глобалізованому та взаємопов'язаному світі доступність та використання ІКТ є великим джерелом як можливостей, так і ризиків.

У прагненні до корисного використання ІКТ, до створення кращих і більш справедливих демократичних суспільств, а також поліпшення життя і добробуту людей, дотримання

прав людини було і буде ключовим елементом, особливо в перед безлічі невирішених проблем. Цифровий розрив є однією з найбільших проблем, які потребують адекватних і стійких інвестицій в ІКТ-інфраструктури та послуг, а також необхідної політичної волі, особливо в регіонах і суспільствах, в яких доступ до такої інфраструктури в даний час розвинений слабо. Свобода слова, захист даних та конфіденційність в Інтернеті мають бути принципово гарантовані та забезпечуватися як з юридичного боку, так і за допомогою технічних засобів. Будь-які обмеження цих свобод повинні бути засновані на поважних і ретельно продуманих причинах, прозорі та тимчасові.

Джерела:

1. Загальна декларація прав людини 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
3. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю70 Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 2: Д–Й. 744 с.

Dronov Vladyslav

*PhD in Law, Associate Professor of the Department of International
and European Law
National University «Odessa Law Academy»*

DEFINITION OF INFORMATION IN SCIENCE AND LAW

Why do we say that there are difficulties with the definition of information? Information is researched by representatives of many sciences and we can find its definitions in different documents. These definitions use some particular features of information that are important for particular science or for the aim of the document. And there are also some related concepts that have to be differentiated.

First of all let's research the origins of the word information. Latin word *informatio* could be translated according to different dictionaries as presentation, explanation. representation concept, idea [1; 2].

Merriam-Webster Dictionary gives such definitions of information as: knowledge obtained from investigation, study, or instruction; intelligence, news; facts, data; the attribute inherent in and communicated by one of two or more alternative sequences or arrangements of something (such as nucleotides in DNA or binary digits in a computer program) that produce specific effects; a signal or character (as in a communication system or computer) representing data; something (such as a message, experimental data, or a picture) which justifies change in a construct (such as a plan or theory) that represents physical or mental experience or another construct [3].

Such related concepts as data, information and knowledge are also used. Data is a collection of text, numbers or symbols in raw or unorganised form. Information is data that has been processed, e.g. grouped, normally by a computer, to give it meaning and make it interpretable. Knowledge is the acquisition by a person of information such as facts, or the understanding of information such as how to solve problems [4].

The main legal act regulating the issues of information relations in Ukraine is the Law of Ukraine «On Information» which states that information is any information and / or data. , which can be stored on physical media or displayed electronically [5].

This definition in general corresponds to scientific definitions. But it uses «information and/or data». So this issue is discussable. And if it is used only data, this definition will contain also information, because we can say that information is a processed data.

And the concept personal data is also used in national and international law.

The Law of Ukraine «On Telecommunications» provides more detailed definition of the term «information», which significantly expands and specifies the list of forms of presenting information that may be the object of legal relations. According to Art. 1 of this Law, information is «information – information presented

in the form of signals, signs, sounds, moving or still images or otherwise» [6].

So we see that there are different definitions of information in science and law. And first of all it is caused by different spheres of research and aims of these documents. And at the same time we have non similar and not unified use of the term information and related concepts. These concepts have to be differentiated more strictly.

References:

1. Lewis & Short Latin Dictionary, 1879. URL: <http://folio2.furman.edu/lewis-short/>
2. Dictionary of Medieval Latin from British Sources. URL: <https://logeion.uchicago.edu/lexidium>
3. Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com>
4. Cambridge International AS & A Level Information Technology. 9626. For examination from 2017. Topic support guide. Cambridge International Examinations 2015. Version 1. URL: <https://www.cambridgeinternational.org/images/285017-data-information-and-knowledge.pdf>
5. On Information: Law of Ukraine on October 2, 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
6. On Telecommunications: Law of Ukraine on November 18, 2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text>

Малюта Владислав Васильович,

Язаджи Вікторія Сергіївна

*здобувачі вищої освіти факультету цивільної
та господарської юстиції*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ЩОДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ВИДАЧІ ПРАВОПОРУШНИКІВ, ПРИЧЕТНИХ ДО МІЖНАРОДНОГО КІБЕРТЕРОРИЗМУ

Тривалий час проблема кібертероризму розглядалася різними вченими багатьох країн та привертала велику увагу в контексті всеосяжної боротьби з тероризмом на початку XXI сторіччя. З розвитком новітніх технологій, кіберзлочинність привертає все більше уваги у світової спільноти. Не

оминув технічний прогрес і терористичну діяльність. Зараз терористична діяльність все більше переходить у комп'ютерну площину, терористи стають більш анонімними та невловимими. Як правило, кібертеракти мають на меті повне знищення або часткове пошкодження інфраструктури у інтернет-просторі. Практична потреба у розгляді даної проблематики полягає у чисельних терористичних актах з використанням комп'ютерних технологій. Так, наприклад, після вірусу Petya, який пошкодив бізнес в Україні та економіку України в цілому, ми бачимо розвиток охорони та захисту цієї галузі у країні. На світовому рівні слід згадати приклад, який нещодавно сколихнув весь інтернет: імовірно внаслідок хакерських атак, які спричинили збої роботи компанії Facebook, компанія втратила близько 5 % вартості акцій та суспільну довіру. Враховуючи вищезазначене, потреба у міжнародному визнанні кібертероризму є дуже гострою, а тема дослідження актуальною.

Попри широке доктринальне забезпечення кримінально-правового інституту кібертероризму правотворчість та міжнародне співробітництво обходить увагою це питання. У спеціальній доповіді «Кібертероризм – наскільки реальна загроза» Габріель Вейман надає наступне визначення. Кібертероризм – це конвергенція кіберпростору та тероризму. Він включає себе протиправні атаки та загрози атак на комп'ютери, мережі та інформацію яка зберігається у комп'ютерах, коли це робиться з метою залякування чи примусу уряду, чи до досягнення політичних або соціальних цілей. Крім того, щоб кваліфікувати атаку як кібертероризм, напад має призвести до насильства проти людей або майна або, принаймні, викликати достатньо шкоди, щоб викликати страх. Прикладами можуть бути напади, які призводять до смерті або тілесних ушкоджень, вибухів або серйозних економічних збитків. Серйозні атаки на об'єкти критичної інфраструктури можуть бути актами кібертероризму, залежно від їх впливу на громадськість [1].

Кібертероризм охоплює такі дії як пошкодження та зміна даних, зміна або виведення з ладу комп'ютерних систем, незаконний доступ до управління системою з подальшою публікацією загрозливих повідомлень, закликів чи попереджень

тощо. Співпраці у протидії таким видам злочинів присвячена конвенція. Як зазначено у ст.4 та 5 Конвенції про кіберзлочинність Ради Європи від 23.11.2001, кожна сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності за законодавства за навмисне пошкодження, знищення, погіршення, зміну або приховування комп'ютерної інформації, за навмисне серйозне перешкоджання функціонуванню комп'ютерної системи шляхом введення, передачі, пошкодження, знищення, погіршення, заміни або приховування комп'ютерних даних без права на це та відповідно до внутрішнього законодавства [2].

Міжнародна співпраця у протидії таким видам злочинів полягає, зокрема, у затриманні злочинців. Відповідно до п. 2 ст. 2 Рамкового рішення про європейський ордер на арешт та процедури передачі правопорушників між державами-членами (2002/584/ЮВС), як тероризм так і комп'ютерні злочини є підставою для видання європейського ордеру на арешт [3].

Однак віднесення кібертероризму не до тероризму, а до комп'ютерних злочинів тягне перешкоди під час видачі кібертерористів. Оскільки на кібертероризм не поширюється міжнародно-правовий режим тероризму, до нього не застосовуються заходи протидії тероризму, які є більш ефективними ніж звичайна співпраця. Відповідно до ч. 5 ст. 24 Конвенції про кіберзлочинність Ради Європи від 23.11.2001 року екстрадиція здійснюється в порядку визначеному законодавством країни, яка видає осудну особу. Також має місце відмови в екстрадиції Стороною, яку запитують про екстрадицію, відповідно до певних законодавчих підстав.

Відповідно до ст.2 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах Ради Європи від 20.04.1959, у допомозі може бути відмовлено Стороною, яка надає запит про видачу, у разі якщо правопорушення є політичним, податковим або може певним чином зашкодити суверенітету, безпеці, громадському порядку або іншим суттєвим інтересам країни [5].

Такі положення дозволяють перетворити кібертероризм у кіберзброю – знаряддя ведення гібридної війни. Якщо держава бере під протекторат кібертерористичну організацію

або самостійно створює таку організацію на базі власних спецслужб, вона, будучи заінтересованою у захисті кібертерористів, може створювати перешкоди під час їхнього міжнародного кримінального переслідування.

Подолати цей механізм зловживання можна шляхом поширення на кібертероризм правового режиму тероризму. Відповідно до ст.4 Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом (ETS N 90) Ради Європи від 27.01.1977 № ETSN90 видача особи передається навіть якщо така видача не передбачена міжнародними угодами.

Визнання кібертероризму тероризмом у загальному розумінні та зазначення цього явища у переліку, наведеному у статті 1 Конвенції, унеможливить поширення на нього режиму політичного злочину, дозволить застосовувати статтю 8 Конвенції для отримання міжнародної допомоги у переслідуванні кібертерористів, а також знизить обсяг можливих штучних перешкод у видачі цих злочинців.

Така прогалина створює широкий інструментарій зловживання, яким користуються кібертерористи та їх покровителі, адже відповідно до ст. 3 Європейської конвенції про видачу правопорушників Ради Європи від 13.12.1957, видача особи не здійснюється, якщо злочин, у зв'язку з яким її запитують, розглядається вже державою, до якої надіслано запит, як злочин, що є політичним. Як вбачається з цього положення, кібертероризм може підпадати під дану категорію справ, та відповідно, особи, які здійснили дане правопорушення, можуть буди не видані [6].

Оскільки міжнародний кібертероризм не є тероризмом у розумінні Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом, але має спільну правову природу та ступінь впливу на суспільство, у рамках європейської співдружності слід доповнити конвенцію про боротьбу з тероризмом додатковим протоколом про боротьбу з кібертероризмом.

Джерела:

1. Gabriel Weimann, 'Cyberterrorism – How real is the threat', United States Institute of Peace, Special Report 119, December 2004. URL: <https://www.usip.org/sites/default/files/sr119.pdf>

2. Конвенція про кіберзлочинність : Конвенція; Рада Європи від 23.11.2001 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_575 (дата звернення: 18.11.2021).

3. Рамкове Рішення Ради від 13 червня 2002 року про європейський ордер на арешт та процедури передачі правопорушників між державами-членами (2002/584/ЮВС) : Рішення; Рада Європи від 13.06.2002 № 2002/584/ЮВС // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_b17 (дата звернення: 18.11.2021).

4. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (ETS N 90) : Конвенція; Рада Європи від 27.01.1977 № ETSN90 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_331 (дата звернення: 18.11.2021).

5. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах : Конвенція; Рада Європи від 20.04.1959 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_036 (дата звернення: 18.11.2021).

6. Європейська конвенція про видачу правопорушників : Конвенція; Рада Європи від 13.12.1957 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_033 (дата звернення: 18.11.2021).

Науковий керівник – к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Гриб А. М.

Марценко Наталія Степанівна

*к.ю.н., доцент кафедри міжнародного права та міграційної політики
Західноукраїнського національного університету*

Котис Вікторія Ярославівна

*здобувач вищої освіти юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету*

ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРАВОСУДДІ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

Інтеграція України у європейський та світовий простір вимагає від нашої держави не лише дотримуватися загально-визнаних правових стандартів, а і досліджувати та впроваджувати нові, ще недостатньо вивчені напрямки, одним із яких

є використання штучного інтелекту (далі – ШІ) у правовій сфері. На сьогоднішній день лідерами із застосування даних технологій виступають Європейський Союз, Японія та США – прямі конкуренти, що визначають майбутнє ШІ, вирішують питання щодо застосування його у правосудді і, відповідно, етичних підходів щодо цього напрямку.

Зважаючи на усі ризики використання ШІ, залучення даних технологій у систему права України вимагає зваженого та непоспішного підходу, що полягає у вивченні та узагальненні законодавчого та практичного досвіду як європейських держав, так і держав загального права, зокрема США [8].

На відміну від Європейського Союзу, який займає позицію випереджувального регулювання, США віддають перевагу більш тривалим строкам для етапу «нерегульованого» використання ШІ. Це дозволяє оцінити потенціал відповідних технологій для бізнесу та держави, дати час на формування механізмів самостійного регулювання у цій галузі тощо.

Попри це, протягом останніх років США прогресивно оновлює законодавство, вводячи в дію новітні нормативно-правові акти у галузі ШІ та робототехніки. Так, на 115-й Конгрес США було винесено 39 законопроектів, які містили згадку про ШІ, 4 з яких були прийняті як закони. Проте першою серйозною спробою запровадити регулювання системи ШІ можна вважати законопроект Конгресу США «Акт про майбутнє штучного інтелекту» 2017 р., який закріпив поняття ШІ, визначив напрямки запровадження робототехніки у деякі сфери людського життя та створив оптимальні умови для стимулювання інвестицій у розвиток даних технологій. І вже з 2020 р. лише уряд США щорічно інвестує близько \$12 млрд на рік для виконання стратегії США щодо впровадження ШІ.

У даному нормативно-правовому акті також встановлюється правовий статус ШІ: на відміну від Резолюції Європейського Парламенту 2017 р. з питань цивільно-правових норм про робототехніку, у якій вже вводиться поняття «електронної особи» [4], законопроект Конгресу США визнає ШІ лише як інструмент, що допомагатиме людині.

Також Сполучені Штати застосовують механізми професійного регулювання. Так, на щорічних зборах Американської

асоціації юристів (American Bar Association) у 2019 р. було прийнято резолюцію, яка закликає суди та адвокатів вирішувати етичні та правові питання, пов'язані з використанням штучного інтелекту в юридичній практиці [5]. У ній визнається, що «штучний інтелект, його виробництво і розгортання повинні бути корисними (або, як мінімум, не шкідливими) для адвоката, суду, клієнтів і суспільства в цілому» [5].

Не зважаючи на лідерство у сфері ШІ та робототехніки, США також реалізують активну міжнародну співпрацю. Так, у 2019 р. США, як і десятки інших країн, приєдналися до прийняття Рекомендацій Організації економічного співробітництва і розвитку з питань штучного інтелекту, що є одним із перших міжурядових стандартів у цій сфері [7].

Окрім вищезгаданих спроб нормативного регулювання використання ШІ, Сполученими Штатами створено Національну раду з питань науки і технологій, яка компетентна здійснювати дослідження, аналіз, розробку відповідних правових рішень у даній сфері.

На сьогоднішній день ШІ у Сполучених Штатах наділений повноваженнями виносити рішення на рівні першої інстанції замість суддів щодо нескладних категорій спорів, щодо ДТП, розлучень, стягнень заборгованості за комунальні послуги тощо. Робота судді з'являється лише на рівні апеляції і полягає у перевірці рішення на наявність юридичних помилок. Таким чином, американський суддя витрачає свій час на ті справи, які дійсно мають значення, становлять правову проблему та містять правову невизначеність [5]. Проте такі дії можуть порушувати принцип обґрунтованості судових рішень, так як ШІ розкриває не весь процес аналізу справи, а лише її результат.

Ще одним американським продуктом є програмне забезпечення COMPAS (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions), що оцінює ризик повторного скоєння злочину особою, щодо якої суддя повинен ухвалити вирок. Програма базується на обробці даних, які надають підсудні за допомогою анкетних опитувань, а в разі відмови підсудного від такої процедури програма опирається на відомості з його досьє. Під час опитування особам ставляться такі питання:

«Як часто ви вступали в бійки, коли були у школі?», «Скільки ваших друзів/знайомих коли-небудь були заарештовані?», «Чи має право красти голодна людина?» тощо. Під час підрахунку підсудні поділяються на групи ризику за діапазоном від 1 до 10 (від 1 до 4 – низький ризик; 5–7 – середній; 8–10 – високий) [6]. Таким чином суддя ухвалює вирок, ґрунтуючись на такій оцінці ризику, здійсненого ШІ.

Програмне забезпечення COMPAS до сьогодні піддається критиці з боку громадськості та правозахисників, які звинувачують дану систему в дискримінації, адже тільки 20% чорношкірих з передбачених 40% фактично скоїли повторний злочин [2]. Це відбувається через те, що тестування ШІ найчастіше проводиться європейцями на базі фото світлошкірих людей, відповідно, дані технології гірше ідентифікують осіб з темним кольором шкіри чи азіатів.

Є і яскраві конкретні приклади, що доводять упередженість програми COMPAS. Дві чорношкірі дівчинки-підлітки – Бріша Борден і Сейд Джонс, у 2014 році намагалися вкрати дитячий велосипед і самокат вартістю 80 доларів. А у 2015 році білошкірого 41-річного Вернона Пратера заарештували за крадіжку інструментів на суму 86,35 доларів (до цього Пратер уже був засуджений за розбій та замах на розбій, за який він відбув п'ять років в'язниці). Програма показала, що Бріша Борден має високий ризик рецидиву злочину, хоча протягом двох років вона не мала жодних нових звинувачень. У той час Пратер був оцінений як особа з низьким ризиком, хоча у подальшому він отримав восьмирічний строк ув'язнення за викрадення електроприладів на суму тисячу доларів.

У США також існує алгоритм, розроблений дослідниками зі Стенфордського університету, який асистує судді під час обрання запобіжного заходу для підсудного: застави чи тримання під вартою. Інколи судді можуть діяти достатньо суб'єктивно: розглянувши близько 100 тисяч процесуальних документів, пов'язаних з обранням запобіжних заходів, розробники алгоритму виявили, що одні американські судді в 90 % випадків дозволяють громадянам виходити під заставу, тоді як інші – тільки в 50 %. Дана програма

дає змогу справедливо оцінити ризики стосовно усіх підсудних й тримати під вартою значно меншу кількість осіб, не наражаючи на небезпеку громадськість [6].

Деякі американські юридичні компанії вже розробляють програми для прогнозування поліцейської діяльності. Для прикладу, у деяких штатах Америки активно використовується наявна інформація про злочини, скоєні в минулому, які ШІ аналізує щоб передбачити можливі нові злочини – визначити їх ймовірність і можливе місце виникнення. Відповідно, поліція може використати висновки ШІ при прийнятті рішень, в які райони відправляти патрулі, до кого йти з обшуком, кого затримувати тощо [5].

Проаналізувавши досвід США, можна зробити висновок, що впровадження ШІ у судовий процес України, не порушуючи при цьому прав людини, можливе лише тоді, коли його технічний рівень зможе забезпечувати технічну та програмну надійність і безпеку, запобігання будь-яких проявів дискримінації, відповідатиме принципам прозорості, неупередженості та справедливості розгляду справи тощо [8; 9]. Проте найважливішою умовою залишається те, що рівень автономії ШІ повинен зважено контролюватися людиною, адже такі технології покликані допомагати людям, а не ставати конкурентом та повноправним суб'єктом суспільних відносин.

Джерела:

1. Ларина О. С., Овчинський В. С. Штучний інтелект. Етика і право : книга / О. С. Ларина, В. С. Овчинський. Москва : Книжный мир, 2020. 192 с.
2. Рейчел Сэндлер. Власти Сан-Франциско запертили использование технологий распознавания лиц. URL: <https://www.forbes.ru/tehnologii/376099-vlastisanfranciskozapretiliispolzovanie-tehnologiy-raspoznavaniya-lic>
3. Парасюк Є.О., Джалілова В.Р. Доцільність визнання суб'єктами права роботів, штучного інтелекту та штучно інтелектуальних роботів. *Науковий огляд*. Київ : ТК Меганом, 2019. № 4 (57). С. 101–109.
4. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on

Robotics URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html

5. Justice and information technologies(IT), Opinion No.(2011)14 of the CCJE. URL : <https://rm.coe.int/168074816b> (дата звернення: 10.09.2019).

6. Intelligent Robots Development and Promotion Act, Act No. 9014, Mar. 28, 2008.

7. Recommendations of the Organization for Economic Cooperation and Development on artificial intelligence of May 2019. URL: <https://www.oecd.org/going-digital/ai/principles/>

8. Martsenko, N. (2020). Determining the place of artificial intelligence in civil law. *Studia Prawnoustrojowe*, (47). URL: <https://doi.org/10.31648/sp.5279>

9. Марценко Н.С. Правовий режим штучного інтелекту в цивільному праві. *Актуальні проблеми правознавства*. № 4 (20)/2019. 2019. 91–98 с. URL: <http://appj.tneu.edu.ua/index.php/apl/article/viewFile/797/785>

Кирилюк Алла Володимирівна

к.ю.н., доцент, доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції

Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ПРОДУКТ, СТВОРЕНИЙ В ІТ-СФЕРІ

В сучасних умовах ми бачимо, як швидко відбувається нова індустріалізація світу через застосування мобільних мереж, Інтернет-технологій, нанотехнологій, нових матеріалів, зростання обчислювальних можливостей комп'ютерів та безпрецедентна взаємодія між усіма цими напрямками. Всі ці процеси вимагають пильної уваги до належної охорони прав інтелектуальної власності на програмні продукти. Питання всебічної охорони програмних продуктів, зокрема комп'ютерних програм залишається багато в чому відкритим.

Українське законодавство на сучасному етапі визначає програмні продукти виключно як об'єкти авторського права. Так, в ч. 4 ст. 433 Цивільного кодексу України зазначається: «Комп'ютерні програми охороняються як літературні

твори» [1]. Аналогічно в ст. 18 Закону України «Про авторське право і суміжні права» вказується: «Комп'ютерні програми охороняються як літературні твори [2].

У ч. 3 ст. 6 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» прямо не зазначено про патентоздатність комп'ютерних програм, що дає сподівання на певні можливості щодо часткового врегулювання цього питання нормами патентного права і в Україні [3].

При цьому технологічний процес обробки даних, сам алгоритм, який часто є важливим продуктом інтелектуальної діяльності, жодним чином захистити неможливо. Такою є практика не тільки в Україні, а й майже в усьому світі.

Стаття 4 Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право від 20.12.1996 р. також зазначає: «Комп'ютерні програми охороняються як літературні твори в розумінні Статті 2 Бернської конвенції. Така охорона застосовується до комп'ютерних програм незалежно від способу або форми їх вираження»[4]. В Директиві Європейського Парламенту і Ради № 2009/24/ЕС про правову охорону комп'ютерних програм в Преамбулі (пункт 6) і в ст. 1 теж вказується, що комп'ютерні програми охороняються авторським правом «... як літературні твори за змістом Бернської Конвенції з охорони літературних і художніх творів» [5]. Така охорона застосовується до комп'ютерних програм незалежно від способу або форми їх вираження

При цьому, як об'єкт охорони визнається не ідея (алгоритм), а конкретна реалізація цього алгоритму у вигляді сукупності (набору) слів, цифр, кодів, схем, символів: комп'ютерна програма є матеріальною (об'єктивною) формою алгоритмів, які використовує машина.

Постає цікаве питання: чому законодавець поєднав охорону літературних творів та комп'ютерних програм?

Існує кілька неофіційних пояснень із цього приводу, одне з яких свідчить про те, що у відповідності до норм авторського права захищається форма, в якій втілені ідеї автора. Саме за характером форми відображення рядки літературного твору та комп'ютерної програми схожі: і рядки літературного твору,

і рядки комп'ютерної програми автор поновлює символами-літерами або символами-операторами [6, с. 494]. Ця тотожність творчого процесу щодо створення літературних творів і комп'ютерних програм стали підставою для вибору форми захисту для комп'ютерних програм.

На думку Д. Жуванова, порівняння комп'ютерних програм із літературними творами є не зовсім коректним. На відміну від літературних творів, текст комп'ютерної програми (вихідний чи об'єктний код) не мають самостійної цінності без можливості їх застосування в комп'ютері. Отже, сприйняття комп'ютерної програми, тобто власне кажучи її тексту, відбувається не безпосередньо людиною, а опосередковано, за допомогою комп'ютера [7, с. 28].

С. Петренко зауважує, що порівняльний аналіз такого об'єкта авторського права як комп'ютерна програма, з таким класичним об'єктом авторського права як літературний твір, надає змогу зробити висновок про те, що програма також характеризується змістом, внутрішньою та зовнішньою формами. При цьому елементи змісту, внутрішньої та зовнішньої форм не є сталими і залежать від виду та призначення комп'ютерної програми. Програма прикладного характеру подібна до літературного твору наукового жанру, а ігрового характеру – до мультимедійних творів [8].

Погоджуємося з думкою В. Дмитришина, який вказує, що вибір на користь авторського права для правової охорони комп'ютерних програм пояснюється тим, що найбільш високий рівень охорони в умовах масового виробництва програм може дати тільки визнання комп'ютерних програм об'єктом захисту як результату творчої діяльності, тобто як об'єкту авторського права[9, с. 26]. Автор наводить фактори, що свідчать про належність комп'ютерних програм до об'єктів авторського права:

- вихідний текст комп'ютерної програми має риси письмового літературного твору (подібність з літературним твором доповнює й те, що текст комп'ютерної програми може бути написаний різними мовами програмування – Асемблері, Сі, Яві, Паскалі, Бейсику тощо, як і будь-який літературний твір – українською, російською, англійською чи іншою мовами);

- алгоритми, методи, ідеї, теорії, формули, використані при розробці комп'ютерної програми, додають їй риси наукового твору, тобто галузеву належність до об'єктів авторського права;

- аудіовізуальні відображення, анімація і графіка, створювані комп'ютерною програмою, мають риси музичного (з текстом і без тексту), аудіовізуального, твору образотворчого мистецтва, твору, виконаного способами, подібними до фотографії, художнього твору, що також дає підстави віднести їх до творів у галузі мистецтва.

Як бачимо, комп'ютерні програми мають як загальні риси, притаманні усім об'єктам авторського права, так і певні ознаки, характерні саме їм.

Саме тому дуже важливо приділяти особливу увагу належному оформленню прав на програмні продукти. Досить часто власники ІТ-компаній помилково вважають, що у випадку створення програмного забезпечення працівником, який працює за трудовим договором та отримує заробітну плату, немайнові права на створений продукт належатимуть лише компанії. Та це не зовсім так. Відповідно до ст. 429 Цивільного кодексу України, особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт. У випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати юридичній або фізичній особі, де або у якої працює працівник. Немайнові права – це право особи називатись автором цієї програми, право вимагати нерозголошення свого авторства, або ж право забороняти використовувати цю програму на шкоду його честі та гідності.

Отже, згідно українського законодавства, автором твору може бути виключно фізична особа. Згідно Закону: «особисті немайнові права автора не можуть бути передані (відчужені) іншим особам». Таким чином, автором комп'ютерної програми буде ІТ-спеціаліст, який створив програму, або її частковий алгоритм.

Слід відзначити, що на практиці виникає цілий ряд проблемних питань з приводу доведення цього права автор-

ства. Незважаючи на існуючу в законодавстві презумпцію авторства, суди беруть до уваги лише документальні докази такого авторства.

Майнові права на ІТ-продукти дуже рідко належать самим авторам, оскільки пишуть комп'ютерні програми програмісти, а володіють майновими правами роботодавці або треті особи (замовники).

Використання майнових авторських прав на програмні продукти, а саме: публічне виконання, відтворення, переробка, поширення, здавання в найм і т. п., завжди вимагає укладення авторських договорів.

Навіть укладаючи такий договір, сторони часто забувають вказати вичерпний перелік переданих майнових прав, а це призводить до серйозних проблем при подальшому використанні програмних продуктів. Слід пам'ятати, що майнові права, не вказані в авторському договорі як відчужувані, вважаються непередаваними.

Також дуже важливо документально оформляти передачу майнових прав на продукт у відносинах «працівник (автор) – роботодавець».

Відповідно до ст. 429 ЦК України, «Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або у якій він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором». Таке твердження є підкріплене і Постановою Пленуму Верховного суду України № 5 від 4.06.2010р. «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав», де зокрема у п. 24 суд наголошує: «Якщо в трудовому або цивільно-правовому договорі між працівником і роботодавцем (юридичною або фізичною особою, де або в якій він працює) не передбачений інший порядок здійснення майнових прав на створений вказаний об'єкт, то вони мають спільні права як на отримання свідоцтва про реєстрацію авторського права на твір, так і на використання такого об'єкта. Порядок здійснення майнових прав на такий об'єкт може бути врегульований цивільно-правовим договором.

В ч. 1 п. 35 постанови пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» від 17.10.2012 р. № 12 зазначено, якщо твір і/або об'єкт суміжного права створений (здійснений, вироблений) за службовим завданням роботодавця та за його рахунок або в порядку виконання службових обов'язків, передбачених трудовим договором (контрактом), або за замовленням, то виключні майнові права на цей об'єкт інтелектуальної власності належать сторонам такого договору спільно, якщо інше не встановлено договором; при цьому особисті немайнові права не відчужуються і залишаються за авторами і виконавцями – фізичними особами.

Згідно з ч. 2. ст. 16 Закону України «Про авторське право і суміжні права» виключне майнове право на службовий твір належить роботодавцю, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем.

Отже, стаття 16 Закону прямо суперечить ст. 429 Цивільного кодексу. І суди на практиці дуже часто по різному застосовують правові норми. З одного боку – Закон «Про авторські і суміжні права» є спеціальним законом, що врегульовує ці відносини, а тому має пріоритет. З іншого боку ст. 429 Цивільного кодексу (який теж має силу закону), прийнята пізніше, а тому є новішою в порівнянні з ст. 16.

Певну ясність в це питання було внесено з 1.09.2017р., відтоді як набула чинності Угода про асоціацію між Україною та Європейським співтовариством. Зокрема, інтелектуальній власності там присвячено чи не найбільше уваги. Угода як міжнародний документ є частиною національного законодавства. А тому, її норми є нормами прямої дії і мають силу закону.

Оскільки міжнародні договори мають пріоритет в порівнянні з простими Законами, то при суперечності нормативних актів слід керуватись міжнародними договорами та угодами.

Стаття 181 розділу 9 Угоди вказує: «якщо комп'ютерна програма створюється найманим працівником на виконання своїх трудових обов'язків або відповідно до вказівок роботодавця, то роботодавцю належать усі виключні майнові права

на створену таким чином комп'ютерну програму, якщо інше не передбачено контрактом».

Таким чином, майнові права за загальним правилом мали б належати роботодавцю (якщо між програмістом та ІТ-компанією існують трудові відносини).

На сьогоднішній день роботодавці не приділяють належної уваги правильному оформленню майнових прав на програмні продукти, вважаючи, що все, що працівник створив, належить роботодавцю де-факто. Це створює безліч проблем в подальшому використанні продуктів і призводить до численних судових процесів.

Права на твори та/або об'єкти суміжних прав, створені поза рамками трудового договору або службового завдання, замовлення, не можуть вважатися переданими роботодавцеві на підставі закону.

Рамки службового завдання в разі виникнення спору визначаються з урахуванням як змісту трудового договору (контракту), так і інших документів, що визначають обсяг службових обов'язків працівника (посадових інструкцій, наказів, розпоряджень, службових записок і т. д.).

Таким чином, роботодавцям варто пам'ятати, що дуже важливо оформляти з працівниками необхідні документи для володіння всіма майновими правами на програмні продукти.

Джерела:

1. Цивільний кодекс України : Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44.

2. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 13. Ст. 64.

3. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15.12.1993 р. № 3687-XII (Редакція станом на 14.10.20). URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

4. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року та положення Бернської конвенції (1971 р.), на які містяться посилання у Договорі (Договір ВОІВ про авторське право) (1996). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_770

5. Директива Європейського Парламенту і Ради про правову охорону комп'ютерних програм № 2009/24/EC від 23 квітня 2009 р. URL: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32009L0024:EN:HTML>

6. Симонян Ю. Ю. Удосконалення правової охорони комп'ютерних програм і баз даних. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. ювілею акад. С. В. Ківалова (м. Одеса, 16–17 травня 2014 р.). Т. 1. С. 493–496.

7. Красноступ Г. Особливості цивільно-правової системи захисту комп'ютерних програм в Україні. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні*. 2004. Вип. 9. С. 24–30.

8. Петренко С. А. Правова охорона комп'ютерної програми як об'єкта інтелектуальної власності : шляхи розвитку / С. А. Петренко. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21C OM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2010/10psavs.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1

9. Дмитришин В. С. Інтелектуальна власність на програмне забезпечення в Україні / В. С. Дмитришин, В. І. Березанська. К. : Вірлен, 2005. С. 26.

Міщенко Ілона Володимирівна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри морського та митного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ

Закон України «Про доступ до публічної інформації» (далі – Закон), встановлюючи право кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації та інформації, що становить суспільний інтерес, логічно закріплює і низку гарантій реалізації цього права [1]. Гарантія (від франц. *garantie* – порука, забезпечення) – умови, що забезпечують успіх чого-небудь; зобов'язання в чому-небудь [2, с. 29]. Тобто, спираючись на подане визначення, саме передбачені законом гарантії мають давати впевненість у тому, що надане

людині право (в нашому випадку на доступ до публічної інформації) не залишиться таким лише на папері, а буде здійснено на практиці, реалізовано у передбачений законом спосіб. Це у свою чергу дозволить досягти іншої важливої для демократичної держави і суспільства мети – прозорості та відкритості діяльності суб'єктів владних повноважень. Розглянемо кожну зі встановлених Законом гарантій на предмет ефективності забезпечення цього права.

По-перше, законодавець вважає, що право на доступ до публічної інформації гарантується обов'язком розпорядників інформації надавати та оприлюднювати інформацію, крім випадків, передбачених законом. Наразі право людини на доступ до публічної інформації та кореспондуючий йому обов'язок відповідного суб'єкта цю інформацію надати є нічим іншим, як змістом відповідних інформаційних правовідносин, але ніяк не гарантією. Наявність в законі цього обов'язку сама по собі не гарантує реалізацію права, як не гарантує дотримання цього ж обов'язку. Це радше засіб реалізації права, але ніяк не гарантія.

По-друге, на думку законодавця, визначення розпорядником інформації спеціальних структурних підрозділів або посадових осіб, які організовують у встановленому порядку доступ до публічної інформації, якою він володіє, також є гарантією, що зацікавлена особа отримає потрібну йому публічну інформацію. Як і у попередньому випадку, сам факт наявності відповідного підрозділу чи посадової особи, не гарантує реалізацію права, а робить її організацію більш зручною, зрозумілою та чіткою, дає можливість уникнути дублювання повноважень в рамках одного органу. Маючи бажання, надати публічну інформацію запитувачу можна і без спеціальних підрозділів. Тож, вважаємо, що називати наведені вище приписи щодо структурної побудови розпорядників публічної інформації гарантією забезпечення права на доступ до публічної інформації, було би принаймні наївно.

По-третє, максимальне спрощення процедури подання запиту та отримання інформації є наступною гарантією реалізації права на доступ до публічної інформації, виходячи з положень однойменного Закону. Спрощення процедури, на

нашу думку, розширює коло осіб, які можуть скористатися таким правом, тобто звернутися до розпорядника, написавши нескладний запит. Однак таке спрощення жодним чином не гарантує отримання потрібної інформації, не мотивує розпорядника її надати, тобто власне забезпечити реалізацію такого права. Виходячи з логіки законодавця, ті права, реалізація яких є складною (наприклад, право на безоплатну передачу громадянам земельних ділянок із земель державної або комунальної власності відповідно до Земельного кодексу України), є негарантованими?

По-четверте, Законом передбачено доступ до засідань колегіальних суб'єктів владних повноважень, крім випадків, передбачених законодавством. Це положення можна було би вважати за гарантію, якби не фактично безмежні можливості щодо обмеження такого доступу (узяти хоча б актуальні останнім часом випадки, пов'язані з боротьбою із поширенням COVID-19).

По-п'яте, здійснення парламентського, громадського та державного контролю за дотриманням прав на доступ до публічної інформації є однією з реально діючих та ефективних гарантій, на відміну від наведених вище. Так, можна особливо відзначити дієвість контролю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, за допомогою якого усувається велика кількість порушень інформаційних прав людини взагалі та права на доступ до публічної інформації зокрема. Конкретні цифри та показники діяльності зазначено в Щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захист прав і свобод людини і громадянина в Україні [3].

По-шосте, юридична відповідальність за порушення законодавства про доступ до публічної інформації, на наш погляд, є другою реальною гарантією забезпечення права на доступ до цієї інформації. Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) у ст. 212–3 «Порушення права на інформацію та права на звернення» визнає протиправним та встановлює конкретні адміністративні стягнення за порушення низки законів, в тому числі й Закону України «Про доступ до публічної інформації» [4]. Разом із тим статистика свідчить про

дуже маленький відсоток посадових осіб – порушників зазначеного Закону, які притягуються до адміністративної відповідальності. Так, щодо порушення положень Закону України «Про доступ до публічної інформації» протягом 2020 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини надійшло 3613 повідомлень про порушення права громадян на доступ до інформації, складено лише 185 протоколів про адміністративні правопорушення за ч. 1 та 2 ст. 212–3 КУпАП [3], і далеко не всі з них піддавалися стягненням.

В переліку гарантій забезпечення права на доступ до публічної інформації чомусь відсутня універсальна та найбільш ефективна гарантія – оскарження рішень, дій чи бездіяльності розпорядників інформації. Варто відзначити, що Закон не залишив поза увагою цей інструмент, закріпивши його в окремому розділі, однак до і без того скудного переліку гарантій він чомусь не потрапив.

Наостанок висловимо припущення, що далеко не ідеальна ситуація з реалізацією права на доступ до публічної інформації в Україні склалася в тому числі через дуже непереконливі гарантії такого права, над якими законодавцю потрібно ще працювати. Адже вони мають не лише значитися у законодавчому списку гарантій, а реально мотивувати посадових осіб до виконання своїх обов'язків, докладання зусиль задля реалізації цього інформаційного права, причому не важливо, будучи в якості кнута чи пряника.

Джерела:

1. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
2. Словник української мови : в 11 томах. Т. 2: Г-Ж / ред. тому: П. П. Доценко, Л. А. Юрчук. Київ : Наук. думка, 1971. 550 с.
3. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захист прав і свобод людини і громадянина в Україні. 2020 рік. URL: <https://ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/&page=5> (дата звернення: 06.12.2021).
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#top> (дата звернення: 06.12.2021).

Плотнікова Марія Володимирівна
к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного,
європейського права та порівняльного правознавства
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ В ІНТЕРНЕТІ У СВІТЛІ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

Інтернет останнім часом став основним способом для вираження поглядів громадян, особливо з огляду на обмеження, пов'язані із запобіганням поширенню *Covid-19*. Переважно такими майданчиками виступають соціальні мережі (*Facebook, Instagram, TikTok* тощо), платформи як *YouTube*, що дозволяють самостійно завантажувати відео, сайти новин, на яких можна залишати коментарі.

Свободу вираження поглядів гарантує ст. 10 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (далі – Конвенція), у якій розкривається зміст права на свободу вираження поглядів та встановлюються підстави легітимних обмежень зазначеного права [1]. Вирішуючи питання про наявність у справі порушення статті 10 Конвенції, ЄСПЛ визначає: законність обмежень, легітимну мету, заради якої застосовувалося обмеження, та необхідність цих обмежень у демократичному суспільстві [2]. Право на свободу вираження поглядів не можна розглядати у відриві від права, закріпленого статтею 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя). ЄСПЛ сформулював критерії допустимості втручання у приватне життя, що забезпечують баланс між цими правами: внесок публікації в дискусію, яка становить загальний інтерес; наскільки відомим є фігурант публікації, та якою є тема публікації; попередня поведінка фігуранта публікації; метод отримання інформації та її достовірність; зміст, форма та наслідки публікації; суворість застосованої санкції [3, с. 40].

Розглянемо декілька справ з практики ЄСПЛ, у яких поставало питання відповідальності власників чи адміністраторо-

рів сайту за інформацію, яку розміщували треті особи. Велике значення у цьому контексті мало рішення у справі *Delfi AS v Estonia*, у якому було визначено критерії відповідальності посередників за контент, розміщений третіми сторонами. У §§ 115–116 свого рішення Суд чітко розмежував обов'язки та відповідальності для: 1) інформаційних Інтернет-порталів, які на комерційній основі публікують свої власні інформаційні статті та запрошують читачів додавати до них свої коментарі; 2) інших форумів у мережі Інтернет, на яких може відбуватися поширення коментарів третіх осіб. До другого виду віднесені дискусійні Інтернет-форуми, електронні дошки оголошень, соціальні медіа-платформи, на яких відсутній контент від власника платформи і немає модерації дискусії, а займатися веб-сайтом або блогом як хобі може приватна особа [4]. Аналогічний підхід був застосований і під час розгляду справи *Pihl v. Sweden*, в якому заявник хотів притягнути до відповідальності організацію, відповідальну за блог, де було опубліковано наклепницький коментар про належність заявника до нацистської партії. Суд вважав заяву необґрунтованою з огляду на те, що блог вівся невеликою неприбутковою організацією, яка відразу ж після звернення видалила публікацію та опублікувала відповідні вибачення, а коментарі не висловлювали ненависть або заклики до насильства [6]. Якщо модерація дискусії на сайті здійснюється належним чином (наклепи і образи видаляються після звернення), проте окремі коментарі виражаються в образливій чи вульгарній формі, але при цьому не набувають форми мови ненависті, то підстав для відповідальності адміністраторів сайту немає (Справа *MTE & Index.Hu Zrt v. Hungary*) [5].

У нещодавньому рішенні у справі *Sanchez v. France* ЄСПЛ відійшов від правил встановлених у справі *Delfi AS v. Estonia*. Суть справи полягала в тому, що заявник у 2011 році опублікував на своїй публічній сторінці у *Facebook* іронічний пост із критикою опонента на виборах, проте кілька коментаторів залишили образливі коментарі у бік мусульманської громади міста. Автор поста та один із коментаторів були оштрафовані за акт розпалювання ненависті або насильства по

відношенню до групи людей. Пан *Sanchez* не погодився з тим, що його притягнули до відповідальності за те, що він не видалив одразу коментарі, зроблені третіми особами, а також заперечував наявність закликів до дискримінації, стверджуючи, що свобода вираження поглядів дозволяє висловлювати міркування про негативні зміни у місті Нім у зв'язку із збільшенням у місті кількості вихідців із Північної Африки. Суд, застосовуючи трискладовий тест, встановив, що притягнення до відповідальності заявника за не видалення коментарів, не порушувало Конвенцію. Не зважаючи на те, що свобода вираження думок є дуже важливою, проте політики у своїх заявах повинні уникати поширення заяв, що можуть розпалювати ненависть. Суд погодився з висновком національних судів про те, що автор сторінки, відкриваючи її для коментарів, не міг ігнорувати, що будуть опубліковані суперечливі коментарі політичного змісту, моніторинг яких він мав забезпечити [7].

У справі *Kilin v. Russia* Суд встановив відсутність порушення статті 10 Конвенції стосовно засудження користувача Інтернету за розповсюдження у соціальній мережі ВК уривку із документального фільму про проблему неонацизму у Росії. Фрагмент набув самостійного значення, бо містив заклики до насильства та розпалювання ненависті між росіянами та азербайджанцями, тому Суд, розглянувши матеріали справи визначив, що обмеження права на свободу вираження поглядів було обґрунтованим, а кримінальне переслідування заявника було спрямоване на запобігання заворушенням та злочинам, а також на захист гідності людей неросійської, зокрема, азербайджанської національності. Саме расистський характер матеріалу та відсутність будь-яких коментарів до такого змісту, на думку Суду, не дає підстав для виправдання поведінки заявника [8].

У справі *Balaskas v. Greece* не менш цікава фабула – журналіст опублікував статтю із критикою директора місцевої школи за його публікацію в особистому блозі, вказуючи на його неонацистські погляди. Директор ініціював кримінальне переслідування журналіста за наклеп і суд визнав його винним у нанесенні образи через медіа. Національні суди визначили, що висловлювання заявника не були необхідними, однак ЄСПЛ

зробив висновок, що не було встановлено балансу між правом на свободу вираження поглядів та правом на захист репутації. Суд звернув увагу на те, що директор є державним службовцем і неодноразово висловлював погляди з політичних питань у своєму блозі, отже, погоджувався із громадським контролем та потенційною критикою журналістів. Порушення ст. 10 Конвенції Суд визначив, виходячи з того, що кримінальне переслідування в даному випадку не було необхідним у демократичному суспільстві [9].

Обставини справи *Melike v. Turkey* важливо проаналізувати для визначення меж свободи вираження поглядів у соціальних мережах. Справа стосувалася звільнення співробітниці (працювала прибиральницею) Міністерства з питань національної освіти за те, що вона натиснула кнопку «Подобається» щодо різних публікацій, розміщених третьою особою у соціальній мережі *Facebook*. Органи державної влади вважали, що такі публікації, можуть порушити мир і спокій на робочому місці, оскільки за змістом постів вчителі вчиняли згвалтування, висували звинувачення на адресу політичних лідерів і мали зв'язки з політичними партіями. Після дисциплінарного провадження заявницю було звільнено. Національний суд вирішив, що дії заявниці не підпадали під свободу вираження поглядів, однак ЄСПЛ встановив, що йдеться про питання, що становлять загальний інтерес; заявниця не була державним службовцем; спірний контент не охопив дуже велику аудиторію; а враховуючи характер посади, активність заявниці в соціальній мережі не могла мати значний вплив на учнів, батьків, вчителів та інших працівників. У результаті ЄСПЛ вирішив, що обмеження права заявниці на свободу вираження думок не було пропорційно до легітимної мети, таким чином було порушено статтю 10 Конвенції [10].

Підсумовуючи, можна зазначити, що свобода вираження поглядів в Інтернеті як і вираження їх в інший спосіб не включає право публікувати висловлювання що закликають до насильства або розпалюють ненависть. З огляду на анонімність публікацій в Інтернеті деяких публікацій саме власник сайту чи блогер несуть відповідальність за зміст, у тому числі

і коментарів третіх осіб, тому необхідно забезпечити належну модерацію будь-якої публічної дискусії та не допускати публікації таких висловлювань. Поширення у соціальній мережі навіть у форматі «для друзів» інформації, що закликає до насильства, не може вважатися свободою вираження поглядів.

У питанні визначення балансу права на свободу вираження поглядів та права на повагу до приватного життя, для публікацій в Інтернеті ЄСПЛ застосовує розроблені раніше критерії допустимості втручання у приватне життя. Здійснюючи публікацію матеріалів в Інтернеті, користувач може стати об'єктом критики і чим більша публічність автора публікації, тим більше суспільне значення може мати обговорення цих публікацій та вірогідніше висловлювання оціночних суджень. Для визначення, чи відбулося порушення Конвенції, у разі підтримки чи поширення спірної у цьому контексті публікації в соціальній мережі необхідно оцінювати зміст, форму та наслідки, які створюють такі дії.

Джерела:

1. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Rome, 4.XI. 1950. URL: <https://rm.coe.int/1680a2353d>

2. Internet: case-law of the European Court of Human Rights / Council of Europe, European Court of Human Rights, updated June 2015. URL: https://www.echr.coe.int/documents/research_report_internet_eng.pdf

3. Бурмагін О.О., Опришко Л.В. Судова практика у справах про поширення інформації в інтернеті: тенденції, та проблеми правозастосовної практики. Київ, 2020. 50 с. URL: <https://www.ppl.org.ua/wp-content/uploads/2020/08/Судова-практика-у-справах-поширення-інформації-в-інтернеті.pdf>

4. Case of Delfi AS v. Estonia, Judgment 16 June 2015. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155105>

5. Case of Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete and Index.hu Zrt v. Hungary. Judgment 2 February 2016. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160314>

6. Case of Pihl v. Sweden. Judgment 7 February 2017. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172145>

7. Affaire Sanchez v. France, Arrêt 2 septembre 2021. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-211599>

8. Case of Kilin v. Russia. Judgment 11 May 2021. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-209864>

9. Case of Balaskas v. Greece. Judgment 5 November 2020. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-205545>

10. Affaire Melike c. Turquie. Arrêt 15 juin 2021. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210417>

Рульов Ілля Михайлович

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

БЛОКЧЕЙН ЯК ПЕРСПЕКТИВНА ТЕХНОЛОГІЯ У ЗАХИСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

В наш час важко уявити суспільство без інформаційних технологій, які потрапили у всі частини нашої життя, тепер навіть свій паспорт можна використовувати в електричному виді та взаємодіяти з органами державної влади, в таку годину дуже важливо мати навички для взаємодії з інформаційними технологіями. Як зазначає професор Василенко М. Д. в основі цифрової грамотності лежать відповідні цифрові компетенції та цифрові навички, що формує розуміння роботи та обмежень на різних технологічних платформах, серед яких можна виділити ті, що працюють на принципах: розподіленого реєстру (*blockchain* та ін.), Інтернет речей (*Internet of Things*), штучний інтелект та машинне навчання (*artificial intelligence*), хмарні сервіси та обчислення (*cloud computing*), «розумні» комплекси та пристрої (*Smart Everything*), аналітичні бази великих даних (*Big Data*) [4]. Досі цікавою є технологія блокчейну, ми розберемо чи можна використовувати цю технологію не тільки для транзакцій цифрової валюти, а для збереження цінної інформації та захисту від кібертерористичних нападів. По перше треба зазначити що *Blockchain* – це децентралізована система зберігання даних або цифровий реєстр транзакцій, угод, контрактів яка складається з набору записів. Головна відмінність і незаперечна перевага – те, що цей реєстр не зберігається в одному місці, він розподілений серед кількох сотень і навіть тисяч комп'ютерів у всьому світі. Будь який користувач цієї мережі

може мати вільний доступ до актуальної версії реєстру, що робить його прозорим абсолютно для всіх учасників [1].

Основою технології блокчейну є те, що у кожного користувача інформаційної бази даних яка заснована на блокчейні є її повна копія. Після кожного зміни даних в інформаційну базу, дані синхронізуються на всіх пристроях які підключені до бази. Таким чином немає єдиного джерела інформації яка контролює всю систему. Технологія блокчейну децентралізує, хеширує та зашифровує дані. Особливістю технології блокчейн є те, що за допомогою транзакцій інформації між пристроями інформаційної бази вона вписує інформацію про транзакцію безповоротно, що дає змогу гарантувати надійність збереження інформації. Чим більше пристроїв підключено до інформаційної бази на технології блокчейн, тим більше вона стає міцнішою та захищеною від хакерських атак.

Однак у цієї системи є певні недоліки, наприклад розкриття конфіденційної інформації, тобто те, що інформацію неможливо змінити, не означає, що її неможливо викрасти. Також негативним фактором є довга година запису інформації в базу через велику кількість пристроїв, на яких синхронізується інформація. Необхідно також зазначити про людський фактор, якщо в інформаційну базу зайде недостровірна інформація буде дуже складно її виправити.

Вже багато країн використовують технологію блокчейну у своїй праці, наприклад такі країни як Швеція, США, ОАЄ, Японія працюють над впровадженням цієї технології для реєстрації земельних та майнових прав, а в Естонії з 2015 року діє система нотаріальних послуг, яка використовує блокчейн технологію, у 2018 році у США у Вірджинії пройшли перші вибори із застосуванням блокчейну.

Якщо уявити, що державні системи будуть працювати на технології блокчейну, то стає зрозумілим корисні властивості цієї технології. Якщо хакери зможуть зламати носії інформації на яких є важлива інформація, не буде ризиків остаточної їх втрати тому що інформаційна база автоматично виправить всі помилкові та неправдиві дані, а також надасть можливість відновити інформаційну базу до первозданного стану.

Наприклад таку інформаційну систему як «ДІЯ» можна було б захистити за допомогою блокчейну, це дало б змогу не зазнавати нападів на неї від інтернет-шахраїв, а також виключити можливість змінювати інформацію в «ДІІ» сторонніми особами. Як зазначає Бойко В. Д. Система заснована на використанні блокчейнів не вимагатиме дорогої та ненадійної системи квітування каналу зв'язку, буде пред'являти мінімальні вимоги до інфраструктури замовника [3]. Також цікавою є ідея змінити систему судоустрою, а саме змінити алгоритм Єдиної судово інформаційно-телекомунікаційної системи на технологію блокчейн, за допомогою цього ми могли б вилучити будь-яку можливість змінити інформацію в системі документообігу суду, а у сфері освіти було б виключено будь-яку підробку сертифікатів та дипломів.

Отже технологія блокчейну може бути впроваджена у велику кількість громадських відносин і що найважливіше у сефру громадського управління. Як зазначає О. С. Балан запровадження блокчейн-технології у сфері публичного управління України допоможе збільшити довіру до органів публічної влади, надавати високоякісні державні послуги, зменшити рівень корупції та бюрократії, захистити дані від пошкодження чи крадіжки, а також скоротити ризики підробки даних, і тим самим зробити великий крок у протидії кіберзагроз [2]. Ми вважаємо що незважаючи на недоліки технології блокчейну вона може посісти важливе місце в інформаційному просторі нашого суспільства.

Джерела:

1. (BlockGeeks (2017), «What is Blockchain Technology? A Step by Step Guide For Beginners», available at: <https://blockgeeks.com/guides/what-is-blockchain-technology/> (Accessed 14 July 2020).
2. Балан О. С., Буковський Д. А. Технологія Blockchain в публічному управлінні. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2018. № 4 (6). С. 5–10. URL: <https://economics.opu.ua/ejoru/2018/No4/5.pdf>. DOI: 10.5281/zenodo.2578923
3. Бойко В.Д., Василенко М.Д., Новіков В.П., Рачук В.О. Розумне місто» в контексті розвитку технологій блокчейн. *Науково-технічний збірник «Комунальне господарство міст»*. Серія: технічні науки та архітектура. Харків, 2021. Вип. 3 (163). С. 152–158.

4. Василенко М. Д. Обмеження прав людини в інформаційному суспільстві та їх захист. *Права людини – пріоритет сучасної держави* : Всеукраїн. наук.-практ. Інтернет-конференція, збірник матеріалів конференції (м. Одеса, 10 грудня 2020 року). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 210–214.

Науковий керівник – д.ю.н., професор, професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Василенко М. Д.

Sadykova Yana

*PhD, Associate Professor of the Departement of Legal Disciplines
Sumy branch of Kharkiv National University of Internal Affairs*

SOCIO-CULTURAL FACTORS IN THE PROCESS OF JUSTICE SYSTEM REFORMING IN THE DIRECTION OF APPROXIMATION TO EUROPEAN STANDARDS

There were many reforms concerning justice system in Ukraine last years. Legal relations are developing rapidly and without regard to territories and jurisdictions, in the context of globalization and, consequently, global «international communication». The matter of the child rights and child participation in decision making processes is the one of issue which in the focus now. The EU strategy on the rights of the child (2021–24) was adopted on 24th of March 2021. It contains a set of measures for the EU to implement, addressing among others the rights of the most vulnerable children, children's rights in the digital age and the promotion of child-friendly justice. Ukraine has started going toward reforms of justice system which would be responded to the requirements of child-friendly justice standards.

The case of Kurochkin v. Ukraine (app. № 42276/08), decided on 20 May 2010, is illustrative for understanding the importance of the implementation of international standards of child-friendly justice. In the case the national courts annulled the applicant's adoption, despite the fact that in court the adopted boy had expressed a wish to remain with his adoptive father, just as the adoptive father had refused to annul the adoption [1]. The national courts has ignored

the opinion father and his son, didn't use the principle of the best child interest and violated the Convention of Human Rights. The decision points to a number of problems that exist in civil proceedings, in those cases in which children are involved. These problems are mainly due to the fact that children are not perceived as subjects of law and participants in the case due to their age and lack (inadequacy) capacity.

UN Convention on the Rights of the Child 1989, the Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction, the European Convention on the Rights of the Child, and more. On the basis of the Convention on the Rights of the Child, the Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-Friendly Justice (hereinafter the Guidelines, were developed and adopted on 17 November 2010) set out a list of child-friendly justice standards.

The Guidelines are structured in a hierarchical three-member system: fundamental standards, general elements of child-friendly justice, and elements of child-friendly justice at different stages of the proceedings (before trial, after trial, after trial). European as international standards, as well as the principles of national civil procedure, perform one important function – they affect the content of the system, give the system a new quality, although the system of principles of civil national justice and the system of international standards should not be equated [2]. It is impossible to draw a clear line between European standards and national civil process principles. Quite often there is a transformation of European standards into the principles of national justice. The system of international standards for child-friendly justice proposed in the Guidelines should be considered as a system of tools to implement the basic principle – justice should perceive the child as a subject of law and take into account the age, psychological, behavioral and other characteristics of such a subject. Thus, the principle is one – justice should be child-friendly, and the implementation and enforcement of this principle (standard) is carried out from the formulation of general or fundamental principles to specific rules of conduct. The fundamental principles of child-friendly justice include participation, the best interests of the child, dignity, protection against discrimination, and the rule of law.

However, achieving compliance with norms and standards of the EU is perceived through local historical, cultural and political filters [3, p. 6]. On the issue of criminal justice and juvenile justice, Muncie rightly noted that they continue to function in a way that is specific to local conditions and cultural contexts and reflects the goals of individual politicians and programs [4]. All programs and measures developed in fulfillment of international obligations and the implementation of international agreements, in any case, go through the stage of «nationalization» of the provisions. Standards and rules defined by international documents are adapted and transformed through a range of cultural, religious, political ideas, traditions and values of each state.

Another important point in the «adaptation» of international standards in the field of justice and human rights is the feeling that international standards are perceived as foreign rules. For example, in international civil proceedings, the *Lex fori* has a de facto monopoly on the settlement of procedural legal relations. In other words, procedural issues traditionally belong to the sphere of *Lex fori*. The national court applies its own rules and procedures to determine the procedure for considering and resolving a dispute. Here, too, ethnocentrism must manifest itself (albeit in a slightly different aspect than in private international law). Judges are imbued with the concepts and values of the legal order to which they belong, and this affects the very way of formulating the content and subject matter of the dispute to be resolved, as well as the content of the decision to be made [5, 6]. Therefore, the implementation of international standards in the rules of domestic law will be perceived more easily, the feeling of alienation will be lost.

Conclusion. It is necessary to implant the relevant rules in national legislation in the process toward rapprochement national justice system to European standards of justice to reduce resistance to reform. However, it is important to always focus on the experience of others countries and the analysis of the situation from an autonomous angle, as the national vision will always differ from the international one. The special educational programs and courses will help to facilitate the implementation of European standards in the field of justice and to properly understand the changes that are taking place.

References:

1. Курочкін проти України (заява № 42276/08) : рішення Європейського суду з прав людини від 20 травня 2010 року. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_841 (дата звернення 02.12.2021).
2. Садикова Я. М. До питання про систему європейських стандартів захисту прав людини та принципів здійснення судочинства. *Право і суспільство*, 2015. С. 46–50.
3. Dao Le Thu, Dandurand Yv. Social, Cultural and Systemic Barriers to Child Justice Reform: Lessons from Vietnam. *Youth Justice*, 2021. P. 1–20.
4. Muncie J. International Juvenile (In)justice: Penal Severity and Rights Compliance. *International Journal for Crime Justice and Social Democracy*, 2013. № 2. P. 43–62.
5. Niboyet M.-L., Geouffre de la Pradelle G. Droit international privé, LGDJ Paris, 2007. № 105. P. 53
6. Gannagé P. L'égalité de traitement entre la loi du for et la loi étrangère dans les codifications nationales de droit international privé. *Annuaire de l'institut de droit international*, 1989. Vol. 63-I. 236 p.

Чурилова Тетяна Миколаївна

к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного, європейського права
та порівняльного правознавства
Сумського державного університету

Голохвост Анастасія Романівна

здобувач вищої освіти ННІ права
Сумського державного університету

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Ділова репутація є одним із основних немайнових благ як фізичної так і юридичної особи. Вона безпосередньо впливає на конкурентоспроможність бізнесу. Позитивна ділова репутація має вирішальне значення в сучасному середовищі та дозволяє розширювати ділову мережу, залучати нових клієнтів та висококваліфікованих кадрів.

В юридичній науці поняття ділової репутації не має конкретного визначення. Відсутність єдиного підходу до визначення цього терміну пов'язано з різноманітністю сфер його

використання [1]. Крім того, це поняття має досить широкий перелік синонімів, серед яких вирізняють «імідж», «репутація», «бренд» «престиж», «репутаційний капітал», «реноме», «гудвіл» та ін.

Відповідно п.4 Постанови Пленуму ВСУ від 27.02.2009 № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності, честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» під діловою репутацією юридичної особи, у тому числі підприємницьких товариств, фізичних осіб-підприємців, адвокатів, нотаріусів та інших осіб, розуміється оцінка їх підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності, яку здійснює така особа як учасник суспільних відносин (гудвіл) [2].

Здобути авторитет та репутацію надійної організації потребує багато зусиль та часу. Проте зберегти її часом набагато складніше. «Гарна репутація важливіша, ніж чиста сорочка. Сорочку можна випрати, репутацію – ніколи» (А. Нобель). Досить часто виникають ситуації, які негативно впливають на репутацію компанії. Через швидкість передачі інформації в сучасних умовах, практично неможливо запровадити активні заходи для попередження та швидкого реагування, отже виникає необхідність захисту ділової репутації.

«Ділова репутація» входить до переліку особистих немайнових благ, які охороняються цивільним законодавством (ст. 201 Цивільного кодексу України – далі ЦКУ). Право на недоторканність ділової репутації має як фізична (ст. 299 ЦКУ), так і юридична особа (ст. 94 ЦКУ) [3].

Стаття 34 Конституції гарантує право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. З іншого боку ст. 68 Конституції містить припис, відповідно до якого кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей [4]. Таким чином, праву на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань відповідає обов'язок не поширювати про особу недостовірну інформацію та таку, що ганьбить її гідність, честь чи ділову репутацію.

Відповідно до ч.3 ст. 277 ЦКУ України, недостовірною вважається негативна інформація, що поширена про особу [3]. Інше роз'яснення поняття «недостовірної інформації» міститься у ч. 5 п. 15 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи». Так, недостовірною вважається інформація, яка не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про події та явища, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності (неповні або перекручені) [2].

Судова практика, у тому числі й ЄСПЛ у справах щодо захисту честі, гідності та ділової репутації розмежовує два види інформації – оціночні судження та фактичні твердження.

Відповідно до частини другої статті 30 Закону України «Про інформацію» оціночними судженнями, за винятком наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовно-стилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири)[5]. Оціночні судження не підлягають спростуванню та їх правдивість не доводиться.

Судження – це те саме, що й думка, висловлення. Воно являє собою розумовий акт, що має оціночний характер та виражає ставлення того, хто говорить, до змісту висловленої думки і напрямку, пов'язаними із такими психологічними станами, як віра, впевненість чи сумнів. Оцінити правдивість чи правильність судження будь-яким шляхом неможливо, а тому воно не входить до предмета судового доказування. Фактичне твердження – це логічна побудова та викладення певного факту чи групи фактів. Факт – це явище об'єктивної дійсності, конкретні життєві обставини, які склалися у певному місці та часі за певних умов. Враховуючи те, що факт, сам по собі, є категорією об'єктивною, незалежною від думок та поглядів сторонніх осіб, то його відповідність дійсності може бути перевірена та встановлена судом [6].

Статтею 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачено, що кожен має право на свободу

вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Згідно з усталеною практикою Європейського суду з прав людини свобода вираження поглядів є однією з важливих засад демократичного суспільства та однією з базових умов прогресу суспільства в цілому та самореалізації кожної окремої особи. Відповідно до пункту 2 статті 10 Конвенції вона стосується не тільки «інформації» чи «ідей», які сприймаються зі схваленням чи розглядаються як необразливі або нейтральні, але й тих, які можуть ображати, шокувати чи непокоїти.

Наявність фактів може бути продемонстровано, достовірність оціночних суджень не піддається доведенню. Вимогу доводити достовірність оціночних суджень неможливо виконати, вона порушує свободу думки як таку. Проте навіть оціночне судження може бути надмірним, якщо воно не має під собою фактичних підстав (*Jerusalem v. Austria*, no. 26958/95, п. 43, ECHR 2001–11) [7].

У цьому контексті цікавою є справа № 209/4925/13-ц [8]. У лютому 2017 року Державний концерн «Укроборонпром» звернувся до суду з позовом про захист ділової репутації та спростування недостовірної інформації. Обставини справи полягали у поширенні на сторінці соціальної мережі «Facebook» особою – відповідачем недостовірної за словами позивача інформації про ДК «Укроборонпром». Розглянувши касаційну скаргу, Верховний Суд дійшов висновку, що суди першої та апеляційної інстанції зробили обґрунтований висновок, що поширені про позивача висловлювання не містять фактичних даних щодо певних подій, а є реалізацією права відповідача на вільне висловлювання своїх поглядів і є оціночними судженнями, які не підлягають спростуванню. Судами враховано, що підвищену увагу громадян до діяльності товариства не можна розцінювати як прагнення завдати шкоди діловій репутації позивача та принизити її. Суд касаційної інстанції вважає, що висновки судів відповідають вимогам закону та не суперечать обставинам, що мають значення для справи, судами правильно застосовано закон, який підлягав до застосування, тому підстав для скасування судових рішень немає.

У багатьох випадках достатньо важко віднайти межу фактичними даними та оціночними судженнями. Позиція ЄСПЛ полягає у тому, що ключовою відмінністю фактів від оціночних суджень є те, що останні жодним чином неможливо ані підтвердити, ані спростувати. Проте, факт може перетворитись в оціночне судження за допомогою декількох слів. Крім того, інформація, яка оцінюється юридичною особою як недостовірна у різних її частинах може містити як оціночні судження, так і фактичні твердження. Позитивне вирішення справи залежить від правильного обрання способу захисту, та від того, наскільки враховані правові позиції Верховного Суду.

Джерела:

1. Стародубцев А. Теоретико-правові засади визначення поняття «ділова репутація». *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2. С. 92–102 URL: <http://www.chasopysnapu.gov.ua/chasopys/ua/pdf/6-2015/starodubcev.pdf> (дата звернення 10.11.2021).

2. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 року № 1. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (дата звернення 18.11.2021).

3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV / Верховна рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.

4. Конституція України від 28 червня 1996 року / Верховна рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

5. Про інформацію. *Закон України* від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#n189> (дата звернення 5.12.2021).

6. Луспенник Д. Захист гідності, честі та ділової репутації: практика Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Luspenyk_prezentatsia.pdf (дата звернення 01.12.2021).

7. European Court of Human Rights – case of Jerusalem v. Austria (2001). URL: <https://www.legislationline.org/documents/id/6318> (дата звернення 01.12.2021).

8. Постанова Верховного Суду. Справа № 209/4925/13-ц, провадження № 61-26252св18 від 3.10.2019 р. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/84725984> (дата звернення 03.12.2021).

Фіткаленко Оксана Михайлівна

слідча відділення № 1

*Слідчого відділу Березівського району районного відділу поліції ГУНП
в Одеській області*

ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПЛАЦЕБО ДЛЯ УКРАЇНИ

Інформація завжди була частиною життя суспільства, так само важливим було і залишається питання інформаційної безпеки. В умовах інформаційного суспільства така безпека стоїть особливо гостро, так як сучасні реалії розвитку інформаційних відносин мають на увазі широке використання і високу цінність інформації, а значить величезний потік інформації, що передається. Звісно, що частково вже сформовані методи захисту інформації на державному рівні, також продовжується постійне їх вдосконалення, слідуючи новим технологія та способам захисту прав людини.

З розвитком мережі Інтернет сфера приватності зазнає значних втручань, несумісних зі ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Багато інформаційних продуктів у глобальній мережі широко використовують фото-, відео- та аудіоконтент. Однак користувачі та власники сайтів забувають, що концепція приватного життя включає елементи, що стосуються права особи на своє зображення (Шачча проти Італії, *Sciaccia v. Italy*, № 50774/99, § 29).

Посилення впливу Інтернету та доступність інформації для неповнолітніх змушує держави вводити деякі обмеження права на передачу інформації. Ці обмеження є необхідними в демократичному суспільстві та мають законну мету, передбачену § 2 ст. 8 Конвенції, а саме захист здоров'я та моралі, захист прав і свобод інших осіб.

Так, у своїх рішеннях ЄСПЛ, незважаючи на те, що свобода вираження поглядів та конфіденційність передачі інформації є найважливішими вимогами, а користувачі засобів телеко-

мунікацій та послуг Інтернет повинні бути впевнені, що їхня приватна сфера і свобода вираження думки гарантовані, така гарантія не може бути абсолютною та повинна час від часу поступатися іншим правомірним вимогам, таким як запобігання заворушенням чи злочинам або захист прав і свобод інших осіб (К.Ю. проти Фінляндії, *KU v. Finland*, рішення від 02.12.2008 р., № 2872/02).

У практиці Суду говориться, що преса не повинна передавати деталі особистого чи сімейного життя особи, які, незважаючи на наявність їх у мережі Інтернет, не входять у сферу суспільних або політичних дискусій щодо суспільно значущих питань (Олексій Овчинников проти Росії, *Aleksey Ovchinnikov v. Russia*, рішення від 17.09.2010 р., № 9807/02, § 51).

Можна стверджувати, що вираження власних поглядів через мереж інтернет найбільш зручний та доступний спосіб, саме тому, ця сфера вважається однією із тих, яка зазнає найбільшу кількість правопорушень.

ЄСПЛ достатньо швидко реагує на будь які порушення у інформаційній сфері, та звісно вони не є досконалими та завжди дієвими. Але тим не менш про свою безпеку в інформаційній сфері треба подбати кожному, і тоді держава подбає про нас.

Джерела:

1. Карташкин В.А. Права человека в международном и внутригосударственном праве. М., 1995; Климов О. Право прав людини як *jus cogens* сучасного міжнародного права. *Право України*. 2008. № 1. С. 30–34.
2. Решение Суда от 26 апреля 1979 г. по делу *Sunday Times v. United Kingdom*, Series A no. 30, § 65 / Европейский суд по правам человека. Избранные решения. Т. 1. М., 2000. С. 209–210.
3. Решение Суда от 23 апреля 1992 г. по делу *Castells v. Spain*, 23 April 1992, Series A, no. 236. / Европейский суд по правам человека. Избранные решения. Т. 1. М., 2000. С. 689. С. 743–754.
4. Анакіна Т.М. Значення рішень міжнародних судів для розвитку міжнародного права. *Проблеми законності*. 2007. № 89. С. 200–206.

Фурман Віталій Васильович
*аспірант кафедри конституційного, міжнародного
і кримінального права
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Право на інформацію є одним із фундаментальних прав людини, яке закріплене як на міжнародному (ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод) [1; 2], так і на національному (ст. 34 Конституції України) рівнях.

Так, одним із основних правових механізмів реалізації громадянами права на інформацію є звернення.

Зокрема ст. 40 Конституції України передбачено: «Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк».

Забезпечення всебічного та повного розгляду звернень громадян, своєчасне вирішення порушених у них питань, захист законних прав та інтересів громадян залишаються одним із основних завдань органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Основним нормативно-правовим актом, який регулює порядок реалізації права на звернення є Закон України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР (далі – Закон), яким врегульовано питання практичної реалізації громадянами України наданого їм Конституцією України права вносити в органи державної влади, об'єднання громадян відповідно до їх статуту пропозиції про поліпшення їх діяльності, викривати недоліки в роботі, оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів. Закон забезпечує грома-

дянам України можливості для участі в управлінні державними і громадськими справами, для впливу на поліпшення роботи органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, для відстоювання своїх прав і законних інтересів та відновлення їх у разі порушення [4].

На підставі аналізу діяльності Вінницького міського суду Вінницької області та Вінницького апеляційного суду можна виділити наступні проблеми, що виникають при реалізації права громадян на звернення.

По-перше, порушення вимог до форми звернення. Так, звернення може бути подано окремою особою (індивідуальне) або групою осіб (колективне) в письмовій формі державною мовою. У ньому має бути зазначено прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання громадянина, викладено суть порушеного питання, зауваження, пропозиції, заяви чи скарги, прохання чи вимоги. Дане звернення повинно бути підписано заявником (заявниками) із зазначенням дати та надіслано поштою або передано громадянином до відповідного органу, установи особисто чи через уповноважену ним особу, повноваження якої оформлені відповідно до законодавства.

Видом письмового звернення є електронне, в якому, окрім вищезазначених вимог, має бути вказано електронну поштову адресу, на яку заявнику може бути надіслано відповідь, або відомості про інші засоби зв'язку з ним, та надіслане з використанням мережі Інтернет, засобів електронного зв'язку.

На практиці існують часті випадки відсутності у зверненні таких основних вимог як зазначення прізвища, ім'я, по батькові та місця проживання громадянина. Досить поширеним є і те, що громадяни не зазначають про суть порушеного питання, тобто звернення не містить зауважень, пропозицій, заяв чи скарг, прохань чи вимог, також відсутній підпис заявника (заявників) та дата звернення.

Як наслідок, звернення оформлене без дотримання вимог, повертається заявнику з відповідними роз'ясненнями (за виключенням відсутності інформації про місце проживання або засобів електронного зв'язку особи).

По-друге, неналежне розуміння сутності звернення громадян. Законом під зверненнями громадян розуміють викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги, які повинні відповідати певним вимогам.

Спостерігаються непоодинокі випадки звернень громадян у формі заяви, які по своїй суті підлягають розгляду відповідно до процесуального законодавства України, а не відповідно до ЗУ «Про звернення громадян».

На підставі вищевикладеного вказуємо, що звернення громадян є одним із засобів захисту їх прав та законних інтересів, яке регламентується національними та міжнародними нормативно-правовими актами; шляхом звернення громадяни реалізують свої права і законні інтереси; звернення виступають ефективним засобом відновлення порушених прав громадян, засобом захисту цих прав; звернення є найважливішим джерелом інформації, потрібним органам державної влади, місцевого самоврядування, громадським формуванням для вирішення питань державного і суспільного життя.

Джерела:

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення 05.12.2021 р.).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 05.12.2021 р.).
3. Конституція України: від 28 червня 1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30. Ст. 141.
4. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 05.12.2021 р.).

Науковий керівник – к.ю.н., доцент, завідувач кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса Турченко О. Г.

СЕКЦІЯ № 9 ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Гуртієва Людмила Миколаївна

*к.ю.н., доцент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності*

Національного університету «Одеська юридична академія»

Клещенко Анжеліка Леонідівна

*здобувач вищої освіти факультету прокуратури
та слідства (кримінальної юстиції)*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОКУРОРОМ ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У РОЗУМНІ СТРОКИ

Проведення досудового розслідування у розумні строки є одним із положень принципу розумних строків кримінального провадження та права на справедливий суд. Так, у ч. 5 ст. 28 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1] зазначено, що «кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрито». Вказані положення цілком відповідають міжнародним стандартам здійснення кримінального судочинства, які закріплено у п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [2].

Відповідно до ч. 1 ст. 28 КПК України розумними є ті строки, що об'єктивно необхідні для проведення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені КПК України строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень. Крім того, в ч. 3 ст. 28 КПК України надано перелік критеріїв, за якими визначається «розумність» строку.

Такими критеріями є: складність кримінального провадження, поведінка учасників кримінального провадження та спосіб здійснення компетентними суб'єктами своїх повноважень. У п. 3 ч. 3 ст. 28 КПК до таких суб'єктів законодавець відносить слідчого, прокурора і суд. Проте, вказаний перелік, з нашої точки зору, є неповним, доцільно було б зазначити, зокрема: слідчого суддю, дізнавача, керівника органу досудового розслідування, керівника органу дізнання.

Що стосується суб'єктів, на яких покладено обов'язок забезпечувати проведення досудового розслідування у розумні строки, то за ч. 2 ст. 28 КПК України ними є прокурор та слідчий суддя. Прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, а його повноваження у загальному вигляді закріплено у ст. 36 КПК України.

При аналізі повноважень прокурора, пов'язаних із контролем додержання розумних строків слідчим, деякі вчені (О.О. Торбас та ін.) пропонують виходити з того, звідки прокурору стало відомо про порушення цього принципу слідчим. Так, автор розділяє джерела з'ясування таких обставин на зовнішні та особисті. Зовнішньою є така інформація, що надійшла прокуророві із відповідними скаргами та клопотаннями від учасників кримінального провадження, в якому він виступає процесуальним керівником. Отримавши клопотання учасника, наприклад, про проведення процесуальної дії у певний строк, прокурор повинен перевірити вказані відомості та з'ясувати всі обставини, на які посилається учасник в обґрунтування своїх вимог, а також, за необхідності застосувати певні засоби прокурорського реагування [3, с. 117–118]. Відносно особистого з'ясування обставин (факту) порушення принципу розумних строків, варто зазначити, що в такому разі прокурор сам, без отримання відповідних скарг та клопотань учасників досудового розслідування, контролює хід досудового провадження, надає вказівки щодо строків проведення процесуальних дій та встановлює граничні часові межі для прийняття процесуальних рішень.

За своєю сутністю, порушення розумності строків досудового провадження є кримінальним процесуальним порушенням, а прокурор повинен запобігати, виявляти та усувати такі порушення шляхом реалізації своїх повноважень. Як зазначається в юридичній літературі (О. Єні [4, с. 87], В.Д. Чабанюка [5, с. 53] та ін.), до таких повноважень слід віднести, зокрема: встановлення строку проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій або інших процесуальних дій (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК); скасування незаконного рішення (постанови) слідчого або дізнавача; вжиття необхідних заходів щодо відновлення прав фізичних та/або юридичних осіб (наприклад, шляхом повернення тимчасово вилученого майна особі, що своєчасно не було повернуто слідчим); ініціювання питання про притягнення до відповідальності осіб, з вини яких було порушено принцип розумних строків досудового розслідування, насамперед, йдеться про дисциплінарну відповідальність, проте, якщо прокурором під час здійснення перевірки буде виявлено ознаки вчинення кримінального правопорушення слідчим, дізнавачем, керівником органу досудового розслідування, то прокурор в такому випадку діє в порядку КПК України та за відповідні кримінальні правопорушення наставатиме кримінальна відповідальність (наприклад, слідчий навмисно «затягує» строк досудового розслідування, тому що він має в цьому матеріальну зацікавленість, яка полягає в отриманні неправомірної вигоди) [5, с. 53] та інші.

У п. 8 ч. 2 ст. 36 КПК України закріплено таке повноваження прокурора, як ініціювання перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК, для його *відводу*, або у *випадку неефективного досудового розслідування*. Разом з тим, з нашої точки зору, позиція законодавця в цьому питанні дещо суперечлива. *По-перше*, з огляду на те, що прокурор здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, чому він повинен ініціювати питання про відвід слідчого перед керівником органом досудового розслідування, чому сам не має таких повноважень? *По-друге*, чому питання

про відвід слідчого має вирішувати керівник органу досудового розслідування, якщо за ч. 2 ст. 81 КПК України «усі інші відводи під час досудового розслідування розглядає слідчий суддя <...>».

В аспекті порівняльно-правового аналізу реформування кримінального процесуального законодавства звернемо увагу, що до прийняття Закону України «Про прокуратуру» № 1697-VII від 14.10.2014 р. [6], з метою збирання та перевірки доказів прокурор (та слідчий) мали повноваження призначати ревізію та перевірки (п. 6 ч. 2 ст. 36 КПК, ч. 4 ст. 40 КПК). У зв'язку з прийняттям вказаного Закону повноважень у прокурора (та слідчого) щодо самостійного призначення ревізії та перевірки вже немає, що, з нашої точки зору, негативно впливає на ефективність досудового розслідування.

Важливе значення в забезпеченні проведення досудового розслідування в розумні строки має також власна «дисциплінованість» прокурора, своєчасність прийняття рішень та здійснення процесуальних дій, які належать до його компетенції. Наприклад, під час закінчення досудового розслідування однією з таких дій є своєчасне направлення прокурором обвинувального акту до суду. Як вже зверталась увага, складовою змісту принципу розумних строків кримінального провадження (в тому числі досудового розслідування) та права на справедливий суд є правило, за яким «особа має право на розгляд обвинувачення проти неї в суді в найкоротший строк або на його припинення шляхом закриття провадження» (ч. 1 ст. 283 КПК, ч. 5 ст. 28 КПК). Однією з форм закінчення досудового розслідування є звернення до суду з обвинувальним актом (п. 3 ч. 2 ст. 283 КПК). В межах строку досудового розслідування обвинувальний акт має бути не лише складено, затверджено та вручено, а й безпосередньо направлено на адресу суду.

На жаль, трапляються випадки, коли обвинувальний акт складено в межах строків досудового розслідування, але прокурор направляє його після їх спливу. Таке порушення тягне за собою закриття кримінального провадження. На це неодноразово звертав увагу Верховний Суд. Зокрема, Верховний Суд колегією суддів Третньої судової палати Касаційного кримі-

нального суду 29 листопада 2021 року розглянув справу № 405/3805/20 (провадження № 51-3755км21) та зазначив, що саме звернення до суду з обвинувальним актом, а не лише складання цього акта, затвердження чи вручення стороні захисту, повинно бути вчинено в рамках строку досудового розслідування [7]. Вказана позиція була викладена в інших рішеннях Верховного Суду [8] з окремими уточненнями: «направлення прокурором обвинувального акта після закінчення досудового розслідування до суду поза межами строків досудового розслідування в кримінальних провадженнях щодо злочинів, які не є тяжкими чи особливо тяжкими проти життя та здоров'я, виключає набуття особою процесуального статусу обвинуваченого (підсудного), а отже, унеможливорює розгляд у суді кримінального провадження по суті та спричинює закриття кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України»[8].

Отже, діяльність прокурора щодо забезпечення проведення досудового розслідування у розумні строки сприяє дотриманню як належної правової процедури досудового розслідування (та кримінального провадження в цілому), так й прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, в тому числі права на справедливий судовий розгляд.

Джерела:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 06.12.2021).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 06.12.2021).
3. Торбас О.О. Роль прокурора в процесі дотримання розумних строків досудового розслідування. *Знання європейського права*. 2020. № 1. С. 117–121. URL: <https://doi.org/10.32837/chern.v0i1.61>
4. Єні О. Діяльність прокурора щодо забезпечення розумних строків кримінального провадження. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4 (46). С. 85–90.
5. Чабанюк В.Д. Діяльність прокурора щодо усунення кримінально-процесуальних порушень. *Науковий вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 51–60.

6. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 2–3. ст. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>

7. Постанова ККС ВС від 29 листопада 2021 р. у справі № 405/3805/20 (провадження № 51-3755км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101634631>

8. Постанова ККС ВС від 15 вересня 2021 р. у справі № 711/3111/19 (провадження № 51-2890км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99687323>

Підгородинська Анастасія Вікторівна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

**ДО ПИТАННЯ ПРО КЛАСИФІКАЦІЮ
ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬСЯ
В МЕЖАХ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Глобалізація процесів сучасного світу, поліваріантність відносин у різних сферах суспільного життя, транснаціоналізація злочинності та інші чинники зумовлюють необхідність об'єднання зусиль держав з боку спеціально уповноважених на це органів для вирішення загальнозначимих для світового співтовариства завдань, пов'язаних із необхідністю своєчасного виявлення, ефективного розслідування, розгляду, припинення кримінальних правопорушень, і звичайно ж, притягнення винних осіб до відповідальності.

Співробітництво як принцип визначено в Декларації про принципи міжнародного права, сумлінне дотримання якого має важливе і пріоритетне значення для підтримки міжнародного миру та безпеки і досягнення інших цілей ООН.

Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні відбувається за різними процесуальними напрямками та у різних формах, найпоширенішою із яких є міжнародна правова допомога.

Дослідження питання про класифікацію процесуальних дій, які можуть здійснені в межах міжнародної правової допомоги

у кримінальному провадженні, суттєвою мірою залежить від розуміння суті міжнародної правової допомоги.

Одразу слід зазначити, що в науці поняття міжнародної правової допомоги визначається неоднозначно. Так, М.І. Смирнов під нею розуміє передбачену міжнародними договорами, національним кримінальним процесуальним законодавством або засновану на принципі взаємності діяльність компетентних органів запитуваної договірної держави з проведення на її території або сприяння в проведенні на території запитуючої договірної держави процесуальних дій з метою сприяння розслідуванню, розгляду і вирішенню кримінальної справи, що знаходиться у провадженні компетентних органів запитуючої договірної держави [1, с. 26]. Деякі науковці розглядають міжнародну правову допомогу через призму «широкого» розуміння, включаючи до її змісту видачу осіб (екстрадицію), передачу осіб, засуджених іноземними судами у державу свого громадянства, здійснення кримінального переслідування, передачу предметів [2, с. 34]. Маришева Н.І. до правової допомоги включає: виконання доручень про проведення окремих слідчих дій (допити, огляди, провадження експертиз, вручення документів та ін.); надання інформації про право; передачу компетенції від установи своєї держави відповідно установі іншої держави; видачу злочинців; правову допомогу у зв'язку з визнанням та виконанням вироків іноземних судів [3, с. 29–40].

Кримінальне процесуальне законодавство містить легальне визначення міжнародної правової допомоги, під нею розуміється проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іноземної держави або міжнародної судової установи [4].

Статтею 561 КПК України встановлено, що на території України з метою виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги можуть бути проведені будь-які процесуальні дії, передбачені цим Кодексом або міжнародним договором.

Указана категорія, виходячи з викладеного вище, пов'язана із поняттям «процесуальна дія». Так, у науковій літературі під процесуальними діями розуміються всі передбачені кримінальним процесуальним законодавством заходи, спрямовані на досягнення мети кримінального провадження, включаються в себе слідчі дії, що виконують функцію збирання, дослідження, оцінювання й використання доказів; розшукові дії; організаційні заходи, спрямовані на забезпечення проведення процесуальних слідчих і розшукових дій; дії, які вчиняються судовими органами на всіх стадіях кримінального провадження [5, с. 7].

Також звертаємо увагу на те, що КПК України не встановлюється вичерпного переліку процесуальних дій, які можуть бути проведені в межах міжнародної правової допомоги, оскільки останні можуть бути проведені згідно домовленостей між державами, викладених в укладеному міжнародному договорі про міжнародну правову допомогу (універсального, регіонального або двостороннього характеру). І такі зобов'язання за договором необхідно виконувати і неухильно дотримуватись порядку, що передбачений відповідним договором про правову допомогу, зважаючи на положення ч. 2 ст. 1 КПК України, ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України».

Класифікація процесуальних дій, що можуть проводитись при наданні міжнародної правової допомоги дозволяє детально та з різних боків дослідити вказане явище, а також встановити особливості, пов'язані із специфікою конкретної процесуальної дії.

Аналіз кримінального процесуального законодавства дозволяє розподілити дії, які проводяться в межах правової допомоги на дві групи: а) процесуальні дії, передбачені КПК України (дії, передбачені Главою 43 КПК, а в межах інших процесуальних форм міжнародного співробітництва – Розділом IX КПК України; слідчі (розшукові дії, передбачені Главою 20, негласні слідчі (розшукові) дії – Главою 21 КПК України; будь-які інші, передбачені КПК України процесуальні дії, наприклад, вручення письмового повідомлення про підозру, залучення перекладача тощо); б) процесуальні дії, передбачені міжнародними договорами України: вручення

документів; зберігання та передавання речових доказів і документів; тимчасова передача, виклик особи, яка перебуває за межами України; розшук, арешт і конфіскація майна, отриманих злочинним шляхом; спостереження, в тому числі електронне (Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності); тимчасове передання рухомого майна, зокрема речових доказів; надання інформації, документів, зокрема про судимість, інших записів, судових документів та інших офіційних документів; обшук та накладання арешту на майно (Договір між Україною та Канадою про взаємовідносини у кримінальних справах); розгляд повідомлень про злочини, обмін інформації щодо судових вироків (Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах) [6, с. 13]. Деякі науковці як окрему групу виокремлюють процесуальні дії, передбачені як міжнародними договорами, так і внутрішнім національним законодавством [7, с. 28] (тимчасова передача, вручення документів тощо). Підставою класифікації на вказані групи процесуальних дій у вказаному випадку є джерело процесуальної регламентації.

Вищевказані процесуальні дії в деяких випадках можуть потребувати спеціального дозволу (якщо законодавство запитуваної держави це передбачає). Отже, за правовою підставою проведення процесуальних дій в порядку міжнародної правової допомоги, вони поділяються на такі групи: а) процесуальні дії, які потребують спеціального дозволу (прокурору, слідчого судді, суду іншого уповноваженого суб'єкта або органу); б) процесуальні дії, які не потребують спеціального дозволу. Вказане узгоджується із ст. 562 КПК України.

Залежно від суб'єктного складу осіб, які приймають участь в проведенні процесуальної дії останні поділяються на такі групи: а) процесуальні дії, що проводяться у присутності представника компетентного органу іноземної держави; б) процесуальні дії, що проводяться за участю тільки тих осіб, які передбачені законодавством запитуваної держави для конкретної процесуальної дії.

Треба також звернути увагу на те, що існують такі види взаємної правової допомоги, як активна допомога і пасивна

допомога. Різниця між ними в позиції запитуваної держави (що і є підставою для поділу на види): або вона активно сприяє розкриттю злочину, надає необхідну допомогу компетентним органам, або надає можливість компетентним органам запитуючої держави проводити необхідні процесуальні дії на своїй території [1, с. 26].

Виходячи із вищевикладеного, можна підсумувати, що кримінальне процесуальне законодавство України, представлене як положеннями міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, так і положеннями КПК України дозволяє ефективно надавати і отримувати міжнародну правову допомогу під час кримінального провадження. Законодавець передбачив досить широкий, але не вичерпний перелік процесуальних дій, які можуть проводитись в межах правової допомоги, тому при отримання/направленні запиту про правову допомогу необхідно орієнтуватись на положення договору, відповідно до якого здійснюється співпраця, а також на процесуальний порядок його проведення, оскільки в подальшому його дотримання може вплинути на визнання доказу допустимим.

Джерела:

1. Смирнов М.І. Інститут взаємної правової допомоги у кримінальних справах: сучасний стан та перспективи розвитку : монографія. Одеса : Фенікс, 2006. 242 с.

2. Волженкина В.М. Оказание правовой помощи по уголовным делам в сфере международного сотрудничества : учебное пособие. СПб, 1999. 112 с.

3. Марышева Н.И. Международная правовая помощь по гражданским и уголовным делам : дис. ... д.ю.н. М, 1996.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

5. Оніщик Ю.В. Матеріальні сліди під час розслідування ухилень від сплати податків. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2014. Вип. 26. С. 253–256.

6. Уголовно-процессуальный кодекс Украины : науч.-практич. Комментарий под общ. ред. В.Т. Маляренко, Ю.П. Алена. Х. : Одиссей, 2005. 986 с.

7. Бастрыкин А.И. Взаимодействие советского уголовно-процессуального и международного права. Ленинград, 1986. 136 с.

Тарасова Ірина Вікторівна

к.ю.н., доцент, доцент кафедри права

Київського кооперативного інституту бізнесу і права

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПОСИЛЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Питання захисту прав людини у кримінальному судочинстві неодноразово були об'єктом розгляду різних вчених. Маємо погодитись з формулюванням наданим Сорокою С. О., Крижановським А. С., що: «Кримінальний процесуальний кодекс (далі КПК) України містить ефективні засоби та механізми захисту прав і свобод учасників кримінального провадження, усі стадії судочинства чітко врегульовані, вони ґрунтуються на демократичних і гуманістичних засадах, а норми процесуального права утворюють своєрідний зв'язок із нормами матеріального права та діяльністю суб'єктів правозастосування» [1, с. 1].

За загальним правилом, розкриваючи питання захисту прав людини у кримінальному провадженні наковці приділяють більшу увагу тим положенням законодавства України, які направлені на захист прав підозрюваних, обвинувачених. Випадки порушення прав підозрюваного (обвинуваченого) з боку правоохоронних органів набувають у суспільстві значної огласки та публічно засуджуються. Це безумовно є позитивною ознакою розвитку громадянського суспільства. Порушення прав підозрюваних (обвинувачених) на справедливий суд є предметом розгляду Європейського суду з прав людини. Однак, питання порушення розумних строків проведення досудового розслідування та судового розгляду висвітлюються за частую як порушення права підозрюваного (обвинуваченого) на справедливий суд але мало хто розглядає ці випадки як порушення прав потерпілих на справедливий суд.

Маємо підкреслити, що питання захисту прав людини у кримінальному судочинстві має комплексний характер, оскільки охоплює захист прав всіх учасників кримінального провадження та їх можна поділяти на дві ключові групи:

- 1) захист прав підозрюваних, обвинувачених;
- 2) захист прав потерпілих.

Стосовно першої групи питань у національному законодавстві існує гарантоване державою, доволі широке, коло прав підозрюваних (обвинувачених), яке є втіленням конституційної ідеї пріоритетності особистості, її прав і свобод, в тому числі і щодо забезпечення особистої недоторканості, захист честі та гідності й права на захист.

Стосовно другої групи питань більшість вчених [1, с. 2], думки яких ми поділяємо, наголошують, що на законодавчому рівні досі існує диспропорція обсягу процесуальних прав потерпілого по відношенню до обсягу прав підозрюваного (обвинуваченого), особливо у дотриманні засади рівності всіх громадян (а також учасників кримінального провадження) перед законом і судом, а також засади змагальності та права на захист. Одним із доводів щодо нерівності обсягу прав підозрюваних (обвинувачених) та потерпілих виступає саме нерівність у нормативному закріпленні способу реалізації права на захист.

В Україні розроблено ефективний правовий механізм реалізації свободи обрання форми здійснення захисту прав людини у кримінальному судочинстві: особисто та/або через незалежних та професійних захисників. Цей механізм розроблено на виконання ч. 1 ст. 59 Конституції України, де закріплено право кожного на правову допомогу, а також право на вільний вибір захисника своїх прав [2]. До одній із складових цього механізму слід віднести визначає у КПК України коло суб'єктів, котрі мають право здійснювати захист прав людини у кримінальному судочинстві. Дане право є і у підозрюваного (обвинуваченого) і у потерпілого. Однак способи реалізації даного права, загального та конституційного, на наш погляд, містять дискримінаційні ознаки для потерпілих (жертв) кримінальних правопорушень. КПК не передбачає можливість надання потерпілому безоплатної правової допомоги, як це передбачено для підозрюваного (обвинуваченого). Крім того, хоча потерпілому слідчий і вручають пам'ятку про процесуальні права та обов'язки під час проведення процесуальних дій, але потерпілі не завжди користуються ними. На практиці потерпілі не завжди проявляють активності у захисті своїх прав

у кримінальному судочинстві, оскільки за частую помилково вважають, що захистом їх прав займається прокурор.

На наш погляд, доцільним було б закріпити у КПК право потерпілого, у виключних випадках, на отримання правової допомоги на професійній основі за рахунок держави. На реалізацію цього має бути внесено зміни до ст. 20, 56, 58 КПК [3]. Крім цього, слід покласти у обов'язок слідчого (прокурора) під час досудового розслідування, а особливо проведення допиту потерпілого окремо з'ясувати, чи не потребує особа (потерпілий) професійної правової допомоги.

Питання залучення представника потерпілого за рахунок держави слід розмежувати, наприклад, у наступний спосіб: 1) за бажанням потерпілого, за відсутності у нього фінансової можливості залучити представника самостійно – на час проведення допитів; 2) обов'язкова участь представника потерпілого під час укладання угоди про примирення у кримінальному провадженні. Компенсувати витрати, які пов'язані з наданням безоплатної допомоги потерпілим у кримінальному провадженні слід надати прокуратурі від імені держави у порядку регресу до засудженого щодо відшкодування процесуальних витрат на правову допомогу у кримінальному судочинстві.

Таким чином, внесення до кримінального процесуального законодавства України запропонованих положень призведе до посилення захисту прав потерпілих та покращення механізму реалізації прав учасників кримінального провадження, не погіршуючи стану захисту прав підозрюваного (обвинуваченого) та забезпечить якісну реалізацію завдань кримінального судочинства.

Джерела:

1. Сорока С. О., Крижановський А. С. Захист прав потерпілого під час досудового розслідування. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/feb/20951/18.pdf>
2. Конституція України : Конституція від 28 червня 1996 року. 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року. №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Тетерятник Ганна Костянтинівна
*завідувачка кафедри кримінального процесу, д.ю.н., доцент
Одеського державного університету внутрішніх справ*

АКСІОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

Співвідношення забезпечення прав та свобод людини, громадянина та держави, суспільства, приватних та публічних інтересів як у надзвичайних правових режимах (далі – НПР), так і у кримінальному провадженні є важливою філософсько-правовою проблемою, яка знаходиться у площині аксіології як учення про цінності, ієрархію цінностей. Відтак вважаємо за доцільне дослідити з точки зору аксіологічного підходу питання кримінального провадження в умовах НПР, адже у будь-якій сфері людського праксису цінності як реальні феномени матеріальної та ідеальної природи мають свій вияв [1, с. 68]. А як справедливо зазначав В. С. Зеленецький, у демократичному суспільстві все, що представляє соціальну цінність для громадянина повинно, по-перше, проголошуватися (констатуватися) і, по-друге, детально регламентуватися у законі [2].

Таким чином, на нашу думку, аксіологія правових режимів у концепції об'єкт-суб'єктного розуміння визначає наступне співвідношення: суб'єктом (ініціатором цінності) виступає суб'єкт права (деформалізовано сам носій цих прав і законних інтересів, формалізовано – суб'єкт права, наділений повноваженнями щодо їх легалізації у правовому полі), а об'єктом (носієм цінності) – права та інтереси суб'єктів права. При цьому держава нормативно здійснює об'єктивацію такої цінності, забезпечуючи умови для її формування та охорони, захисту.

Аксіологічна сутність НПР полягає у тому, що хоча вони і містять у своєму механізмі засоби, способи і специфічні методи правового регулювання, які є більш право обмежувачими порівняно із загальними правовими режимами, передбачають розширення повноважень державних органів, однак

їх мета полягає у нормалізації умов для реалізації законних прав і інтересів особи, створенні відповідних для характеру та рівня надзвичайної ситуації гарантій їх охорони та захисту, відновлення.

Проаналізуємо окремі положення Заяви Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» (далі – Заява). По-перше, у Заяві визначено підстави відступу від зобов'язань, до яких належать триваюча збройна агресія Російської Федерації проти України, яка супроводжується вчиненням воєнних злочинів і злочинів проти людяності як регулярними Збройними силами Російської Федерації, так і незаконними збройними формуваннями, керованими, контрольованими і фінансованими Російською Федерацією, становить суспільну небезпеку, яка загрожує життю нації у розумінні п. 1 ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, п. 1 ст. 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У п. 4 зазначеної Заяви визначається мета відступу – забезпечення життєво важливих інтересів суспільства і держави в умовах збройної агресії Російської Федерації [3].

До заходів, які вживає держава на відступ від своїх зобов'язань та які повинні суворо відповідати гостроті становища відповідно до Заяви віднесені наступні: 1) превентивне затримання [4]; 2) зміни до КПК України [5]; 3) зміна підслідності та підсудності: відповідно до Закону України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» змінена територіальна підсудність судових справ, підсудних судам, розташованим у районі проведення АТО, та підслідність кримінальних правопорушень, вчинених у районі проведення АТО, у разі неможливості здійснювати досудове розслідування [6]; 4) утворення військово-цивільних адміністрацій як тимчасових державних органів та ін.

Дерогація Україною за МПГПП та ЗКПЛ поширюється тільки на території Донецької та Луганської областей, які знаходяться

під контролем або частковим контролем України (п. 9 Заяви). Водночас відповідно до п.п. 1, 2 Заяви констатується, що відповідальність за дотримання прав людини і виконання відповідних міжнародних договорів на анексованій та тимчасово окупованій території України несе Російська Федерація, а також, що «Російська Федерація як держава, яка фактично окупувала і контролює частину Донецької і Луганської областей, відповідає за дотримання і захист прав людини на цих територіях як за міжнародним гуманітарним правом, так і за міжнародним правом захисту прав людини» [3]. Таким чином, щодо тимчасово окупованих АРК, м. Севастополя та окремих районів Донецької та Луганської областей, Україною на міжнародному рівні по факту констатується неможливість в цілому здійснювати договірні зобов'язання у сфері прав людини на окупованих територіях. І «В умовах, коли держава-жертва не може гарантувати на окупованій території дотримання прав, що не підлягають дерогації, її відступ від інших зобов'язань на такій території не має практичного сенсу та формального значення» [7, с.14–15].

Строки дерогації за зазначеною Заявою є відносно визначеними: відступ передбачається на період до повного припинення збройної агресії Російської Федерації, тобто до моменту виведення усіх незаконних збройних формувань, керованих, контрольованих і фінансованих Російською Федерацією, російських окупаційних військ, їх військової техніки з території України, відновлення повного контролю України за державним кордоном України, відновлення конституційного ладу та порядку на окупованій території України [3].

Слід звернути також увагу на те, що у випадках окупації території відповідно до положень IV Гаазької конвенції 1907 р. [8], IV Женевської конвенції 1949 р. [9], Додаткового протоколу I окупаююча сторона зобов'язана прийняти всі заходи для забезпечення порядку на захопленій території, населення окупованої території повинне підкорятися розпорядженням властей, проте його не можна примушувати до принесення присяги на вірність, участі у військових діях, спрямованих проти їх країни, надавати відомості про її армію. Мають пова-

житися честь, життя цивільних осіб, їх власність, релігійні переконання, сім'я.

Крім того, у низці рішень ЄСПЛ щодо подібних ситуацій визначені критерії відповідальності держав за порушення конвенційних прав у зоні збройного конфлікту. У справі «Ілашку проти Молдови та Росії» встановлено, що «...юрисдикцію держави у розумінні статті 1 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод може бути обмежено у виняткових обставинах, особливо у випадку, коли державі не дають змоги застосовувати свою владу на частині своєї території. Це може статися в результаті військової окупації збройними силами іншої держави, які реально контролюють зайняту територію, військових дій чи протестів, чи дій іноземної держави, яка підтримує створення сепаратистської держави на території, про яку йдеться...» [10]. У цій справі ЄСПЛ також визначив критерії доказування ефективного контролю через установлення факту здійснення: військової підтримки через постачання зброї та безпосередню участь збройних сил, організацію і планування військових операцій; економічної підтримки через фінансування діяльності сепаратистських формувань; політичної підтримки через заяви офіційних представників держави на користь сепаратистських угруповань та здійснення загального управління сепаратистськими адміністраціями; інформаційної підтримки через інформаційний супровід діяльності сепаратистських режимів [10].

Також міжнародними судами визначені й інші критерії:

- 1) держава відповідає за діяльність збройних груп, але для встановлення такої відповідальності має бути доведено, що держава здійснює над ними загальний контроль через спорядження та фінансування групи, а також через координацію та загальне планування їхньої воєнної активності [11];
- 2) для встановлення факту, чи діяло певне збройне формування формально як державний агент, потрібно з'ясувати, чи надавала держава специфічні інструкції щодо вчинення дій конкретним особам або збройним групам, або ж з'ясувати, чи був незаконний акт підтриманий, погоджений після його вчинення [11];
- 3) до дій окремих індивідів може бути

застосовано тест асиміляції з органом окремої держави: наскільки та чи інша особа у збройному формуванні поводити себе як представник державної структури або частини контролюючої держави [11; 12, с. 5].

Розглянувши вищезазначене, слід зробити висновок про затвердження на міжнародному та національному рівні правових цінностей, серед яких пріоритетними є права і основоположні свободи людини. Утім, у надзвичайних ситуаціях (у випадках війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації) держава може у визначеному КЗПЛ, МПГПП здійснити відступ від зобов'язань (дерогацію) за визначеними принципами у межах, яких вимагає гострота становища з офіційним повідомленням про причини, переліком заходів, визначенням часово-просторових меж дерогації. При цьому при розгляді скарг ЄСПЛ навіть у разі відступу держави від зобов'язань у визначеному порядку виходить із презумпції непорушності прав і основоположних свобод людини, перевіряючи пропорційність та інші принципи дерогації. Відступ від окремих основоположних прав і свобод людини не може бути здійснений навіть за умов надзвичайних ситуацій, передбачених КЗПЛ та МПГПП.

Аналіз основоположних міжнародних та вітчизняних нормативно-правових актів у сфері забезпечення прав людини: Конвенції про захист прав і основоположних свобод (далі – КЗПЛ) людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (МПГПП), Сіракузьких принципів, низки рішень ЄСПЛ («Ірландія проти Сполученого Королівства», «Aksoy проти Туреччини», «Brannigan та McBride проти Сполученого Королівства», «А. та інші проти Сполученого Королівства», «Lawless проти Ірландії» та ін.), Конституції України, законів та ін., який створив підґрунтя для висновків про те, що: 1) на міжнародному та національному рівні серед правових цінностей пріоритетними є права і основоположні свободи людини; 2) у надзвичайних ситуаціях (війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації) держава може у визначеному КЗПЛ, МПГПП здійснити відступ від зобов'язань (дерогацію)

за визначеними принципами у межах, яких вимагає гострота становища з офіційним повідомленням про причини, переліком заходів, визначенням часово-просторових меж; 3) дерогація не є абсолютною: для таких випадків визначений відповідний механізм, межі, мета і запобіжники, а окремі права і свободи особи взагалі не підлягають такому обмеженню; 4) у разі відступу держави від зобов'язань у визначеному порядку особа має гарантовані права на їх оскарження, у т.ч. до ЄСПЛ; 5) при розгляді таких скарг ЄСПЛ виходить із презумпції непорушності прав і основоположних свобод людини, перевіряючи пропорційність та інші принципи дерогації.

Крім того, навіть для випадків здійснення кримінального провадження в умовах війни або збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру встановлюються специфічні гарантії для військовополонених, комбатантів та некомбатантів щодо належного поводження з ними, застосування законних процедур відповідно до Женевських конвенцій та додаткових протоколів до них.

Джерела:

1. Габаковська Х. Аксіологічна природа права: теоретико-пізнавальний підхід. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: юридичні науки: збірник наукових праць. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 865. С. 67–72.
2. Зеленецький В.С. Державне обвинувачення в системі кримінально-процесуальних стадій. *Вісник Академії правових наук України*. 1995. №4. С. 98–106.
3. Заява Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод»: Постанова Верховної Ради України від 21.05.2015 р. № 462-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19#Text>
4. Про внесення змін до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» щодо превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години»: Закон України від 12.08.2014 р. № 1630-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1630-18#Text>
5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах

воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: Закон України № 1631-VII від 12.08.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1631-18#n5>

6. Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції : Закон України від 12.08.2014 р. № 1632-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1632-18#Text>

7. Борисов Є.Є. Відступ держав від міжнародних зобов'язань у сфері прав людини: теорія та практика : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. 12.00.11. Одеса, 2020. 22 с.

8. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі : Міжнародний документ від 18.10.1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

9. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. Організація Об'єднаних Націй. Міжнародний документ від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

10. Ilascu and others v. Moldova and Russia, application no. 48787/99, judgement on 08.07.2004, §388–394. ECHR URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{«appno»: \[«48787/99»\], »ite mid»: \[«001-61886»\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{«appno»: [«48787/99»], »ite mid»: [«001-61886»]})

11. Prosecutor v. Duko Tadic, judgement on 15.07.1999, §131. ICY. URL: <http://www.icty.org/x/cases/tadic/acjug/en/tad-aj990715e.pdf>

12. Гарбар О., Конопкін А., Кореньков О., Мовчан С. Збройний конфлікт в Україні: військова підтримка незаконних збройних формувань «ДНР» та «ЛНР» з боку Російської Федерації / за ред. О. Павліченка, О. Мартиненка. Українська Гельсінська спілка з прав людини. К., 2018. 40 с.

Сидорчук Владислав Васильович
*аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та
оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО, НАПРАВЛЕНА НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЛЕЖНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПРОЦЕДУРИ ДО ПІДОЗРЮВАНОГО І ОБВИНУВАЧЕНОГО В КОНТЕКСТІ СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

У кримінальному провадженні, зазвичай, найбільш потерпають підозрюваний з обвинуваченим, щодо яких, згідно з практики ЄСПЛ, застосовуються засоби впливу, не передбачені легальними процедурами, і відношення, яке не сприяє реалізації ними своїх прав. Відповідні права гарантуються ратифікованою Україною Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), окремі положення статті 6 якої вказують на те, що «кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висуного проти нього;

б) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту;

в) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;

г) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;

д) якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, – одержувати безоплатну допомогу перекладача» [1].

Окрім вказаних прав, Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК), у статті 2 передбачаються завдання кримінального провадження, які у свої сукупності формують підвалини для подальшого закріплення прав і гарантій окремим суб'єктам, кримінального процесу, які не мають владно-розпорядчих повноважень. Так, у ній зазначене наступне: «завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [2].

Особливо, в контексті прав людини, нас цікавить забезпечення належної правової процедури кримінального провадження, для уникнення можливих порушень прав і основоположних свобод як осіб, щодо яких застосовуються засоби впливу, так і щодо осіб, права яких у кримінальному провадженні захищаються. З огляду на наявність у кримінальному провадженні декількох суб'єктів з владно-розпорядчими повноваженнями, пропонуємо розглянути саме слідчого, з метою дослідження його окремих повноважень, які направлені, в тому числі, і на захист прав обвинуваченого і підозрюваного.

Необхідно зауважити, що повідомлення про підозру здійснюється у наступних випадках: «затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; обрання до особи одного з передбачених КПК запобіжних заходів; наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення» [2]. Окрім того, «письмове повідомлення про підозру складається

прокурором або слідчим за погодженням з прокурором». Також, варто звернути увагу, і на положення, яке стосується обвинувачення особи, у вітчизняному законодавстві: «Обвинувальний акт складається слідчим, дізнавачем, після чого затверджується прокурором» [2].

У зв'язку з активною участю слідчого у повідомленні особі про підозру і складання обвинувального акту, які по своїй суті підозрюють і обвинувачують особу у вчиненні кримінального правопорушення, – у літературі вказується на функцію обвинувачення чи кримінального переслідування, яку здійснює слідчий.

Звісно формально, реалізуючи вказані повноваження, слідчий саме це і робить, однак, зважаючи на наявність різного правового статусу у свідка, підозрюваного і обвинуваченого, яким гарантується різний обсяг прав, для захисту своїх прав і свобод, в тому числі права, які закріплені у статті 6 Конвенції (так, закріплені у КПК права, щодо: «знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують; бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК, а також отримати їх роз'яснення; на першу вимогу мати захисника і зустріч із ним незалежно від часу в робочі, вихідні, святкові, неробочі дні до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування; не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання; вимагати перевірки обґрунтованості затримання; у разі затримання або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою – негайне повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших осіб про затримання і місце свого перебування; збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази; під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу; заявляти відводи; ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування; користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі

необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави» [2] та інші).

Як ми бачимо, діяльність слідчого, із вручення підозри і складання обвинувального акту, все таки направлена за забезпечення належної правової процедури до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінально правопорушення, адже у випадку офіційного зміну статусу особи на підозрюваного чи обвинуваченого вона наділяється гарантованими правами, якщо ж офіційно її статус не буде змінений, а правоохоронні органи будуть застосовувати до неї заходи впливу як до підозрюваної чи обвинуваченої особи (наприклад як ми уже зазначали обвинувачений, підозрюваний можуть не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися їх давати, також вони не несуть кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве показання, в той час свідок зобов'язаний давати правдиві показання) – вказана особа не може бути забезпеченою основоположними правами і свободами, в тому числі ефективними засобами свого захисту.

Джерела:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Науковий керівник – к.ю.н. доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Стоянов М. М.

Тоцька Валерія Сергіївна

*здобувач вищої освіти соціально-правового факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРОЦЕДУРА МЕДІАЦІЇ ПРИ ПРИМИРЕННІ ВИННОГО З ПОТЕРПІЛИМ В ПРАКТИЦІ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Інститут звільнення від кримінальної відповідальності є інститутом вітчизняної матеріальної галузі права – кримінального права України. Питання щодо звільнення особи від відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим є одним із загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності.

Окремі аспекти даної теми розглядали такі сучасні науковці, як О.П. Горох, Ж.В. Мандриченко, Н. А. Савінова, Л.Ю. Тімофєєва, В.О. Туляков та інші.

Взагалі, під звільненням особи від кримінальної відповідальності розуміється безпосередньо той факт, що держава відмовляється застосовувати певні обмеження, засуджувати та карати особу, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, відповідальність за яке передбачено кримінальним кодексом України, при умові, якщо така особа не становить значної суспільної небезпеки, виконала деякі нормативні умови та спроможна виправитися без примусу держави через відбуття покарання.

Так, у відповідності до статті 46 КК України, та особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду [2].

Сам процес примирення особи, яка вчинила злочин або проступок, з потерпілим означає не лише відмову останнього від матеріальних претензій, а й взагалі – небажання потерпілого ставити перед органами досудового розслідування та судом питання про притягнення винуватої особи до кримінальної відповідальності за відповідною статтею Кодексу. Насправді, причини такої відмови можуть бути найрізноманітнішими: внаслідок усунення заподіяної шкоди, вибачення перед потерпілою особою, наявність родинних, дружніх або будь-яких інших стосунків. Іноді може мати місце навіть і жалість до особи, яка вчинила злочин, адже у деяких випадках особа була змушена «піти на злочин» внаслідок тяжких життєвих обставин і т. д. [3].

Тобто, ініціатором примирення може бути як і підозрюваний (обвинувачений), так і потерпілий. Проте не буде мати значення хто із них першим виявить бажання примиритися. Важливим у даній ситуації є саме наявність відповідного наміру сторін примиритися, подальші їх дії для досягнення бажаного наміру та правові наслідки таких дій.

За положеннями процесуального законодавства примирення – це оформлена в належній та закріпленій формі відмову потерпілої особи від своїх попередніх претензій і вимог до особи, яка вчинила протиправне діяння, що супроводжується закриттям кримінального провадження. Проте, прогалиною є той факт, що у кримінальному процесуальному законодавстві не було чітко визначено та закріплено форму та зміст такої заяви. Про відповідні наміри потерпілого можуть свідчити такі дії: усна заява, яка може бути зазначена в протоколі допиту; письмова заява, що передається слідчому, прокурору або суду потерпілим, його представником (нотаріально засвідчена заява); укладена між підозрюваним (обвинуваченим) та потерпілим мирова угода.

При цьому, угода про примирення винного та потерпілого є основним інструментом для узгодження інтересів учасників кримінально-правового конфлікту та забезпечення їх балансу. Тобі ж, сторони шляхом компромісних і взаємовигідних рішень між собою пристосовують норму права про примирення щодо

конкретного випадку, чим задовольняють свої інтереси, а в результаті – і суспільні інтереси. У даній ситуації приватні інтереси будуть мати переваги над публічними, а волевиявлення потерпілого може значною мірою вплинути на хід досудового слідства та розгляду справи безпосередньо.

Примирення – це перш за все результат виявлення волі осіб. Неприпустимим є прояв неправомірного впливу, фізичного або морального тиску на потерпілого як з боку слідчого, прокурора, слідчого судді, судді або близьких родичів. У разі виявлення тиску, примирення буде визнаватися вимушеним, тобто таким, що не має юридичного значення для провадження та не буде вважатися підставою для звільнення винуватого від кримінальної відповідальності за статтею 46 КК України.

Як діяти підозрюваному, якщо внаслідок його протиправних дій чи бездіяльності у кримінальному провадженні є декілька потерпілих осіб? Для того, щоб застосувати положення статті 46 КК України, він повинен примиритися абсолютно з кожним потерпілим, адже відсутність факту примирення хоча б з одним із таких потерпілих буде виключати можливість реалізації такого інституту кримінального права [3].

Слід звернути увагу на те, що примирення винного з потерпілим може відбуватися й за участі медіатора. Головна мета медіації в рамках кримінального судочинства – цекінцеве примирення потерпілого з правопорушником, досягнення компромісу між сторонами та врегулювання конфлікту.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України у своїх положеннях закріпив можливість укладати угоди про примирення особи, яка вчинила злочин із потерпілим щодо широкого переліку складів злочинів, які передбачені кримінальним кодексом України. Це можна розцінювати як реалізацію принципу гуманізму щодо особи потерпілого, а також зробило актуальним питання про поширення в Україні медіаційних практик як одного з елементів відновного правосуддя [5].

Відповідно до Рамкового рішення Ради Європейського Союзу «Про місце жертв у кримінальному судочинстві» від

15 березня 2001 року медіація в кримінальних справах – це саме процес пошуку під час здійснення досудового розслідування, судового провадження взаємоприйняттого рішення між потерпілим та правопорушником за посередництва компетентної особи – медіатора. На основі такого прийнятого рішення усі країни Європейського Союзу зобов'язані поширювати посередництво в кримінальних справах та забезпечувати прийняття до розгляду будь-якої угоди між потерпілим та правопорушником, досягнутої в процесі посередництва [1].

Найпершою з країн Європи, яка ініціювала запровадження такої програми, стала Великобританія під впливом прикладу Сполучених Штатів Америки та Канади. На сьогоднішній день програми примирення успішно діють і в Норвегії, Фінляндії, Великобританії, Австрії, Німеччині, Франції та закріплені на рівні національного законодавства [4].

У рамках даної теми слід згадати й про важливість та необхідність розробки більш змістовної процедури примирення за участі неповнолітньої особи, а також закріпити у процесуальному законодавстві відповідні положення. Зокрема, буде доречним запропонувати більш високі, особливі вимоги до медіаторів у справах за участі неповнолітньої особи, передбачити обов'язковість залучення до процедури посередництва педагога або професійного психолога, за необхідності лікаря, а також батьків, усиновителів (законного представника неповнолітнього).

Джерела:

1. Рамкове рішення Ради Європейського Союзу «Про місце жертв у кримінальному судочинстві» від 15 березня 2001 року. URL: https://issuu.com/uccg/docs/16_fr_decision_ukr

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III (Станом на 25.11.2021 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

3. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : *Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 12.* URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

4. Землянська В. Пропозиції щодо закріплення процедури примирення між потерпілим та обвинуваченим у проекті Кримінально-

процесуального кодексу України. URL:<https://helsinki.org.ua/articles/propozytsiji-schodo-zakriplennya-protsedury-prymyrennya-mizh-poterpilym-ta-obvynuvachenym-u-proekti-kryminalno-protsesualnoho-kodeksu-ukrajiny/>

5. Тімофєєва Л.Ю. Переваги відновного правосуддя в сучасному кримінальному праві України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України* : науковий фаховий журнал. Вип. № 17. Грудень 2018 р. С. 6.

Науковий керівник – к.ю.н., доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» Тімофєєва Л. Ю.

Широбокова Лілія Олександрівна

аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Національного університету «Одеська юридична академія»

**ПОНЯТТЯ І ВИДИ ПЕРЕЙНЯТТЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА**

Кримінальним кодексом України у чч. 1,3 статті 10 передбачено, що громадяни України, які вчинили злочин за межами України, не можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності. Як альтернатива вказаній неможливості, Україна може перейняти кримінальне провадження за наявності передбачених кримінальним процесуальним законодавством умов, зокрема, якщо судовими органами іноземної держави не ухвалено вирок, а також при дотриманні принципу подвійної кримінальності злочину.

Кримінальне провадження у порядку перейняття є однією із найбільш застосовуваних форм міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях [1], однак у практичній діяльності існують проблеми і невирішені питання, отже, вказане провадження є актуальною темою в контексті наукового вивчення.

КПК України містить законодавче визначення досліджуваного поняття, розуміючи під ним здійснення компетентними органами однієї держави розслідування з метою притягнення особи до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені на території іншої держави, за її запитом (п. 3 ч. 1 ст. 541 КПК України).

Законодавець, надаючи роз'яснення цього терміну, повною мірою не розкриває змісту провадження в порядку перейняття, тому наука кримінального процесу, постійно досліджуючи та доповнюючи його, надає свої варіанти, отже впливає на удосконалення провадження в цілому.

Слід зазначити, що однозначного розуміння категорії провадження у порядку перейняття в науковій літературі немає.

Так, Маланюк А.Г., досліджуючи вказане провадження хронологічно раніше, розуміє під перейняттям кримінального переслідування врегульовану міжнародними договорами (конвенціями) і національним законодавством діяльність уповноважених органів однієї держави, що полягає у передачі кримінальної справи щодо злочину, який був скоєний на її території, компетентним органам іншої держави, а також діяльність останніх, спрямовану на задоволення клопотання відповідної іноземної установи – прийняття справи для її провадження згідно власного законодавства, у зв'язку з учиненням злочину особою, яка підпадає під кримінальну юрисдикцію приймаючої держави [2, с. 83].

У деяких наукових джерелах кримінальне провадження у порядку перейняття визначається через категорію процедури, яка полягає у перейнятті кримінального провадження для здійснення його на території України, так і в процесі, пов'язаному з передачею матеріалів кримінального провадження для подальшого розслідування до уповноважених органів іншої держави [3, с. 422].

Проаналізувавши законодавчу дефініцію, наукові погляди можна зазначити, що перейняття в межах міжнародного співробітництва – це складна, специфічно нормативно врегульована процедура, провадження, що складається з низки

процесуальних дій і з прийняття процесуальних рішень; це діяльність уповноважених (центральных) органів держав, а також компетентних органів співпрацюючих держав, спрямована на можливість досягнення завдань кримінального провадження, зокрема у тих випадках, коли видача особи (екстрадиція) є неможливою, з метою притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Зміст і особливості правової природи перейняття розкривається, зокрема, через його різновиди. Так, залежно від правового зв'язку особи з державою, що переймає кримінальне переслідування, виділяються: перейняття кримінального переслідування щодо особи, яка є громадянином переймаючої держави; перейняття кримінального переслідування щодо іноземця чи особи без громадянства, що має відбувати чи відбуває покарання у переймаючій державі; перейняття кримінального переслідування щодо особи без громадянства, яка постійно проживає на території переймаючої держави [2, с. 83]. Застосовувати дану класифікацію необхідно з урахуванням положень ч. 2 ст. 595 КПК України, а також відповідних положень Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року.

За обсягом передання поділяється на такі види: передання кримінального провадження без особи, яка притягається до кримінальної відповідальності; передання особи, яка притягається до кримінальної відповідальності, разом із кримінальним провадженням до запитуючої держави.

А.Г. Маланюком у дисертаційному дослідженні пропонується класифікувати перейняття на просте і складне, поклавши в основу класифікації зв'язок перейняття провадження у кримінальній справі з передачею особи іноземній державі. Просте має місце, коли неможливо притягнути особу до кримінальної відповідальності в державі, де був вчинений злочин, а отже необхідно запитувати міжнародну допомогу. Складне – це перейняття матеріалів кримінальної справи, поєднане з передачею особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину. При цьому даний вид перейняття кримінального переслідування, зазначає

науковець, передбачає два можливих випадки: кримінальне провадження передається органам іноземної держави разом із правопорушником з позиції доцільності її розгляду у відповідній державі; здійснюється видача особи, обумовлена необхідністю перейняття кримінального переслідування за злочини, що були скоєні на території держави, що її видає [2, с. 84]. Звичайно остаанне не стосується громадян України.

Дослідження окремих питань, пов'язаних з провадженням у порядку перейняття є важливим і пріоритетним напрямком в науці кримінального процесу, а також має значення для правозастосовної діяльності. На сьогодні у законодавстві існують певні неточності, невизначеності, прогалини, що потребує корегування. Досліджувану процесуальну форму міжнародного співробітництва необхідно постійно удосконалювати в цілому, щоб через неї ефективно вирішувати покладені на неї загальні та специфічні завдання.

Джерела:

1. Звіт про діяльність прокуратури у 2020 році відповідно до ст. 6 Закону України «Про прокуратуру» Офіс Генерального прокурора. URL: https://www.gp.gov.ua/zvit_proc?_m==publications_t=rec&id=289668

2. Маланюк А.Г. Провадження у кримінальних справах, пов'язане з міжнародними відносинами, за законодавством України : дис. ... к.ю.н. Львів, 2004. 237 с.

3. Кошель В.В., Псьота О.В. Щодо питання доказування в кримінальному провадженні в рамках міжнародно-правової допомоги при проведенні процесуальних дій та у порядку перейняття. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8. 2020. С. 422–425.

Науковий керівник – к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія» Підгородинська А. В.

Якових Євген Володимирович
*аспірант кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Створення ефективних механізмів охорони та захисту права власності фізичних і юридичних осіб є важливим завданням кожної правової держави, особливо при здійсненні кримінального провадження. Оскільки відносини власності є рушійною силою та надійним плацдармом для забезпечення стабільності й розвитку економічних процесів у будь-якому суспільстві, то запровадження ефективних механізмів їх захисту відіграє важливу роль.

Відомо, що в усі часи питання захисту права власності належало до виключної компетенції держави і не було предметом розгляду на рівні міжнародної спільноти. Однак за останні 100 років під впливом глобалізаційних процесів та у зв'язку із інтенсивним розвитком правового суспільства, посиленням значення і ролі захисту прав людини право власності та механізми його захисту посіли провідне місце серед забезпечення основоположних прав і свобод людини в світі.

Так, необхідність захисту і гарантування права власності в Україні підкреслюється закріпленням у Конституції України принципу непорушності права власності. Крім того, це положення знайшло своє відображення у ст. 16 КПК України і здійснюється на практиці. Зокрема, позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, але, як виняток, допускається тимчасове вилучення майна без судового рішення в порядку та на підставах, передбачених чинним законодавством [1]. Тлумачення такого положення як захисту права власності було здійснено Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ) у справі «Маркс проти Бельгії» від

13.07.1979 р., в якому Суд зазначив: «Визнаючи, що кожен має право мирно володіти своїм майном, ст. 1 у своїй суті забезпечує право власності».

В теорії права під механізмом захисту прав людини вважають можливість здійснення людиною, індивідом конкретних дій або вчинків, які спрямовані на захист власних прав та свобод. В літературі зазначається, що міжнародно-правовий механізм захисту прав – це комплексна система міжнародних (міждержавних) органів та організацій, що діють з метою здійснення міжнародних стандартів прав і свобод людини чи їх відновлення у випадку порушення [2].

Сьогодні у Конституції України (та у законодавстві інших країн романо-германської правової сім'ї) передбачено два механізми судового захисту. Перший виступає як національно-правова гарантія, що охоплює систему національних засобів судового захисту. Другий – базується на визнанні права особи та створення відповідних умов для звернення за захистом до міжнародних судових установ, зокрема до ЄСПЛ. Ці два способи отримали назву прямих, оскільки їх застосування вирішує правову проблему по суті.

До них також відносять міждержавні органи та організації, в тому числі неурядові правозахисні організації. Вважається, що особливістю міждержавних правозахисних організацій є те, що вони дійсно мають вплив на відповідні уряди держав, змушуючи міжнародну спільноту звернути увагу на порушення прав людини через примусове (обов'язкове) виконання їх рішень.

Проте більшість міжнародно-правових механізмів улаштовані таким чином, що вони покликані реагувати безпосередньо лише на масові або систематичні порушення прав державами, а індивідуальні скарги є лише «частинкою у загальному». Тобто їх діяльність не прагне до виправлення кожного порушення, про які їм повідомляють. Скарги і заяви, які надходять, оцінюються виключно на предмет правової проблеми, втрачають свою індивідуальність та потрапляють у масив даних для накопичення, які згодом трансформуються у вирішення комплексної правової проблеми конкретної держави.

Найефективнішими є організації, які мають право прийому і розгляду індивідуальних скарг від юридичних та фізичних осіб. Такі організації здійснюють квазісудовий процес, і як результат – їх рішення є обов'язковим до виконання конкретною державою, урядом. Подібних інстанцій у світі дуже небагато, а звернутися до них громадяни України можуть виключно у випадках, коли Україною ратифіковано відповідний міжнародний документ. Однак організації, яка б здійснювала виключно захист права власності на міжнародному рівні поки що не існує. Тому, сьогодні провідну роль у цьому процесі відіграє саме ЄСПЛ.

Виникнення і розвиток міжнародно-правових механізмів пов'язане із періодом після Другої світової війни, коли держави і спільнота зосередили свою увагу на захисті прав і свобод людини. У цей час Україна ратифікувала більшість міжнародних договорів, які визначають нормативне регулювання, зокрема і відносин власності: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.), Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Протокол №1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1952 р.) тощо.

Правова регламентація здійснюється нормативно-правовими актами міжнародного характеру на універсальному, регіональному та двосторонньому рівні. Тому, дуже часто держави укладають саме двосторонні договори про правову допомогу, де за допомогою норм-принципів, норм-гарантій, охоронних чи навіть обмежувальних приписів врегульовано права осіб, в тому числі і питання захисту права власності особи. Наприклад, договір між Україною та КНР про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах, договір між Україною та Канадою про взаємодопомогу у кримінальних справах тощо. Схожі домовленості існують між Україною та США, Грузією, Республікою Казахстан, Польщею та багатьма іншими державами.

В рамках міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях важливу роль відіграє міжнародно-правова допомога: коли до права власності особи може бути

застосовано не лише механізми правовідновленого характеру, але й інші – наприклад, вилучення або арешт майна, добровільне надання речей і документів, встановлення спеціальних режимів доступу до майна тощо.

Так, Протокол №1 до Конвенції передбачає, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. У другій частині зазначено застереження, що вищезазначені положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів [3].

Аналізуючи практику звернень громадян України до ЄСПЛ варто відзначити, що для захисту свого права власності при здійсненні кримінального провадження найчастіше посиляються на порушення ст. 1 Протоколу №1 до Конвенції (захист власності), а також на порушення ст. 6 Конвенції (право на справедливий суд), ст. 13 Конвенції (право на ефективний засіб юридичного захисту), ст. 14 Конвенції (заборона дискримінації) та ст. 17 Конвенції (заборона зловживання правами).

Така правова проблема як конфіскація майна у дохід держави та неможливість отримання компенсації після того, як обвинувачення були зняті за відсутністю складу злочину висвітлена у рішенні ЄСПЛ «Свігрунець проти України» від 30.04.2020 року. Суд зазначив, що оскільки кримінальна справа щодо заявниці за підозрою в отриманні нею права власності на майно незаконним шляхом була закрита у зв'язку з відсутністю складу злочину, то відмова держави повернути це майно заявниці чи відшкодувати їй його вартість після припинення застосування цього заходу становило втручання в її майнові права відповідно до ст. 1 Протоколу №1 до Конвенції [4].

Інша ситуація склалася у заявниці по справі «Литвиненко проти Росії» від 05.05.2020 року, де на майно заявниці було

накладено арешт виключно на припущеннях слідчих про те, що заявниця перебувала під впливом невідомих злочинців, які застосовували методи для перешкоджання її діяти добровільно, наприклад, підмішуючи їй наркотики. Хоча сама заявниця надіслала листа до головного слідчого, в якому повідомила, що вона мешкає за кордоном добровільно під час своєї відпустки по догляду за дитиною ще до звернення про накладення арешту на майно. Посилаючись на незаконність та необгрунтованість дій слідчих органів, ЄСПЛ встановив порушення ст. 1 Протоколу №1 до Конвенції [5].

Таким чином, захист права власності регулюється не лише нормами національного права, а й повноцінно функціонує у міжнародній практиці: через закріплення правових норм універсального, регіонального та двостороннього характеру у відповідних міжнародних договорах. Це дає підстави говорити про формування окремої підгалузі міжнародного права щодо захисту права власності особи. Захист права власності при здійсненні кримінального провадження безперечно займає провідну роль у відновленні прав особи, які були порушені внаслідок неправомірної діяльності правоохоронних органів, оскільки національні суди найчастіше притримуються позиції саме органів досудового слідства, а не особи, яка є підозрюваною, обвинуваченою у кримінальному провадженні.

Джерела:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.04.2010р. №4651-VI. Дата оновлення: 25.11.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n382> (дата звернення: 09.12.2021р.)
2. Шатарська Т. Міжнародні механізми захисту прав людини. Право громадян України на звернення до конвенційних органів з захисту прав людини. URL: <https://www.shatarska.in.ua/2-mizhnarodni-mexanizmi-zaxistu-prav-lyudini-pravo-gromadyan-ukraini-na-zvernennya-do-konvencijnix-organiv-z-zaxistu-prav-lyudini/> (дата звернення: 09.12.2021 р.).
3. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Протокол від 20.03.1952 р. №994_535. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення: 09.12.2021 р.)

4. Свіргунець проти України : Рішення Європейського суду з прав людини (заява № 38262/10) від 30 квітня 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f11#Text

5. Литвиненко проти Росії : Рішення Європейського суду з прав людини (заява № 84447/17) від 05 травня 2020 року. URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-litvinenko-proti-rosii/>

Науковий керівник – к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія» Підгородинська А. В.

СЕКЦІЯ № 10 ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС КАРАНТИННО-ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ

Большакова Ольга Віталіївна

*к. філос. н., доцент кафедри політології, соціології
та соціальної комунікації*

Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку

НОВЕЛИ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА БЕЗПЕКИ ПРАЦІ ЗГІДНО СТАНДАРТУ ISO/PAS 45005:2020: СТАНДАРТ РОБОТИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

У 2020 році весь світ зіткнувся з новим викликом – пандемією COVID-19, який приніс значні корективи у звичне життя усіх країн та викликав паніку серед населення. Пандемія поставила усіх перед безпрецедентним викликом для сфери праці, починаючи з ризику передачі вірусу на робочих місцях і закінчуючи ризиками в галузі безпеки та гігієни праці.

Стандарт ISO/PAS 45005 є універсальним документом з точки зору застосування, але конкретним з точки зору рекомендацій, які він містить. У ньому міститься проста та практична інформація про те, що необхідно зробити або впровадити для продовження роботи, без шкоди для здоров'я та безпеки їх працівників та інших осіб, які торкнулися їхньої діяльності. Ця специфікація допоможе компаніям адаптуватися, вижити і залишитися в бізнесі, незалежно від того, як зміниться їхня локальна ситуація, без необхідності йти на компроміс щодо безпеки працівників [2].

Основним завданням розробленого в рекордно короткі для таких документів терміни стандарту було узагальнення найкращих міжнародних практик з управління здоров'ям та

безпекою співробітників та зацікавлених сторін під час пандемії COVID-19.

Стандарт містить практичні рекомендації щодо управління ризиками, пов'язаними з розвитком пандемії COVID-19 та може застосовуватися як доповнення до існуючих загальнодержавних правил та вимог захисту персоналу. За своїм юридичним статусом, стандарт може бути віднесений до категорії загальнодоступних специфікацій (PAS).

Вимоги стандарту однаково поширюються на організації та підприємців, які: діяли протягом усієї пандемії; відновлюють чи планують відновити роботу після повного чи часткового закриття; повторно займають робочі місця, які були повністю або частково закриті; створені нещодавно і лише розпочинають свою роботу.

Стандарт містить рекомендації щодо планування та оцінки ризиків, що виникають у зв'язку з COVID-19 як у випадках організації роботи на постійних стаціонарних або мобільних робочих місцях роботодавця, так і при роботі з дому. До мобільних робочих місць стандарт відносить, зокрема, особисті автомобілі та автомобілі, надані роботодавцем, а також випадки виконання роботи «в чужих будинках».

Приділяється увага у стандарті та питанням: організації тестування та відстеження контактів персоналу; використання засобів індивідуального захисту; переміщення між робочими місцями, використання місць загального користування, входу та виходу з роботи; організації прийому відвідувачів та проведення інших ділових зустрічей із третіми особами; введення режиму карантину; спеціальної підготовки при першому виході на роботу після скасування режиму карантину; забезпечення психологічного здоров'я та благополуччя персоналу; підготовки звітності щодо ефективності вжитих заходів.

Викладені в Стандарті рекомендації, як зазначають його розробники, сформульовані з дотриманням принципу реалізації розумних заходів для управління ризиками, пов'язаними з COVID-19. Разом з тим, як зазначено у вступному розділі його тексту, якщо запропоновані Стандартом заходи не вжито, від співробітників організації вимагати продовження ними

роботи не можна. Жоден працівник не повинен працювати у небезпечному робочому середовищі – зазначено і у п. 12.1 Стандарту [1]. Згідно з позицією розробників Стандарту, організація несе таку ж відповідальність за здоров'я та безпеку працівників, які працюють з дому, як і за тих, хто перебуває на стаціонарному фізичному робочому місці.

Таким чином, ISO 45001, Системи менеджменту охорони здоров'я та безпеки праці є першим та єдиним міжнародним стандартом менеджменту охорони здоров'я та безпеки праці (OH&S), який містить узгоджені передові практики з усього світу. Документ містить інформацію, керівні засади та структуру, що дозволяють зменшити ризики, пов'язані з роботою, захистити здоров'я та підвищити рівень безпеки на роботі.

Однак охорона здоров'я на робочому місці не обмежується лише фізичною безпекою та благополуччям. Стреси та страхи, пов'язані з цим періодом, позначаються на всіх нас. Працівники у всьому світі можуть перебувати в невизначеності, і їхнє робоче середовище відіграє важливу роль у зниженні напруги.

На теперішній час завершено роботу з розробки додаткового стандарту психологічного здоров'я. Стандарт, ISO 45003, Системи менеджменту безпеки праці та охорони здоров'я. Психологічне здоров'я та безпека на робочому місці. Посібники містить рекомендації до вимог стандарту ISO 45001 щодо управління ризиками психологічного здоров'я та безпеки в рамках системи управління охороною праці. У стандарті розглянуто багато сфер діяльності, які можуть вплинути на психологічне здоров'я працівника, включаючи неефективне спілкування, надмірний тиск, некваліфіковане керівництво та організаційну культуру.

Крім того, вже розпочато роботу над стандартом, пов'язаним з профілактикою та лікуванням інфекційних захворювань на робочому місці. Цей стандарт включатиме інформацію щодо протидії COVID-19 та подібним вірусам, а також іншим хворобам, таким як сезонний грип, оскільки він може вплинути на роботу організації, не обов'язково загрожуючи життям працівників.

Джерела:

1. Менеджмент охраны здоровья и безопасности труда – Общие руководящие указания по организации безопасной работы во время пандемии COVID-19. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:pas:45005:ed-1:v1:ru>

2. COVID-19:обеспечение безопасности на рабочих местах. URL: <https://www.iso.org/ru/news/ref2504.html>

Буртняк Ірина Віталіївна

*здобувач вищої освіти юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету*

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВНУТРІШНЬОПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ

Суттєвим складником негативного впливу обмежень пересування була їхня раптовість, зокрема у березні-квітні та серпні 2020 року. Заздалегідь ухвалені та прокомуніковані рішення матимуть менший негативний ефект. Оскільки пандемія та супровідні обмеження триватимуть, і не виключене повторення таких ситуацій, потрібно розробити протоколи чи сценарії для належного інформування громадян щодо змін правил та процедур перетину кордонів та сприяння безпечній мобільності. Невизначеність, суперечливість і непристосованість обмежень до індивідуальних випадків зумовлюють потребу в персональному каналі комунікації для громадян («гаряча лінія», поштова скринька тощо) та/або системі попередніх повідомлень про намір перетнути кордон/лінію розмежування. Це би суттєво зменшило кількість випадків «розвороту на кордоні» або довгого очікування на рішення. В цих умовах центральна влада має максимально використувати регіональні органи влади та медіа як майданчик для поширення інформації про обмеження свободи пересування, аби мінімізувати їхній негативний вплив і збільшити поінформованість громадян. Протипандемічні обмеження особливо сильно зачіпають вразливі групи населення, до яких нале-

жать і мешканці окупованих територій. Рішення влади щодо протидії пандемії повинні враховувати контекст конфлікту та окупації, аби максимально уникнути критичних для громадян України наслідків.

Перші обмеження пересування на межі з ОРДЛО було запроваджено на початку березня – як українським урядом, так і окупаційною владою. У подальшому правила кілька разів змінювалися. Обмеження спричинили різке падіння кількості перетинів лінії розмежування та адмін. межі з Ордло. Згідно з моніторингом УВКПЛ ООН в Україні, у Донецькій області середньомісячна кількість перетинів лінії розмежування у період із червня по жовтень 2020 року зменшилась у 375 разів порівняно з аналогічним періодом 2019 року. Зменшення в Луганській області та Криму було не таким разючим, однак теж суттєвим. [1, с. 8].

Процес перетину лінії розмежування більшою мірою обмежується представниками де-факто влади окремих районів Донецької та Луганської областей (ОРДЛО), ніж Києвом, до того ж обмежується по-різному. Оскільки КПВВ на лінії розмежування де-факто функціонують як пункти прикордонного контролю, український уряд зі свого боку не вводив жодних додаткових заходів з обмеження пересування, пов'язаних з епідеміологічною ситуацією – на КПВВ діють тільки чинні правила перетину кордону. Крім того, відповідно до домовленостей у межах «мінського процесу», українська сторона ще у 2020 році підготувала до відкриття ще кілька додаткових КПВВ: «Щастя» та «Золоте». Відкриття цих КПВВ важливо з огляду на великий запит з боку місцевого населення, адже це допоможе розвантажити інші КПВВ. Можливість перетину лінії розмежування через них блокується де-факто владою ОРДЛО. До того ж, окупаційні адміністрації з початком епідемії серйозно обмежили переміщення людей і через КПВВ, які працювали раніше. Для порівняння, за січень 2021 року КПВВ «Станиця Луганська» перетнули в обидва боки 27 тисяч осіб – це в 11 разів менше, ніж за січень 2020 року – 294 тисяч.

Пропаганда окупаційної адміністрації пояснює обмеження (як і майже повне закриття лінії розмежування минулого

року) нібито неконтрольованим зростанням захворюваності коронавірусною інфекцією на підконтрольній уряду території України. Дані, які оприлюднює де-факто влада окупованих районів, свідчать про нібито низький рівень поширення Covid-19 в ОРДЛО. Однак ці дані не викликають довіри. Були періоди, коли «статистика» нових випадків захворювання на окупованих територіях не оновлювалася тижнями, а влітку 2020 року в медичних закладах так званої «ЛНР» взагалі не було тестів. Побічно про суттєве заниження статистики свідчать навіть ті дані про смертність від Covid-19, які оприлюднила сама де-факто влада окупованих територій – понад 8 % летальних випадків від загальної кількості заражених. Найбільш вірогідне пояснення такої високої смертності – низький рівень реєстрації тих заражених, в кого хвороба протікає у відносно легкій формі. Водночас є всі підстави стверджувати, що дані про смертність від Covid-19 також занижені. Про це, наприклад, свідчить сплеск смертності від «пневмонії» в Луганську в періоди недостатньої забезпеченості тестами на Covid-19. Отже, де-факто влада ОРДЛО ймовірно використовувала аргумент про поширення коронавірусу в Україні виключно для виправдання подальшого обмеження пересування через КПВВ та погіршення зв'язків з підконтрольними українському уряду територіями. При цьому, з минулого року «кордон» між так званою «ДНР» і так званою «ЛНР» закритий, а переміщення людей практично припинилося. Поодинокі випадки поїздок можливі через Росію, але місія зафіксувала незначну кількість людей, які пересуваються по цьому маршруту. Наявна різниця в кількості населення недостатня, щоб пояснити відмінність у кількості виявлених заражень. Однією з причин може бути гірше постачання тестів до так званої «ЛНР», порівняно з так званою «ДНР». Однак, цього теж недостатньо, оскільки відсоток смертності (згідно з даними де-факто влади) за цих обставин відрізняється незначно. Вагомішим фактором може бути те, що населення окупованих районів Донецької області має значно інтенсивніше сполучення з Росією, оскільки де-факто влада так званої «ДНР» практично повністю закрила можливість перетинати лінію розмежування через КПВВ. У так

званої «ЛНР» значно інтенсивніше сполучення з підконтрольною українському уряду територією [2, с. 4].

Іншими словами, на противагу твердженням пропаганди де-факто влади окупованих територій, неконтрольоване поширення коронавірусної інфекції в ОРДЛО відбувається з боку Росії, а не з підконтрольної уряду території України. Однак, населення окупованої території має недостатньо інформації про реальну ситуацію навіть у сусідніх районах Донецької та Луганської областей та не довіряє українській офіційній інформації. Налагодження повноцінного інформування населення ОРДЛО має стати пріоритетним завданням для українського уряду та громадянського суспільства.

З усіх КПВВ фактичний пропуск громадян здійснюється лише в контрольних пунктах в'їзду-виїзду «Станиця Луганська» – щоденно, «Новотроїцьке» – двічі на тиждень у понеділок та п'ятницю, коли російські найманці розблоковують рух дорожнім коридором. Окрім цього, окупаційні адміністрації обмежили пересування між окупованими частинами Луганської та Донецької області (перетнути кордон можна лише за умови реєстрації в місці призначення) [2, с. 5].

Епідемічні правила на КПВВ наступні:

Якщо у людини, яка перетинає лінію розмежування у бік Луганська та Донецька і має прописку в ОРДЛО, підвищена температура або є симптоми ГРВІ або ПЛР-тест на коронавірус позитивний – примусова госпіталізація. (Якщо прописки в ОРДЛО немає і є температура або симптоми ГРВІ, проїхати через лінію розмежування не можна). При в'їзді в ОРДЛО потрібно заповнити бланк-згоду «на направлення до стаціонарного відділення закладу охорони здоров'я для проведення обстеження» або ж здати експрес-тест на коронавірус.

Якщо симптомів ГРВІ немає, і у вас нормальна температура, то в'їхати в ОРДЛО можна, але тоді потрібна самоізоляція вдома протягом 14 днів. (За умови пред'явлення негативного ПЛР-тесту на коронавірус, зробленого за 3 дні до в'їзду – самоізоляція не потрібна) [3].

Якщо звернути увагу на Постанову 787 то, у пункті 2.2 йдеться, що перетин державного кордону на в'їзд в Україну

іноземцями та особами без громадянства, які підлягають самоізоляції, без встановленого та активованого мобільного додатка електронного сервісу «Вдома» Єдиного державного веб-порталу електронних послуг (далі – мобільний додаток). У разі неможливості встановлення мобільного додатка, відмови від його встановлення уповноважена службова особа підрозділу охорони державного кордону відмовляє такій особі у перетині державного кордону в порядку, визначеному статтею 14 Закону України «Про прикордонний контроль».

На рахунок освіти то, у пункті 3 йдеться, що відвідування закладів освіти здобувачами освіти та проведення в закладах освіти масових заходів (вистав, свят, концертів) за участю здобувачів освіти у разі відсутності у більш як 20 відсотків персоналу закладу освіти документа, що підтверджує отримання повного курсу вакцинації» [4].

Стосовно застосунку Дія то усі повинні проходити ідентифікацію у цьому застосунку та завантажувати сертифікати про вакцинацію. Але з цим у Ордло є низка проблем. Не у всіх пенсіонерів та внутрішньо переміщених осіб є інтернет, а у більшості пенсіонерів немає навіть смартфонів. Тому це створює проблематику для цих людей в деякій мірі пересуватись в умовах пандемії та мати при собі сертифікат про вакцинацію, сертифікат про одужання чи сертифікат на основі ПЛР-тесту.

Епідемічні правила на гранці:

В'їхати з Росії на контрольовану угрупованнями територію Донеччини та Луганщини можна без тесту на COVID. Громадяни Росії, які постійно проживають на окупованій території Донбасу, при в'їзді до РФ з короткостроковим візитом (до трьох днів) можуть не складати тести на COVID-19 і не дотримуватися самоізоляції. Якщо ж планується перебування у Росії понад три дні, то здавання тестів і самоізоляція є обов'язковими громадянам РФ з ОРДЛО. ПЛР-Тести необхідно здавати незалежно від того, чи є щеплення від COVID-19. Які правила для донеччан та Луганська без паспортів Росії – органи РФ не уточнюють.

Для в'їзду в Україну з Росії потрібно скласти тест на коронавірус. Це стосується як іноземців, так і громадян України. Також

можна показати при в'їзді сертифікат вакцинації. При цьому потрібно зробити 2 щеплення та вакцина має бути схвалена ВООЗ та самою Україною. Російські вакцини проти коронавірусу Україна не визнає. Тест можна скласти на кордоні [3].

Відповідно до пункту 7 Постанови 787 Самоізоляція проводиться наступним чином: «Самоізоляція, обсервація особи у зв'язку з перетинанням державного кордону не застосовується або припиняється в разі одержання негативного результату тестування на COVID-19 методом полімеразної ланцюгової реакції або експрес-тесту на визначення антигена коронавірусу SARS-CoV-2, який проведено після перетину державного кордону (крім осіб, які прибули з Російської Федерації, Республіки Індія та перебували на їх території більше ніж сім днів протягом останніх 14 днів)» [4].

Потрібно ґрунтовніше дослідити ситуацію з тестами на Covid-19 на КПВВ – їхня вартість, ступінь достовірності, преференції щодо конкретної лабораторії на КПВВ «Станиця Луганська» з боку поліції та, можливо, прикордонної служби, різниця в підходах щодо тестування (а також обсервації) в Донецькій та Луганській областях. Ретельного контролю вимагає також ситуація з перевіркою мобільних телефонів та встановленням мобільних застосунків «Вдома» та «Дія». Варто підкреслити необхідність більш широкого та повного інформування мешканців окупованих районів Донецької та Луганської областей щодо ситуації з розповсюдженням коронавірусної інфекції на підконтрольних українському уряду районах. Де-факто влада окупованих територій дезінформує мешканців з цього питання та намагається якнайбільше обмежити сполучення громадян із вільною територією.

Джерела:

1. Кравчук П., Сушко І. Інформаційна політика та комунікація обмежень свободи пересування під час пандемії 2021. 15 с. URL: <https://europewb.org.ua/wpcontent/uploads/2021/01/Komunikatsiya-obmezhen-pandemiya-analitzvit.pdf> (дата звернення 01.2021).
2. Результати моніторингу вздовж лінії розмежування 24–30 січня. Дотримання прав людини на Сході України під час пандемії коронавірусу 2021. С. 4–5. URL: <https://freedomhouse.org/sites/>

default/files/2021-05/HumanRightsEasternUkraineDuringCoronavirusPandemic3-UA.pdf (дата звернення 24–30.01.2021).

3. Радіо свобода: «Станиця» відкрилася. Нові правила на блокпостах Донбасу Дозволи, щеплення, тести. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyje-pravila-vjezda-vyjezda/31503315.html> (дата звернення 10.11.2021).

4. Постанова Кабінету Міністрів Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1236 від 28 липня 2021 р. № 787, 2021. 7 с.

Науковий керівник – д.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного права та міграційної політики Західноукраїнського національного університету Дракохуст Т. В.

Доді Коріна Валеріївна

*к.ю.н., доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університету економіки та права «КРОК»*

ПРАВО НА ПРАЦЮ ТА ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД РОБОТИ В УМОВАХ «ПАНДЕМІЇ COVID-19»: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Статтею 8 Конституції передбачено, що Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії.

В той же час, стаття 43 Конституції України гарантує: держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Статтею 22 Конституції України встановлено, що конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані [1].

Відповідно до статті 21 Конституції України усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Наказ МОЗ від 04.10.2021 №2153 [2], прямо суперечить базовим нормам національної правової системи – Конституції України, яка має найвищу юридичну силу та гарантує рівність можливостей для реалізації громадянами трудових прав, неприпустимість дискримінації, та непорушність і невідчужуваність прав та свобод.

Нормативно-правовим актом національного законодавства, що врегульовує право на працю та трудові відносини працівника і роботодавця, є Кодекс законів про працю України.

Відповідно до статті 2¹ КЗпП[3] України, яка міститься у главі «Загальні положення» цього кодексу, забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД, сімейного та майнового стану, сімейних обов'язків, місця проживання, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, участі у страйку, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання підтримки іншим працівникам у захисті їх прав, повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», а також сприяння особі у здійсненні такого повідомлення, за мовними або іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання.

Положення, закріплені Конституцією України, чітко узгоджуються з міжнародними нормативно-правовими актами.

Так, частина 1 статті 23 Загальної декларації прав людини [4] встановлює, що кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливий і сприятливий умови праці та на захист від безробіття.

Відповідно до статті 7 Декларації усі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не

було дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації.

В даному контексті також важливо взяти до уваги норми Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [5]. Відповідно до частини 1 статті 6 цього Пакту держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право на працю, що включає право кожної людини дістати можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вона вільно погоджується, і зроблять належні кроки до забезпечення цього права.

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються гарантувати, що права, проголошені в цьому Пакті, здійснюватимуться без будь-якої дискримінації щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини (частина 2 статті 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права).

Згідно зі статтею 26 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [6] всі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону. В цьому відношенні всякого роду дискримінація повинна бути заборонена законом, і закон повинен гарантувати всім особам рівний і ефективний захист проти дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, народження чи інші обставини.

Кожна людина має право на працю і на здійснення професійної діяльності, яку вільно обирає або на яку вільно погоджується, – це гарантується частиною 1 статті 16 Хартії основних прав Європейського союзу [7].

Також відповідно до частини 1 статті 21 Хартії забороняється дискримінація у будь-якому вигляді, включно за ознакою статі, раси, генетичних характеристик, мови, релігії та переконань, політичних чи інших поглядів, належності до національних меншин, майнового стану, походження, обмеженої працездатності, віку.

Системний аналіз вказаних норм національного законодавства та міжнародного права дозволяє констатувати беззапере-

чний, неспростовний, юридично доведений факт, що в Україні прямо заборонена дискримінація громадян за будь-якими ознаками, включно за ознаками вакцинації чи відмови у вакцинації від COVID-19.

Статтею 5 Декларації гарантовано, що ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорсткого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання. Нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або принижуючому гідність поводженню чи покаранню. Зокрема, жодну особу не може бути без її вільної згоди піддано медичним чи науковим дослідом (стаття 7 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права).

Для цілей цієї Декларації [4] термін «катування» означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюють сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарання її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди [8] (частина 1 статті 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських та таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання).

27.01.2021 на 5-му засіданні ПАРЕ було прийнято Резолюцію 2361 (2021) «Вакцини проти COVID-19, етичні, юридичні та практичні аспекти»[9]. Підпунктом 7.3.1 пункту 7.3 частини 7 Резолюції Асамблея наполегливо закликала держав-членів і Європейський союз забезпечити, щоб громадяни були проінформовані про те, що вакцинація не є обов'язковою, і що ніхто не повинен знаходитися під політичним, соціальним чи іншим тиском з ціллю вакцинації, якщо вони не хочуть цього робити.

Таким чином, будь-який натяк, будь-яка дія, пряма чи опосередкована, будь-якої особи та у будь-якій формі, направлена на будь-яке примушування до вакцинації від COVID-19, натяк на вакцинацію від COVID-19 у поєднанні із будь-якими діями,

в будь-якому вигляді, в будь-якій формі, вчинені будь-якою особою, погроза звільненням чи відстороненням від роботи працівників закладів освіти, незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, є катуванням та прямою дискримінацією.

Пунктом 7.1.1 пункту 7 частини 7 Резолюції 2361 (2021) Асамблея наполегливо закликала держав-членів і Європейський союз забезпечити якісні випробування, які мають бути надійними і проводитися з дотриманням етичних норм у відповідності до чинних положень Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину та Додаткового протоколу до неї, який стосується біомедичних досліджень (СДСЕ № 195).

Статтею 2 Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини [11] передбачено, що інтереси та благополуччя окремої людини превалюють над виключними інтересами усього суспільства або науки.

Статтею 5 цієї ж Конвенції встановлено, що будь-яке втручання у сферу здоров'я може здійснюватися тільки після добровільної та свідомої згоди на нього відповідної особи. Такій особі заздалегідь надається відповідна інформація про мету і характер втручання, а також про його наслідки та ризики. Відповідна особа у будь-який час може безперешкодно відкликати свою згоду.

Стаття 23 цієї ж Конвенції, каже, що Сторони забезпечують належний судовий захист з метою негайного запобігання незаконному порушенню прав і принципів, визначених у цій Конвенції, або припинення такого порушення.

Частиною 1 статті 14 Додаткового протоколу [11] до неї, який стосується біомедичних досліджень (СДСЕ № 195) встановлено, що виключається проведення дослідів над людиною, при виконанні положень глави 5 і статті 19, без отримання обізнаної, недвозначної, чіткої та документально підтвердженої згоди особи. Особа може на свій розсуд змінити своє позитивне рішення на будь-якій стадії досліджень.

Тобто, усіх працівників галузі освіти, змушують одержати щеплення вакциною від COVID-19, погрожуючи відсторо-

ненням від роботи без збереження заробітної плати, тобто, створюють умови для примусової вакцинації без наявності вільного волевиявлення.

Згідно ст. ст. 1, 8, 9 Нюрнберзького кодексу 1947 [12] року:

Абсолютно необхідною умовою проведення експерименту над людиною є добровільна згода останньої. В ході проведення експерименту випробовуваний повинен мати можливість зупинити його. Ніякі національні закони або підзаконні акти не можуть применшувати чи скасовувати гарантії, викладені в даному кодексі.

Джерела:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Наказ МОЗ України від 04.10.2021 № 2153 «Про затвердження Переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним щепленням». URL: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-04102021--2153-pro-zatverdzhennja-pereliku-profesij-virobnictv-ta-organizacij-pracivniki-jakih-pidljagajut-obovjazkovim-profilaktichnim-sheplennjam>

3. Кодекс законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

4. Всеобщая декларация прав человека – принята и провозглашена в резолюции 217 А (III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

7. Хартия основных прав Европейского Союза. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text

8. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text

9. Resolution 2361 (2021) Covid-19 vaccines: ethical, legal and practical considerations. URL: <https://pace.coe.int/en/files/29004/html>

10. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text

11. Додатковий протокол до Конвенції про права людини та біомедицину, який стосується біомедичних досліджень. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU05263.html

12. Нюрнберзький кодекс 1947. URL: <https://european-court-help.ru/wp-content/uploads/2021/07/njurnbergskij-kodeks.pdf>

Іліопол Інна Михайлівна

к.ю.н., доцент кафедри цивільного процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

Останнім часом актуальним постає питання щодо захисту персональних даних, тим більше в умовах карантину, оскільки, пандемія змінила наше життя, навіть культуру спілкування, праці, навчання, а з розвитком новітніх, інноваційних технологій та інформатизації суспільства, особливої уваги потребують питання зберігання й захищеності даних особи на різних електронних носіях, гаджетах, Інтернет платформах. Мобільний додаток «Дія» стає все дедалі пріоритетним у цьому питанні застосунком з використання електронних документів особи в повсякденному житті. В сучасному світі можна знайти будь-яку інформацію про суб'єкта, наприклад його особисте життя, вік, сімейний стан, хобі, професію через сторінки у соціальних мережах в Інтернеті, що містять персональні дані, через здійснення покупок в Інтернет-магазинах, через періодичне надання інформації органам державного та/або місцевого самоврядування тощо. Через це виникають проблеми несанкціонованого втручання в особисте життя людини.

Крім того, до прикладу, О.П. Дзьобань вважає, що є усі підстави для виділення наступних основних соціальних проблем адаптації людини до мінливих умов інформаційного суспільства: проблема мовної комунікації, що становить ядро інформатизації; проблема інформаційної безпеки особистості, під якою розуміється стан захищеності інформаційного середовища суспільства, що забезпечує її формування й розви-

ток на користь громадян, організацій і держави. Ця проблема означає право людини на отримання об'єктивної інформації і припускає, що одержана людиною з різних джерел інформація не перешкоджає вільному формуванню й розвитку її особистості [1].

Законодавством України та Європи поступово врегульовуються питання, що виникають з цивільних та не тільки правовідносин щодо захисту персональних даних. Дефініція терміну «персональні дані» міститься в Законі України «Про захист персональних даних», відповідно до якого персональними даними називаються відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована (ст. 2). Ідентифікованою особою вважається, якщо її можна безпомилково виділити серед інших. Зазвичай для того, щоб вважати особу ідентифікованою, необхідні її ім'я, прізвище, по батькові та реквізити документа, що посвідчує особу/цифровий номер, що присвоюється особі (наприклад, ідентифікаційний номер фізичної особи). Однак, іноді навіть якщо буде наявна менша кількість інформації – це буде достатньо для того, щоб ідентифікувати особу (наприклад, перелік студентів).

Законодавство міжнародне та національне не тільки надає правове визначення деяких понять, що пов'язані з персональними даними, а й спрямоване на реалізацію права на захист цих даних у судовому порядку. Відтак, необхідно приділити особливу увагу реалізації права на судовий захист персональних даних в умовах карантину. Стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року закріплює право на повагу до приватного і сімейного життя, а також до особистої кореспонденції [2]. Відповідно до ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, таємницю його кореспонденції. Кожна людина має право на законний захист від такого втручання чи таких посягань [3]. Отже, кожному суб'єкту гарантоване право на його особистий захист від втручання в приватне життя.

Визначання обробки персональних даних надано у ст. 2 Закону України «Про захист персональних даних», відтак, це будь-яка дія або сукупність дій, таких як, наприклад, збирання, реєстрація, накопичення, адаптування, зміна, знищення персональних даних, зокрема з використанням інформаційних (автоматизованих) систем. Також, звертаючи увагу на питання щодо обробки персональних даних, необхідно виділити Конвенцію Ради Європи «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних», оскільки з розвитком новітніх технологій та застосування автоматизованої обробки великої кількості персональних даних, виникає необхідність й захисту особи у зв'язку із порушенням прав, пов'язаних з такою обробкою. Під терміном «автоматизована обробка» розуміються такі операції, які здійснюються повністю або частково за допомогою автоматизованих засобів, наприклад, зберігання даних, виконання логічних та (або) арифметичних операцій із цими даними, їхню зміну, знищення, вибірку або поширення [4].

Крім того, варто зазначити, що відповідно до ч. 6 ст. 6 Закону України «Про захист персональних даних» обробка конфіденційної інформації без згоди особи можлива виключно в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Однак, виходячи із пандемічної ситуації, у 2020 році, Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» щодо запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» було закріплено, що на період встановлення карантину або обмежувальних заходів та протягом 30 днів з дня його відміни, обробка даних (ПІБ, дата народження, місце проживання, роботи або навчання, стану здоров'я та місця госпіталізації або самоізоляції) без згоди особи, дозволяється за умови використання таких даних виключно з метою здійснення протиепідемічних заходів. А протягом 30 днів після закінчення періоду встановлення карантину такі дані підлягають знеособленню, а у разі неможливості – знищенню [5].

Рішенням Вищої ради правосуддя «Про надання уніфікованих рекомендацій для судів усіх інстанцій та юрисдикцій щодо безпечної роботи в умовах карантину» від 01.04.2021 року,

рекомендовано проведення судових засідань в режимі реального часу в мережі Інтернет, з проведенням їх онлайн-трансляцій, а також у режимі відеоконференцій, шляхом трансляції між різними залами судового засідання [6]. Тобто, за необхідності, судами здійснюється дистанційний розгляд справ задля забезпечення доступу до правосуддя в умовах карантину.

Отже, однією із сучасних проблем суспільного життя є сфера захисту персональних даних. Непоодинокі випадки порушення прав щодо персональної інформації, спричинене розповсюдженням, використанням та поширенням без дозволу особи, є глобальною проблемою сучасного суспільства, адже нажалюди не завжди в змозі вберегти себе від шахраїв, від «злиття» в Інтернеті своїх даних тощо. А з розвитком новітніх технологій розповсюдити та знайти інформацію майже про будь-яку особу стає все легше. Особлива увага зараз приділяється інформації про людей, через останні події, які відбуваються в Україні, а саме поширення респіраторної хвороби COVID-19. Варто зауважити, що цивільне законодавство не має окремих норм, що регулюють відповідальність за порушення персональних даних, але у ст. 15 ЦК України гарантовано право на захист цивільних прав та інтересів, що також відіграє важливу роль у сфері захисту персональних даних особи. Таким чином, відбувається стрімкий розвиток інформаційної сфери та з'являється проблема тика захисту персональних даних в Інтернеті.

Джерела:

1. Дзьобань О.П. Адаптація людини до умов сучасного інформаційного середовища: безпекові проблеми. *Захист прав, свобод і безпеки людини в інформаційній сфері в сучасних умовах* : матеріали другої науково-практичної конференції (м. Київ, 21 травня 2020 р.) Київ, 2020. 376 с. С. 111.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція, Міжнародний документ від 04 листопада 1950 року. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт, Міжнародний документ від 16 грудня 1966 року № 995_043. ООН – 1966. Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII (2148-08) від 19.10.1973 р. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

4. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних : Конвенція, Міжнародний документ від 28 січня 1981 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text

5. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» щодо запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)». *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 19. Ст. 127. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-20#Text>

6. Рішенням Вищої ради правосуддя «Про надання уніфікованих рекомендацій для судів усіх інстанцій та юрисдикцій щодо безпечної роботи в умовах карантину» від 01.04.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0763910-21#Text>

Канєнберг-Сандул Оксана Костянтинівна

*к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Форманюк Вікторія Василівна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного
та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУ В ЄС

Надзвичайно актуальним питанням є впровадження електронної взаємодії в умовах стрімкого розвитку е-урядування. Багато країн світу, включаючи держави-члени ЄС, Австрія, Бельгія, Ірландія, Сінгапур, Таїланд, Фінляндія, Естонія, Данія, Люксембург, Франція, Німеччина, Іспанія, Італія живуть в абсолютно нових вимірах цифрового суспільства та економіки, запровадивши е-урядування, створивши урядові портали, запустивши електронні цифрові підписи, ID- та MobileID-карти, налагодивши взаємодію між органами державної влади, а найголовніше – між державою і громадянином.

Електронний уряд (e-Government) – це така модель державного управління, яка заснована на широкому використанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій з метою підвищення ефективності, відкритості та прозорості органів

державної влади та органів місцевого самоврядування, встановлення суспільного контролю над нею, надання в дистанційному режимі комплексу державних послуг для людини та громадянина, суспільства та бізнесу [6, с. 102].

Доцільно відзначити, що створення електронного уряду при всій різноманітності моделей передбачає вирішення загальних завдань: організацію електронного документообігу всередині органів влади; максимальне переведення в електронну форму взаємин держави та громадянського суспільства; використання мережі Інтернет для організації інтерактивного зв'язку і встановлення ефективного зворотного зв'язку органів влади з громадянами; формування політичної комунікації між громадянами та владою, що забезпечує контроль за управлінською діяльністю органів влади як у процесі прийняття рішень, так і під час їх реалізації.

Загалом виділяють три основні моделі побудови електронного уряду: континентально-європейську (країни Західної, Центральної та Східної Європи); англо-американську (США, Канада, Великобританія); азіатську (Південна Корея, Сінгапур). Континентально-європейська модель електронного уряду характеризується такими ознаками: інтеграцією європейських народів і країн, що проявляється у єдиній валюті, єдиному загальноєвропейському інформаційному просторі, вільному пересуванні капіталів та інформації; наявністю наддержавних інститутів (Європарламент, Єврокомісія, Європейський суд), рекомендації яких обов'язкові для виконання усіма країнами Європейського Союзу та мають наступні характеристики: високий ступінь інтегрованості до єдиного інформаційного простору і вільний доступ до інформації; жорстке законодавство, що регулює інформаційні правовідносини та інформаційні потоки, які циркулюють у європейському інформаційному просторі [5, с. 30].

Управління та діяльність національних урядів і наддержавних структур у цій моделі обумовлені застосуванням ІКТ із орієнтацією на потреби громадян-користувачів інформаційних мереж і систем. Такий тип управління дає змогу споживачеві ЄС (виборцю, громадянину, представникові

громадськості) реалізовувати свої публічні обов'язки, наприклад, використовуючи систему електронного голосування або отримувати публічні послуги.

В Європейському Союзі головний акцент у питаннях побудови електронної держави робиться на досягненні соціальної єдності націй, які до нього належать і Європейського Співтовариства загалом. При цьому основною небезпекою для себе європейці вважають цифровий розрив між громадянами ЄС похилого віку, кількість яких зростає з кожним роком, не готовими і часто нездатними до роботи з цифровими інструментами, мережею Інтернет. Інвестиції в ІКТ – це, насамперед, інвестиції в людей. В європейських країнах все більший розвиток отримують різноманітні форми зворотного зв'язку. Вдалим прикладом того, яким чином можна дізнатись думки виборців, є французький урядовий сайт *Débat Public* («Публічне обговорення») [8], на якому заздалегідь публікується документація стосовно важливих інфраструктурних проектів (мостів, доріг, житлового будівництва), для того, щоб громадяни Франції могли вільно висловити свою думку та враження щодо таких інновацій [2, с. 186].

Ще яскравим прикладом успішного досвіду впровадження електронного урядування і зокрема електронної взаємодії в ЄС є Естонія, громадяни якої з 2002 р. замість паперових документів і паспортів отримують індивідуальні ID-картки (обов'язковий ідентифікаційний документ кожного громадянина), за допомогою яких відбувається авторизація на сайтах банків, державних організацій, лікарень – в цілому можна скористатися чотирма тисячами різних сервісів – від покупки ліцензії на рибну ловлю до оплати проїзду в громадському транспорті. Кожна ID-картка має чіп, у якого два «ключа»: один дозволяє підписувати документи, а інший – заходити на сайти. Для цього необхідно вставити картку в спеціальний рідер і підключити його до комп'ютера. З поширенням смартфонів і мобільного інтернету чіпи почали інтегрувати прямо в SIM-карти. ID-карта має високий ступінь захисту, оскільки містить PIN-код, який дозволяє використовувати її в багатьох web-системах. Захист особистої інформації громадян

є невід'ємною частиною естонського законодавства. Зберігання та використання інформації в електронному вигляді регулюється кількома різними законами. Використання баз даних державної установи постійно відстежується і фіксується [7, с. 61].

Таким чином, законодавчою основною електронного урядування в Естонії слугують такі документи: «The Public Information Act» (PIA) (Закон про публічну інформацію), що вступив в силу в червні 2001 р. – стосується загальнодержавних і регіональних органів влади, юридичних осіб, що провадять соціальні послуги; «The Personal Data Protection Act» (PDPA) (Закон про захист анкетних даних (введений у дію 19 травня 1996 р.) – цей закон захищає фундаментальні права і свободи особи на захист її особистої інформації; «The Information Society Services Act» (Закон про інформаційні послуги), що вступив у силу 1 травня 2004 р. – здійснював забезпечення директиви ЄС 2000/31/ЄС щодо визначення юридичних аспектів інформаційних послуг, зокрема у сфері комерції, електронної торгівлі на внутрішньому ринку; «The Electronic Communications Act» (Закон про електронні комунікації) – вступив у силу 1 січня 2005 р. – покликаний забезпечити імплементацію нової європейської структури електронних комунікацій; «The Digital Signatures Act» (DSA) (Закон про цифровий підпис) вступив у силу 15 грудня 2000 р. – надає цифровому підпису таку ж юридичну силу, яку має підпис, зроблений від руки, і зобов'язує всі державні установи приймати до розгляду документи з цифровим підписом; «The Databases Act» (Закон про бази даних) – затверджений ще у 1997 р. – регулює створення і обслуговування електронних баз даних і окреслює необхідний для них ступінь захисту [3, с. 28–30].

На сьогодні в е-Естонії працюють: 1) е-кабінет – забезпечує ведення засідань уряду завдяки електронній системі, щоденні зміни стану бюджету можна бачити в реальному часі; 2) е-вибори – процедура голосування здійснюється через мережу Інтернет; 3) е-податковий департамент – єдине середувище для надання та контролю податкових і митних декларацій; 4) eRIK – центр реєстрів та інформаційних систем;

5) е-комерційний реєстр – різні послуги для юридичних осіб, у тому числі: портал підприємця, реєстрація підприємств, зміна даних, звітність; 6) е-кадастрова книга – реєстрація і контроль даних про земельні ділянки; 7) е-справа – судова документація і діловодство; 8) е-нотаріус – нотаріальні послуги, документація, діловодство та звітність нотаріусів перед державою; 9) е-право – міжміністерське середовище для діловодства й узгодження законопроектів (охоплює всі етапи розробки законопроектів до подання їх до уряду); 10) е-поліція – (дорожні штрафи) – автоматична реєстрація факту порушення, розсилка рішення про призначення штрафу електронною поштою; 11) е-школа – підключені всі школи, реалізований повноформатний шкільний щоденник, який включає зв'язок батьків – школа, розклад уроків, домашнє завдання, оцінки; існує зв'язок з іншими інформаційними системами; 12) е-депозитарій – центральний реєстр цінних паперів і управління портфелями для фізичних (юридичних) осіб, акціонерні книги всіх акціонерів товариств Естонії; 13) е-пенсія – повне самообслуговування фізичних осіб: заява, вибір та управління фондами, різна звітність; 14) е-рахунки – єдиний портал, інтегрований з іншими середовищами, де підприємства розміщують рахунки постачальників і покупців послуг та їх історію; 15) е-квитанція – єдиний портал забезпечує зв'язок з банками та продавцями; 16) ID-квиток – продаж квитків (загальний транспорт, міські музеї, басейн, кораблі, роль квитка виконує ID-картка) [4, с. 165].

В аспекті покращення цифрової інфраструктури державного сектору на рівні ЄС 19 квітня 2016 р. Європейська Комісія ініціювала Комюніке Європейському Парламенту, Раді, Економіко-соціальному комітету та Комітету регіонів План дій з електронного уряду ЄС на 2016–2020 рр., COM (2016) 179, що включає такі основні ідеї: 1) Цифровий стандарт; 2) Принцип єдиного разу; 3) Інклюзивність та доступність; 4) Відкритість та прозорість; 5) Стандартне транскордонне надання цифрових послуг; 6) Стандартна сумісність урядових служб; 7) Надійність та безпека. Слід зазначити, що впровадження електронного уряду в ЄС координується Генеральним управ-

лінням Європейської Комісії з питань комунікаційних мереж, контенту та технологій (DG Connect), що також відповідає за управління Цифровим порядком денним [1].

Джерела:

1. Communication from the Commission to The European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions EU eGovernment Action Plan 2016–2020 Accelerating the digital transformation of government. European Commission. 2016. URL: <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2016/EN/1-2016-179-EN-F1-1.PDF>
2. Дзюндзюк Б. В. Зарубіжний досвід взаємодії органів влади з громадянами в інформаційному суспільстві. *Ефективність державного управління*. 2016. С. 185–192.
3. Засенко О. Ю. Організаційно-економічні механізми єдиного цифрового ринку країн ЄС. *Стратегія розвитку України*. 2017. С. 159–164.
4. Мукомела І. В. Ідея інформаційного суспільства в концептуальних розробках Й. Масуди. *Форум права*. 2014. № 3. С. 254–258. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_3_43.pdf
5. Ржевська Н. Ф. Особливості становлення інформаційного суспільства в скандинавських країнах. *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository*. 2011. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/19156/1/40-Rzhevska-196-200.pdf>
6. Семенченко І. Ю. Діяльність органів ЄС у сфері ІКТ. *Національний університет «Львівська політехніка»*. URL: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Pravo/67035.doc.htm
7. Фролова О. М. Роль ООН в системі міжнародної інформаційної безпеки інформаційної безпеки. *Міжнародні відносини*. Серія: «Політичні науки». №18–19. 2018. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3468
8. Council of the European Union. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/>

Кузьмін Едуард Едуардович
*к.ю.н., доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ КРИЗИ АБО КРИЗА ПРАВ ЛЮДИНИ: ОКРЕМІ ПРОМІЖНІ РЕФЛЕКСІЇ ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ГЛОБАЛЬНОЇ ПАНДЕМІЇ

З моменту оцінки Всесвітньою організацією охорони здоров'я (далі – ВООЗ) ситуації зі спалахом коронавірусної інфекції COVID-19 з огляду на її тривожний рівень розповсюдження, складності випадків захворювання й тієї загрози, яку становить цей вірус, як пандемії [9], 11 березня 2020 р. фактично був започаткований повномасштабний глобальний процес прийняття рішучих дій у відповідь. З метою запобігання поширенню гострої респіраторної хвороби у світі міжнародним співтовариством було випрацьовано цілу низку рекомендацій [1], правил та порад [5] стосовно нагальної необхідності проведення різноманітних невідкладних протиепідемічних заходів, – носіння засобів індивідуального захисту, збереження соціальної дистанції, дотримання самоізоляції, введення загальнонаціональних і місцевих локдаунів, а також встановлення загальних й локальних карантинів.

Однак, вже на першочерговому етапі їх впровадження на національному рівні різними державами почала спостерігатись доволі неоднозначна реакція з боку населення, за якої, принаймні на перший погляд, досить прагматична і раціональна ідея убезпечення від захворювання та недопущення його подальшого розповсюдження була практично протиставлена сприйняттю відповідних заходів щонайменше в якості втручання у реалізацію прав і свобод людини, й дедалі частіше, як їх обмеження. Це, у свою чергу, не тільки викликало значний суспільний резонанс та призвело до великої кількості протестів проти т. зв. «антиковідних правил» та карантинних обмежень [11],

а й суттєво актуалізувало чималу кількість як вже нині існуючих, так і зумовило виникнення нових надскладних проблемних питань в переважній більшості сфер наукових пошуків, особливе місце серед яких було відведено галузевим правовим та мультидисциплінарним дослідженням. Загострення чутливості відповідних питань згодом відбулось і через запровадження низки додаткових обмежень, – обов'язкового носіння захисних масок та респіраторів, обмеження контактів з іншими людьми, введення локдауну вихідного дня і адаптивного карантину, встановлення заборон щодо відвідування різних закладів та перебування у громадських місцях тощо.

Все це в цілому, багато в чому, обумовило зосередження значної уваги громадськості і фахівців на всебічному аналізі проблематики визначення понять, встановлення змісту і сутності, а також співвідношення і розмежування таких категорій, як «необхідність» і «доцільність», «добровільність», «обов'язковість» і «примусовість» та сформувало вельми умовно більш загальні питання щодо «законності» і «правомірності» застосування означених обмежень прав людини, а також їх порушень. Така ситуація, у свою чергу, надалі послугувала певною своєрідною відправною точкою процесу комплексного всебічного переосмислення і детального перегляду основних положень ключових міжнародних договорів у галузі прав людини [12].

Водночас і ця ситуація також зазнала суттєвого ускладнення через міркування щодо необхідності профілактики інфікування. Відтак для боротьби із хворобою, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, була розгорнута масштабна кампанія з масової вакцинації населення [4], яка, у свою чергу, також зумовила виникнення цілого спектру питань довкола щеплення та активізувала кількість звернень, як до власне Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [13], а також Протоколів до неї [2], так і щодо Європейського суду з прав людини [6] із заявами про їх порушення. Примітно, що оскарженню сьогодні підлягає майже кожне право, закріплене у положеннях переважної більшості статей відповідної Конвенції, що неодмінно свідчить про нагальність вирішення

тих актуальних проблем, які наразі існують в частині співвідношення запроваджених обмежень та прав людини. Вбачається, що протиріччя, які мають місце між ними призводять не тільки до низки фундаментальних питань, присвячених «колективному» й «індивідуальному», «публічному» і «приватному» (на прикладі здоров'я особи та громадського здоров'я), а також міжнародним зобов'язанням держав щодо поваги прав людини та відступу від них під час надзвичайних ситуацій, а й до роздумів про те, наскільки ефективним є вирішення поодиноких проблем окремо, не применшуючи значення кожної з них [3].

І дійсно, надзвичайні ситуації вимагають незвичайних вирішень. Вважається, що одне з таких було прийняте 31 травня 2021 р. на сімдесят четвертій сесії Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я, під час якої держави-члени закликали провести з 29 листопада-01 грудня 2021 р. другу за всю історію існування ВООЗ спеціальну сесію [8] для розгляду питання про розроблення конвенції, угоди або іншого міжнародного документа щодо забезпечення готовності до пандемії та вжиття заходів реагування [7], на якій 01 грудня 2021 р. було ухвалено рішення розпочати процес розробки історичного глобального договору щодо запобігання пандеміям, забезпеченню готовності та вжиття заходів реагування [10]. І, незважаючи на те, що в основі прийняття відповідного рішення були, скоріше, організаційно-правові та адміністративно-фінансові виклики та необхідність подолання їх наслідків, виникає розумна підстава вважати, що відповідний міжнародний документ також буде присвячений, зокрема, і питанням, пов'язаним із вирішенням супутніх правових колізій.

Джерела:

1. Advice for the public: Coronavirus disease (COVID-19). URL: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public> (date of access: 07.12.2021).

2. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms Protocols. URL: https://www.coe.int/en/web/portal/home?p_p_id=15&p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&_15_groupId=99928066&_15_struts_action=/journal/preview_article_content&_15_articleId=99928550&_15_version=1.6 (date of access: 07.12.2021).

3. Coronavirus pandemic is becoming a human rights crisis, UN warns. URL: <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/23/coronavirus-pandemic-is-becoming-a-human-rights-crisis-un-warns> (date of access: 07.12.2021); Covid-19 Pandemic Sparked Year of Rights Crises. URL: <https://www.hrw.org/news/2021/03/04/covid-19-pandemic-sparked-year-rights-crises> (date of access: 07.12.2021); Провідні виробники вакцини від Covid-19 розпалюють безпрецедентну кризу у галузі прав людини – нова доповідь. URL: <https://www.amnesty.org.ua/double-dose-of-inequality/> (дата звернення: 08.12.2021).
4. COVID-19 advice for the public: Getting vaccinated. URL: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/covid-19-vaccines/advice> (date of access: 06.12.2021).
5. COVID-19 Response : Policy and Guidance. URL: <https://www.un.org/en/coronavirus/reference-documents-administrator-s-and-managers> (date of access: 07.12.2021).
6. European Court of Human Rights. URL: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home> (date of access: 08.12.2021).
7. Special session of the World Health Assembly to consider developing a WHO convention, agreement or other international instrument on pandemic preparedness and response. URL: [https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA74/A74\(16\)-en.pdf](https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA74/A74(16)-en.pdf) (date of access: 07.12.2021).
8. Special session of World Health Assembly 29 November 2021 – 1 December 2021. URL: <https://www.who.int/news-room/events/detail/2021/11/29/default-calendar/second-special-session-of-the-world-health-assembly> (date of access: 07.12.2021).
9. WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 – 11 March 2020. URL: <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020> (date of access: 03.12.2021).
10. World Health Assembly agrees to launch process to develop historic global accord on pandemic prevention, preparedness and response. URL: <https://www.who.int/news/item/01-12-2021-world-health-assembly-agrees-to-launch-process-to-develop-historic-global-accord-on-pandemic-prevention-preparedness-and-response> (date of access: 07.12.2021).
11. Див., детальніше, наприклад: Covid: Huge protests across Europe over new restrictions. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-59363256> (date of access: 07.12.2021); Protests against Covid rules and lockdowns erupt across Europe. URL: <https://www.cnbc.com/2021/11/22/photos-of-anti-covid-protests-in-europe.html> (date of access: 07.12.2021).
12. Загальна декларація прав людини : Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

(дата звернення: 08.12.2021); Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 08.12.2021); Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 08.12.2021) та ін.

13. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 08.12.2021).

Лисенко Ангеліна Володимирівна

*здобувач вищої освіти соціально-правового факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЩОДО ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПІДРОБКУ ДОКУМЕНТІВ, ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ ПРОВЕДЕННЯ ПРОФІЛАКТИЧНИХ ЩЕПЛЕНЬ

Кінець 2019 року ознаменувався подією, яка стала справжнім горем для мільярдів людей і спричинила загрозу життю і здоров'ю всієї планети. Людство стикнулося з пандемією спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, у зв'язку з чим, постановою Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 року № 1236 в нашій державі був запроваджений карантин [1].

У вересні 2020 року Міністерством охорони здоров'я було оновлено єдиний державний протокол лікування хворих на COVID-19 з метою здійснення ефективного та якісного лікування населення і запобіганню стрімкого розповсюдження вірусу [2].

Проте, влада дійшла висновку, що цього недостатньо і Міністерство охорони здоров'я своїм наказом від 04.10.2021 №2153 затвердило перелік організацій, представники яких підлягають обов'язковій вакцинації проти COVID-19 [3]. При цьому, *de jure* для осіб, які не входять в цей перелік, вакцинація нібито не є обов'язковою, але *de facto* влада зробила все для

того, щоб людина, в якій немає сертифікату про вакцинацію, не змогла жити своїм повноцінним життям. Таким чином, невакцинована особа не може користуватися громадським транспортом, відвідувати магазини одягу, заклади громадського харчування, заклади для відпочинку і проведення дозвілля (кінотеатри, театри, музеї) тощо.

Все це стало причиною того, що люди, які за станом здоров'я або з інших причин не можуть провакцинуватися, почали шукати способи продовжувати повноцінне життя без неправомірних обмежень і утисків з боку влади і громадськості. І, як результат, наразі в нашій державі відбувається масове здійснення підробки документації про щеплення.

Проте, влада вирішила, що дане діяння не може лишатися безкарним і 6 жовтня 2021 року Комітет з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування на своєму засіданні розглянув проект Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за підробку документів, що стосуються проведення профілактичних щеплень» №6084 [4].

Даним законопроектом було запропоновано доповнити Кримінальний кодекс України статтею 321³, запровадивши кримінальну відповідальність за:

- використання особою завідомо підроблених документів, які підтверджують проведення профілактичних щеплень проти особливо небезпечних інфекційних хвороб;
- внесення медичним працівником завідомо неправдивих відомостей до медичної документації щодо проведення профілактичних щеплень проти особливо небезпечних інфекційних хвороб;
- виготовлення з метою збуту або збут підроблених документів, які підтверджують проведення профілактичних щеплень проти особливо небезпечних інфекційних хвороб.

Розмір штрафних санкції за даний вид правопорушення пропонується встановити від 17 тис грн до 170 тис грн або від двох до трьох років позбавлення волі, в залежності від тяжкості скоєного.

Кримінальна відповідальність в рамках цієї статті встановлюється не тільки за підробку сертифікатів про вакцинацію, а ще й результатів ПЛР-тестування, довідок про одужання від COVID-19, рекламу та пропонування продажу підробок, придбання підробок, за внесення неправдивих даних до електронної системи охорони здоров'я медичними працівниками. Також, передбачається звільнення від кримінальної відповідальності у разі добровільної здачі підроблених документів та сприяння у розкритті такого злочину (виключно за перше таке правопорушення) [5].

Проте, наскільки доцільним буде криміналізувати це правопорушення враховуючи те, що з моменту запровадження загальнодержавного карантину відбувається грубе порушення і нехтування конституційними правами людини? Зокрема в статті 22 Основного Закону нашої держави зазначається, що конституційні права і свободи гарантуються та не можуть бути скасовані. Примусова обсервація громадян є порушенням права на свободу та особисту недоторканість, що передбачене в статті 29 Конституції України (далі за текстом – Конституції). Заборона користування громадським транспортом за відсутності документа про вакцинацію – порушення права на свободу пересування (стаття 33). Заборона здійснювати підприємницьку діяльність і займатися трудовою діяльністю (статті 42 і 43 Конституції). Заборона виходити з дому особам віком понад 60 років є порушенням принципу рівності конституційних прав громадян за віковою ознакою і права на свободу пересування (статті 24 і 33) [6].

Для всіх правознавців і осіб, які обізнані в чинному законодавстві нашої держави, абсолютно очевидним є той факт, що відбувається грубе порушення прав людини і повне нехтування положенням статті 5 Конституції, в якій зазначено, що єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Враховуючи вищезазначене, постає риторичне питання, невже народ за власною ініціативою позбавляє себе базових конституційних прав і свідомо унеможливорює свою повноцінну життєдіяльність?

Отже, вважаємо, що замість того, щоб вигадувати способи ще більшого залякування населення, шляхом доповнення чинного Кримінального Кодексу України новими статтями, необхідно розробити дійсно дієву стратегію боротьби з пандемією, спричиненою коронавірусною хворобою COVID-19 без зневажання і порушення прав людини і громадянина. Тоді, можливо, і не буде необхідності у здійсненні підробки документації про щеплення і як результат – нівелюється потреба у доповненні Кримінального Кодексу України новими нормами.

Джерела:

1. Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 року №1236. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2020-п#Text> (дата звернення: 20.11.21).

2. Про внесення змін до протоколу «Надання медичної допомоги для лікування коронавірусної хвороби (COVID – 19)» : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 20 вересня 2021 року №1979. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1979282-21#Text> (дата звернення: 20.11.21).

3. Про затвердження Переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним щепленням : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 04 жовтня 2021 року №2153. URL: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-04102021--2153-pro-zatverdzhennja-pereliku-profesij-virobnictv-ta-organizacij-pracivniki-jakih-pidljagajut-obovjazkovim-profilaktichnim-sheplennjam> (дата звернення: 20.11.21)

4. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за підробку документів, що стосуються проведення профілактичних щеплень» від 06 жовтня 2021 року №6084. URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-kriminalnogo-kodeksu-ukraini-shchodo-vstanovlennya-vidpovidalnosti-za-pidrobku-dokumentiv-shchos-tosuyutsya-provedennya-profilaktichnikh-shcheplen> (дата звернення: 20.11.21).

5. COVID – 19: за підробку документів про щеплення пропонується запровадити кримінальну відповідальність. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100027312-covid-19-za-pidrobku->

dokumentiv-pro-scheplennya-proponuyetsya-zaprovaditi-kriminalnu-vidpovidalnist (дата звернення: 20.11.21)

6. Конституція України, прийнята на V сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.

Науковий керівник – к.ю.н., доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» Тімофєєва Л. Ю.

Матковський Анатолій Анатолійович

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРИМУСОВА ВАКЦИНАЦІЯ В КОНТЕКСТІ ПРАВ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ЛЮДИНИ

З кінця січня 2020 Всесвітня організація охорони здоров'я почала оприлюднювати ряд рекомендацій, в рамках протидії поширенню коронавірусу (COVID-2019). Дане занепокоєння було викликано тим, що вірус, осередком якого спочатку було лише місті Ухань, Китайської Народної Республіки почав поширюватися на інші міста країни. У зв'язку із тим, що наслідком захворювання даним вірусом може бути смерть хворого, 30 січня ВООЗ визнала епідемію коронавірусу надзвичайною ситуацією яка має міжнародне значення. Даними рекомендаціями ВООЗ визначила категорії епідеміологічної небезпеки держав, на підставі статистичних показників стану розповсюдження вірусу серед населення та їх поведінку у разі виявлення такої. Проте перелік мір, зокрема викладений в таких рекомендаціях, як «Глобальний епіднагляд за випадками інфікування людини, викликаного новим коронавірусом (2019 nCoV)» від 31.01.2020 та «Глобальний епіднагляд за випадками захворювання COVID-19, викликаними інфікуванням людини новим коронавірусом 2019 р» від 20.03.2020.

Наприкінці 2020 року після проведення клінічних випробувань, для широких мас стали доступні вакцини від зазначеної хвороби та з часом країни почали схвалювати їх викорис-

тання для свого населення. Дана подія потягла за собою низку наслідків, які з часом вилились у змушування осіб проходити вакцинацію для отримання доступу до певних сфер обслуговування. Насамперед спочатку для подорожування між країнами, громадянам стало необхідно вакцинуватись вакциною, схваленою державою, яку особа має намір відвідувати. Далі вакцинація громадян стала невід'ємною частиною функціонування внутрішньо державних структур, органів виконавчої влади та бізнесу у сфері обслуговування. Так Постановою кабміну було введено обмеження для невакцинованої групи населення, які виражались у відстороненні від служби у органах державної влади, забороні отримання послуг у розважальних закладах або закладах загального харчування, тощо... [1]. Вказані події викликали дещо неоднозначне ставлення населення до такої поведінки, яка з огляду виражається у активному примусі громадян вакцинуватись для задоволення своїх соціальних потреб. Однак чи є вказані дії з боку держави порушенням прав людини та громадянина?

По своїй суті вказані дії з боку держави носять в собі порушення прав людини, закріплених ЄКПЛ, а саме статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка ратифікована Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР, згідно тексту якої кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції [2, ст. 8], а також прав громадянина: свобода пересування, право на працю, тощо, гарантом яких виступає сама держава.

Формально поняття «примусова вакцинація» не існує у контексті розглядаємої ситуації. Держава не зобов'язує громадян вакцинуватися напряду, натомість підбурює особу на прийняття такого рішення самостійно, з метою задоволення власних потреб. В тому числі існують альтернативи вакцинаванню, яка виражається у наявності в людини ПЛР тесту.

Відповідно до статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка ратифікована Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР, кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла

і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Таким чином основна позиція ЄСПЛ просліджується у рішенні від 28 квітня 2021 року (CASE OF VAVŘÍČKA AND OTHERS v. THE CZECH REPUBLIC) в якому Європейський суд з прав людини підкреслив, що, на загальну думку, вакцинація є одним із найбільш успішніших та ефективних з точки зору витрат заходів у сфері охорони здоров'я і що кожна держава має намагатися досягати максимально можливого рівня вакцинації серед свого населення. Конвенція та інші міжнародні документи покладають позитивне зобов'язання на Договірні Держави зі вжиття належних заходів із захисту життя і здоров'я осіб, які перебувають під їхньою юрисдикцією. У світлі цих аргументів ЄСПЛ дійшов висновку, що обов'язок проходження вакцинації в Чехії є відповіддю національних органів влади на нагальну соціальну потребу в захисті здоров'я окремої особи та суспільства в цілому від відповідних хвороб та недопущенні будь-якої тенденції зменшення рівня вакцинації дітей. Суд зрештою дійшов висновку, що оскаржувані заходи можуть вважатись такими, що були «необхідними у демократичному суспільстві», а тому не вбачав порушення статті 8 Конвенції [3, с. 88–99].

Таким чином можна дійти до висновків, що введені державами заходи щодо забезпечення вакцинування населення не є порушенням основоположних прав та свобод людини, оскільки вказані заходи проводяться в інтересах громадської безпеки, запобігання підвищення захворюваності населення, а також обмеження розповсюдження інфекції.

Джерела:

1. Постанова Кабінету міністрів України від 20.10.2021 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1236» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1096-2021-п#Text>

2. Європейська конвенція з прав людини та основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. CASE OF VAVŘIČKA AND OTHERS v. THE CZECH REPUBLIC. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-209039%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-209039%22]})

Науковий керівник – д.ю.н., професор, професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Сурілова О. О.

Федорова Тетяна Сергіївна

*к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ОСВІТИ В ЄС

В умовах глобалізації економіки, жорсткої конкуренції на ринках товарів і послуг, економіка будь-якої країни має перспективи розвитку лише за умов переходу до виробництва моделі інформаційно-інвестиційного розвитку. Впровадження нових технологій виробництва потребує реалізації концепції безперервного навчання управлінського та виробничого персоналу [4]. Оволодіння електронною освітою може допомогти побороти в державі безробіття та підвищити економічний і соціальний рівень життя населення, так як зайнятість при безперервному підвищенні своєї кваліфікації постійно зростає.

У програмі «Електронна Європа» (Резолюція «i2010») щодо електронної освіти передбачається: підключення через широкополосні мережі: всі школи й університети країн Європейського Союзу повинні мати доступ до мережі Інтернет через широкополосні мережі; також музеї, бібліотеки, архіви й інші подібні інститути, що відіграють важливу роль в електронній освіті, необхідно підключити до широкополосних мереж; наприкінці 2002 року Європейська комісія прийняла пропозиції зі специфікуванням програми «Електронна освіта» (e-Learning Programme); віртуальні студентські кампуси: у країнах-членах Європейського Союзу, що підтримують програму електронної освіти і програму eTen (колишню TEN-Telecom),

усі університети з метою підвищення якості й ефективності освітнього процесу повинні забезпечувати он-лайн доступ до своїх ресурсів студентам і дослідникам; університетські й дослідницькі комп'ютерно-орієнтовані системи: Європейська комісія розгортає дослідження на проект зі створення загальноєвропейських комп'ютерно-орієнтованих мереж і платформ. Вони дадуть змогу багатьом організаціям працювати спільно над розв'язанням комплексних проблем, забезпечать їм доступ до освітніх ресурсів усієї Європи; підвищення рівня освіти суспільства: країни Європейського Союзу повинні почати діяльність із забезпечення дорослого населення професійними навичками, необхідними для участі в житті сучасного суспільства, збільшення свого робочого потенціалу й поліпшення якості життя. Сюди повинні бути включені базові комп'ютерні навички, уміння працювати в команді [1].

У зв'язку з цим, у Європейському Союзі з'являється низка спеціальних освітніх програм, що активно використовують у своїй діяльності інформаційно-комунікаційні технології і тим самим сприяють підвищенню рівня своїх послуг, а також подальшому розвитку цих технологій. До таких програм належать, насамперед, програми «Сократ» і «Леонардо да Вінчі»: перша програма є однією з основних в Європейському Союзі і направлена на поліпшення якості освіти й розширення співробітництва між країнами Євросоюзу у всіх сферах освіти, має безліч підпрограм (акцій) і додаткових програм; друга являється однією з базових програм Європейського Союзу у сфері професійного навчання й розвитку, містить в собі заходи, спрямовані на підтримку співробітництва між різними університетами, організаціями та компаніями із професійного навчання.

Важливе місце серед програм, присвячених електронному навчанню, займає програма «Електронне наповнення (eContent)», яка спрямована на підтримку виробництва, використання й поширення Європейського цифрового наповнення, а також на забезпечення мовного та культурного різноманіття в глобальних електронних мережах [3, с. 104].

Європейська асоціація університетів дистанційного навчання (European Association of Distance Teaching Universities, EADTU), заснована у 1987 р. за ініціативи європейських інститутів дистанційного навчання і є провідним інституційним об'єднанням Європи щодо програм модернізації європейських університетів, що представляє європейські університети з відкритим і дистанційним навчанням [8]. Метою діяльності є створення європейського простору навчання відповідно до Болонської декларації і Стратегії ET2020 [6].

До основних видів діяльності EADTU можна віднести: 1) сприяння Online, Open & Flexible (OOF) освіти, підтримка співпраці й розробка нових методів і технологій навчання в рамках проекту; 2) організація заходів для поширення досвіду в OOF освіті шляхом обміну досвідом, студентами, співробітниками, експертними групами, проектами, цільовими групами; 3) підтримує політичну співпрацю та розробку політики з питань підтримки електронного навчання на рівні ректора та підтримка співпраці з ЄС, європейськими зацікавленими організаціями і національними урядами; 4) безперервна освіта, дослідження й інновації, відкрита освіта і MOOCs, віртуальна мобільність, навички і працездатність, забезпечення якості освіти; 5) є інформаційним центром для дослідження останніх тенденцій в сфері OOF освіти й політики та програм ЄС щодо електронного навчання [2].

Вже у 2003 році EADTU запровадила проект eBologna, основною метою якого було створення європейської електронної мережі для реалізації Болонського процесу. Ключовими елементами є неперервність освіти, запровадження електронного і змішаного навчання у форматі міжнародної співпраці; використання електронного навчання для поширення і доступності європейської освіти; розвиток віртуальної мобільності. У рамках Болонського процесу визначено загальний підхід до забезпечення якості освіти та розроблено Європейською асоціацією забезпечення якості вищої освіти (ENQA) нормативний документ «Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG)», де зазначено основні вимоги до системи якості освітніх установ [2].

Головною метою функціонування європейської програми ECB Check є підвищення якості програм для електронного навчання, що базується на проведенні незалежного оцінювання програм і навчальних закладів, що забезпечують можливість електронного навчання.

Метою діяльності ECB Check визначено: 1) поширення у міжнародній спільноті інформації про діяльність ECB Check; 2) проведення сертифікації щодо забезпечення якості освіти електронного навчання; 3) постійний процес нарощування потенціалу; 4) удосконалення моделі забезпечення якості й управління ECB Check. Слід зазначити, що спільнота є відкритою і має навчальний курс «Відкрите ECB Check», де можна пройти сертифікацію і стати рецензентом ECB Check. До того ж, у 2012 р. було запроваджено знак якості Open ECB-CHECK (Open e-learning in Capacity Building Check) для електронного навчання. Оцінювання відбувається за базовими критеріями: інформація про програму і викладачів; орієнтація на цільову групу; якість і зміст програми навчання; розглядається програма навчання у загальній структурі; медіа платформа; ефективність використання програмних продуктів; звіт установи [5].

За підтримки Європейського Союзу було розроблено стандарти оцінювання якості освіти у сфері електронного навчання (Quality Assessment for E-learning: a Benchmarking Approach), що включає огляд шести основних компонентів процесу забезпечення якості – стратегічний менеджмент, розробка навчальних програм, розробка курсів, доставка навчальних матеріалів, підтримка персоналу, підтримка студентів [7].

Міжнародний знак якості для e-learning Epprobate розроблено 2012 році Мережею навчальних агенцій (The Learning Agency Network, LANETO), Валлонським агентством з телекомунікацій (Agence Wallonne des Télécommunications, AWT) та Центром забезпечення якості електронного навчання (e-Learning Quality Service Center, eLQSC). Головною метою проекту було підвищення якості й сертифікації навчальних матеріалів, які використовуються в електронному навчанні. Основними цілями Epprobate є: 1) розробка знака якості для

електронного навчання; 2) збільшення визнання електронного навчання шляхом надання міжнародного знака якості; 3) сприяння процесу визнання забезпечення якості для електронного навчання; 4) створення міжнародної мережі рецензентів (педагогічних фахівців, експертів в предметній сфері) і національних організацій-партнерів. Головними показниками, які використовуються під час оцінювання якості, є: дизайн курсу (надання інформації про зміст курсу); орієнтація на цільову групу; медіа платформа; змістовна частина (права на інтелектуальну власність, дотримання законодавства). Міжнародний знак якості для електронного навчання Epprobate з 2012 року використовують у 35 країнах Європи, Африки, Азії, Тихоокеанського регіону й Північної та Південної Америки [2, с. 249].

На період 2016–2020 рр. Радою міністрів ЄС з освіти та Європейською Комісією у листопаді 2015 року було визначено низку нових пріоритетів європейської співпраці в галузі освіти та навчання, що було зроблено у формі спільного звіту [6].

Джерела:

1. i2010: Information Society and the media working towards growth and jobs [Електронний ресурс] // Official Journal of the European Union. 2005. Режим доступу до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ac11328>
2. Воробйова О. П. Забезпечення якості електронного навчання в європейському просторі вищої освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Т. 64, № 2. С. 245–252. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2018_64_2_22
3. Семенченко І. Ю. Діяльність органів ЄС у сфері ІКТ [Електронний ресурс] / І. Ю. Семенченко // Національний університет «Львівська політехніка». Режим доступу до ресурсу: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Pravo/67035.doc.htm
4. Сільнова А. О. Організаційно правові аспекти розвитку політики Європейського Союзу в сфері наукової діяльності / Анна Олександрівна Сільнова // Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження». 2009. С. 167–172.
5. EpSOS results & outlook. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.epsos.eu/home/epsos-results-outlook.html>
6. European Patient Smart Open Services (epSOS) [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://old.ezdravotnictvo.sk/en/>

eHealth_Programme/Slovakia_in_International_eHealth_Projects/Pages/European-Patient-Smart-Open-Services-(epSOS).aspx

7. Seipel P. Copyright, Information Technology, and the Edifice of Knowledge. Sweden, 1998. P. 1–25.

8. Trillium Bridge is looking to share patient data between EU and US. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/trillium-bridge-looking-share-patient-data-between-eu-and-us>

Шор Анастасія Максимівна

*здобувач вищої освіти факультету прокуратури
та слідства (кримінальної юстиції)*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ДО ПИТАННЯ ПРО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

Події останніх років, пов'язані з пандемією коронавірусної хвороби, а також «перші кроки» практичного впровадження заходів, спрямованих на припинення розповсюдження інфекції суттєво актуалізували тематику, присвячену дотриманню основних прав і свобод людини як з боку органів державної влади, так і власне громадянського суспільства, й зумовили наявність значної кількості проблем стосовно реалізації принципу їх забезпечення та захисту. Так, з-поміж низки надважливих питань, які наразі існують у відповідній сфері одне з чільних місць відводиться саме проблематиці обмеження відповідних прав і свобод в умовах карантину [10, с. 91].

Слід зазначити, що встановлення та запровадження в державі такого особливого режиму як карантин, як правило, здійснюється, насамперед, шляхом «... обмеження основних прав і свобод людини ...» [1, с. 17], під яким, у свою чергу, зазвичай розуміється «... діяльність компетентних державних органів по встановленню меж щодо здійснення прав людини ...» [7, с. 12], а також «... втручання публічної влади у сферу приватної автономії індивіда, яким запроваджуються певні заходи, спрямовані на забезпечення балансу приватних і публічних інтересів з метою захисту національної безпеки, громадського порядку, життя і здоров'я інших людей ...» [8, с. 291].

Примітно, що аналогічна ситуація сьогодні спостерігається й на т. зв. «міжнародному рівні», на якому, в межах боротьби з COVID-19, «представники» світового співтовариства «приймають рішення», які також призводять до певного обмеження прав і свобод людини, зокрема, завдяки створенню норм міжнародного права, які «зобов'язують» державу «... захищати життя людини ...» [3] та «надають» можливість «... обмежувати певні права для охорони здоров'я населення ...» [4]. Більш того, практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) вказує на т. зв. «позитивний обов'язок» держави щодо запровадження подібних заходів, а їх «невживання» й взагалі може сприйматись як його порушення [12].

Незважаючи на це, реальність сьогодення свідчить про те, що такі «дії» здебільшого є доволі «непопулярними» серед населення, що, у свою чергу, дуже часто призводить до виникнення запеклих дискусій, які зазвичай зводяться до питання законності та правомірності обмеження прав і свобод людей з боку держави, зокрема, в особі контролюючих і правоохоронних органів. І дійсно, Загальна декларація прав людини проголошує, що «... при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших ...» [2]. А, оскільки, в країні й досі не введено режиму надзвичайного стану, вкрай актуальною та достатньо гострою проблемою постає питання щодо регулювання права на свободу пересування та права проведення релігійних та інших заходів, які можуть бути обмежені тільки в його умовах [6], а не під час, наприклад, надзвичайної ситуації [5].

В частині ж правомірності, доцільним знову вбачається звернення до практики ЄСПЛ, в якій, для того, щоб обмеження реалізації будь-якого права визнавалось таким, необхідним є дотримання певних умов, сукупність яких є відомою під назвою т. зв. «трискладового тесту». Відтак, з'ясовуючи чи було правомірним втручання держави у конкретне право, ЄСПЛ завжди «перевіряє» дотримання трьох таких наступних чинників аби держава діяла правильно, обмежуючи права та

свободи людини: «... якісний закон – чіткий, передбачуваний і доступний ...» [9], «... законна виправдана мета – конкретні, досяжні, реалістичні та обмеженні в часі цілі, спрямовані на покращення ситуації в майбутньому та суспільна необхідність, тобто дотримання балансу однієї людини з балансом прав всієї нації на здорове та безпечне середовище ...» [11].

Крім цього, відповідно до рекомендацій Організації Об'єднаних Націй «*Human rights at the time of COVID-19 – a Guidance Note*» зазначені обмеження мають також бути «... пропорційними, необхідними та недискримінаційними ...» [13].

Таким чином, надскладні дискусійні питання, які існують довкола проблематики обмеження прав і свобод людини в умовах карантину обумовлюють нагальну необхідність проведення подальших досліджень у напрямку пошуків певних «можливостей» встановлення і забезпечення «розумного» балансу приватних і публічних інтересів в частині дотримання прав індивідів та «збереження» громадського здоров'я виключно на підставі та лише в межах закону, не допускаючи при цьому зловживань, порушень й необґрунтованих втручань.

Джерела:

1. Дахова І. І. Обмеження реалізації прав і свобод людини: конституційне регулювання та практика Європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2018. № 4. С. 17–25.

2. Загальна декларація прав людини : Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 30.11.2021).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 29.11.2021).

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 29.11.2021).

5. Про переведення єдиної державної системи цивільного захисту у режим надзвичайної ситуації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.03.2020 № 338-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/338-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 30.11.2021).

6. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (дата звернення: 30.11.2021).

7. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина : навч. посіб. Київ : Атіка, 2004. 464 с.

8. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: монографія. Ужгород : РІК-У, 2018. 440 с.

9. Справа «Гаведа проти Польщі» : Рішення Європейського суду з прав людини від 14.03.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_040#Text (дата звернення: 30.11.2021).

10. Стрельцов Є. Л., Стрельцов Л. Є., Кузьмін Е. Е. Публічно-правове регулювання в умовах «надзвичайної ситуації». *Приватні та публічні інтереси в умовах пандемії Covid-19: колізії та правові шляхи вирішення* : монографія / за ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонов, К. Г. Некіт. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 88–100. (Серія: Право і подолання кризи, пов'язаної з пандемією COVID-19).

11. Case of Amann v. Switzerland (Application no. 27798/95). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22CASE%20OF%20AMANN%20v.%20SWITZERLAND%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22-001-58497%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22CASE%20OF%20AMANN%20v.%20SWITZERLAND%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22-001-58497%22]}) (date of access: 30.11.2021).

12. Case of Finogenov and Others v. Russia (Applications nos. 18299/03 and 27311/03). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22dmdocnumber%22:\[%22897396%22\],%22itemid%22:\[%22001-108231%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22dmdocnumber%22:[%22897396%22],%22itemid%22:[%22001-108231%22]}) (date of access: 29.11.2021).

13. Human rights at the time of COVID-19 – a Guidance Note. URL: https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/ohchr_on_covid_and_human_rights_25_march_2020_en.pdf (date of access: 30.11.2021).

Науковий керівник – к.ю.н., доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» Кузьмін Е. Е.

Шостак Олена Миколаївна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ВАКЦИНАЦІЯ ЯК НОВЕ МІРИЛО ПРАВ ЛЮДИНИ У 21 СТОЛІТТІ: НЕВЖЕ РЕАЛЬНІСТЬ?

Світ в останні кілька років стикнувся з проблемою COVID-19 та ще з більшими проблемами, пов'язаними з натушно-насильницькою імплементацією вакцинаційних та карантинно-обмежувальних заходів. Україна не залишилася осторонь від світових тенденцій та заповзято вирішила згадати досвід нелюдяного ставлення до своїх громадян, зокрема в аспекті паплюження прав людини, передбачених Конституцією України та рядом міжнародно-правових актів, і зокрема, права на працю.

Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи «Вакцини проти COVID-19 : етичні, правові та практичні питання» передбачає у пункті 7.3.1., що «Асамблея закликає своїх країн-членів та ЄС забезпечити інформування громадян, що вакцинація не є обов'язковою та ніхто не має бути підданим політичному, соціальному або іншому тиску щодо вакцинації, якщо він не бажає бути вакцинованим». Пунктом 7.3.2. надалі підкреслено, що «має забезпечуватися відсутність дискримінації у випадку не вакцинації особи через можливі ризики для здоров'я або небажання вакцинуватися» [1]. Згідно узагальненого змісту Конституції України, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, обмеження прав людини можливі лише на підставі законів, і взагалі права людини не мають бути звужені в порівнянні з обсягом, визначених Конституцією України.

Натомість, Кабінетом Міністрів України та МОЗ України прийнято ряд своїх актів, що передбачають порушення прав людей, зокрема в аспекті права на працю. Постановою КМУ від 20.10.2021 № 1096 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 09.12.2020 № 1236» передбачено, що підлягають відстороненню від роботи працівники та державні службовці, обов'язковість профілактичних щеплень проти

COVID-19 яких визначено переліком, затвердженим наказом МОЗ від 04.10.2021 № 2153, які відмовляються або ухиляються від проведення таких профілактичних щеплень.

Наказом МОЗ від 27.10.2021 № 2362 «Про внесення змін до Дорожньої карти з впровадження вакцини від гострої респіраторної хвороби, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, і проведення масової вакцинації у відповідь на пандемію COVID-19 в Україні у 2021–2022 роках» з Дорожньої карти вилучено положення щодо добровільності вакцинації проти COVID-19 для усіх груп населення та професійних груп.

Відповідно, прийняттям таких положень, всупереч встановленому Конституцією порядку, порушується право на добровільність здійснення медичної процедури (вакцинації) та порушуються права на працю багатьох громадян України.

Статтею 43 Конституції України передбачено, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Це право забезпечується обов'язком держави створювати громадянам умови для повного його здійснення. Саме тому відсторонення невакцинованих проти гострої респіраторної хвороби COVID-19 працівників від роботи без збереження заробітної плати є порушенням права на працю, я як наслідок, права на оплату цієї праці. Не кажучи вже про моральні та соціальні складнощі, що настають через свавільне примушування урядом людей до вакцинації.

Відповідно до статті 12 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», профілактичні щеплення проти дифтерії, кашлюку, кору, поліомієліту, правця, туберкульозу є обов'язковими та вносяться до календаря щеплень. Станом на сьогодні вакцинація від COVID-19 для працівників є добровільною. Роботодавець немає права застосовувати будь-які заходи впливу до працівника, якщо останній не бажає її проходити [2].

Відповідно до статті 2–1 Кодексу законів про працю України, будь-яка дискримінація у сфері праці, пряме або непряме обмеження прав працівників не допускається. Відсторонення працівника від роботи можливе тільки з підстав, що

визначені законодавством, зокрема ст.46 Кодексу Законів про Працю України (постанова Верховного Суду у справі №761/12073/18 від 01.04.2020 р.).

Частиною шостою статті 12 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» визначено, що повнолітнім дієздатним громадянам профілактичні щеплення проводяться за їх згодою після надання об'єктивної інформації про щеплення, наслідки відмови від них та можливі поствакцинальні ускладнення. Натомість Урядом здійснюється прямий тиск та примус до здійснення медичної процедури препаратами, зміст яких невідомий, наслідки застосування яких таких невідомі та не роз'яснюються. Фактично, такі насильницькі дії уряду під егідою «заподіяння добра» лише додатково зрощують сумніви щодо необхідності та ефективності цієї процедури.

Зазвичай, роботодавці перед відстороненням вимагають у працівників надання інформації про наявність або відсутність щеплень від COVID-19. Це, в свою чергу, є порушенням статті 7 Закону України «Про захист персональних даних», відповідно до якої забороняється обробка персональних даних, що стосуються здоров'я.

Стаття 39¹ Закону України «Основи законодавства про охорону здоров'я» передбачає, що пацієнт має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при його медичному обстеженні. Тобто, ця норма забороняє вимагати та надавати за місцем роботи або навчання інформацію про діагноз та методи лікування пацієнта, зокрема і щодо проведення або не проведення вакцинації від COVID-19.

Стаття 286 Цивільного кодексу України передбачає, що фізична особа має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при її медичному обстеженні. Також фізична особа зобов'язана утримуватися від поширення такої інформації, яка стала їй відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків або з інших джерел. Разом з тим, роботодавці також вимушено подають цю інформацію без дозволу особи іншим зацікавленим суб'єктам та органам.

Тобто, урядом створюються численні перешкоди до здійснення особами права на працю, права на оплату праці, права на збереження в таємниці своїх персональних даних щодо стану здоров'я. Вся ця ситуація виглядає сюрреалістичною, зокрема і на фоні звернень українського Омбудсмена Людмили Денисової [3] до Кабміну щодо порушення прав людей на працю в умовах примушування їх до вакцинації (зокрема підзаконними актами).

Таким чином, можна зробити висновок, що український уряд замість дотримання Конституції України та її законів, займається доволіно-насильницькою правотворчістю, яка суттєво обмежує та порушує права людини, пов'язуючи реалізацію її основоположних прав з якоюсь примусово нав'язаною медичною процедурою.

Джерела:

1. Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи «Вакцини проти COVID-19: етичні, правові та практичні питання». URL: <https://pace.coe.int/en/files/29004/html>
2. Відмова працівника від вакцинації не є підставою для звільнення, а карантин не виправдовує прогулів. Закон і бізнес. URL: https://zib.com.ua/ua/149207-vidmova_pracivnika_vid_vakcinacii_ne_e_pidstavoyu_dlya_zvilm.html
3. Звернення Людмили Денисової від 22.11.2021 на сторінці Фейсбук. URL: <https://www.facebook.com/denisovaombudsman/posts/434501151364496>

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ № 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Вишневська Юлія Володимирівна РОЛЬ ПРАВ ЛЮДИНИ У ЕКОСИСТЕМІ	5
Грабинський Михайло Ігорович ПЕРСПЕКТИВИ ВИОКРЕМЛЕННЯ ФІНАНСОВИХ ПРАВ У НОВИХ ПОКОЛІННЯХ ПРАВ ЛЮДИНИ	8
Ivanchenko Olga SYSTEMATIZATION OF LAW: GENERAL PRINCIPLES AND LEGAL NATURE	11
Кльоб Катерина Іванівна БЕЗПЕЧНЕ НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК УНІВЕРСАЛЬНЕ ПРАВО КОЖНОЇ ЛЮДИНИ	16
Zinchenko Alona, Kovbasniuk Oleksandra THE LEGAL REGULATION OF HUMAN EXPERIMENT ON THE BASIS OF THE NUREMBERG CODE AND THE DECLARATION OF HELSINKI	19
Осадчий Анатолій Юрійович ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР	22
Пілюк Суліко Валеріївна ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В РАЗІ ВІДСУТНОСТІ ПОВНОВАЖНОГО СКЛАДУ СУДУ АБО ЛІКВІДАЦІЇ СУДУ	26
Рубан Єлизавета Віталіївна, Фіалко Ангеліна Вадимівна ПРАВО НА ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ РЕФЕРЕНДУМ: ВПЛИВ ВИСНОВКІВ ГНЕУ НА ЗАКОН 2021 РОКУ	29
Ругало Юлія Ігорівна ЗЛОЧИН ВБИВСТВА В КАТЕГОРІЇ «ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ» ТА В КАТЕГОРІЇ «ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ»: ОСОБЛИВОСТІ ТА ТЯЖКІСТЬ ПОКАРАННЯ	34

Стадник Ігор Михайлович ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ	38
Сулъжик Вікторія Валеріївна ПРАВО НА МІСЦЕВИЙ РЕФЕРЕНДУМ: СУЧАСНИЙ СТАН ЗАКОНОПРОЄКТНИХ РОБІТ.	41
Явченко Дар'я В'ячеславівна ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ	47

СЕКЦІЯ № 2 ФІЛОСОФІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Бринюк Катерина Валеріївна ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ЯК ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ	51
Войтович Павло Петрович ВИБІР Є І ВИБОРУ НЕМАЄ: ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ЗАРАДИ ЛЮДЕЙ?	55
Гольд Ольга Феліксівна ПРАВА ЛЮДИНИ НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ РУХІВ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ.	60
Гулевська Ганна Юріївна ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФЕМІНІСТИЧНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ	64
Костицький Василь Васильович ПРАВА ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ З'ЯСУВАННЯ СУЧАСНОСТІ ДЕРЖАВИ.	67
Манжура Володимир Іванович КОНЦЕПТ ПРИРОДНОСТІ У ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОМУ ДИСКУРСІ	72
Smaznova Iryna MILITARISM AND THE PHILOSOPHY OF HUMAN RIGHTS	77

СЕКЦІЯ № 3 РЕГІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Андрейченко Світлана Сергіївна МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВА НА ЗДОРОВ'Я	83
--	----

Бабенко Іоанна Вікторівна, Гайда Анна Дмитрівна АДМІНІСТРАТИВНЕ ОСКАРЖЕННЯ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ.	86
Блохіна Олександра Олександрівна ВПЛИВ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ.	89
Гребенюк Дмитро Олегович ДОСВІД КРАЇН ЄС ТА УКРАЇНИ В ПОДОЛАННІ КРИЗОВОЇ СИТУАЦІЇ ВИКЛИКАНОЇ ПОШИРЕННЯМ КОРОНАВІРУСНОЇ ІНФЕКЦІЇ В РАМКАХ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ.	94
Єделєв Роман Сергійович ПРАВО НА ЖИТТЯ У ПРАКТИЦІ МІЖАМЕРИКАНСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.	99
Забалуєва Дар'я Ігорівна ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В СУДОВОМУ ПОРЯДКУ: СКЛАДНОЩІ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС СУДОВОГО ПРОЦЕСУ.	104
Поляруш-Сафроненко Світлана Олександрівна СТАРОСТА ЯК ПОСАДОВА ОСОБА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ.	109
Стоян Анна Василівна СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ.	114
Футорянська Катерина Павлівна РОЛЬ ПРАВИЛА 39 РЕГЛАМЕНТУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ МІГРАЦІЙНОЇ КРИЗИ НА КОРДОНІ БІЛОРУСІ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ.	119
Харитонов Роман Феліксів ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ.	124

СЕКЦІЯ № 4

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

В'юник Вікторія Віталіївна, Славко Анна Сергіївна ДЕЯКІ РИСИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРОКУРОРА МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ.	129
--	-----

Котелевська Юлія Русланівна ПРОБЛЕМАТИКА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ	134
Кузьма Вікторія Юріївна ДИПЛОМАТИЧНИЙ ТА КОНСУЛЬСЬКИЙ ЗАХИСТ ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ЗА КОРДОНОМ	137
Невесенко Анна Валеріївна ВИКОРИСТАННЯ ЗБРОЇ МАСОВОГО ЗНИЩЕННЯ ДЛЯ ЕКОЦИДУ	142
Мартиненко Анна Володимирівна ПОРІВНЯЛЬНИЙ ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС В ПОБУДОВІ МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	146
Урбан Володимир Анатолійович, Романюк Віталій Володимирович ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ВІДІБРАННІ БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТИЗИ: КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ	151
Ходирєва Ангеліна Вячеславівна МІЖНАРОДНІ ТЕНДЕНЦІЇ З ДЕОФШОРИЗАЦІЇ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ДЕРЖАВ СХІДНОЇ ЄВРОПИ	155
Чопко Христина Ігорівна ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ ЯК ОДИН ІЗ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН	158

СЕКЦІЯ № 5

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМ

МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ПРАВ ЛЮДИНИ

Акіменко Юлія Юріївна РЕФОРМУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ УКРАЇНИ ЗА УГОДОЮ ПРО АСОЦІАЦІЮ	163
Бігняк Олександр Валентинович ПРАВО СПРАВЕДЛИВОСТІ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ	166

Броднікова Тетяна Григорівна ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА СУКУПНІСТЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ	171
Вітенко Ілля Леонідович, Григор'єва Вікторія Василівна ЩОДО ДЕЯКИХ ПИТАНЬ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СФЕРІ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ	174
Дмитрук Михайло Михайлович ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ КОНВЕНЦІЇ ТА КК УКРАЇНИ	178
Килимник Юлія Анатоліївна МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	183
Кривенко Юлія Василівна, Адаховська Надія Сергіївна ВІЙСЬКОВЕ КАПЕЛАНСТВО: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД	186
Кула Анна Станіславівна, Размустова Анастасія Валеріївна ОФІЦІЙНЕ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ – ГАРАНТІЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ: ОГЛЯД СУДОВОЇ ПРАКТИКИ	189
Lagutina Iryna THE CONTRIBUTION OF THE EU AND ILO TO THE ENFORCEMENT OF LABOUR LEGISLATION IN UKRAINE	196
Найда Інна Володимирівна ЩОДО ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ	201
Рябошапченко Анастасія Олександрівна ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКО-ЕТИЧНІ ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ	205
Топал Аліна Сергіївна РЕКОМЕНДАЦІЙНІ РОЗ'ЯСНЕННЯ АНТИМОНОПОЛЬНОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНИ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ЗАСТОСУВАННЯ	210

Третяк Юлія Віталіївна СУЧАСНИЙ СТАН ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ УКРАЇНСЬКОЮ ПОЛІЦІЄЮ	216
Чала Каріна Віталіївна, Славко Анна Сергіївна ОСНОВНІ СТАНДАРТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАВДУ	222
Шевчук Ярина Степанівна ЩОДО МЕТОДІВ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ	227
Шеляженко Юрій Вадимович ПОРУШЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА СУМЛІННУ ВІДМОВУ (CONSCIENTIOUS OBJECTION) ВІД ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЮРИДИЧНОГО ГАРАНТУВАННЯ ЦЬОГО ПРАВА	230

СЕКЦІЯ № 6

ЗАХИСТ ПРАВ НАЙБІЛЬШ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

Вага Каріна Михайлівна, Жукова Віталіна Олександрівна ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	236
Горобець Наталія Олександрівна ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ ЯК СТАНДАРТ ПРАВОСУДДЯ	240
Дегтярьов Максим Григорович ПРОБЛЕМИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДІ В УКРАЇНІ	243
Ігнатова Анастасія Сергіївна, Грушко Мальвіна Валеріївна МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЩОДО ПРАВОВОГО СТАТУСУ КОРІННИХ НАРОДІВ	246
Желязкова Анастасія Олександрівна ПРО ЖІНОЧУ ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ	250
Карпенко Аліна Олегівна ЗАХИСТ ПРАВ ЖІНОК НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	253
Кучма Ольга Леонідівна ДОГЛЯД ВДОМА: ПРОБЛЕМА ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ	256

Мельник Володимир Петрович СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЯК ПРІОРИТЕТ СОЦІАЛЬНИХ РЕФОРМ	260
Мельнік Валерія Олександрівна ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ	263
Неродик Ірина Анатоліївна, Серек-Басан Анастасія Анатоліївна ЩОДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ	265
Пилипишина Ірина Ігорівна ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ДИТИНИ НА БЕЗПЕКУ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	272
Сіньова Людмила Миколаївна ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ	277
Стасів Оксана Василівна ПРАВО ПРАЦЮЮЧИХ ЖІНОК НА ЗАХИСТ МАТЕРИНСТВА В КОНТЕКСТІ СТАТТІ 8 ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ХАРТІЇ	282
Стоцька Дарина Валентинівна ДО ПИТАННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ДИТИНИ	285
Тарасевич Тетяна Юріївна ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	288
Трюхан Оксана Анатоліївна ОГЛЯД АКТУАЛЬНОЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ	294
Федоренко Олексій Дмитрович, Чута Діана Сергіївна ЗАХИСТ ПРАВ ЖІНОК У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ	300

СЕКЦІЯ № 7
ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ
В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Гаврилов Вадим Антонович

ЗАХИСТ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ
ПІД ЧАС НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я 306

Гордуз Микола Олександрович,
Сидорина Даяна Віталіївна

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС
КРИЗОВОЇ СИТУАЦІЇ ПАНДЕМІЇ COVID-19 310

Дерунець Наталія Олександрівна

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ
ПРАВОМІРНИХ ОБМЕЖЕНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ 314

Димов Кирило Борисович

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕПАТРІАЦІЇ МІГРАНТІВ
У КРАЇНУ ПОХОДЖЕННЯ НА ПРИКЛАДІ СИТУАЦІЇ
В РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ 318

Дракохруст Тетяна Вікторівна

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПОДВІЙНОГО ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ:
ЧОМУ ЦЕ ПОКИ НЕМОЖЛИВО? 322

Корягіна Анжела Миколаївна,
Биндюк Катерина Геннадіївна

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ
В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ 325

Красун Анастасія Юріївна

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВОНАСТУПНИЦТВО ПОТЕРПІЛОГО
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ 330

Мануїлова Катерина Вікторівна

ПАНДЕМІЯ COVID-19 ЯК ВИКЛИК
ДЛЯ ГЛОБАЛЬНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ 333

Рудецька Поліна Андріївна

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ
В ХОДІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ 336

Самойленко Юлія Василівна

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ 340

Сурілова Олена Олексіївна ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ.	343
Чайковський Юрій Володимирович МІГРАЦІЙНА КРИЗА НА БІЛОРУСЬКО-ПОЛЬСЬКОМУ КОРДОНІ: ТЕСТ НА ЦИВІЛІЗОВАНІСТЬ	347

СЕКЦІЯ № 8

ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Бєлогубова Оксана Олександрівна МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ У ЦИФРОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ	353
Dronov Vladyslav DEFINITION OF INFORMATION IN SCIENCE AND LAW.	358
Малюта Владислав Васильович, Язаджи Вікторія Сергіївна ЩОДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ВИДАЧІ ПРАВОПОРУШНИКІВ, ПРИЧЕТНИХ ДО МІЖНАРОДНОГО КІБЕРТЕРОРИЗМУ	360
Марценко Наталія Степанівна, Котис Вікторія Ярославівна ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРАВОСУДДІ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ.	364
Кирилюк Алла Володимирівна ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ПРОДУКТ, СТВОРЕНИЙ В ІТ-СФЕРІ	369
Міщенко Ілона Володимирівна ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ	376
Плотнікова Марія Володимирівна ОКРЕМІ ПИТАННЯ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ В ІНТЕРНЕТІ У СВІТЛІ ПРАКТИКИ ЄСПЛ	380
Рульов Ілля Михайлович БЛОКЧЕЙН ЯК ПЕРСПЕКТИВНА ТЕХНОЛОГІЯ У ЗАХИСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ	385

Sadykova Yana

SOCIO-CULTURAL FACTORS IN THE PROCESS OF JUSTICE SYSTEM REFORMING IN THE DIRECTION OF APPROXIMATION TO EUROPEAN STANDARDS.	388
--	-----

**Чурилова Тетяна Миколаївна,
Голохвост Анастасія Романівна**

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ.	391
---	-----

Фіткаленко Оксана Михайлівна

ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПЛАЦЕБО ДЛЯ УКРАЇНИ.	396
---	-----

Фурман Віталій Васильович

ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ.	398
---	-----

СЕКЦІЯ № 9 ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

**Гуртієва Людмила Миколаївна,
Клещенко Анжеліка Леонідівна**

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОКУРОРОМ ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У РОЗУМНІ СТРОКИ.	401
--	-----

Підгородинська Анастасія Вікторівна

ДО ПИТАННЯ ПРО КЛАСИФІКАЦІЮ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬСЯ В МЕЖАХ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.	406
--	-----

Тарасова Ірина Вікторівна

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПОСИЛЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.	411
--	-----

Тетерятник Ганна Костянтинівна

АКСІОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ.	414
--	-----

Сидорчук Владислав Васильович

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО,
НАПРАВЛЕНА НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЛЕЖНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ
ПРОЦЕДУРИ ДО ПІДОЗРЮВАНОГО І ОБВИНУВАЧЕНОГО
В КОНТЕКСТІ СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ
ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД 421

Тоцька Валерія Сергіївна

ПРОЦЕДУРА МЕДІАЦІЇ ПРИ ПРИМИРЕННІ ВИННОГО
З ПОТЕРПІЛИМ В ПРАКТИЦІ ЗАСТОСУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА 425

Широбокова Лілія Олександрівна

ПОНЯТТЯ І ВИДИ ПЕРЕЙНЯТТЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА 429

Якових Євген Володимирович

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ
ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ 433

СЕКЦІЯ № 10

**ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ
ПІД ЧАС КАРАНТИННО-ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ**

Большакова Ольга Віталіївна

НОВЕЛИ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я
ТА БЕЗПЕКИ ПРАЦІ ЗГІДНО СТАНДАРТУ ISO/PAS 45005:2020:
СТАНДАРТ РОБОТИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19. 439

Буртняк Ірина Віталіївна

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА
ВНУТРІШНЬОПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ
НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ 442

Доді Коріна Валеріївна

ПРАВО НА ПРАЦЮ ТА ВІДСТОРОНЕННЯ
ВІД РОБОТИ В УМОВАХ «ПАНДЕМІЇ COVID-19»:
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ 448

Ліопол Інна Михайлівна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ
ДАНИХ В УМОВАХ КАРАНТИНУ. 454

Канєнберг-Сандул Оксана Костянтинівна, Форманюк Вікторія Василівна	
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУ В ЄС	458
Кузьмін Едуард Едуардович	
ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ КРИЗИ АБО КРИЗА ПРАВ ЛЮДИНИ: ОКРЕМІ ПРОМІЖНІ РЕФЛЕКСІЇ ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ГЛОБАЛЬНОЇ ПАНДЕМІЇ	464
Лисенко Ангеліна Володимирівна	
ЩОДО ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПІДРОБКУ ДОКУМЕНТІВ, ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ ПРОВЕДЕННЯ ПРОФІЛАКТИЧНИХ ЩЕПЛЕНЬ	468
Матковський Анатолій Анатолійович	
ПРИМУСОВА ВАКЦИНАЦІЯ В КОНТЕКСТІ ПРАВ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ЛЮДИНИ	472
Федорова Тетяна Сергіївна	
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ОСВІТИ В ЄС	475
Шор Анастасія Максимівна	
ДО ПИТАННЯ ПРО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ КАРАНТИНУ	480
Шостак Олена Миколаївна	
ВАКЦИНАЦІЯ ЯК НОВЕ МІРИЛО ПРАВ ЛЮДИНИ У 21 СТОЛІТТІ: НЕВЖЕ РЕАЛЬНІСТЬ?	484

Наукове видання

ПРАВА ЛЮДИНИ – ПРІОРИТЕТ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної конференції

м. Одеса, 10 грудня 2021 року

Технічне редагування
Верстання
Дизайн обкладинки

*Тетяна Шутова
Тихон Мартиненко
Валерія Савельєва*

Г Е Л Ї В Е Т И К А
В И Д А В Н И Ч И Й Д І М

WWW.HELVETICA.UA

Підписано до друку 06.12.2021 р.
Формат 60х84/16. Папір офсетний. Гарнітура Cambria.
Цифровий друк. Ум. друк. арк. 29,06. Тираж 300.
Замовлення № 1221-337.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня –
Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (048) 709 38 69,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.